

ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΜΕΓΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ

ΜΑΓΕΙΑ, ΜΑΓΙΚΑΙ ΣΥΝΗΘΕΙΑΙ ΚΑΙ ΔΕΙΣΙΔΑΙΜΟΝΙΑΙ*

I - ΓΕΝΙΚΑ

α) *Δέξεις και φράσεις σχετικαὶ μετὴν μαγείαν καὶ τὴν δεισιδαιμονίαν.*

Π. χ. μαγεύω, μαεύω, μαντεύω, (π. χ. αὐτὸς ξέρεῖ καὶ μαντεύει τὴν ἄλεπού = κάμνει μάγια, ὥστε ν' ἀπομακρυνθῆ ἡ ἄλεπού ἀπὸ τὸ κοττέσι), μαντουλογάου (Αἰτωλ.), γητεύω, ξορκίζω, ξαστριζώ, ἀστρονομίζω (= ἐκθέτω τι ὑπὸ τὰ ἄστρα), ἐρεμιάζω (= ζυγίζω ἀσθενῆ μετ' ἔρημα (ἀδέσποτα) χάλκινα σκευὴ πρὸς θεραπείαν, Αἶνος), τριστρατιάζω (= ὀρίπτω εἰς τὸ τρίστροτο, Παξοί), τὸν βάζει στὴν ἀνέμη (δηλ. ἡ γυναῖκα «λέει διάφορα λόγια, ἐνῶ μαζώνει τὴν ἀνέμη, γιὰ νὰ θεραπεύσῃ κάποιον, πὺν ἔχει βλαπτῆ ἀπὸ ξωτικά») κτλ. *Κάλεσμα* = πρόσκλησις δαιμόνων (Κύπρ., Κάρπαθ.). *Ἐκεῖνη ἔχει καλὸ ἀστριακὸ ἢ τῆς στρέχει* = ἐπιτυγχάνουν αἱ μαγγανεῖαι τῆς (Κέρκ.). — *Μάισσα, μάντισσα, μαίστρα, πετρομάισσα* = ἡ δεινὴ μάγισσα, πὺν ἠμπορεῖ καὶ πέτρες νὰ δέσῃ καὶ νὰ βλάψῃ (Κύθν.), *τζατζουδες* (Κοτύωρα). — *Μάγια, μαντουλογήματα*, «θὰ τοῦ ἔχονε καμωμένα τίποτε ἀπέξω». — *Παρατηρήματα* = προλήψεις (Δυτ. Κρήτη) κτλ.

β) *Μάγοι καὶ μάγισσαι.*

1. Ἡλικία, προσωπικαὶ ἰδιότητες καὶ ἰκανότητες αὐτῶν. Δύναμις ἀποδιδομένη εἰς τοὺς μάγους: δύνανται νὰ μεταμορφοῦνται, νὰ γίνονται ἄφαντοι, νὰ σηκώνονται ὑψηλὰ εἰς τοὺς ἀέρας, νὰ κατεβάζουν τὸν οὐρανὸ μετ' ἄστρα,

* Εἰς τὴν κατάταξιν τῆς ὕλης, τῆς ἀναφερομένης εἰς τὴν μαγείαν καὶ τὰς μαγικάς καὶ δεισιδαίμονας συνηθείας τοῦ λαοῦ, ἠκολούθησα τὸ σύστημα, τὸ ὑποδειχθὲν ὑπὸ E. Hoffmann - Krayer ἐν Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens τόμ. 1, 1927, σ. 67. Τοῦτο ὡς βάσιν διαιρέσεως τῆς ὕλης θέτει τὸν σκοπὸν ἢ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς μαγικῆς ἢ δεισιδαίμονος πράξεως ἢ ἐνεργείας. (Βλ. τοῦ αὐτοῦ Volksglaube und Volksbrauch, ἀνάπτυον ἐκ τῆς Germanische Philologie (Festschrift für O. Behaghel) Heidelberg 1934).

νά εμποδίζουν καράβια κ.τ.τ. Εἰς ἓνα συμαϊκὸν παραμύθι μάγισσα μπαίνει σ' ἓνα πιθάρι, σηκώνεται στὸν ἀέρα σὺν ἀνέφαλο καὶ πηγαίνει ὅπου θέλει.

2. Τρόποι ἀποκτήσεως μαγικῆς ἱκανότητος. Π. χ. εἰς τὰς 40 Ἐκκλησίας πιστεύουν, ὅτι, «*γιὰ νὰ πιάνεται κανεὸς ἢ μαντεία, πρέπει τὴν ὥρα ποὺ γίνεται σεισμός, νὰ προλάβῃ νὰ μετρήσῃ τρεῖς πιθαιμὲς στὴ γῆ ἀπάνω...*» «Γυναῖκες δὲ μεσαίας ἡλικίας περιφέρονται τὴν πρώτην Μαΐου εἰς ἀσύχναστα μέρη τὴν νύκτα γυμναὶ καὶ κυλίνονται εἰς τὰ χόρτα πρὸς ἀπόκτησιν τοῦ μυστηρίου τῆς μαγείας» (Θρακ. Ἐπετηρὶς 1897 σ. 196).

γ) *Μαγικὴ τέχνη.*

1. Διδασκαλία ἢ μετάδοσις τῆς μαγικῆς τέχνης ἀπὸ πρεσβυτέρου εἰς νεώτερον. Κατὰ ποίους τρόπους γίνεται ἡ μετάδοσις αὐτῆς; Π. χ. «*ἄμα ἓνας πῆ τὴ γητεία, γιὰ νὰ τὴ μάθῃ ὁ ἄλλος, τὴ λέει πολλές φορὲς, ὅσο νὰ τὰ ἐντυπώσῃ καὶ κατόπ' θ' ἀνοίξῃ ἐκεῖν' τὸ στόμα νὰ τὴ φουσιῶ τρεῖς φορὲς μὲς' στὸ στόμα καὶ τότε παίρν' τὴν τέχνη—φου φου φου, τρεῖς φορὲς*» (Λῆμνος) ἢ πτύει εἰς τὸ στόμα.

2. Μαγγανεῖαι. Ἐνεργεῖαι, διὰ τῶν ὁποίων οἱ μάγοι ἔρχονται εἰς ἐπικοινωνίαν μὲ τὰ δαιμονικά ὄντα, ἰδίᾳ διὰ τὸ «*κάλεσμα*» τοῦ διαβόλου, τῶν νεραΐδων καὶ ἄλλων δαιμόνων, τοὺς ὁποίους οἱ μάγοι καθιστοῦν δῆθεν ὑπερηλικούς εἰς τοὺς σκοπούς των, διὰ τὸ *κατέβασμα* τοῦ φεγγαρίου, τὸ ὁποῖον δῆθεν μεταμορφώνουν εἰς ἀγελάδα, διὰ νὰ μεταχειρισθοῦν τὸ γάλα τῆς εἰς τὰς μαγγανείας των κλπ. Εἰς τί συνίστανται αἱ τέχναι αὐταί; Συνομιλαὶ μάγων (ἰδίᾳ τῶν ζουδιαρέων) μὲ νεραΐδες, βρικόλακες καὶ ἄλλους δαίμονας, πάλη πρὸς αὐτούς. Ἄλλα μέσα καὶ μέθοδοι μαγικῆς τέχνης: χειρονομίαι, κόμβοι, καρφώματα, δεσίματα, γητέματα, καπνίσματα κτλ. Τρόποι κατὰ τοὺς ὁποίους ταῦτα ἐνεργοῦνται.

3. Τόποι, ὥραι καὶ τρόποι ἐνεργείας μάγων καὶ μαγισσῶν. Ἐν παράδειγμα: «*Ἄνο γυναῖκες ὀλόγυμες ἔρχονται σὲ σταυροδρομὶ τὰ μεσάνυχτα καὶ σπέρνουν ἀλάτι μὲ τ' ἀλέτρι. Αὐτὸ τὸ κάνουν, γιὰ νὰ πεθάνῃ ἢ νὰ πάθῃ κατὸ μεγάλο κάποιον πρόσωπο, ποὺ τοὺς εἶναι μισητὸ*» (Μέγαρα).

4. Μέσα ἀσφαλίζοντα τὴν ἐπιτυχίαν τῆς μαγγανείας: σημάδια ἦτοι τρίχες ἢ ἀποκόμματα ἐκ τῶν ὀνύχων ἢ ἐνδυμάτων τοῦ προσώπου, εἰς τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται ἡ μαγεία κττ.

Ἄλλοι τρόποι συντελοῦντες εἰς τὴν δραστικωτέραν ἐνεργεῖαν τῶν μαγγανευμάτων: γυμνότης, βλασφημίαι, ψευτιά, κλοπή, ἄστροφα ἀπέρχεσθαι, ἀνάστροφα ἐνδύεσθαι, ἀντίστροφα γράφειν (ἐκ δεξιῶν πρὸς ἀριστερά), ἀμίλητα, ἀνεπίστροφα, μονόμερα κττ., ἀγνεία, μυστικότης κτλ. Π. χ. Ἡ μητέρα τῆς κόρης

ἢ ἄλλη γραῖα καβάλλα εἰς ἓνα ραβδί, μὲ ρόκα εἰς τὸ χέρι καὶ μὲ σακκούλα στάχτη γυρίζει τρεῖς φορὲς γύρω εἰς ἓνα ἔρημο σπίτι καὶ ἔπειτα πηγαίνει καὶ φωνάζει εἰς τὴν θύραν τοῦ νέου (Λέσβος). Γιὰ νὰ ἐπιτύχη ἡ παρισκευὴ τῶν ἑπταζύμων (τὰ ὁποῖα ἐν Λέσβῳ λέγονται *διαβουλουγώμ'*) «πρέπει ἡ ζυμώνουσα, ἀρχομένη μὲν τοῦ ἔργου νὰ βλασφημήσῃ τρεῖς, ζυμώνουσα δὲ νὰ διατελῇ ὑπὸ τὸ κράτος πραγματικῆς ἀγανακτήσεως, ἐπικαλουμένη καὶ αὐθις τὸν Διάβολον· εἰς τὴν Ἰθάκην πιστεύουν, ὅτι «πρέπει ἡ βάφουσα νὰ πῆ κ' ἓνα ψέμα, διὰ νὰ πιάσῃ τὸ χρῶμα». Εἰς τὸν Μαθαδόκαμπον πιστεύουν πὼς «πρέπει νὰ πῆς μιγὰλ' ψιφτιά, γιὰ νὰ πιτύχ' οὐ σουλμᾶς (= φκειασίδι). *Ἄν δὲν πιτύχ' ἡ ψιφτιά, θὰ γίν' μαύρου τὸν πρόσουπου τς γυναικας σὰν τὸν τ'γάν'.*»

δ) **Μαγικὰ βιβλία** (Σολομωνική, ἱατροσόφια, Κυπριανάριον κτλ.).

Εἰς ποίας περιστάσεις ἀναγινώσκεται ἡ εὐχή τοῦ ἁγ. Κυπριανοῦ καὶ τοῦ ἁγ. Τρύφωνος; Ἐμφάβητον ἢ χαρακτηῖρες σολομωνικῆς, βαρβαρικὰ ὀνόματα, πλανῆται ἀγαθοποιοὶ καὶ κακοποιοὶ, ἄγγελοι καὶ δαίμονες ὠρῶν, ὀνόματα αὐτῶν.

ε) **Σκεύη καὶ ὄργανα μαγικά.**

Δακτύλιοι μαγικοί, σφραγῖς Σολομῶντος, πεντάλφα (εἰς ποίας ἐνεργείας χρησιμοποιοῦνται;). *Κουνενὸς* = τὸ δοχεῖον, ὅπου αἱ μάγισσαι ρίπτουν κουκκιά καὶ κάμνουν μάγια (Κρήτη). «*Ἡ γραῖα Γ. (στὴν Ἄρτοτίνα) κρατεῖ σὲ σακκουλίτσα κόκκαλο ἀπὸ πεθαμένο, σκόρδο μονογούλικο, κουνιαράκι, πεντάρες ἀπὸ πεθαμένον. Μ' αὐτὰ μαντολοῖζει.*»

Ἄλλα ὄργανα μαγικῆς τέχνης: μαυρομάνικο μαχαίρι καὶ περόνι, βατοκόκκαλο, καβουροκόκκαλο, ἁγιοκωσταντιναῖτο, ματοστάτης, ἁγία ζώνη τῆς Παναγίας (ποῖος ὁ τρόπος τῆς παρασκευῆς καὶ ἡ χρῆσις τῆς;), σκούπα, σιδηροῦς τρίπους κλπ.

ς) **Μαγικαὶ βοτάναι.**

Ἰδιότητες, τρόποι συλλογῆς αὐτῶν καὶ χρῆσις. Ὁ ἀπήγανος, ὁ μαγιολύτης ἢ τὸ ἀπολησμονόχορτο, τὸ βαγιόκλημα, ἡ ἀσκελετούρα, ἡ γλυκερήθρα, τὸ φιδοχόρταρο, τὸ σεροχόρτι (Αἰτωλ.), ὁ μάραντος, ὁ πύραντος, τὸ ἀναστοβότανο, ὁ ζώντοχος, ἡ ἀκουμένη κτλ.

ζ) **Ἄλλα μαγικὰ μέσα.**

Μαννόγαλα, μυελὸς πουλιοῦ (προπάντων κόρακος), σθηστοκέρι, σκατοπούλια, ἀμίλητο νερό, ἀνάχεργο νερό, κατράμι κτλ. Ποῖος ὁ τρόπος τῆς παρασκευῆς καὶ ἡ χρῆσις ἐκάστου;

Ευκταία ἢ συλλογὴ δειγμάτων ἐκ τῶν ἀνωτέρω σκευῶν, ὀργάνων καὶ βοτανῶν.

η) *Διηγήσεις περὶ μαγισσῶν.*

Μηνύσεις καὶ καταδίκαι ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν μετεροχομένων τὰ μαγικά. Παραδόσεις περὶ μάγων καὶ μαγισσῶν.

θ) *Ἡ «ἀπ' ἔξω» ἐνέργεια.*

Αἰτίαι ὑπερφυσικαὶ (ἢ ἀστροικαί), εἰς τὰς ὁποίας ἀποδίδονται ἢ ἀσθένεια, ὁ θάνατος, ἢ κακοτυχία ἢ ἡ συμφορὰ: βασκανία ἢ κακὸ μάτι, διαβολικὴ ἐνέργεια ἢ δαιμονικὴ πείραξη (νεράιδες, ξωτικά, Ἀσθένειες κτλ.), ἄνεμος ἢ κακὸς ἀέρας, μάγια, καιρικαὶ ἢ ἀστροικαὶ ἐπιδράσεις ἢ ἄλλη τις ὑπερφυσικὴ αἰτία. Π.χ. ἡ ἐπιληψία ἀποδίδεται εἰς ἐπίδρασιν τῆς σελήνης (σεληνιασμός) ἢ εἰς δαιμονικὴν πείραξιν. Καὶ αὐτοὶ οἱ σπασμοί, ἀπὸ τοῦς ὁποίους προσβάλλονται ἔνεκα πυρετικῆς κινήσεως πολλάκις τὰ βρέφη, ἐκλαμβάνονται ὡς προσβολαὶ ἐπιληψίας, οἱ δὲ Κύπριοι χωρικοὶ πιστεύουν, ὅτι τοῦτο συμβαίνει, διότι «*πουνκάτω ᾿ποὺ τὸ μαξιλάρι τοῦ μωροῦ*» εἰς τὸ ἔδαφος ὑπάρχουν κάρβουνα ἀναμμένα, τὰ ὁποῖα πρέπει, ἀφοῦ σκάσουν γρήγορα, νὰ εὔρουν καὶ νὰ σβήσουν, διὰ νὰ σβήσῃ ἡ ἀσθένεια καὶ ἀπαλλαγῇ τὸ παιδί. Ποῖαι αἱ σχετικαὶ ἀντιλήψεις ἄλλου;

Παραδόσεις σχετικαὶ μὲ προσωπικοῦ ἐπιδημικῶν νόσων, π. χ. πανούκλας, χολέρας, εὐλογιάς, γρίπης κλπ.

ι) *Διάγνωσης τῆς ἔξωθεν ἐπηρείας* (Πόθεν τὸ βλάψιμο;).

Μέσα καὶ τρόποι ἀνακαλύψεως ἢ διαγνώσεως τῆς μαγείας. Π.χ. «ὅταν φοβᾶται κανεὶς, λειώνουν μολύβι μέσα σὲ νερό, διὰ νὰ ἴδουν ἀπὸ ποῦ προέρχεται ὁ φόβος» (Κύπρος). «*Γιὰ νὰ ἴδῃς ἂν ἔνας ἔχη ἄντεσμα, πᾶρε ἕνα σφογγομάντηλο, μέτρησέ το μὲ τὴν πιθαμὴ σου. Ἄμα τὸ βροίσκης κάθε φορὰ μακρύτερο, ἔχει ἀπ' ἄντεσμα*» (Αἰτωλ.). *Ἡ γυναῖκα τοῦ ἀρρώστου τοὺς ἔδωσε ἕνα σκουτί του καὶ τὸ πᾶν τῆς μάντισσας. Μόλις τὸ εἶδε ἐκείνη, εἶπε, πὸν ὁ ἀρρώστος εἶναι βαρειά; εἶχε πατήσει, δίχως νὰ τὸ ξέρῃ, τὸ τραπέζι τῶν ξωτικῶν, ἐκεῖ στὸ δρόμο πὸν περπάταε. Ὡσπου νὰ τήνε φέροννε (τὴ μάντισσα) στὸ χωριό, πέθανε ὁ ἄνθρωπος*» (Ζιζάνι Πυλίας).

II. - ΜΑΓΙΚΑΙ ΕΝΕΡΓΕΙΑΙ ΕΠ' ΑΓΑΘῶ ΤΟΥ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΥ ΤΕΛΟΥΜΕΝΑΙ
(ΕΠΩΦΕΛΗΣ ΜΑΓΕΙΑ)

A'. 'Αποτροπή κακοῦ.

α) *Βασκανία.*

1. Λέξεις καὶ φράσεις, εὐχαί, κατάραι, παροιμῖαι, σχετικαὶ μετὴν βασκανίαν. Π. χ. *Βασκαίνω, βασκανία, βάσκαμα, ξεβασκαντής, ματιάζω, μάτιασμα, ματόπιασμα, ματιασμένος, ξεματιάζω, φταρμίζω, φταρμός, φτάρμισμα κλπ. ἀποσκαιίνου, ἀποσκαιμός (Μάνη) ἀβασκουβότανου, βασκαντήρα (Χαλκιδική), φυλαχτό, φυλαχτάρι κλπ. Πίζελος (ὁ εὐκόλως βασκαινόμενος (Πόντος).—Μάτι μὴ τὸν πιάση! Ἄφκιάρμιστά του! (Κρήτη). Πιάνει τὸ μάτι τζη, πὸν νὰ χυθῆ! (Νάξος). Τὸ μάτι τὴν πέτρα σπορίζει (=σχίζει) κτι.*

2. Βάσκανοι ἄνθρωποι. Ποῖοι ἔχουν κακὸ μάτι; Κατ' ἀνακοίνωσιν τῆς Μ. Λιουδάκη (Ἄνατ. Κρήτη) «φταρμίζουνε 1) οἱ ἀθρῶποι ἀπού' ναι τὰ φρύδια ντως σμιχτά, οἱ κολλιτσοφρούδηδες 2) ὅσες γυναῖκες ἔχουνε μεγάλα μάθια, μεγάλα δόδια, μεγάλα βυζά 3) οἱ περισσοβυζασμένοι, —τάξε καὶ καλὰ κεινιοὶ ἀπού' χουνε πλιὰ πολὺ γάλα τση μάννας τως φαγωμένο ἀπὸ ὅσο ἔπρεπε». Κατὰ τινες ματιάζουσι τὰ μαῦρα μάτια, κατ' ἄλλους τὰ γαλανά. Θέλουν καὶ ματιάζουσι οἱ βάσκανοι ἢ χωρὶς νὰ τὸ θέλουν; Τὸ ἓνα μάτι ἔχουν κακὸ ἢ καὶ τὰ δύο; Δηγήσεις περὶ βασκάνων. Οἱ ἔχοντες κακὸ μάτι ἔχουν καὶ κακὸ ἀπάντημα; δηλ. εἶναι κακοήσκιωτοι; Ποῖαι προφυλάξεις λαμβάνονται δι' αὐτούς;

3. Βασκαινόμενα ὄντα: προπάντων τὰ παιδιὰ καὶ ἄλλοι ἄνθρωποι, ζῶα, ποίμνια, κάθε πρῶμα καλό, ζωντανό, (ἀλλὰ καὶ δένδρα καὶ χωράφια) *μπορεῖ νὰ πάσῃ ἀπὸ μάτι. Πῶς ἐκδηλώνεται ἡ βασκανία καὶ ποῖα τ' ἀποτελέσματά της; Κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν εἰς τὴν Ἄνατ. Κρήτην πίστιν «φταρμίζονται (=ματιάζονται) 1) οἱ ἀλαφροήσκιωτοι, 2) οἱ ὁμορφοὶ ἄνθρωποι, τὰ δὲ καὶ τὰ πολυφορτωμένα δειτρά, 3) ἀπὸν τὰ δὲ φταρμίζονται πλιὰ καλὰ οἱ χοῖροι. Ὅτινα γεννᾷ ἢ γουρούνα καὶ τὴ δῆ κακὸ μάτι, τοιεσὰ εἶναι καίλικη νὰ κἀνῃ τὰ γουρούνια καὶ νὰ τὰ τρώῃ ντελόγο ἕνα-ἕνα, 4) πολὺ φταρμίζεται ἡ λουχούνα καὶ τὸ μορὸ παιδί, 5) τὰ φτάζυμα, 6) τὸ τυροκομεῖο, 7) οἱ κνηγοὶ καὶ οἱ ψαρᾶδες, 8) οἱ γι-ἀνφραντοῦδες, 9) τὸ μεταξαρεῖο, 10) τὰ δειτρά κτλ.» (Μ. Λιουδάκη). «Ἄμα ματιασῆ κανεῖς, μπουμπουκιάζει τὸ πρόσωπό του (=βγάνει ἐρύθημα) καὶ ἔχει γενικὴ στενοχώρια» (Καστορία). «Ὅτ' κεφαλόπονος εἶναι, ἔρχετ' ἀπὸ τὸ βάσκαμα» (Θράκη). «Ὅταν ματιάζωνται τὰ πρόβατα, δὲν πῆζει τὸ τυρὸ» (Μανιάκι), «δὲν βγαίνει τὸ βούτυρο» (Κοζάνη). Ποῖα ἢ πίστις ἄλλοῦ;*

4. Μέσα προφυλάξεως καὶ ἀποτροπῆς τῆς βασκανίας:

(α) Δέξεις ἢ φράσεις ἀποτροπικαὶ καὶ πράξεις προληπτικαί. Φτύσιμο, μουντζούρωμα, φάσκελο, κάπνισμα, κάλτσα ἢ φόρεμα ξανάστροφα φορεμένο κτλ. Π. χ. εἰς τὴν Ἑπειρον «ὄντα γλέπη κανεῖς προκομμένο προῶμα, ἤγουν παιδί δμορφο καὶ γερό ἢ χωράφι καλὸ ἢ ζῶο ἢ ὅτι ἄλλο χροιαζούμενο, καὶ εἶναι φόβος μὴ τ' ἀβασκάνη, λέει: Τφού, μὴν πάρη ἀπὸ μάτι!» ἢ «τφού! νὰ μὴν ἀβασκαθῆ» ἢ «κακὰ μάτια νὰ μὴν τὸ ἰδοῦν!». Εἰς τὴν Νίσυρον λέγουν «Σκόρδα κι ἀλάτσι στὸ μάτι σου νὰ κάτση»· εἰς τὴν Κύμην «Φτοῦ στ' ἄρομστά του!». Εἰς τὸ Βογατσικὸν βρέχουν τὸ ἄκρον συνήθως τοῦ μέσου δακτύλου διὰ σιέλου καὶ ἐπαλείφουν τὸ ἄκρον τῆς γλώσσης τοῦ νηπίου λέγοντες: «Τφού, μασκαρᾶ, νὰ μὴ βασκαθῆς!». Εἰς τὴν Νάξον συνήθως βάζουνε τῶν παιδιῶν ἀπὸ τὴν ξανάστροφη ἓνα ροῦχο, γιὰ νὰ μὴν τὸ πιάνη μάτι, καὶ «ἂν ἠξέρης πὼς ἐνοῦς πιάνει τὸ μάτι ντου, ἰὰ νὰ μὴ σὲ μαθιάση, ἅμα σὲ δῆ στή στράτα, πρέπει νὰ τότε φασκελώσης, δίχως νὰ σὲ δῆ». Εἰς τὴν Ἑπειρον εἰς τὰ μικρὰ παιδιὰ βάνουν μιὰ δαχτυλιὰ γάνα (μιὰ βοῦλλα ἀπὸ καπνιά) στὸ μέτωπο, γιὰ νὰ μὴν ἀβασκαίνωνται.

(β) Προβασκάνια. Φυλαχτά, βασκανιῆρες, ματοπιάστρες κτλ. Ὑλη, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν κατασκευάζεται τὸ φυλαχτό, καὶ τρόπος τῆς κατασκευῆς του:

(1) Δι' ἀνθρώπους. Ποῖα εἶναι τὰ «φυλαχτά» διὰ τὰ παιδιὰ καὶ ποῖα διὰ τὴν λεχὼ καὶ τοὺς μεγάλους ἐν γένει; Ποῖα θεωροῦνται δραστικώτερα; Τί εἶναι τὸ λιώκρωο καὶ τὸ παντζέχρι; Ποῖων δένδρων ἢ θάμνων τὸ ξύλον θεωρεῖται κατάλληλον διὰ τὴν κατασκευὴν φυλαχτοῦ; (τραγουλιά, τσιτλεμίκι κτλ.) Π. χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «γιὰ νὰ φκείασουν τὸ φυλαχτό, βάνουν μέσα σὲ παννάκι (ἢ πετσάκι) λιβανόσπειρο σερχὸ (ὄλοστρόγγυλο σὰ σκάγι ἢ βόλι), μεγαλοπεφτίσια ἕψωση, τρία σιταρόσπειρα, μονογούλικο σκόρδο, μαρούτι, κομμάτι ἀπὸ ἀσβοτόμαρο, κινά, χρυσαφικό· αὐτὰ τὰ συρράβουν καὶ κρεμοῦν τὸ φυλαχτὸ στὸ παιδάκι». Ἄλλοι, «σκοτώνουν τὴν Πρωτομαγιά ὀχιά, παίρνουν τὸ κεφάλι τῆς ἢ κανένα κόκκαλο, τ' ἀλατίζουν, τὸ κλειοῦνε σὲ παννάκι μέσα καὶ τὸ κρεμοῦν γιὰ φυλαχτό».

(2) Διὰ ζῶα. Π. χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν, «τὸ γαίδουράκι γιὰ νὰ μὴν ἀβασκαίνεται, τοῦ κρεμοῦν ξύλινο κουτάλι. Γιὰ τὰ πρόβατα παίρνουν ἓνα κουνδούνη χωρὶς βρονταλίδι, μέσα βάνουνε ἕψωση, ἓνα κομματάκι λιβάνι, σκόρδο μονογούλικο, τρία σιταρόσπειρα, λίγο μαρούτι, λίγη ρίζα ἀπὸ παλαμονίδα κ' αὐτὰ τὰ σφαλᾶνε μέσα. Τὸ ζουμπουλᾶνε τὸ κουνδούνη καὶ τὸ κρεμοῦνε σ' ἓνα πρόβατο. Αὐτὸ εἶναι τὸ φυλαχτὸ ὅλης τῆς σιάνης». Ἄλλοι, «τὰ ζηλεμένα τὰ ζῶα, πρὶν νὰ τὰ βγάλουν στὴ βοσκή, τὰ κατορθᾶνε, γιὰ νὰ μὴν τὰ δῆ κακὸ μάτι καὶ τ' ἀβασκάνη. Τοὺς προχαλίζουν τὸ κεφάλι μὲ τὸ κίτουρο κι αὐτὸ τὰ φυλάει ἀπὸ τὸν ἀβασκαμό» (Αἰτωλ.). Εἰς τὸ Μανιάκι, «ἐταν ματιάζωνται τὰ πρόβατα καὶ δὲν πήζη τὸ τυρί,

πᾶμε καὶ βρῖσκουμε ἓνα χορτάρι, πὸν τὸ λέμε βασκαντούρα, καὶ πλένουμε τὶς βεδουῖρες μ' αὐτὸ κι ὄλα τ' ἀγγεῖα καὶ τότε τὸ τυρὶ πήζει». Ἐπέξοδος κατὰ τῆς βασκανίας διὰ φαλλοῦ, φασκέλου καὶ ἄλλων χειρονομιῶν.

Διηγήσεις περὶ βασκανίας ζώων: Ποῖα τὰ προβασκάνια διὰ τοὺς μεταξοσκώληκας;

(β) Δι' ἄψυχα ὄντα (σπίτια, μαγαζιά, ἐργαστήρια, δένδρα, ἄνθη, ἀγρούς): κρανία καὶ κέρατα πρὸς προφύλαξιν ἀγρῶν, ἀμπέλων, στάβλου, στάνης, δένδρων κτλ. κουλλούρα γιὰ «ἀπόκρουμα» τοῦ σπόρου κτλ.

Μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὴν Λῆμμον «ἓνα καλαμούδ' τόσο, μικρούλ', τὸ κάνουν σταυρὸ καὶ μὲ κλωστή μεταξένια κινκάτ' (=κόκκινη) τὸ βάζουν πίσ' ἀπ' τὴ βόρτια τὸ τ'λλίζ' σταυρωτὰ σαράντα φορὲς καὶ τίποτα δὲ βλοχωρεῖ (=προχωρεῖ). Καὶ κατασάγωνο ἀπὸ γουριτζέλ' (=γουρούνη) τὸ βάζουν μέσα στὴ γουρνιά πὸν μαγερεύουν, τὸ κρεμνοῦν ἐκεῖ, τὸ ἔχουν γιὰ καλὸ. Καὶ τ' ἀχαμνά τ' τὰ κρεμνοῦν σ' ὄρτια πουμεσσα, στὸ μάνταλο. Ἐκεῖ βρῖσκονται ὅσο πὸν νὰ σφάξουν ἄλλο τότε τὰ πετοῦν καὶ βάζουν τὰ φρέσκα. Αὐτὸ ἦταν γιὰ νὰ μὴ βασκαίνεται τὸ σπῖτ', νὰ μὴν τὸ πιάν' τὸ μάτ'. "Ὅταν ἓνας ἄνθρωπος ἔμπαινε μέσα στὸ σπῖτ' αὐτό, νὰ πιστρέφ' τὸ κακὸ τὸ μάτ'». Εἰς τὸ Σούλι «παραδέχονται πὼς τὰ χωράφια, ἅμα ἔχουν καλὲς σπαρμουδιές, ρόκες, σιτάρια... ἀβασκαίνονται ἀπ' τὰ κακὰ τὰ μάτια. Γι' αὐτὸ πάνω σ' ἓνα σουβλί ἢ καμιά φούρα κρεμνοῦν κάρρακλο (=κρανίον) ἀπὸ ἄλογο ἢ ἀπὸ βόϊδι». Εἰς τὴν Ἀπύρανθον Νάξου «τὸ κόκκαλο τῆς κεφαλῆς τοῦ γαϊδάρου τὸ ἔχουνε πὼς εἶναι καλὸ γιὰ τὴ βασκανία καὶ τὸ κρεμνοῦνε σὲ καλὰ δέντρα (κυδωνιές κτλ.)» Ποῖα ἢ συνήθεια ἄλλοῦ;

5. Διάγνωσις βασκανίας· ἀνακάλυψις βασκάνου. Παραδείγματα: Εἰς τὴν Αἰτωλίαν «γιὰ τὸν ἀβασκαμὸ παίρνουν ἓνα ποτήρι μὲ νερό. Παίρνουν ἀναμμένο κάρβουνο, νοματίζουν τὸ πρόσωπο πὸν ἔχουν ὑποψία πὼς ἀβάσκανε καὶ ὕστερα ρίχνουν τὸ κάρβουνο μέσα στὸ νερό. "Ἄν πάη στὸν πάτο στὸ ποτήρι, λένε πὼς αὐτὸς πὸν νομάτισαν τ' ἀβάσκανε, ἀλλιῶς ὄχι. Βάνουν ὕστερα γι' ἄλλους, ὥσπου νὰ βροῦν αὐτὸν πὸν ἀβάσκανε, κι ἅμα τὸν βροῦν, στέλνουν ἓνα φλυτζάνι νὰ φτύση μέσα, γιὰ νὰ ποτίσουν τὸν ἀβασκαμένον. "Ἄν πεισμώση καὶ δὲ φτύση, λένε πὼς ὁ ἀβασκαμὸς δὲν πιάνει». Εἰς τὴν Κάρπαθον «βάζουν σ' ἓνα τσανάκι νερὸ καὶ ὕστερα ἀρχίζουν καὶ χύνουν σταλαματιές λάδι καὶ κάθε φορὰ πὸν ρίχνουν τὸ λάδι νοματίζουν ἓνα πρόσωπο πὸν ἔχουν ὑποψία. "Ἄν τὸ λάδι δὲν ξεμπλάση (=διαλυθῆ), θὰ πῆ τότε πὼς τὸ πρόσωπο πού 'βαλες στὸν νοῦ σου ἔχει νὰ κἀνη μὲ τὸ μάτι. "Ἄν σκορπίση, θὰ πῆ πὼς δὲν ἔχει νὰ κἀνη». Εἰς τὸ Καστανόφυτον τῆς Καστορίας «πετοῦν ἄλατι στὴ φωτιά· ἅμα κάμη κρότον, τὸ παιδί εἶναι ματιασμένο». Ποῖοι τρόποι συνηθίζονται σχετικῶς εἰς τὸν τόπον σας;

6. Τρόποι θεραπείας τῆς βασκανίας:

α) Τὸ κάπνισμα. Μὲ ποίας οὐσίας καπνίζεται ὁ βασκανθεὶς, καὶ μὲ ποίαν γητεῖαν ἢ ξέρονι συνοδεύεται τοῦτο; Π. χ. εἰς τὴν Κάρπαθον «παίρνουν ἓνα θυματό, τὸ ἀνάβουν καὶ θυμάζουν τὸ ματιασμένο μὲ τὴν ἐλιά τῶ Βαγιῶ ἢ μὲ τοῦ Ἐπιταφίου τὰ πουλλιά (= ἄνθη). Ἄν μποροῦν νὰ κόψουν κ' ἓνα κομματί ἀπ' τὸ φόρεμα ἐκείνου πὸν ὑποψιάζονται, τόσο τὸ καλύτερο. Ἀκόμη κόβγεις ἀπὸ τῆς ἐκκλησιᾶς τὸ κατώφλιο, πὸν περνοῦν κ' ἐχθροὶ σου, ἢ ἀπὸ τοῦ σπιτιοῦ τοῦ ἀνθρώπου, πὸν ὑποψιάζεσαι, ἓνα κομματάκι ξύλο καὶ βάζεις πάνω στὰ κάρβουνα καὶ μὲ ὅλα αὐτὰ θυμάζεις τὸν ἄνθρωπο καὶ λές: Φύε, κατὴ βαούρα, | φύε, κατὴ καταλαλιά, | φύε, κατὴ γλωσσοφαγιά, | φύε ἀπὸν τὰ μαλλάτιῶτα του, τὸ' ἀπὸν τὰ φρουάτσια του . . . Ὑστερα παίρνεις τρία-τέσσερα κάρβουνα τοῦ θυματοῦ καὶ τὰ νοματίζεις, δηλ. βάζεις στὸ νοῦ σου πρόσωπα, πὸν μπορεῖ νὰ ἔχουν ματιάσει τὸ παιδί, καὶ τὰ σβήνεις μέσα σ' ἓνα τσανάκι μὲ νερό, κοντὰ στὸ κεφάλι τοῦ ματιασμένου. Μαζὶ μὲ τὰ κάρβουνα ρίχνεις καὶ λίγο ἀλάτσι καὶ λέεις: Ὡς λυεῖ τ' ἀλάτσι στὸ νερὸ | τὸ νέφαλο στὸν οὐρανό, | νὰ λύση, νὰ σκορπίση | τὸ κακὸν ἐμμάτι | τὸ ἢ κατὴ γλωσσοφαγιά . . . Ἀπὸ τὰ νοματισμένα κάρβουνα, πὸν θὰ βουλιάζουν στὸ νερὸ, καταλαβαίνεις ποιὸς ἐμάτιασε τὸν ἄνθρωπο. Ὑστερα ἢ γητεύτρα μετροῦ ἀνὰ πέντε-πέντε (5-10-15-20-25) ὡς τὰ 40 καὶ ραίνει τὸ παιδί μὲ τὸ νερὸ, κάνοντάς του καὶ ἓνα σταυρὸ στὸ κούτελο. Τὸ φτυοῦν ὅλοι ὅσοι εἶναι μέσα στὸ σπίτι καὶ τελειώνει ἢ γητεῖα. Τὸ νερὸ τὸ παίρνουν καὶ τὸ ρίχνουν στὸ τρίστορατο». Εἰς τὴν Θοράκην καπνίζουν τὸ παιδί μὲ τρίχες ἀπὸ τὴ φανέλλα ἐκείνου πὸν τὸ ἐμάτιασε, ἂν ξέρουν ποιὸς εἶναι.

β) Τὸ πέραςμα ἐπάνω ἀπὸ φωτιά. Π. χ. εἰς τὴν Ἡπειρον «τὰ μικρὰ τὰ παιδιά, ὄντα θὰ τὰ φασκιώσουν τὸ βραδύ, ἢ καὶ τὰ μεγαλύτερ' ἀκόμη, τὰ περνοῦν τρεῖς φορὲς ἀπὸ τὴ σιῖα, (τὴ φωτιά τῆς γωνιᾶς) καὶ λέν: πίσω τὸ κακό, πίσ' ἀβασκοσύνη, τρεῖς φορὲς κ' ὕστερα τὰ βάνουν καὶ κοιμοῦνται καὶ λέν πὼς τάχα ἢ φωτιά παίρνει τὴ βασκανία, ἂν ἔτυχε νὰ τὰ ματιάξη κανένας». Εἰς τὴν Ναυπακτίαν διὰ τὴν βασκανίαν γίνεται χρῆσις τῆς «ἀναποδοφωτιᾶς», δηλ. πιάνουν φωτιά μὲ τὰ προιονβολ'κά (τσακμάκια) ἀνάποδα, ἦτοι μὲ τὰς χεῖρας ὀπισθεν. Εἰς τὴν Αἰτωλίαν τὴν ἀναποδοφωτιά πρέπει νὰ τὴν πιάση ἓνας πὸν νὰ ἔχη τὸ ὄνομα Γιάννης. Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται ἢ ἀναποδοφωτιά καὶ εἰς ποίας ἄλλας περιστάσεις;

γ) Τὸ ράντισμα ἢ πότισμα μὲ νερὸ, εἰς τὸ ὁποῖον ἐρρίφθησαν κάρβουνα ἀναμμένα ἢ ἀλάτι ἢ λάδι τῆς καντήλας ἢ χῶμα ἀπὸ τὴν πατημασιά τοῦ βασκάνου ἢ στάχτη ἀπὸ τρεῖς τρίχες τῆς κεφαλῆς του. Ἄλλοι εἰς τὸ νερὸ αὐτὸ βυθίζουν πρωτύτερα μονόκερο (τ. ἔ. σταυρὸν ἀπὸ ἐλεφαντόδοντα ἢ ἄλλο ὄστον, ὃ

όποιοι ριπτόμενοι εἰς τὸ ὕδωρ παράγει φυσαλίδας) ἢ *νεραϊδόμυλο* ἢ *στάχτη* ἀπὸ *ἀναποδοφωτιά* ἢ τι τοιοῦτον. Τί νερὸ χρησιμοποιοῦν; (ἀμίλητο; ἀρπαξιμιό; ξαστρισιμένο;) Ποίου εἴδους ἀγγεῖον μεταχειρίζονται, διὰ νὰ ξαστρίσουν τὸ νερό; (πινάκι πράσινο;). Σπάνουν καὶ αὐγὸ μέσα στὸ νερό;

Μὲ ποίους λόγους συνοδεύουν τὰς πράξεις αὐτάς; Παραδείγματα: Εἰς τὸν Πόντον, «ἀφοῦ μὲ τὰ ἀναμμένα κάρβουνα ἀνακαλύψουν τὸ βασκαῖνον πρόσωπον, παίρνουν ἀπὸ τὸ μέρος, ἀπὸ τὸ ὅποιον εἶχε περάσει, ὀλίγον χῶμα, τὸ διαλύουν εἰς τὸ ὕδωρ καὶ δίδουν ἐξ αὐτοῦ νὰ πῆ ὁ βασκαμένος». Εἰς τὴν Θράκην συνηθίζουν τὸ ἐξῆς γήτεμα: «Θὰ πάρε τ' αὐγὸ, ποὺ γέννησε ἡ ὄρνιθα μετὰ τὸ μεσημέρι, καὶ τὸ βράδ', μόλις νυχτώσῃ, θὰ πάρε ἀρπαχτικὸ νερὸ σ' ἓνα πράσινο πινάκι ἀπὸ τὴ βρύσ', κρυμμένο κάτ' ἀπ' τὴν ποδιά. Ἡ μιὰ θὰ βαστάῃ τὸ πινάκι μπρὸς στὸ πρόσωπο τοῦ ματιαγμένου κι ἡ ἄλλη σπάνει τὸ αὐγὸ, παίρνει καὶ μιὰ κόκκινη κλωστή, τὴ βελονιάζει στὸ βελόνι, τσιμπᾷ μιὰ σκελίδα σκόρδο καὶ τὴ βάζει μέσα στὸν κρόκο καὶ ἓνα ἀσημένιο παρᾶ. Παίρνει ἀπὸ τὴ γωνιὰ τρία μικρὰ ἀναμμένα κάρβουνα, τὰ σταυρώνει τρεῖς φορές ἐπάνω στὸ πινάκι, τὸ καθένα ξεχωριστά, καὶ τὰ σβῆν' μέσα στὸ πιάτο. Τὸ πράσινο πινάκι μὲ τὸ νερό, τὸ αὐγὸ, τὸ σκόρδο, τὴν κόκκινη κλωστή καὶ τὸν παρᾶ θὰ τὸ βγάλ' ἐξω σ' ἄστρα, ὅπου θὰ μείν' ὅλη τὴ νύχτα νὰ ξαστρισιτῆ. Πρωτ', ἀκόμα πρὶν ξημερώσ', θὰ τὸ πάσ' καί, ἐνῶ ἀκόμα κοιμᾶται ὁ ματιαγμένος, θὰ τὸν πλύν' τὸ πρόσωπό τ' ἀνάτρεχα, τὰ χέρια καὶ τὰ πόδια τ' καὶ θὰ πῆ τρεῖς φορές: Ἀνάτρεχα ἦρθε, ἀνάτρεχα νὰ παγαίν'! καὶ μὲ τὴν ἀνάποδη τῆς μπροστιέλλας τῆς τὸν σκουπίξ'. Τὸ πινάκι θὰ τὸ σπᾶς' ἐμπρὸς στὴ βρύσ' ἢ σὲ σταυροδρόμ' καὶ θὰ πῆ: Νὰ φύγ' τὸ κακό! Ἄν εἶναι ματιαγμένο τὸ παιδί ἢ ὁ μέγας ἀνθρώπος, τὸ αὐγὸ ψήνεται καὶ γίνεται σὰ σφουγκᾶτο. Τὸ ἴδιο γήτεμα κάνουν, ὅταν εἶναι ματιαγμένα ζῶα, βουβάλια, γελάδες, σκουλήκια (μεταξοσκώληκες)».

δ) Τὸ σταύρωμα μὲ τὸ ἄλατι. Παράδειγμα: «Θὰ πάσ'ς μὲ τρία δάχ'λα ἄλατ', θὰ τοὺ φέρ'ς γύρω στὸν πρόσωπό τ', ἀρχινῶντα ἀπ' τὴν κούτρα κι θὰ λές: Μαύτ' ἀγιλίδα γένν'σι μέσα στὸν μισουχώρ' κ' ἔκανι μαύρον μισοκᾶρ', τοὺ εἶδαν κόσμους κι θαμάθμαν. Ἄν εἶνι ἴπο ἄντρα νὰ σκάσουν... κτλ. (Μάλγαρα). Ἄλλαι χρήσεις τοῦ ἄλατος πρὸς θεραπείαν τῆς βασκανίας: π. χ. βάζουν στὸ στόμα τοῦ βασκαμένου ἄλατι ἢ λειώνουν τὸ ἄλατι στὸ νερό, λέγοντες: ὅπως λειώνει τὸ ἄλατι, ἔτσι νὰ λειώσῃ τὸ κακό τὸ μάτι ἢ ρίχνουν ἄλατι στὴ φωτιά, λέγοντες: Ὅπως σκάει τὸ ἄλατι, ἔτσι νὰ σκάσῃ τὸ μάτι κτλ.

ε) Τὸ σταύρωμα μὲ φύλλα ἐλιᾶς ἢ βάγια, μὲ μοσχοκάρφια ἢ μὲ μαχαίρι μαυρομάνικο κτλ. Π. χ. «Ὅταν εἶναι θαρμισμένο (ματιασμένο) τὸ παιδί, παίρνουν ἐννιά φύλλα ἐλιᾶς ἀπὸ τὰ Βάγια, σταυρώνουν τὸ παιδί καὶ λένε:

Δυὸ σέ 'δαν, δυὸ σ' ἐθάρμισαν, τρεῖς σ' ἐγιάνα | τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα. Τὸ λένε τρεῖς φορές.

ς) Τὸ φτύμα τοῦ ἀνθρώπου πὺν ἐβάσκανε, ὡς μέσον θεραπείας. Εἰς τὴν Ἑπειρον «ἂν ἔχουν ὑποψία ἀπὸ καμιά γυναῖκα πὺς ἀβάσκανε τὸ παιδί, στέλνουν καὶ τῆς χαλεύουν (= γυρεύουν) τὸ σάλι τῆς στὸ φλυτζάνι καὶ τὸ φέρονουν καὶ ἀλείφουν τὸ παιδί, πὺν δὲ μπορεῖ, στὸ πρόσωπο ἢ διὰ τῆς βίας τοῦ βάνουν λίγο στὸ στόμα, ὅσο γιὰ τὸ καλό». Εἰς τὴν Καλοσκοπὴν Παρνασσίδος «ἂν δὲν ξέρουν ποιὸς τὸ μάτισε (τὸ παιδί ἢ τὸ ζῶον), πρέπει νὰ γυρίση ἕνας νὰ μαζέψη 40 φτύσματα καὶ νὰ τὰ πιῇ ὅποιος ἀβασκάθηκε».

ζ) Τὸ μέτρημα ἀπὸ τὸ ἕνα ἕως τὸ ἑννέα καὶ ἀπὸ τὸ ἑννέα ἕως τὸ ἕνα (τρεῖς ἢ ἑννέα φορές). Πῶς ἐξηγεῖται τοῦτο; Εἰς τὴν Νάξον «ἀριθμοῦν ἑννέα φορές, διότι ἑννέα εἶναι οἱ τρυπες τοῦ ἀνθρώπου πὺν βγαίνει ὁ ἀέρας». Μὲ ποίας ἐπιδὰς καὶ πράξεις συνοδεύεται τὸ μέτρημα; Π. χ. εἰς τὸ Λασήθι «ὅταν φταρμιστῇ κιανεῖς, τότε σταυρώνουνε καὶ λένε «'Αποὺ τὸ' ἐννιά σὸ' ὀχτώ, ἀποὺ τὸ' ὀχτώ σὸ' ἐφτά, ἀποὺ τὸ' ἐφτά σὸ' ἕξε, ἀποὺ τὸ' ἕξε σὸ' σισοὶ πέντε, ἀποὺ τσοὶ πέντε σὸ' σισοὶ τέσσερεις, ἀποὺ τσοὶ τέσσερεις σὸ' σισοὶ τρεῖς, ἀποὺ τσοὶ τρεῖς σὸ' σισοὶ δύο, ἀποὺ τσοὶ δύο σὸ' σὴ μία, ἀποὺ τὴ μιά σὸ' σὴν κιαιμιά» (φτεῖ δεξιὰ) φτού! Κατόπιν μετροῦνε τὶς τρυπες τ' ἀθρώπου: ἕνα, δυὸ, τρεῖς, τέσσερεις, πέντε, ἕξε, ἐφτά, ὀχτώ, ἐννιά (φτεῖ ἀριστερὰ) φτού! Λέει τρεῖς φορές τὸ πρῶτο καὶ τρεῖς τὸ ἄλλο».

η) Ἐξορκισμοὶ (δέσιμο ἢ κάρφωμα ἢ ἀποπομπὴ τῆς βασκανίας εἰς τὰ ὄρη). Πρὸβλ. εὐχὴν τοῦ ἁγ. Κυπριανοῦ: «δεσμεύω καὶ καταργῶ πάντα τὰ πονηρὰ πνεύματα, τὰ ἀκάθαρτα, καὶ πάντα πονηρὸν ὀφθαλμόν», καὶ φυλακτήριον: Ὅρκίζω σε, βασκανία, εἰς τὸν Θεὸν τὸν μέγαν... ἵνα φοβηθῆς καὶ δεθῆς κτλ. (Λαογρ. Θ', 65).

θ) Διάφοροι ἄλλοι τρόποι (δι' ὁμοίου ἢ ἀναλόγου κλπ.). Π. χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «παιρνοῦν σὴ βρύση χλωρὰ μούσκλια, παγαῖνοῦν σὴ φωτιά τοῦ σπιτιοῦ καὶ τὰ ρίχνουν μέσα καὶ λένε: ὅσο βαστᾶνε χλωρὰ τὰ μούσκλια, τόσο νὰ βασταχῆ καὶ ὁ ἀβασκαμὸς (αὐτοῦν πὺν εἶναι ἀβασκαμένος)».

β) Ἀποτροπιασμοὶ κατὰ παντὸς κακοποιοῦ δαίμονος ἢ ἄλλου κακοῦ στοιχείου.

1. Διὰ τῆς χρήσεως ὠρισμένων ἀντικειμένων, τεχνητῶν ἢ φυσικῶν, μελῶν τοῦ σώματος ζῶων, φυτῶν κλπ. Π. χ. μαχαίρι, βελόνι, ψαλίδι, πέταλο, κλειδί, πυροστιά, ὑνί, σίδερο ἔν γενεὶ ἢ ἄλλο μέταλλον· νερό, ἄλας, θαλασσινὸ νερό· φωτιά, δαυλὸς ἀναμμένος, κάρβουνο, στάχτη· κατράμι, πίσσα.

σκόρδο, σκυλλοχρομμίδα, δάφνη, ἀπήγανο, πύραντος, μάραντος καὶ ἄλλαι μαγι-
καὶ βοτάναι· σκούπα· ψωμί, προζύμι· σίελος, αἷμα, μαννόγαλα· ὑποκάμισον· δί-
χτυ, κέρατο, πετεινός, κατωσάγωνο γουρουνιοῦ, φίδι κτλ.

Ἡ δύναμις τούτων πολλάκις ἐνισχύεται

(α) ἐκ περιστάσεως, οἷον εὐρέσεως, κλοπῆς, ἐκθέσεως ὑπὸ τὰ ἄστρα
κτλ. Π.χ. πρᾶγμα εὐρεμένο ἢ κλεμμένο, μονόμερα καμωμένο, ἀνάποδα βαλμένο,
σχοινὶ κρεμασμένον κττ.

(β) ἐξ ὠρισμένου ἀριθμοῦ, ἰδίᾳ περιττοῦ: 3, 5, 7, 9.

(γ) ἐκ χρόνου καὶ τόπου: ὥρα νυκτερινή, ἡμέρα ὠρισμένη—τριστρατο,
σταυροδρομί, κατώφλι σπιτιοῦ κττ.

(δ) ἐκ χρώματος: κόκκινο ἢ μαῦρο· π.χ. μαυρομάνικο μαχαίρι κττ.

(ε) ἐκ θείας ἐνεργείας: ὕψωμα Μεγάλης Πέμπτης, λουλούδια τοῦ Ἐπι-
ταφίου, δάφνες τῆς Πρώτης Ἀναστάσεως, κόκκινο αὐγὸ, ἡ ἅγια Ζώνη τῆς Πα-
ναγίας κτλ.

Μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὸν Πόντον συμβουλευόν: «*Τὴν νύχταν τὸ
μωρὸν ὄντας θὰ κουβαλῆς, βάλεν ἀπάν' ἀθες (=ἐπάνω του) ψωμίν*». Εἰς τὴν
Μεσημβρίαν «*τὸ Μάρτη βγάνουμε ἓνα κόκκινο παννὶ ὄξω πὸ τὸ παράθυρο καὶ
τὸ δένουμε σ' ἓνα σίδερο, σ' ἓνα ξύλο, καὶ στέκει 'κεῖ, ὅσο νὰ βγῆ ὁ Μάρτης*». Εἰς τὴν
Θράκην «*ὅταν ὑπάρχη ἐπιζωφτία βάφουν τὰ μέτωπα καὶ τὰ κέρατα τῶν
βοῶν δι' ἔρυθρας βαφῆς, συναπίδι καλουμένης*». «*Γιὰ νὰ μὴ πιάσουνε τὰ μά-
για καὶ οἱ συκοφαντίες, συμβουλευόν εἰς τὴν Ὑδραν, βάνε τὸ πουκάμισό σου
ἀνάποδα, ἔχε καὶ στὸ σπύι σου μαῦρο κόκκορα ἢ πέταλο πίσω ἀπὸ τὴν πόρτα·
εἶναι καλὸ, διώχνει τὸ κακό*». «*Τὸ δίχτυ φυλάει ἀπὸ τὰ μάγια καὶ ἀπὸ τὰ ζωτε-
ρικὰ*» (Σῦρος). «*Χοιρολίμους ἀκούει κι θὰ κριμάσω τῆ γ' ρούνας σιδιρένια
κροκκέλλα*» (Σάμος).

2. Διὰ λόγων (λέξεων ἢ φράσεων ἀποτροπιαστικῶν, μαγικῶν ἢ
καὶ ἐκκλησιαστικῶν). Π. χ. «*κλούβια μάγια καὶ ἄπιαστα*», ἐκφωνεῖ ὅστις εἰς τὸν
δρόμον ἢ ἀλλοῦ εὐρίσκει πράγματα, τὰ ὁποῖα ἀναγνωρίζει ὅτι εἶναι μάγια (κόμ-
βους κλπ.) καὶ θέλει νὰ τὰ πιάσῃ, χωρὶς νὰ βλαβῆ ἀπὸ αὐτὰ (Κεφαλλην.). Ὅταν
ὁ Πόντιος ἀναφέρῃ ζημίαν ἢ κακόν, τὸ ὁποῖον δὲν ἔπαθε, λέγει: «*Κωφὸν τοῖ
διαβόλ' τ' ὠτίν*». «*Φύλαττε Κύριε!*» ἢ «*Ἰησοῦς Χριστὸς νικᾷ*» κττ. Εἰς ποίας
περιπτώσεις λέγονται ταῦτα;

3. Διὰ συμβόλων καὶ σημάτων ἢ χειρονομιῶν: πεντάφα, σταυ-
ρός, κόμβος, φαλλός, αἰδοῖον, φάσκελο, μούντζα κτλ. Π.χ. εἰς τὴν Σύμην «*χα-
ράττον συνήθως ὀπισθεν τῶν θυρῶν πεντάφα, διὰ νὰ προφυλαχθοῦν, ὡς πι-
στεύουν, ἀπὸ τὰ στοιχεῖα*». Εἰς τὸ Καστανόφυτον Καστορίας, «*ἅμα ἰδῆ κανεῖς*

φάντασμα με κέρατα μεγάλα, πού πλακώνει τὸν κοιμισμένο, τὸ πρωὶ πού θὰ σηκωθῆ θὰ *κατραμώση* τὴν πόρτα, δηλ. με κατράμι θὰ κἀνη σταυρὸ στὴν πόρτα, γιὰ νὰ ἔμποδίσῃ ὁ σταυρὸς τὸ φάντασμα νὰ μπῆ στὸ σπίτι ἄλλη βραδιά».

4. Διὰ πράξεων συνοδευομένων πολλάκις ὑπὸ λόγων: κωδωνισμοί, κτυπήματα, θραῦσις ἀγγείων, πυροβολισμοί, ἄλλοι κρότοι καὶ θόρυβοι. Σταύρωμα, φτύσιμο, μαγύρισμα, κατούρημα, μούντζωμα, μοντζούρωμα, ἀλύχτημα κτλ. Π.χ. «Τὴν παραμονὴ τ' "Ἀη Μάρκ' βροντᾶν τὰ σαγάνια, γιὰ νὰ μὴ βγαίνει τὰ φίδια τοῦ καλονκαίρ'» (Εὐρυτανία). «Τὸ Μέγα Σάββατο τὸ πρωὶ, τὴν ὥρα πού πετάει ὁ παπᾶς στὴν Ἐκκλησιὰ τὶς δάφνες καὶ βαρᾶνε οἱ καμπάνες, ὅσοι ἔχουν ὄπλα ῥίχνουν ντουφεκιά, ὅσοι δὲν ἔχουν σπάζουν ἕνα τσουνκάλι, ἕνα ἀγγεῖο, ὅτι ἔχουν. "Ἄν τύχη καὶ δὲ σπάσουνε, τὸ ἔχουνε γιὰ κακὸ» (Κορώνη). «Ὅταν οὐρῆ τις, ὀφείλει νὰ πτύσῃ τρις καὶ νὰ λέγῃ τὰ ἐξῆς κατὰ νοῦν: *Σηκῶστε, κυρὲς καὶ ἀρχόντισσες, σηκῶστε τὰ ποδάρια σας νὰ μὴ σᾶς κατουρήσω*. (Ἄποιείνεται δηλ. πρὸς τὶς νεράιδες) (Καλλιπόλις). «Ὅντα σὲ κυνηγοῦν τὰ σκυλιά, μούντζωνέ τα μὲ τὸ ξερβὶ τὸ χέρι σου ἀπὸ μέσ' ἀπὸ τὸ φόρεμά σου κ' ἔτσι δὲ σὲ πλησιάζουν» (Ἡπειρος).

5. Εἰδικῶς διὰ τῆς δημιουργίας μαγικοῦ κύκλου ἢ μαγικοῦ φραγμοῦ, τὸν ὁποῖον, ὡς πιστεύεται, ἀδυνατοῦν οἱ δαίμονες νὰ ὑπερβοῦν.

(α) Μὲ μαυρομάνικο μαχαίρι. Εἰς ποίας περιστάσεις χαράττεται κατὰ γῆς ὁ κύκλος αὐτός; Ἕνας ἢ πολλοὶ ἐπάλληλοι κύκλοι; Τί ἄλλο κάμνει προσέτι ὁ δεισιδαίμων, διὰ νὰ προφυλαχθῆ ἀπὸ τὸν δαίμονα, εὐρισκόμενος μέσα εἰς τὸν κύκλον; (Σημειώνει σταυρούς; καρφώνει τὸ μαυρομάνικο μαχαίρι εἰς τὸ μέσον τοῦ κύκλου; λέγει ἔξορκισμούς; καὶ ποίους;) Π. χ. «Ἀπὸ τὰ σταυροδόρμια δὲν κάνει νὰ περνᾶς τὴ νύχτα, γιὰτὶ βγαίνουνε ξωτικά. "Ἄν εἶναι ἀνάγκη νὰ περάσῃς, καλὸ εἶναι νὰ βαστᾶς μαχαίρι μαυρομάνικο καὶ νὰ ξορκίζῃς τὰ ξωτικά λέγοντας μέσα σου: «Ἰησοῦς Χριστὸς νικᾷ καὶ ὅλα τὰ κακὰ σκορπᾷ». Κι' ἂν φανῆ κανένα κακὸ, μὲ τὸ μαυρομάνικο νὰ κἀνης ἕναν κύκλο στὴ γῆ καὶ νὰ μπῆς μέσα στὸν κύκλο· τότε τὰ ξωτικά δὲν σὲ πειράζουνε» (Ἵδρα).

(β) Μὲ νῆμα (περισχοινισμὸς χωρίου, νημάτωνσις ἢ ζώσιμο ἐκκλησίας). Κατασφάλισις τοῦ χώρου (κλειδωμα μὲ μαγικὴ κλειδαριά). Εἰς ποίας περιστάσεις γίνονται ταῦτα καὶ πρὸς ποῖον εἰδικῶς σκοπὸν; Πῶς παρασκευάζεται τὸ νῆμα διὰ τὴν περιίλωσιν τῆς ἐκκλησίας ἢ τοῦ χωρίου; (μονοήμερις κλωσμένο ἀπὸ παρθένους ὀνομαζομένης Μαρίας, 3 ἢ 40 τὸν ἀριθμὸν; ἢ ἀπὸ γυναῖκες πρωτοστέφανες; Τὸ γνέθουν νύχτα; Γυμνές; πῶς ἄλλως;). Γίνεται καὶ κλειδωμα τοῦ χωρίου μὲ μαγικὴ κλειδαριά;

Μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὴν Καρωτὴν Διδυμοτείχου «*Σαράντα γυναῖ-*

κες πρωτοσιτέφανες μαζεῦκαν ἓνα βράδ' κ' ἔμασαν βαμπάκ', τὸν ἔβγαλαν ἀπ' τοῦ τοικριόκ', καθάρασαν τὸν σπόρον κὶ τὸν στοίβαζαν μὶ τὸν δόξα, ἓνα δοξάρ' κὶ οὐλες γκουλιόμπαρες (=γυμνές). "Ἄλλ' στοίβαζι κὶ ἄλλ' ἔγνιθι... Κ' ἓνας σιδεράς μὲ τὴ γυναικα τ', κ' ἐκεῖν' γκουλιόμπαρ', ξετύνατ', ἔκαμαν μνιὰ κλειδουνιά τὴ νύχτα στὸν ντιμορτζίδκου (= σιδεράδικο). Ἡ γυναικα τραουοῦσι μ'χάνια κὶ οὐ ντιμορτζῆς ἔφκiani τὴν κλειδουνιά... Ἀπ' τ' ἱκείνου τὸν γνέμα εἶχαν ἓνα ἀδράχτ' γνέμα, ὅσου χρειασιτῆ νὰ τ'λίξ'ν τὸν χουργιό ἀπόξου. Κὶ τοῦ'φιοσαν λόνρα - λόνρα τὸν γνέμα πὸν μνιὰν ἄκρωα τὸν χουργιό κὶ τὸν ντάμουσαν, τὸν κουμπόδιαν ἱκεῖ κὶ τὸν κλειδουσαν κείνου τὸν ράμμα κεῖ μὲ κείν' τὴν κλειδουνιά, νὰ μὴ μπαίν' μέσα ἀρρώστεια» (Λαογραφία Ζ, 472). Εἰς τὰ Βελλὰ Καλαβρύτων, διὰ νὰ προφυλάξουν τὸ χωριό των ἀπὸ τὸ στοιχειό τῆς Ἀράχοβας «μιά μάγισσα ἀράπισσα ἐδιάταξε τοὺς Βελλαῖτες νὰ βάλουν τρία ἀπάρθινα κοράσια νὰ γνέσουνε ἀπὸ μιὰ κλωνὰ μονοκόμματη μονοημερινὰ καὶ νὰ βάλουνε σταυρωτὰ γύρω στὸ χωριό τέσσερα ἀφόρηγα περόνια καὶ νὰ δέσουνε τὴν κλωνὰ γύρω γύρω στὸ χωριό ἀπάνου στὰ τέσσερα περόνια...». Εἰς τὴν Λῆμμον «μιά γυναικα ξετύλιγε τὸ νῆμα καὶ ἄλλη τὸ ἔθαφτε μὲ τὸ χῶμα ὡς που ἔφεραν γύρω ὅλο τὸ χωριό».

Ποῖαι ἄλλαι τυχὸν πράξεις ἐνεργοῦνται πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ ἐπιδιωκομένου σκοποῦ; Π.χ. Εἰς τὴν Καρωτὴν ἐνήργησαν καὶ καθοσίωσιν τοῦ περισχοινισθέντος χώρου διὰ χαράξεως εἰς αὐτὸν τοῦ σημείου τοῦ σταυροῦ: Ἀπὸν μνιὰν ἄκρωα πάλι τὸν χουργιό ὡς τιν ἄλλ' μέσ' ε τ μέσ', ἀπὸ τούτην τὴ μέσ' πάλι ὡς τιν ἄλλ' σταυροτά, θὰ πάρν δγιὸ νουμάτ' ἓνα ζιβγάρ' βόδγια κ' ἓνα ἄλιτρον κ' ἓνας θὰ σέρον' τὰ βόδγια κείνα κ' ἓνας θὰ πχιάν' τἄλιτρον κὶ μὶ τἄλιτρον τὴ γῆς θὰ τὴν γκαρτσανάει (=χαράσση) σταυροτά, θὰ σταυρών' νι γῆς ἀπὸ βουργιά ἔστο νότου, ἓνα ἔτσ' / κ' ἓνα ἔτσ' - (+), θὰ σταυρώσ' τὸν χουργιό. Γύρου γύρου δὲ θὰ πάη' γύρω εἶνι τὸν γνέμα. Κλειδών'ν τὸν χουργιό κὶ τὸν σταυρών'ν μέσα κὶ δὲ μπαίν' ἀρρώστια μέσα (Λαογρ. Ζ' 472).

(γ) Μὲ περιφερικὴν ἀροτρίασιν διὰ διδύμων μόσχων. Περιστάσεις καθ' ὅς γίνεται ἡ περιάρσις τοῦ χωρίου προληπτικῶς: 1) κατὰ τὴν ἴδρυσιν νέου συνοικισμοῦ (ἐγκαίνια ἢ γκαίνιασμα χωριοῦ) (Λαογραφ. Ζ' σ. 474 καὶ 506), 2) μόλις εἰς τὰ πέριξ τοῦ χωρίου ἐμφανισθῆ ἐπιδημία ἢ ἄλλο τι κακὸν ἀπειλῆ ὀλόκληρον τὸ χωριὸν ἢ τὴν πόλιν, 3) κατ' ἔτος εἰς ὠρισμένην ἡμέραν (τὴν πρώτην τοῦ ἔτους ἢ ἄλλην ἡμέραν (περιοδικῶς). Ἐνεργεῖται τίποτε ἐκ τοῦ φόβου μήπως τὸ κακὸν ὑπεισέδυσεν ἤδη καὶ λανθάνῃ ἐν τῷ χωρίῳ; Γίνεται δηλ καὶ καθαρισμὸς τοῦ χωρίου ἢ τῶν κατοίκων αὐτοῦ καὶ κατὰ ποῖον τρόπον; Ποιοὶ ὄροι πρέπει νὰ τηρῶνται ἀπαρατήτως, ὅσον ἀφορᾷ τὰ μοσχάρια; (δίδυμα; μικρά; 40 μόλις ἡμερῶν ἢ ὅλως ἄβαλτα στὸ ζυγὸ; ἢ βόδια μαῦρα;), τὸ ἀροτρον

(ψευτάλετρο με ξύλα μικρά, μονοήμερις φτειαγμένο; σιδερένιο ή άσημένιο;), τούς ζευγολάτες (να μην είναι δευτεροπαντρεμένοι, γυμνοί), τὸ ὄργωμα; (ζεθροοργώνουν, διὰ νὰ εἶναι ἡ προᾶξις τελεσφόρος). Τί γίνονται τὰ μωσχάρια μετὰ τὸ πέρας τῆς ἀροτριάσεως; Θανατώνονται καὶ θάπτονται ἐντὸς λάκκου ἢ ἐγκατοργνύονται ζῶντα; Πρὸς ποῖον ἀρά γε σκοπὸν;

Παραδείγματα: Εἰς τὰ Βελλὰ Καλαβρῦτων «ἐπήρανε ἓνα μουσκάρι 40 ἡμερῶν καὶ ἐφτειάσανε μονοήμερις ἀλέτρι (ψευτάλετρο με ξύλα μικρά), καὶ ἐξέβανε τὸ μουσκάρι καὶ τὸ ἐγυρίσανε γύρου στὸ χωριό, καὶ ἐκάμανε μὴν ἀυλακιά γύρου τριγύρω, ἴσια πὸν ἐσημάδευε ἢ ἀυλακιά λιγάκι. Καὶ ἀπὸ τότε δὲν ἐξαναμπῆκε τὸ στοιχείο». Τὸ γκαίνιασμα τῆς Παλιοχούνης (Εὐδρυτανία) ἔγινε μὴ δγιὸ μ'σκάργια διπλό'κα (= δίδυμα) κὶ μὴ ζ'γάλιτρα σιδερένια. Ἦφιραν ἓνα γύρου τοῦ χουοργιὸ κὶ ἅμα ἔκλεισ' οὐ γύρους αὐτὸς μὴ τὰ μ'σκάργια ζεμένα, τὰ σφαξαν κὶ τὰ θάψαν μαζί μὴ τὰ ζ'γάλιτρα. Λὲν πὼς τὰ μ'σκάργια αὐτά, ὥσπου νὰ τιλειώσ'ν τοῦ γύρου, ψουφοῦσαν—ἦταν μικρὰ κὶ δὲ βαστοῦσαν—κ' εἶσ' τὰ θάψαν. Λὲν πάλι πὼς, ἂν δὲν ψουφοῦσαν, τὰ ἦφιραν πουλλὲς βόλις ὥσπου νὰ ψουφήσουν». (Λαοογ. Ζ' 475). Συνδυάζεται τυχὸν ἢ περιάρσις τοῦ χωρίου με περισχοινισμόν αὐτοῦ;

(δ) Μὲ ἀσφάκες καὶ ἄλλους ἀκανθωτοὺς θάμνους. Π. χ. εἰς τὴν Κυνουρίαν, διὰ νὰ προφυλάξουν τὰ ποίμνια ἀπὸ τὴν ἐπήρειαν τῶν Καλλικαντζάρων «φράζοννε γύρω-γύρω τὸ ματριὸ με νιά ἀράδα ἀπὸ ἀσπαραγγίες».

(ε) Μὲ δωδεκαμερίτικη στάχτη ἢ με φωτιὲς δλόγυρα ἀναμμένες. Π. χ. πολλαχοῦ τὴν παραμονὴν τῶν Φώτων «χύνουν στάχτη (δωδεκαμερίτικη) γύρω στὸ σπίτι, πιστεύοντες ὅτι δὲν ἔρχονται εἰς τὸ ἐξῆς ἐρπετὰ μέσα εἰς τὸ σπίτι». «Τὰ πρόβατα ἅμα ἔχουν σπῆνα, πρέπ' ν' ἀνάψουν γύρω στὸ γρέκι φωτιὲς ἀπὸ πυζάρι. Κεῖνος ὁ καπνὸς εἶναι πικρὸς κ' εἶναι γιατρικὸ γιὰ τὴν ἀρρώστεια αὐτή». (Καβακλὶ Β. Θράκης).

(ς) Μὲ περιαγωγὴν ἀγίων εἰκόνων, λειψάνων ἢ ἄλλων ἱερῶν ἢ μαγικῶν πραγμάτων περὶ τὸ χωριὸν ἢ περὶ τὸ λιβάδιον. Εἰς ποίας περιστάσεις καὶ πρὸς ποῖον εἰδικῶς σκοπὸν γίνεται ἢ περιφορὰ τούτων. Π. χ. οἱ Μεσσήνιοι ποιμένες διὰ νὰ σώσουν τὸ ποίμνιον ἀπὸ τὸ σμερδάκι «παίρουν τρεῖς παπᾶδες με τὰ ἄχραντα μυστήρια καὶ γυρίζουν εἰς ὄλο τὸ σύνορον τοῦ λιβαδιοῦ καὶ σὲ κάθε λίγο βάνουν ἀπὸ ἄνα σταυρὸ ξύλινο». Εἰς τὴν Θράκην ἐν περιπτώσει ἐπιζωοτίας ὁ γύφτος, ἀφοῦ κατασκευάσῃ γυμνὸς τὴ νύκτα τὸ σίδερο, πὸν ἔχει τὴ δύναμη νὰ διώκῃ τοὺς βλάπτοντας τὰ κτήνη δαίμονας, «παίρνει κείνον τὸν σίδερον καὶ βγαίξει νύκτα καὶ γυρίζει γκόλιαβους (γυμνὸς) τὸ χουοργιὸ οὔλο τρεῖς φορὲς». Μὲ τὴν περιφορὰν αὐτὴν θέτει τὸ χωριὸν ὅλον ὑπὸ τὴν προ-

στασίαν τοῦ μαγικοῦ σιδήρου. Ἄλλα παραδείγματα λιτανειῶν καὶ περιφορῶν εἰκότων κλπ. βλ. ἐν Λαογραφίᾳ Ζ' 506.

(ζ) Μὲ ὄροθέτησιν γινομένην πέριξ τοῦ χώρου, τὸν ὅποιον θέλουν νὰ προφυλάξουν (ὑψωμα δένδρων εὐρισκομένων περὶ χωρὸν τινα, ἢ τοποθέτησις σταυρῶν ἢ κόκκινων αὐγῶν ἢ κηρίων ἀνημμένων εἰς τὰς 4 ἄκρας ἢ εἰς τὰ τέσσαρα σημεῖα τοῦ ὀρίζοντος πέριξ τοῦ χωρίου ἢ τῆς μάνδρας κλπ.). Π. χ. τῆ Γόλιανη Εὐρυτανίας *τῆ γκίγιαζαν* (=ἐγκαινιάζαν) *τῆ Διφτέρα τῆς Λαμπρῆς*. Οὐ παπᾶς βγγῆκι μὶ τς εἰκόνας, τὶς ἤφιριν ἓνα γύρου στοῦ χουργιὸ μὲ ὑψωμα στὰ χέργια. Ἐνα γύρου στοῦ χουργιὸ σὲ κάθε πινῆντα μέτρα ἢ κὶ λιγώτερου ἢ κὶ περισσότερου, ὅπ' βοῆσαν κλαοὶ (=δέντρον, πουργάσ', φιλίκ'), τὸν τρουποῦσαν μὶ ν'ἀρίδα κ'ἔβαναν μέσα ὑψωση. Γὺ αὐτὸ τοῦ χουργιὸ δὲν τοῦ βαρεῖ χαλάζ'. Τὰ κλαογιά πὸν ὑψουσαν δὲν τὰ χαλοῦσαν καμνιά φουρά. Ὑψουμένα κλαογιά βρίζουκοντ' ἀκόμα στὴν Κ'φάλα». Βλ. ἄλλα παραδείγματα Λαογραφ. Ζ' σ. 475-476, ἀρ. 17 καὶ 19. Εἰς τὴν Μάνην «τοὺς παλαιότερους χρόνους τὰ χωριά κατεσκευάζαν εἰς τὰ τέσσαρα σημεῖα τοῦ ὀρίζοντος τέσσερες κολῶνες καὶ ἐπ' αὐτῶν τοποθετοῦσαν ἓνα σταυρό, διὰ νὰ ἐμποδίξῃ τοὺς δαίμονας νὰ εἰσέρχωνται εἰς τὸ χωριό. Αὐτὸ λέγεται σταυροπύργι».

γ) Ἐξαπάτησις τοῦ δαίμονος. Κόσκινο, ἢ δέσμη ἀπὸ στάχυα ἀνηρημένα εἰς τὴν ὄροφὴν ἢ ὀπισθεν τῆς θύρας κ. τ. τ. Π. χ. εἰς τὴν Λέσβον οἱ χωρικοὶ ἀναρτοῦν εἰς τὴν ὄροφὴν τῆς οἰκίας μιὰ φτύκα, δηλ. δέσμην σταχύων, πιστεύοντες, ὅταν περὶ τὰ μεσάνυκτα εἰσέλθῃ εἰς τὴν οἰκίαν ὁ δαίμων, διὰ νὰ βλάψῃ τοὺς ἐνοίκους, ὅτι ἀπασχολεῖται ἀπαριθμῶν τὰ ἄγανα τῶν σταχύων, (ἄλλοῦ τὶς τρυῖπες τοῦ κοσκίνου), ἀλλ' αἴφνης κρᾶζει ὁ πετεινὸς καὶ γίνεται *οκούνη κὶ ἀχλιά*. Εἰς τὴν Κορώνην «ἂν ἔχουν πεθάνει δυὸ στοὺ χρόνον ἢ κοντύτερα μέσα στοὺ ἴδιο σπίτι, βάνουν στοῦ δεύτερου τὴν τσέπη μιὰ κουτσούνα (κούκλα) καὶ τὴ θάφτουν μαζί του, γιὰ νὰ μὴν τριτώσῃ».

δ) Διώξεις, κατάδεσις ἢ καταπερόνησις τοῦ διαβόλου, τῶν ἀσθενειῶν καὶ ἄλλων δαιμονικῶν ὄντων, ἐπιβλαβῶν ζῶων ἢ ζωῦφιων (ὄφρων, σκορπίων, λύκων, ἀετῶν, ψύλλων κλπ.), κλεπτῶν, ἀνταγωνιστῶν κλπ., τῆς χαλάζης, τοῦ σίφουνα κλπ., τῆς ἀστοχίας (ἀναποδιᾶς), τῆς βοῆς τῶν πρᾶματιῶν κλπ.

1. Ἐξορκισμοί, γητέματα: Ἐξορκισταὶ καὶ ἐξορκίστριες. Δύναμις καὶ ἄλλαι ιδιότητες αὐτῶν. Εἶδη καὶ τρόποι ἐξορκισμοῦ (διαβάσματα, σταυρώματα κλπ.). Μέσα καὶ ὄργανα ἐξορκισμοῦ καὶ γητέματος (κόκκαλα, μαχαίρια κλπ. πεντάλφα). Λέξεις καὶ φράσεις ἐξορκιστικαί, ἐπφδαὶ κλπ. Μερικὰ παραδείγματα:

«Ἀπὸ τὸ φουστάνι ἢ τὸ φόρεμα ἀνδρὸς τρελλοῦ κόβουν ἓνα κομματάκι

μικρὸ ἀπὸ τὴν ἄκρη καὶ τὸ στέλνουν στὶς ξορκίστρες. Αὐτὲς κάνουν τὰ ξόρκια, καὶ ἂν πιάσουν, τότε γερεῦει ὁ ἄνθρωπος (᾽Αμβρακία). Εἰς τὴν Σίφνον πρὸς ἔξορκισμόν βρικόλακων ἢ νεκρῶν, ὅταν τὸ σῶμα των δὲν διαλύεται εἰς τὴν γῆν, ὁ ἱερεὺς σχηματίζει ἐκ κηροῦ λειτουργηθέντος μίαν πεντάγραφα καὶ τὴν ἐπιθέτει ἐπὶ τοῦ στόματος αὐτῶν. Εἰς τὴν Λάσταν Γορτυνίας, «εἰς πόνον βυζιοῦ ἔγραφον εἰς χαρτὶ τρεῖς σταυρούς, τρεῖς πεντάλφες, Ἰησοῦς Χριστὸς νικᾷ, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος κτλ. Ἦλί Ἦλί λαμὰ σαβαχθανὶ καὶ τὸ ἐκολλοῦσαν μὲ μέλι ἐπὶ 24 ὥρας». Εἰς τὴν Κάρπαθον, «ὅταν θέλῃς νὰ γλυτώσῃς ἀπὸ τὸ βραχνᾶ, πρὶν πλαγιάσῃς, λέεις: «Ὅταν ἔρχεσαι, βραχνᾶ | , ἀπὸ τὴν ἀνεκαπνά | , μέτρα τ' ἄστρα τ' οὐρανῶ | τσαὶ τὰ φύλλα τοῦ ἐντροῦ | τσαὶ τὸν ἄμμο μὲ τὸ φτυάρι | τσαὶ τὴ θάλασσα μὲ τὸ κουτάλι». Εἰς τὴν Κρήτην γητεύουν τὴν θέρυμην ὡς ἐξῆς: «Πιάνευς ἕναν πιάττο καὶ κάνεις τρεῖς σταυρούς μὲ τὸ μελάνι καὶ ἀπείς λὲς τὴ γηθειά: Στήτω ὁ ἥλιος κατ' ἀνατολὰς | στήτω καὶ ὁ ῥίγος, ὁ τριταῖος, ὁ καθημερινός | . ᾽Αη Γιάννη Πρόδρομε, | βοήθησε τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ... | ᾽Απείς τὴν ἀποπῆς πλύνεις τὸ πιάττο καὶ δίδεις τ' ἀρρωστάρη νὰ πιῇ τ' ἀπόπλυμα».

Εἰς ποίας περιπτώσεις οἱ γητιεῖς δὲ στρέγουν δηλ. δὲν φέρουν τὸ προσδοκώμενον ἀποτέλεσμα: εἰς ποῖα αἷτια ἀποδίδεται τοῦτο; Π. χ. τὸ ξόρκι ἅμα τὸ πῆς ἄλλου, δὲν κλεῖ δηλ. δὲν πιάνει πιά, λέγουν εἰς τὴν Κορώνην.

2. Κατάδεσμοι, καρφώματα, κατορύξεις. Εἶδη καταδέσμων καὶ τρόποι καταδέσεως: (ἀμπόδεμα, καρφόδεμα, πετρόδεμα, σπαρτόδεμα, ντουφεκόδεμα, κουλλουρόδεμα, σφακτόδεμα). Κατάδεσις διὰ κλείθρου κτλ. (Περὶ αὐτῶν ἴδε Λαογραφίαν Θ' σελ. 473 κέ.). ᾽Υψη καὶ τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖον παρασκευάζεται τὸ ὄργανον τῆς καταδέσεως ᾽Επφδὴ συνοδεύουσα τὸν κατάδεσμον ἢ τὴν καταπερόνησιν. Τόπος ὅπου τὸ ὄργανον κατορύσσεται ἢ ρίπτεται (ἐντὸς τάφων, φρεατίων, ὑπὸ τὸ κατώφλιον κλπ. ἢ εἰς τὴν θάλασσαν). Σκοπός, δι' ὃν ἡ κατάδεσις γίνεται.

Μερικὰ παραδείγματα: Πῶς δένουν τοὺς ποντικούς. Εἰς τὴν Κίον «κεῖνος πὺν θὰ πιάσῃ σκουλήκια (= μεταξοσκώληκας) πηγαίνει τὴ Μ. Πέμπτη τὸ βράδυ στὴν ἐκκλησία καὶ κρατεῖ ἕνα σπάγγο. Σὲ κάθε Εὐαγγέλιο δένει ἕναν κόμπο καὶ λέει: Δένω τοὺς ποντικούς μου. ᾽Ετσι δένει 12 κόμπους καὶ λέει 12 φορὲς τὸ δένω τοὺς ποντικούς μου. Αὐτὸ τὸν σπάγγο κατόπιν τὸν κρεμᾷ στὰ τσαρδάκια καὶ ἔτσι δὲν κατεβαίνουν οἱ ποντικοὶ νὰ πειράξουν τὰ μεταξοσκουλήκια».

Κατάδεσμος τῆς Πανούκλας, τοῦ διαβόλου καὶ παντὸς ἄλλου κακοποιοῦ στοιχείου δι' ἐμπήξεως σιδηρῶν ἥλων εἰς δένδρα, τοίχους, παραστάδας θυρῶν καὶ εἰς τὸ ἔδαφος. Π. χ. εἰς τὸ Μεσολόγγι «καρφώνουν τρία καρφιά στὸν τοῖχο καὶ εἰς καθένα πὺν καρφώνουν, λέγουν: καρφώνω τίς τσοῦπες (δηλ. τὸν δαίμονα, τὸν προκαλοῦντα τὴν θηλυγονίαν) καὶ κάνω ἀρσενικά». Εἰς τὴν Καρωτὴν τοῦ

Διδυμοτείχου αὐτὸς ὁ Θάνατος καταδεσμεῖται διὰ καρφώματος εἰς τὴν γῆν· «ὄντα σκόνονμι τὸν πιθαμένον ἀπ' καταῆ, κροῦμι ἕνα καρφί, ὅτι καρφί, κεῖ ἀπ' θά τιλειώσ' κί τὸν σκιπάζμι στή γῆς, γὰ μὴ πιθάν' ἄλλους». Βλ. Λαογραφίαν, τ. Ζ' σ. 518.

3. Δίωξις καὶ ἀποπομπὴ τοῦ δαίμονος εἰς ὄρη, μεταβίβασις ἀσθενείας καὶ λοιπῶν κακῶν εἰς ἄνθρωπον ἢ ζῶα, εἰς δένδρα ἢ θάμνους ἢ διάφορα ἀντικείμενα. Ἐγκατάλειψις εἰς τόπον τινά, κλπ. Πρὸβλ. τοὺς ἔξορκισμούς: «Στ' ἄγρια βουνὰ καὶ στ' ἄκαρπα τὰ δέντρα, κεῖ πὸν δὲ λαλαίε πετεινός, ζευγίτης δὲν κάμνει, ἢ ὅπου μικροῦ παιδιοῦ κουλλούρα δὲν φένηται, κόττα δὲν κακκαριέται κττ.

Παραδείγματα: Ἡ περιορική ἢ τὸ θερμόργιο (πυρετὸς μετὰ ρίγους ἐπανερχόμενος κατὰ περιόδους) θεραπεύεται εἰς τὸ Ληξούρι κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον: *κόβει μιὰ ξορκίστρα τὰ εἴκοσι νύχια τ' ἀρρώστων. Ὑστερα τοῦ παίρνει τὸ μαντήλι ἀπὸ τὴν τσέπη του καὶ τρία δίλεφτα. Μὲ μιὰ ψαλίδα τοῦ κλαδέμιτος κόβουνε σὲ τρία τὸ κάθε δίλεφτο καὶ δένουνε τὰ κομμάτια ὅπως καὶ τὰ νύχια στὶς λουριδες πὸν ἔχουνε σχίσει τὸ μαντήλι. Ἐπειτα τὰ κορμιοῦν ὅλα αὐτὰ σὲ κανένα δέντρο μακριά. Ὅποιος τὰ λύση παίρνει αὐτὸς τὴν ἀρρώστεια κ' ἔτσι ὁ ἄλλος γιατρεύεται». Εἰς τὴν Θράκην «τὰ κλαψιάρικα παιδιὰ τὰ περνοῦν ἀπὸ τὴν τρυπα τοῦ φράχτη. Περνοῦν οἱ σκύλοι ἀπ' ἐκεῖ καὶ παίρνουν τὴν κλάψα. Ἡ παίρνουν τὴ φασκιὰ τοῦ μωροῦ καὶ τὸ πρῶτ' πὸν περνοῦν τὰ γελάδια τὴ ρίχουν κατὰ γῆς· τὰ γελάδια περνοῦν ἀπὸ πάνω καὶ παίρνουν καὶ τὴν κλάψα». Εἰς τὴν Ἡπειρον «παίρνουν ἕνα κομμάτι ψωμί, σταυρώνουν τὸ παιδί πὸν κλαίει συχνά, λὲν κ' ἄλλα μυστικὰ λόγια κ' ὕστερα τὸ κομμάτι αὐτὸ τὸ ρίχουν στὴν ἀγέλη. Ὅποιο βόδι φάει τὸ κομμάτι παίρνει καὶ τὴν κλάψα τοῦ παιδιοῦ». Εἰς τὴν Ἀπύρανθον τῆς Νάξου «ὅταν εἶναι γρινιασμένο τὸ μωρό, τοῦ βγάζουνε τὸ πουκαμισάκι του καὶ τὸ πᾶνε μισὴ ὥρα δρόμο σὲ μιὰ μικρὴ ἐκκλησοῦλα Ἁγία Εἰρήνη καὶ ἀφήνουν ἐκεῖ, τρυπώνοντάς το σὲ μιὰ σχισμὴ τοῦ βράχου τὸ πουκαμισάκι καὶ μ' αὐτὸ περνάει ἡ γρίνια τοῦ παιδιοῦ».*

4. Δέσις καὶ λύσις ἀψύχων ἀντικειμένων, ὡς ντουφεκιῶν, οἰκιακῶν σκευῶν, παγίδος, τῆς θαλάσσης καὶ τῶν νερῶν, τῶν δένδρων κττ. (Βλ. τοιούτους καταδέσμους εἰς Λαογραφ. Θ' 108).

ε) **Καθαρμός καὶ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ κακοῦ.**

1. Διὰ πυρᾶς καὶ μάλιστα μὲ τὸ ἄναμμα καινούργιας φωτιᾶς. Εἰς ποίας ἀσθενείας ἢ γιάτρισσα ἢ ὁ λαϊκὸς ἱατρὸς μεταχειρίζεται τὴ φωτιὰ (τὸν ἀναμμένον δαυλόν, τὸ πυρωμένο σίδηρο κττ.) πρὸς θεραπείαν καὶ κατὰ ποίους

τρόπους; Γίνεται και πέρασμα τοῦ ἀσθενοῦς ἐπάνω ἀπὸ τὴ φωτιὰ ἢ περιφορὰ αὐτοῦ περὶ τὴν πυρὰν τῆς ἐστίας;

Π. χ. εἰς τὴν ᾠχίλιον «ἔμα κακοπάθ' τὸ παιδί (κακόπαθε λέγαμ' ἀπὸ ἀγέρα) εἶτε γιὰ ἀνπνία εἶτε γιὰ ἄλλ' ἀσθένεια, ἀνάβον τὰ δαυλιὰ στὸ παραγών', τὰ τρανοῦν λιγάκι μπρός, ὥστε νά χ' λιγάκ' μέρος νά περνᾷ ἀποπίσω τὸ παιδί. Στὸ παραγών' κάθεται στὴ μιὰ κόχ' ἢ νενὲ (=μητέρα) καὶ στὴν ἄλλ' ὁ μπαμπᾶς (ἢ καὶ μεγαλύτερος ἀδρεφός καὶ μεγαλύτερ' ἀδρεφῆ) καὶ τὸν ἄρρωστο τὸν παίρν' ὁ ἕνας, τὸν περνᾷ πίσ' μὲ τὰ δαυλιὰ καὶ τὸν δίν' στὸν ἄλλον. Θὰ τὸν περάσ' καὶ πᾶμ μὲ τὴ φωτιὰ νά καπνιστῆ, θὰ τὸν δώκ' στὸν ἄλλον, τρεῖς φορὲς αὐτὸ καὶ γιατρεύεται. Κι' ὅσο δὲ λαλήσουν οἱ πετεινοί, δὲν ἀνοίγουν τὴ θύρα τοῦ σπιτιοῦ, μὴ τυχὸν κι' ἔρθῃ τὸ ξωτικὸ μέσ' στὸ σπίτι». Ποῦ ἄλλοῦ ὑπάρχει ἡ συνήθεια αὐτή;

Εἰς ποίας περιπτώσεις ἀνάπτεται καινούργια φωτιὰ (ἢ διαβολοφωτιὰ ἢ ξυλοφωτιὰ;) Μόνον ὅταν ἐνσκήπητῃ ἐπιζωτιὰ ἢ καὶ ἐν περιπτώσει ἐπιδημικῆς νόσου τῶν ἀνθρώπων; Μήπως ἀνάπτεται κατ' ἔτος πρὸς ἀνανέωσιν τοῦ πυρὸς τῶν ἐστιῶν καθ' ὅλον τὸ χωρίον; Πῶς ἀνάπτεται ἡ φωτιὰ αὐτή; Διὰ προστριβῆς ξηρῶν ξύλων ἢ περιστροφικῆς κινήσεώς των; Πότε γίνεται καὶ ποῦ; (Νύκτα, εἰς μέρος ἀπόκεντρον τοῦ δάσους ἢ τοῦ βουνοῦ ἢ ἐντὸς τοῦ χωρίου;). Ποῖα ξύλα χρησιμοποιοῦν διὰ τὴν παραγωγὴν τοῦ πυρὸς; (κέδρα, φιλουργιά;). Ποῖοι ἄλλοι ὄροι πρέπει νά τηρῶνται, διὰ νά βγῆ ἀπὸ τὰ ξύλα ἡ φωτιὰ; (Π. χ. σβέσις τῶν πυρῶν καθ' ὅλον τὸ χωρίον, οἱ ἐργαζόμενοι πρὸς παραγωγὴν τοῦ νέου πυρὸς πρέπει νά εἶναι μονονόματοι, ἀριστεροῦχειρες, γυμνοί, ἄγνοοί, ἀδελφοὶ δίδυμοι ἢ ὁ πρῶτος καὶ ὁ τελευταῖος υἱὸς τῶν αὐτῶν γονέων, μονογενεῖς, νὰ μὴ ὀμιλοῦν κτλ.). Πέρασμα ἀνθρώπων καὶ ζώων ἐπάνω ἀπὸ τὴ φωτιὰ ἢ ἀνάμεσα ἀπὸ δυὸ φωτιές, καψάλισμα ἢ κάψιμο μὲ δαυλὸν ἀναμμένον ἀπὸ τὴν καινούργια φωτιὰ. Ἐπακολουθεῖ ἄλλη τις πρᾶξις διὰ τὸν καθαρόν τῆς ἀγέλης ἀπὸ τὸ μίασμα; (ὀλοκαύτωσις τινος ἐκ τῶν ἀσθενῶν ζώων, ἰδίᾳ χοιριδίου ἀλειφομένου μὲ πίσσαν. Ἐπ. ΛΑ 1943—44 σ. 42).

Ἀνανέωσις τοῦ πυρὸς εἰς τὰς ἐστίας ἀπὸ τὴν καινούργια φωτιὰ. Ἰδιότητες τῆς στάκτης τῆς φωτιᾶς αὐτῆς καὶ χρῆσις. Ποῖον τὸ αἷτιον τῆς ἐπιζωτιᾶς κατὰ τὴν λαϊκὴν δοξασίαν; (βρικόλακες, χαμοδράκι ἢ σμερδάκι). Δοξασίαι περὶ γενέσεως τοῦ ποιμενικοῦ τούτου δαιμονίου καὶ περὶ τῆς ἐπηρείας αὐτοῦ ἐπὶ τὰ βοσκήματα.

Ἀνάπτονται πυρὰι εἰς τὸν τόπον σας τὴν παραμονὴν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Κλήδονα (24 Ἰουνίου); Τὰς πηδοῦν μόνον τὰ παιδιὰ ἢ καὶ μεγάλοι; Διατὶ τὰς πηδοῦν; Πότε ἄλλοτε ἀνάπτονται ὅμοιαι πυρὰι καὶ πρὸς ποῖον σκοπόν;

Π. χ. τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων καὶ Θεοφανείων εἰς τὴν Μακεδονίαν διὰ νὰ καύσουν ἢ ἀποδιώξουν τοὺς καλλικαντζάρους, εἰς τὴν Καππαδοκίαν διὰ τὸν Σιφῶτ.

2. Δι' ὕδατος, ἰδίᾳ θαλασσίου. Περιστάσεις, καθ' ἃς γίνονται τοιοῦτοι καθαρμοί. Π.χ. «ὅταν σκευῶς τι οἰκιακὸν μολυνθῆ, εἰς τὸ Ἐραβάνιον (Καππαδοκίας) *σαραντίζου* το, δηλ. τὸ ἐκπλύνουν 40άκις ἐν τῷ ὕδατι καὶ ἀγγίζεται τρόπον τινά». Εἰς τὴν Σάμον, Σμύρνην κ. ἄ. παίρνουν τῆς Ἀναλήψεως νερὸ ἀπὸ 40 κύματα· μετ' αὐτὸ ραντίζου τὸ σπίτι ὀλόκληρο «καὶ ὅποτε τύχη πρήξιμο ἢ πόνος ἢ δάγκωμα ἢ ὅ,τι ἄλλο, βρέχου μετ' αὐτὸ ἕνα παννάκι καὶ τὸ βάζου ἐπάνω στὸ πονεμένο μέρος κ' εὐθὺς περνάει. Μὰ κι ὅποτε τύχη ἀρρώστεια ἢ κακὸ μάτι ἢ μπῆ στὸ σπίτι ἄνθρωπος μετ' κακὸ ποδαρικό, ραντίζου πάλι τὸ σπίτι κ' εὐθὺς φεύγει τὸ κακό». Ἐν περιπτώσει ἐπιζωοτίας εἰς τὴν Θράκην κ.ἄ. «*περνοῦν τὰ ζῶα ἀπὸ τρεχομένο νερὸ ἢ ἀπλῶς τὰ ραντίζου μετ' νερὸ*». Διὰ τὸν καθαρισμὸν ἀπὸ τοῦ νεκροῦ (ἀπόνιψιν χειρῶν, καθαρισμὸν τῶν ἐνδυμάτων, τῆς οἰκίας κλπ.) βλ. Ζητήματα Ἑλλ. Λαογρ. τευχ. Α' 125 κ. ε. Πρέπει τὸ νερὸ νὰ εἶναι «*καινούργιο*» δηλ. ν' ἀντληθῆ νεωστὶ ἀπὸ τὴν πηγὴν; ἢ νὰ εἶναι ἀπὸ σπηλιά (ἀνεμονέρι ἢ βρωμονέρι) ἢ ἀπὸ ἀγιασμόν; ἀμίλητο ἢ κατ' ἄλλον τρόπον ἐνισχυμένον; π. χ. νὰ ἔχη ἐκτεθῆ εἰς τὰ ἄστρα ἢ ἐπὶ τάφου καθ' ὅλην τὴν νύκτα κττ.) Ποία ἢ χοῆσις τοῦ τοιοῦτου ὕδατος διὰ τὸν καθαρισμὸν ἢ τὴν θεραπείαν; Π.χ. «*ἡ βαρβαρίτσα (= καντήλα στὰ χέρια) χάνιτι, ἅμα τμ πλύν'ς μὲ κ' φαλόμρο*» (= νερὸ ποὺ πιάνεται σὲ κουφάλες δένδρων, ὅταν βρέχη) (Αἰτωλία). Εἰς τὸν Πόντον «ὅταν τινὰ *πιάση τὸ αἷμα*, θεραπεύουσι καταιονίζοντες ὕδωρ θαλάσσιον διὰ ξυλοκοσκίνου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου θέτουσι ἐπτὰ ζεύγη κοχλιαρίων καὶ ἕν».

3. Διὰ περιαγωγῆς ἀνθρώπου ἢ ζῴου ἀνὰ τὸ χωρίον ἢ τὸ λιβάδιον πρὸς περισυναγωγὴν τοῦ μιάσματος (φαρμακοὶ κλπ.) καὶ διὰ κατορύξεως ἢ ἐνταφιασμοῦ τοῦ καθάρματος. Κατόρυξις ζώντων ζῴων κλπ. Μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὸ Τριφύλλι (Δυτ. Θράκης) ἐν περιπτώσει ἐπιζωοτίας, ἀφοῦ ἀνάψου καινούργια φωτιά καὶ περάσου τὰ ζῶα καὶ ἀπὸ τρυπα ποὺ ἀνοίγου εἰς ἕνα ὄχθον τῆς γῆς, ἐνῶ ἀκόμη τὰ ζῶα καὶ ὄλος ὁ πληθυσμὸς τοῦ χωρίου εἶναι συνηγμένοι «*παίρουν ἕνα γ' ρουνάκ', τ' ἀλείφου κατράμ' κὶ τοὺ δίνου φουτιά. Κεῖνου κουσέυει (= τρέχει) μεσ' στοὺν κόσμον, στ' ἀγιάδια γιλάει οὐ κόσμους κὶ τοὺ παραχώνουν . . . Κὶ τοὺ γ' ρουνάκ' μετ' τὴν καινούργια τῆ φουτιά τ' ἀνάφου*» (Ἑπ. ΛΑ 1943-44 σ. 42). Ποῦ ἄλλοῦ ἀπαντᾶται ἡ συνήθεια αὕτη; Κατὰ τινὰ παράδοσιν «ἡ πανώλης κατὰ τὸν ἱερὸν ἀγῶνα . . . ἐφείσθη τοῦ Λειβαριτίου, διότι πρὸ πολλῶν χρόνων, ὅτε ἐπεδήμει ἡ νόσος ἐν Πε-

λοποννήσῳ, οἱ τότε κάτοικοι τοῦ Λειβαριτζίου πρὸς ἀποσόβησιν παντὸς ἀπὸ τῆς πανώλους μέλλοντος κινδύνου ἔθιψαν ζῶν, ὡς ἐξιλαστήριον θῦμα, γυφτόπουλον». Γνωρίζετε ὁμοίαν παράδοσιν ἐξ ἄλλου τόπου τῆς Ἑλλάδος; Εἰς τίνας περιπτώσεις συνηθίζουν νὰ θυσιάζουν ἢ νὰ καίουν ἢ νὰ θάπτουν ἢ νὰ καρφώνουν ἐν μόνον ζῶν ζωντανὸν πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ σωθῆ τὸ ὑπόλοιπον τῆς ἀγέλης; Π.χ. εἰς τὸ Τριφύλλι (Δυτ. Θράκης) «*δώδικα χρόνια πανούκλα ἔπισι δῶ· θέρισι κὶ θέρισι . . . Μιὰ γριὰ ὠνειρεῦκιν: ἕνα δαμάλ' κόκκ'νον θὰ τοῦ κόψ'τι*» εἶπεν. *Κουρμπάν'* (=θυσία) *τό καμαν κὶ σ'κῶθκιν ἢ Πανοῦκλα πουμέσ' ἀπ' τοῦ χουρ-γιά*. Κατὰ τὰς συνηθείας τῶν χωρικῶν τῆς Ἀργολίδος, ἅμα πάθουν τὰ πρόβατα ἀπὸ λάβωμα, «*πρέπει ὁ τσομπᾶνος νὰ σφάξῃ ἕνα, νὰ πάρῃ τὴ σπλῆνα του, νὰ τὴν καρφώσῃ μ' ἕνα ἄβαλτο καρφὶ εἰς ἕνα σταυροδρόμι καὶ νὰ μὴν περᾶσῃ πλέον ἀπὸ κεὶ τὰ πρόβατά του*» (Λαογρ. Ε' 647, 4).

Κατὰ τοὺς Θρᾶκας (Καλλιπόλ.) «*διὰ νὰ καρποφορήσῃ ἀγρός τις, πρὶν σπαρῆ, πρέπει εἰς μίαν τῶν γωνιῶν αὐτοῦ νὰ ταφῆ ἀρτιγέννητον γαλίδιον*». Περὶ ζῶων χρησιμευόντων εἰς ἀποδιοπόμπησιν τοῦ κακοῦ καὶ περὶ καθαυμάτων ἐν γένει βλ. Λαογρ. Ζ' 507—512.

4. Δίοδος δι' ὁπῆς πρὸς ἀπαλλαγὴν ἀπὸ κακοῦ «*τρουποέρασμα, πέρασμα ἀπὸ «τροῦπες ὅπου τὲς κατασκευάζουν εἰς τοὺς ὕχθους τῆς γῆς*», πέρασμα διὰ στεφάνης ἢ κρίκου σιδηροῦ, δι' ὑποκαμίσου *μονομερίτικου*, διὰ διχαλωτοῦ δένδρου ἢ διὰ τεχνητῆς σχισμῆς δένδρου κτλ. Πέρασμα ἀπὸ ὁπῆν φυσικὴν ἢ τεχνητὴν εἰς τὴν γῆν ἢ εἰς βράχους ἢ ἀπὸ διχάλην ἢ σχισμάδα δένδρου ἢ διὰ στεφάνης ἢ κρίκου σιδηροῦ, ἢ ἀπὸ *σφήνες* ἢ ἀπὸ *μονομερίτικο* πουκάμισο κτλ.

Λεπτομέρειαί: 1) Διὰ ποίαν αἰτίαν γίνεται τὸ τρουποέρασμα; Ἐκ περιστάσεώς τινος ἢ εἰς ὠρισμένην ἡμέραν περιοδικῶς; 2) Εἰς ποῖον τόπον κατασκευάζεται ἢ τροῦπα διὰ τὸ πέρασμα ἀσθενοῦς ἢ ἀσθενῶν ἀνθρώπων ἢ ζῶων (εἰς σταυροδρόμι ἢ τρίστρατον ἢ σύνορον μεταξὺ δύο ἢ τριῶν χωρίων; ἢ εἰς τὴν περιοχὴν ἄλλου χωρίου ἢ εἰς μέρος ποῦ νὰ μὴν ἀκούγεται ὄρνιθα;) 3) Εἰς ποίαν διεύθυνσιν κατασκευάζεται ἢ ὑπόγειος δίοδος; ἢ ἔξοδος εἶναι πρὸς Α ἢ πρὸς Ν ἔστραμμένη καὶ διατί; 4) Πότε γίνεται τὸ πέρασμα, τὴν νύκτα ἢ πολὺ πρωί; 5) Κατὰ ποῖον τρόπον κατασκευάζεται τὸ *μονομερίτικο πουκάμισο*; (40 παρθένοι ἢ μονοστέφανες γυναῖκες γυμνὲς γνέθουν τὸ βαμβάκι, ὑφαίνουν καὶ ράβουν τὸ ὑποκάμισον ἐντὸς μιᾶς καὶ μόνης ἡμέρας).

Παραδείγματα: «*βγαίν' μινὰ ἀρρώστια, χχοιός ξέο' θεϊκή, πὸν ἀγέρα, πουλλοί, οὐλ' ν' ἀρροσταίν'ν, ἀγέρας. Ἄμα περᾶϊς ἀπὸν ξένου σύνουρου, φκιάν'ς στὴ γῆς ἀπκιά' μινὰ τροῦπα, θὰ γιοφύο'* (δηλ. μὲ δύο στόμια), *ἄν εἶνι γιὰ τὰ πρόματα, τρανή, ἄν γι' ἀνθρῶπ', μικρὴ, καὶ περνοῦν*» (Καρωτὴ Διδυμοτείχου).

«Τὰ κλωσσοπούλια μόλις γεννηθοῦνε, τὰ περνοῦν μέσ' ἀπ' τὸ κρικέλι τῆς πόρτας (πολλαχοῦ). Εἰς τὴν Σιγὴν τῆς Βιθυνίας «ὄσες ἔχουν παιδιά, γὰρ νὰ μὴν τὰ πιάσῃ τοῦ Θεριστῆ ἢ παγίδα, τὰ σιδεροδέδονν. Τὴν παραμονὴ τοῦ Κληδόνου, τότε ποὶ γίνονται οἱ φωτιές, περνοῦν ὅλες πάνω ἀπὸ τὴ φωτιά. Ἄμα περάσουν καὶ σβήσουν ὅλες οἱ φλόγες καὶ μένουν μόνον σταχτωμένα κάρβουνα, τότε παίρνει μιὰ γυναικὰ δυὸ δρεπάνια καὶ πάει κοντὰ στὴ φωτιά, τὰ κρατεῖ καὶ τὰ δύο μὲ τέτοιο τρόπο, ὥστε νὰ κάννε κύκλο τὸ σιδηρὸ μέρος τῶν δρεπανιῶν. Ὁ κύκλος τῶν δρεπανιῶν βρίσκεται πάνω ἀπ' τὴ φωτιά. Ἡ μητέρα περναῖ τὸ μωρὸ της μέσα ἀπὸ τὰ δρεπάνια τρεῖς φορὲς καὶ λέει: Τὸ ἀτσαλοδένω νὰ μὴν τὸ πιάσῃ ἢ παγίδα τοῦ Θεριστῆ». Ἄλλα παραδείγματα βλέπε ἐν Λαογραφίᾳ Ζ' 471 — 3, 497 — 513 καὶ ἐν Ἑπ. ΛΑ 1943 — 44 σ. 32 κέ.

ς) Ἀπαλλαγὴ ἀπὸ κακοῦ

1) μὲ εἰκονικὴν πώλησιν 2) μὲ ἀλλαγὴν 3) μὲ κηδεῖαν ἢ ἄλλα μέσα ὑποθετικῆς ἀναγεννήσεως τοῦ βλαπτομένου. Παραδείγματα: Εἰς τὴν Ἄν. Κρήτην «... κεινὰ ποὺ δὲ τζῆ ζοῦν' τὰ κοπέλια τζης, τὸ πουλεῖ σὲ μιὰν ἄλλη πολυπαιδοῦσα ποὺ νὰ ἴναι ὄλα τζης τὰ κοπέλια κεφαλοπύρωτα. Πάει καὶ τσῆ λέει: πουλῶ σου τὸ κοπέλι μου, ἀγοράζεις το; — Ἀγοράζω το, καὶ τσῆ δίδει ἓνα λίγο προῶμα. Μὲ τὰ λεφτὰ κειανὰ πάει κ' ἀγοράζει κερεὶ καὶ λιβάνι καὶ τὸ καίει στὴν ἐκκλησία». Εἰς τὴν Κορώνην αὐτὴ ποὺ ἀγοράζει «γιὰ μιὰ φέτα ψωμί» τὸ παιδί, τὸ βαφτίζει, ἀλλὰ «ὅπως κι ἂν τὸ βγάνουνε, εἴτε Γιάννη, εἴτε Μαρία εἴτε ἄλλο τι ὄνομα, θὰ τὸ φωνάζουνε πάντα σ' ὄλη του τὴ ζωὴ Ποῦλο ἢ Πουλίτσα». Εἰς τὴν Σῦρον «ὅποια ἔχει παιδι ἄρρωστο—ποὺ τ' ἄλλαξαν οἱ Καλὲς Κυράδες καὶ ζαρώνει σὰ γοιὰ — πάει στὴ Φραγκόχωρα ποὺ εἶναι ἓνα ξωκκλήσι ἢ Ἁγία Μαρία, καὶ τ' ἀλλάζει ἐκεῖ: τοῦ βγάζει τὰ παλιά του ροῦχα καὶ τοῦ βάζει καινούργια». Εἰς τὸ Καστανόφυτον Καστορίας «τὸν ὀρμισθέντα εἰς τὸ δικαστήριον, μόλις θὰ ρθῆ σπῆτι του, τὸν βάζουν ν' ἀλλάξῃ φορέματα». Εἰς τὴν Εὐρυτανίαν ἅμα κτυπηθῆ κανέναν θεριστῆ ἀπὸ τὴν μπαρμπαροῦσα (κόκκινον ἔρπετόν, εἶδος θαλασσίου κάρβουρα) «μένει ἐπὶ πολὺ ἀναίσθητος, οἱ δὲ χωρικοὶ κηδεύουν αὐτὸν τυπικῶς, νομίζοντες ὅτι ἢ κηδεῖα ἰατρεῦει». Εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν «ἅμα κανέναν τοὺν φάη οὐ σκοουπιός, τότε, γὰρ νὰ γιρέψ' πρέπει νὰ τοὺν κλάψῃ ἰνιὰ Μαρίς». Ποῦ ἀπαντᾶται συνήθεια ὁμοία μὲ τὰς προηγουμένας;

ζ) Ἄλλαι μαγικαὶ ἐνέργειαι πρὸς ἀπαλλαγὴν ἀπὸ κακοῦ ἢ πρὸς θεραπεῖαν:

1. Κάπνισμα μὲ ὠρισμένας, ἰδίᾳ δυσώδεις, οὐσίας (βότανα, πα-

λιοτσάρουχα, τρίχας ἄρκτου ἢ καμήλου, κόπρον κτλ.). Π. χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «ἅμα ἡσκιώνονται τὰ πρόβατα, πάνε κ' ἀνάβουνε φωτιές τρανές, καῖνε παλιοτσάρουχα, παλιοπαπούτσια καὶ σκροῦμπο ἀπὸ μάλλινα ρούχα». Εἰς τὰ Κοτύωρα «γὰ τοὺς βλαμμένους (ἀπὸ τῆς θεᾶς πεθαμένου, σκοτωμένου κτλ.) βάζανε στὸ θυμιατὸ λιβάνι κ' ἓνα κομμάτι ἀπὸ σάβανο ἢ ἐσώρροχο τοῦ πεθαμένου, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ὑπόθεταν ὅτι ἔπαθε. "Ἄν εἶχε προσβληθῆ ἀπὸ θεᾶ ἀρρώστου, προσπαθοῦσαν νὰ πάρουν χῶμα ἀπὸ τὴν πατημασιά του ἢ ροκανίδι ἀπὸ σανίδι τοῦ σπιτιοῦ ποὺ πάτησε καὶ τὸν ἀποκάπνιζαν μ' αὐτὰ τρεῖς φορὲς λέγοντας: τὸ γιαιτρικό σ' ἀπὸ νὰ ἔν'».

2. Γεῦσις ἢ κατάποσις ὠρισμένων οὐσιῶν διαλελυμένων εἰς τὸ ὕδωρ ἢ μείγματος ἐξ αὐτῶν, παρεσκευασμένου κατὰ μαγικὸν τρόπον ἢ ἐπάλειψις ἢ πλύσις τοῦ ἀσθενοῦς δι' αὐτῶν.

Μερικὰ παραδείγματα: «τὰ μικρὰ παιδάκια πετᾶνε σφῆνα, σὰν κατέβασμα. Γιὰ νὰ θεραπευθῆ, πρέπει νὰ πάρουν μιὰ σφῆνα ἀπὸ τὸ μύλο καὶ μιὰ ἀπὸ ἀλέτρι καὶ νὰ τὶς κόψουν, νὰ τὶς κάνουν σιάνη καὶ νὰ ποτίσουν τὸ παιδάκι τρεῖς πέφτες ἢ τρία χάσια φεγγαριοῦ ἀπὸ μιὰ κουταλιὰ τὴν κάθε φορά» (Φαλαισία Ἀρκαδίας). Εἰς τὴν Ἑρεσσὸν (Λέσβου) «ἐὰν τὰς συνέβαινε κάτι καὶ ἐτρομάζαν, διὰ νὰ τὰς περάσῃ ὁ φόβος, ἔπαιρναν ἀπὸ τρεῖς ἀνατολικοὺς φούρνους μοντζούρα, τρεῖς κορυφὲς μαντζουράνας, τρεῖς κόκκους μαστίχης καὶ μαρμαρόμπαγο (σκόνη μαρμάρου) καὶ τὰ ἔβγαζαν στ' ἄστρα ἐπὶ τρεῖς νύκτες καὶ ἔπειτα ἔτρωγαν αὐτὸ τὸ μείγμα». «Εἰς τὴν Κεφαλληνίαν ὅταν κάποιος ἀσθενῆ βαρέως, παίρνουν ἓνα μεγάλο φλασκὶ (κολοκύθα), ἐντὸς τοῦ ὁποίου θέτουν λιβάνι, κερί, βελόνια, κοσμήματα ἢ καὶ χρῆματα ἀργυρᾶ, χύνουν δὲ ἐντὸς γάλα καὶ αὐγὸ καὶ κατασκευάζουν ἓνα μείγμα, διὰ τοῦ ὁποίου ἀλείφουν τὸν ἀσθενῆ τρεῖς φορὲς τὴν ἡμέραν, λέγοντες διάφορα τριστιχα».

Ἄλλοῦ «ποτίζουν τὸν ἄρρωστο μὲ χῶμα, ποὺ παίρνουν ἀπὸ σταυροδόρμι ἢ ἀπὸ τάφο ἢ ἀπὸ μέρος ὅπου ἄνταισεν, εἴτε τὸν πόνεσε τὸ μάτι, εἴτε τοῦ ῥθε πόνος νὰ ποῦμε». Κατὰ ποῖον τρόπον παίρνουν τὸ χῶμα ἢ διάφορα πράγματα ἀπὸ τὸ μέρος αὐτό; Ποίους τρόπους μεταχειρίζονται, διὰ νὰ θεραπεύσουν τὸν σεληνιασμόν, τὸν φόβον, τὴν χρυσὴν (ἵκτερον), τὸ βλάψιμο ἢ τὸ νταίσιμο κτλ.;

3. Περιένδυσις μὲ ὑποκάμισον ἢ φόρεμα τοῦ πατέρα ἢ μὲ φόρεμα «πολυκούρελο», δηλ. κατεσκευασμένον ἀπὸ κουρέλια, προερχόμενα ἀπὸ σπίτια μὲ ὑγιῆ παιδιὰ, ἢ κομμένο καὶ ραμμένο ἀπὸ γυναῖκα ποὺ νὰ μὴν ἔχη ἄχ (δηλ. εὐτυχῆ) ἢ μὲ μονομερίτικο πουκάμισο». Π. χ. εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ τὰ πέριξ «γὰ νὰ εἶναι τὸ παιδί τυχερό, τὸ πρῶτο πουκάμισο τὸ κόβουν ἀπὸ παλιὸ τοῦ πατέρα», ἄλλοῦ φοροῦσιν εἰς αὐτὸ παλαιὸν ὑποκάμισον

τοῦ πατρός. Εἰς τὴν Λέσβον «ὅποια ἔχει ζοῦροκο τὸ μωρὸ (ἄρρωστιάτικο) γυρνᾷ σὺς μαννάδες, πόχουν γερά παιδιὰ, καὶ παίρνει ἀπὸ καθεμίᾳ τους ἓνα κουρέλι. Κάνει ἔτσι ἓνα πολυκούρελο φόρεμα καὶ τὸ βάζει ἐπάνω στὸ δικό της τὸ μωρὸ νὰ τὸ φορῇ». Διὰ τὸ μονομερίτικο πονκάμισο καὶ ἄλλας ὁμοίας περιπτώσεις βλ. Λάογο. Ζ' 497 — 499.

4. Κύλισμα ἀσθενοῦς ἐπάνω εἰς χλόην ἢ εἰς σταυροδρομί ἢ ἐπὶ τάφου. Πότε τὸ παιδί λέγεται πῶς εἶναι πατημένο, βλαμμένο, νταισμένο, ἀστοχημένο; Ποῖον τὸ αἷτιον τούτου; Τί κάμνουν διὰ νὰ δοκιμάσουν ἂν ὁ ἄρρωστος εἶναι νεκροπατημένος καὶ κατὰ ποίους τρόπους ἐπιζητοῦν τὴν ἴασίν του;

Μερικὰ παραδείγματα. Π.χ. εἰς τὴν Λήμνον «ὅταν τὸ παιδί εἶναι ἀστοχ' μένου, (ἀδύνατο, καὶ δὲν μπορεῖ νὰ πάρη ἀπάνω του) τὸ παίρνουν καὶ τὸ πᾶν στὸ σταυροδρομ' καὶ τὸ κυλοῦν ἐκεῖ». Εἰς τὰ χωριά τοῦ Διδυμοτείχου «ὅποιος ἔχ' φαγούρα πααίνει τ' ἄη Γεωργιοῦ σαμπάχλια, πρὶν νὰ κροῦζ' ὁ ἥλιος, πααίνει καὶ κυλιέται μέσα στὸ κριθάρι καὶ κατακλιζεται ἐκεῖ καὶ δροσιζεται, νὰ περνᾷ ἡ ἀρρώστεια ἐκείνη. Αὐτὸ τὸ κάνουνε καὶ τὸ Μάη. Βγαίνει τὰ ροῦχα, γκουλιόμπαρος (γυμνός), ξεντύνεται ὄλος καὶ θὰ γκυλιστῇ μέσα στὰ χορτάρια καὶ εἶναι γιατρικό». Εἰς τὰ Κοτύωρα «πηγαίνανε τὸν ἄρρωστο καὶ τὸν κυλοῦσαν ἀπάνω στὸν τάφο (ἐκείνου, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ὑπόθεταν ὅτι ἔπαθε) τρεῖς φορές, ἐνῶ ταυτόχρονα ἔπρεπε νὰ λέγη: ἔπαρ' τὸ ντέρτι μ' καὶ δός με τὸ ντερμάνι μ' (= πᾶρε τὴν πάθησή μου καὶ δός μου τὴ δύναμή μου)». Τί κάμνουν ἂν τὸ βρέφος ἀπεκοιμήθη καθ' ὃν χρόνον διήρχετο κηδεῖα; Εἰς τὴν Σινώπην «σφάζουν ἀρνίον εἰς τρίστρατον καὶ πρῶτ' λύουσι τὸ βρέφος ἐν τῷ μνήματι τοῦ νεκροῦ, λαμβάνοντες καὶ χῶμα, διὰ τοῦ ὁποῖου ποτίζουν τὸ βρέφος πρὸς θεραπείαν». Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται ἡ θυσία αὕτη; τί ἀπογίνεται τὸ σφάγιον; τὸ τρώγουν ἢ τὸ παραχώνουν κάπου;

5. Προσφορὰ μελιγμάτων εἰς τὸν διάβολον, εἰς τὰς Καλὰς Κυράδες κλπ. Σπονδαὶ καὶ θυσίαι εἰς δαιμονικά ὄντα (Στοιχειὰ κλπ.), καλόπιασμα τῆς νυφίτσας κλπ. Ποῖα παθήματα ἀποδίδονται εἰς ἐπήρειαν τῶν Νεραΐδων καὶ πῶς τὶς καλοῦν, διὰ νὰ κάμουν καλὰ τὸν νεραΐδοπαρμένον; Εἰς ποίας περιστάσεις γίνονται θυσίαι ἢ ἄλλαι προσφοραὶ πρὸς ἐξευμενισμόν ἢ ἀποδίωξιν στοιχειῶν, καλλικαντζάρων κλπ.;

Παραδείγματα: «Ἐπειδὴ τὸ καράβι δὲν εἶχε δρόμο, γιατίς ἦτανε βαστούμενο (= στοιχειωμένο), μινὰ γεναῖκα εἶπε στὸ γαραβοκώρη: Νὰ βρῆς ἓνα βεινὸ ἐνοῦς χρονοῦ μαῦρο, ἄσπρο πούπουλο δὲ θὰ ν' ἔχ'. Θὰ τὸν σφάξης, ὅταν βασιλέψ' ὁ ἥλιος, ὅστερα νὰ διασταυρώσ'ς δὴ βλῶς' πρῶτα καὶ δὴ βρῶμ' καὶ

κατόπι δεξιὰ κι ἀριστερὰ τὸ καράβι κι ὅταν βγῆς ὄξω νὰ ρήξης δὸ βτεινὸ. οὔτε νὰ μιλῆς οὔτε πίσου νὰ γυρίσῃς νὰ ἰθῆς. Καὶ τότες θὰ λευτερώσῃς τὸ καράβι πὲ τὸ στοιχειώ» (Ναίμονας).

Εἰς τὴν Θοράκην «ἐν καιρῷ εὐλογίας κατασκευάζουν οἱ χωρικοὶ πλακοῦντας καὶ κρεμῶσιν αὐτοὺς ὑπεράνω τῆς θύρας. Ἐνίοτε ἐκθέτουν ἐπὶ παραθύρου των τεμάχιον σακχάρεως ἢ θέτουν μέλι ἐντὸς πρασίνου πινακίου καὶ ἐκθέτουν τοῦτο εἰς τὰς ὁδοὺς». Εἰς τοὺς Γαλανάδες Νάξου «κοσκινίζουν ἀλεῦρι ἑπτὰ φορὲς καὶ μ' αὐτὸ κάμνουν ἕνα ψωμάκι ἀνέβαστο. Κατόπιν παίρνουν μιὰ πετσέτα, πηροῦνι, κουτάλι, μαχαίρι, πιάτο, λαῆνι, ποτῆρι καὶ ἕνα ποτῆρι μέλι. Τὰ ἀντικείμενα αὐτὰ πρέπει νὰ εἶναι ἀμεταχειρίστα, τὰ παίρνουν δὲ δύο ἄνδρες καὶ περὶ τὸ μεσονύκτιον πηγαίνουν καὶ στρώνουν τραπέζι εἰς τὸ μέρος ὅπου ὑποψιάζονται ὅτι οἱ διαβόλοι καὶ οἱ καλὲς κυράδες ἔσκιαξαν τὸν ἄνθρωπον καὶ φεύγουν. Δυὸ ὧρες μετὰ τὸ μεσονύκτιον πηγαίνουν καὶ βλέπουν καὶ τότε, ἂν μὲν ὁ ἄρρωστος εἶναι γιὰ νὰ γίνη καλά, οἱ διαβόλοι θὰ ἔχουν τζουγκρανίση τὸ ψωμάκι καὶ θὰ ἔχουν ἐγγίξη καὶ στὸ μέλι· ἐὰν ὅμως εἶναι γιὰ νὰποθάνη, τὰ πράγματα παραμένουν ἄθικτα». Διὰ τὸ κάλεσμα τῶν Ἀναράων εἰς τὴν Κάρπαθον βλ. Μιχαηλίδου Νουάρου, Σύμμ. Καρπ. 1932 σελ. 242—245. Τί κάμνουν «γιὰ νὰ καλοπιάσουν τὴ νυφίτσα; Τί τῆς προσφέρουν;

6. Πέρασμα κάτω ἀπὸ τὸν Ἐπιτάφιον ἢ κάτω ἀπὸ τὸ Εὐαγγέλιον ἢ τὸ πετραχῆλι τοῦ παπᾶ, ἄγγιγμα τῶν ἱερῶν ἀμφίων κλπ. ἀπομυρίσματα, ἀπονηρίδια κλπ. Μαγικαὶ τελεταὶ ἐν ἐκκλησίᾳ. Π. χ. εἰς τὴν Θοράκην «ὅταν ξεντύνεται ὁ ἱεροουργὸς παπᾶς τὰ ἄμφιά του, τὰ βάζει πάνω σὲ ἄρρωστον γιὰ νὰ γιαιτρεντῆ. Καὶ σὰν πληθῆ, ποτίζει μὲ τ' ἀπονηρίδια τὸν ἄρρωστον νὰ γιάνη». Εἰς τὸ Πυργὶ τῆς Χίου, ὅταν ἀσθενῆ παιδίον τι, ἄρρεν ἢ θῆλυ, τὸ λαμβάνει γραῖα τις καὶ τὸ φέρει ἐν συνοδείᾳ ἱερέως εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἔνθα ἐκδύουσιν αὐτὸ καὶ τὸ ἐναποθέτουσι πρὸ τῆς Ὁραίας Πύλης· ἀφοῦ ἀνάψωσι τρία κηρία ἀναγιώσκει ὁ ἱερεὺς εὐχὰς τινας, ἔπειτα περιάγεται τὸ παιδίον γυμνὸν περὶ τὴν ἁγίαν Τράπεζαν καὶ ἀκολούθως ἐναποτίθεται καὶ πάλιν πρὸ τῆς Ὁραίας Πύλης. Μετὰ ταῦτα τὸ ἐνδύουσι δι' ἄλλων φορεμάτων καὶ ἀφίνουσι τὰ παλαιὰ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ οὕτω τὸ λαμβάνει καὶ αὐθις ἢ γραῖα συνοδευομένη ὑπὸ τοῦ ἱερέως καὶ τὸ φέρει εἰς τὴν οἰκίαν τῶν γεννητόρων (Κανελλάκη, Χιακὰ Ἀνάλ. 362). Εἰς τὸ Λασηθι «ὅταν ἔρθῃ ἀρρώσθηια τῶν δζῶ, μαζεύουν ὄλοι οἱ χωριανοὶ σ' ἕνα μέρος τὰ δζὰ ντως σὲ ἕνα πλατὺ μέρος. Καθένας πὸν πηγαίνει ἐκεῖ βαστᾶ καὶ μιὰ χαχαλιὰ ἀλάτσι καὶ τὸ βάνουνε ὄλοι σὲ μιὰ μεγάλη λεκανίδα. Πάει καὶ ὁ παπᾶς καὶ τὰ φκολογᾶ. Ἄμα τῶνε διαβάσουνε τὸ εὐκὲς, πιάνουνε δυὸ τὸ πετραχῆλι τοῦ παπᾶ, καθαιεὶς ἀπὸ τῆ μιὰ μπάντα, βάνουνε καὶ τὸ εὐαγγέλιον

πάνω και περνοῦνε ὄλα τὰ ὀξὰ ἀπὸ κάτω. Τὴν ὥρα ποὺ περνοῦνε ὁ παπᾶς πιάνει ἀλάτσι καὶ τὰ ραντίζει».

7. Χρησις κηρίων Ἐπιταφίου, εἰκόνας ἢ κανδήλας ἁγ. Νικολάου κλπ. εἰς ἀποτροπὴν κακοῦ (καταιγίδος, τρικυμίας, σφοδροῦ ἀνέμου κλπ.). Π. χ. εἰς τὰ παρόλια τῆς Θράκης «ὅταν φυσᾷ νότος καὶ θέλουν νὰ φυσήσῃ βορρᾶς, προπάντων αἱ γυναῖκες τῶν ναυτιλλομένων, βυθίζουσι εἰς τὴν θάλασσαν τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγ. Νικολάου καὶ τρέχουσι ἐπιστρέφουσαι χωρὶς νὰ στρέψουσι εἰς τὰ ὀπίσω». Εἰς τὴν Νίσυρον «ὅταν ἡ θάλασσα εἶναι τρικυμιώδης καὶ θέλουν νὰ γίνῃ γαλήνη, παίρουν τὸ κανδῆλι μιᾶς μικρᾶς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Νικολάου, ἢ ὁποία εὐρίσκεται εἰς τὴν παραλίαν καὶ χύνουσι τὸ περιεχόμενον του εἰς τὴν θάλασσαν· κατόπιν πλένουσι τὸ κανδῆλι μέσα εἰς τὴν θάλασσαν. Εἰς τὴν Κόρινθον «βγάζουσι ἔξω καὶ ἀνάβουσι τὸ κερί τοῦ Ἐπιταφίου καὶ λέγουσι «ὡς σβῆναι τὸ τερεῖ, ἔτσά νὰ σβῆσῃ τὸ ὁ τσαϊρὸς τὸ ἢ φορητοῦνα». Βγάζουσι ἀκόμη ἔξω ἀπὸ τῆς Παναγίας τὴν εἰκόνα κανένα φουστάνι ἢ λαχουρι ἢ ἄλλο τίποτε ρούχο ἀπὸ τὰ τάματα καὶ ὁ καιρὸς μαϊνέρει». Ὅμοίως ἀντικείμενα χρησιμεύσαντα εἰς ἱεροτελεστίας. Π. χ. σχοινίον ἀποκαθηλώσεως (μιμικῆς πράξεως ἐν ναοῖς Κεφαλληνίας τὴν Μεγ. Παρασκευὴν) προφυλάσσει καὶ θεραπεύει περιοδικοὺς πυρετοὺς καὶ ἄλλας νόσους, τιθέμενον ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον τοῦ ἀσθενοῦς.

8. Ἐνέργεια δι' ὁμοίου ἢ ἀναλόγου ἢ ἀντιθέτου. Π. χ. ἡ χρυσὴ κόβεται μὲ χρυσὴ κλωστή (Φιλιππούπολις). Δὲ σαρώνουσι διὰ νὰ μὴ σαρώσῃ καὶ ὁ Χάρος κττ. Μοιράζουσι πίτταν ἀτρούπητην εἰς τὰ παιδιά, διὰ νὰ μὴ τρουπήσῃ ἢ εὐλογία τὸ πρόσωπον τοῦ ἀσθενήσαντος ἐξ εὐλογίας παιδίου. Εἰς τὴν Ρόδον «ὅταν φυσᾷ δυνατὸς ἄνεμος πολλὰς ἡμέρας, τότε ἀνεβαίνει στὸ δῶμα τοῦ σπιτιοῦ τῆς μία κόρη, ποὺ εἶναι ὑστερόπαιδο καὶ λέγει: «Ἐστερη εἶμαι καὶ ἡ ὑστερή σου νὰ ναι». Εἰς τὴν Αἰτωλίαν, «ἄμα βλέπουσι πὺς τρόμπα καὶ χαλάζι θὰ πέσῃ, βγάζουσι τὴν πυροσιὰ ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι, τὴν τοποθετοῦν ἀνάποδα καὶ ρίχνουσι καὶ λίγο ἀλάτι πάνω. Τὸ κακὸ λένε πὺς ξεμακραίνει».

Ὅμοιον ἢ ἀνάλογον κατὰ παρετυμολογίαν ἢ ἀπλὴν συνήχησιν: π. χ. Ὅταν ἐν τῷ ναῷ λέγεται τὸ «ἐξαιρέτως τῆς Παναγίας», ὅποιοι ἔχουσι κανένα πόνο ἢ κανένα μαρᾶζι, τὸ πιάνουσι καὶ λένε: «Ἐξέρανέ το, Παναῖα μου». (Ἡπειρος). Εἰς τὴν Ἀμβρακίαν «τῆς Ἀνάληψης οἱ γυναῖκες λούζονται γιὰ ν' ἀναληφτῆ ἀπ' τὸ κεφάλι τ'ς κάθε βρώμα».

9. Κτυπήματα διὰ κλάδου δένδρου. Π. χ. εἰς τὴν Χίον «ἄμα ἀναφυῶσιν ἐξανθήματα ἐπὶ τοῦ σώματος, προσκαλοῦσι γραϊδιόν τι, τὸ ὁποῖον εἰσάγει τὸν πάσχοντα ἐντὸς τριχίνου σάκκου καὶ τὸν κυλῖει πέντε καὶ δέκα φοράς. Ἐν τῷ μεταξὺ ἀναφέρει καὶ λόγους τινὰς καὶ κρατοῦσα κλάδον φοίνικος τὸν

κτυπᾶ ἔλαφρῶς. Τούτου γενομένου θεραπεύονται τὰ ἔξανθήματα».

10. Διάφοροι ἄλλοι μαγικοί τρόποι ἀπαλλαγῆς ἀπὸ κακοῦ.
Π. χ. Μονομερίτικη λειτουργία. Εἰς τὴν Κορώνην ὅταν τύχη ἀρρώστεια ἢ ἄλλο τι, εἶναι πολὺ καλὸ νὰ κἀνῃ κανεὶς *μονομερίτικη λειτουργία*. Αὐτὴ γίνεται ἔτσι: «*Τρία κορίτσια καθαρὰ, σηκώνονται ἀφῶντα ἀκόμη καὶ ἀναπιάνουν προζύμι, ὕστερα ζυμώνουν, πλάθουν τὴ λειτουργία, ἀνάβουν τὸ φουῖρο καὶ τὴν ψῆνον Βγαλμένος ὁ ἥλιος εἶναι κιάλας ἢ λειτουργία ψημένη, τὴν πᾶνε στὸν παπᾶ καὶ τὴν προσκομίζει καὶ δίνουν ἀπ' αὐτὸ τὸ ἀντίδερο στὸν ἄρρωστο καὶ τοῦ κάνει πολὺ καλὸ*».

η) Προληπτικαὶ ἐνέργειαι πρὸς ἀποσόβησιν δαιμονικῆς ἐπηρείας.

1. Εὐφημισμοὶ, ἰδίᾳ εἰς ὠρισμένας ἡμέρας (Ἄρχιμηλιά, Ἄρχιχρο-
νιά, Καθαρὰν Δευτέραν κλπ). Π.χ. ὅταν εἰς οἰκίαν, ὅπου ὑπάρχει λεχώ, ἀσθε-
νήση κανεὶς ἐκ τῶν οἰκείων, δὲν λέγουν ὅτι ἀσθενεῖ, ἀλλ' ὅτι εἶναι *σιδερωμένος*,
ἐκ φόβου μὴ πάθῃ καὶ ἡ λεχώ. Ὅμοίως *ἀγγελικὸ* λέγεται ἢ ἀσθένεια νηπίου,
(Κρήνη Μ. Ἀσίας). Εἰς τὴν Σπάρτην, ὅταν μιλοῦν γιὰ κάτι κακό, (ἀρρώστεια,
πόνεμα κλ.), ἅμα δεῖξουν τὸ μέρος, λένε: *Νὰ ἐκεῖ, σταρωμένο νὰ ἴναι ἢ γιὰ*
καλὸ τὸ πιάνω. Εἰς τὴν Αἴνον «ὅταν ἐρωτήσουν τινὰ περὶ τοῦ παιδίου του, ἂν
εἶναι δικό του, ἀπαντᾷ: «*τοῦ Θεοῦ εἶναι*», ἐκ φόβου μήπως τὸ χάσῃ. Εἰς τὴν
Χίον, ὅταν εἴπῃ κανεὶς ἀπαίσιόν τι, «ἐμπτύει εἰς τὸν κόλπον του καὶ συγχρόνως
ἐκφωνεῖ: «*Χώματα στὴ γλῶσσα μου*» κ.τ.τ.

2. Φύλαξις ἢ ἀπόκρυψις τριχῶν ἢ ἀποκομμάτων τῶν ὀνύχων ἢ
τῶν ἐνδυμάτων εἰς ὅπας τοίχων κλπ. διὰ νὰ μὴ χρησιμεύσουν εἰς μαγγα-
νείας ἐχθροῦ, καὶ ἄλλαι προφυλάξεις. Π.χ. τὰ *μαλλιά, πὸν μένουν στοὺ χτένι, δὲν*
τὰ καῖνε, γιὰ νὰ μὴ κάψουν τὴ μοῖρα τους οὔτε τὰ πετοῦν, ἀλλὰ τὰ κρύβουν
σὲ μιὰ τρυπα στὸν τοίχο. (Ἦπ.).

3. Χρησις φυλακτῶν καὶ ἄλλαι ἀντιμαγικαὶ ἐνέργειαι.

Β'. Ἐπίτευξις ἀγαθοῦ ἢ εὐδαιμονίας.

α) *Περίπτα φέροντα εὐτυχίαν*: τὸ κοκκαλάκι τῆς νυκτηρίδας, τὸ πουκά-
μισο τοῦ φιδιοῦ, ἢ προσωπίδα τοῦ παιδιοῦ (ἄμνιον), ἢ γαλατόπετρα, ἢ λυκοχα-
βία καὶ εἴ τι ἄλλο. Ποῖαι αἱ ιδιότητες ἐκάστου; Πῶς παρασκευάζεται τὸ κοκ-
καλάκι τῆς νυκτηρίδας ἢ ἄλλα ἀντικείμενα πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτόν; Ποῖα ἀντι-
κείμενα θεωροῦνται «*γουργιδικὰ*» ὡς ἐκ περιστάσεως ἐνισχυμένα; (Π.χ. μέλη σώ-

ματος ανθρώπου θανατωθέντος, τεμάχιον ἀπὸ τὸ σχοινὶ κρεμασμένου ἢ πνιγμένου, ξίφος δημίου, ὁ πέπλος νύφης κ.τ.τ.).

Μερικὰ παραδείγματα: Σχοινὶ πνιγμένου φέρει πλούσιον καὶ καλὸν γάμον εἰς ἐκείνην πού τὸ κρατεῖ (Ἀθῆναι). «Ὅταν ἀλλάξῃ τὸ φίδι τὸ τομάρι του, οἱ γυναῖκες πὸν πᾶνε γιὰ ξύλα, τὸ βρίσκουνε καὶ τὸ παίρνουνε. Τὸ βάζουνε στὴν ἄγια τράπεζα καὶ παίρνει σαράντα λειτουργίες καὶ τὸ ἔχουνε καὶ τὸ κρατᾶνε σὲ δικαστήρια καὶ σὲ ἄλλες σπουδαῖες ὑποθέσεις καὶ πετυχαίνουνε. Καὶ ὅταν πάη κάποιος, γιὰ νὰ τοὺς κοροιδέσῃ, κανεὶς ταχυδακτυλουργὸς ἢ ὅποιοςδήποτε ἄλλος, δὲ μπορεῖ, γιὰτὶ κείνος πὸν κρατεῖ φιδιτόμαρο, βλέπει τὰ πράγματα, ὅπως εἶναι» (Σπάρτη). «Τὸν πέπλο τῆς νύφης (εἰς τὸ Κορδελλιὸ τῆς Σμύρνης) εἶναι καλὸ νὰ τὸν φορέσουν 40 πρωτοστέφανες νυφάδες. Ἄμα τὸν φορέσουν κ' οἱ σαράντα, τότε τὸν πᾶνε στὴν ἐκκλησιά καὶ τὸν κρεμοῦν στὸ ἱερό. Ὅταν ἔχη καμιά πετύχη στὸ γάμο της κ' ἔχουν πετύχει κ' οἱ ἄλλες πὸν φόρεσαν τὸν πέπλο της, τῆς τὸν ζητᾶνε ὅλες ὅσες εἶναι νὰ παντρευτοῦν, ποιὰ θὰ τὸν πρωτοφορέσῃ». «Ὅταν γιὰ πρώτη φορὰ ἕνας φύγῃ ἀπ' τὸ χωριὸ (Σιτίστα τῆς Αἰτωλίας) καὶ πάη στὴν ξενιτεῖά, παίρνει μαζί του λιθαράκι ἀπ' τὸν τόπο του. Ἄμα φτάσῃ στὸ μέρος τὸ ξένο πὸν θὰ μείνῃ, τὸ πετάει, εἶναι καλὸ γι' αὐτόν».

β) **Πράξεις καὶ ἐνέργειαι καθ' ὁμοιότητα ἢ κατ' ἀναλογίαν.** (Ὅμοιότης πράξεως φέρει ὁμοιότητα καταστάσεως). **Συμβολικαὶ εὐχαι καὶ ἄλλα σύμβολα.**

Παραδείγματα: Αἱ γυναῖκες, εἰς τὰ Μοσχονήσια, ἐπανερχόμεναι ἔξωθεν, φέρουν λίθον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, διὰ νὰ εἶναι στερεοκέφαλοι. Ἡ λεχὼ πατεῖ σίδερο τὴν τρίτην ἡμέραν, διὰ νὰ «σιδερωθῇ», ἢ στὶς ἐννιά κατέρχεται τῆς κλίνης, διότι ἔτσι γίνεται «νιά». (Σχέσις παρετυμολογική). (Κύθνος). Ἡ «πλόσκα» πρέπει νὰ γυρίζῃ δεξιά, διὰ νὰ ἔρχονται δεξιά καὶ τὰ πράγματα. Μέλι μὲ καρύδι (ἢ ἀμύγδαλο) προσφέρεται εἰς τοὺς νεονύμφους, πρὶν εἰσελθῶν εἰς τὸ σπίτι, διὰ νὰ εἶναι καὶ ἡ ζωὴ των γλυκεῖα σὰν τὸ μέλι. Εἰς τὴν Λέσβον τὴν πρωτομαγιά γραῖα σταυρώνει μὲ μέλι τὰς θύρας τῶν οἰκιῶν καὶ τὰ μέτωπα τῶν γυναικῶν, διὰ νὰ εἶναι σὰν τὸ μέλι εἰς τὰ ὄμματα τῶν ἀνθρώπων. Εἰς τὴν Σύμην «ὅτι καὶ ἴποσκάπου» (= ἅμα τελειώσουν τὴν σκαφὴν καὶ τὴν σποράν), σποῦν τὸ ρόδι», δηλ. τὸ ρίπτουν μὲ ὄρμην κατὰ γῆς, διὰ νὰ πληθύνουν οἱ σπόροι, ὡς οἱ κόκκοι τοῦ ροδιοῦ. Εἰς τὴν Ἱεράπετραν «ἅμα φυσᾷ νοθιά, γιὰ νὰ γυρίσῃ βορρᾶς, βγαίνει μιὰ γυναῖκα στὸ δῶμα τῆς ὀλόγδυμνη, ὡς τὴν ἐγέννησεν ἡ μάνα της, καὶ βγάνει τὴν ἀνέμη καὶ γυρίζει ἀμέσως βορρᾶς». Εἰς τὴν Ὑδραν «ὅποιος ἔχει ξενιτεμένους καὶ θέλει νὰ τοῦ γυρίσουνε γλήγορα, πρέπει πάντα νὰ ἔχη ἀπάνω στὴ σιδεροσιὰ καζάνι μὲ νερό». Εἰς τὴν Ἀνακοῦ πιστεύουν ὅτι, «ἅμα κανεὶς ἀνεβαίνει εἰς λόφον ἢ βουνόν, πρέπει νὰ ἔχη ἕνα κουφάκι, ἥτοι τεμάχιον ἐλαφρο-

πετρας, και θα ανεβῆ τότε ελαφρότερον». Εἰς τὴν Μυτιλήνην πιστεύουν ὅτι «τὴν ἡμέραν καὶ τὴν ὥραν ποῦ θα πρωτοβάλλῃς ξύδι πρέπει νὰ εἶσαι θυμωμένος, γιὰ νὰ γίνῃ τὸ ξύδι δυνατό». Εἰς τὸ Κατιρλί τῆς Βιθυνίας «ὅταν ἀρμέγουν πρώτη φορὰ τὴν ἀγελάδα ποῦ γέννησε, χύνουν τὸ γάλα στὴ θάλασσα λέγοντας «ὅπως δὲ στερεῦει ἡ θάλασσα, ἔτσι νὰ μὴ στερέψη κ' ἡ ἀγελάδα μου».

Σχέσις ἐτυμολογικὴ τῆς πράξεως ἢ γλωσσικῆ. Π.χ. ἡ νύμφη εἰσερχομένη εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ σπείρει ρύζι, γιὰ νὰ ριζώσῃ (Ἦπ.).

Ἐν Σύμῃ δὲν νυμφεύονται τὴν ἑβδομάδα τῆς τυρινῆς, διὰ νὰ μὴ τυρανιοῦνται. Εἰς τὴν Κύπρον πρὸς θεραπείαν τῆς *Κατεβασίως* (ὀφθαλμικῆς παθήσεως) καταφεύγουν εἰς τὸν παπᾶν, διὰ νὰ διαβάσῃ τὰς Καταβασίας.

γ) *Πράξεις καὶ ἐνέργειαι κατὰ διαφορὰν ἢ ἀντίθεσιν καὶ αἱ συνοδεύουσαι αὐτὰς ἐπωδαί.* Ἐν παράδειγμα: Εἰς τὴν Κύπρον «τὰ κορίτσια, διὰ νὰ μὴ μαυρίσουν καὶ διὰ νὰ μὴ βγάλουν *καρφίτες* ἢ *καντῆλες μαῦρες*, κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς ἁγίας Μαύρης πίνουσι γάλα».

δ) *Κτυπήματα διὰ ράβδον ἢ κλάδων βατῶν ἢ ἐλαίας ἢ χόρτων.* Π.χ. Εἰς τὴν Στενήμαχον κατὰ τὴν παραμονὴν τῆς Πρωτοχρονιάς οἱ κοπέλλες πᾶν μὲ μνιά στάμνα κ' ἕνα ραβδί ἀπὸ κρονιαὶ στὸ ποτάμι. Γεμίζουν τὴ στάμνα καὶ χτυπιοῦνται μὲ τὸ ραβδί καὶ λέν: «Κὶ τοῦ χρόν'!». Εἰς τὴν Λέσβον αἱ γυναῖκες τὴν παραμονὴν τῆς Πρωτομαγιάς κτυπῶνται μὲ τσουκνίδες εἰς τὴν πλάτην, διὰ νὰ μακρύνουν τὰ μαλλιά των. Κτυπήματα πρὸς εὐτοκίαν κλπ.

ε) *Στοιχειώσεις κτηρίων, γεφυρῶν, πλοίων* κλπ. (Στοιχειῶνω = δημιουργῶ στοιχεῖο διὰ τῆς θυσίας πετεινοῦ ἢ ἄλλου ζώου τὰ ὁποῖα ἀντικατέστησαν ἀνθρώπινα θύματα): ἡ ψυχὴ δηλ. τοῦ σφαγέντος ζώου, διὰ τοῦ χυθέντος αἵματος προσηλοῦται εἰς τὸ κτήριον, γίνεται στοιχεῖο καὶ φυλάττει καὶ περιέπει αὐτό.

Πῶς γίνεται ἡ στοιχειώσις οἰκοδομήματος, γεφύρας, πλοίου κλ.; Διὰ θυσίας ζώου (πετεινοῦ, ἀρνίου, γάτου μαύρου ἢ ἄσπρου;) ἢ δι' ἐντοχίσεως αὐτοῦ εἰς τὸ οἰκοδόμημα; ἢ δι' ἔξορκισμοῦ (τ. ἔ. μὲ νομάτισμα) ἢ ἄλλου τρόπου; Ποῦ θυσιάζεται τὸ ζῷον καὶ κατὰ ποῖον τρόπον; Ἐντοχίζεται ἡ κεφαλὴ του εἰς τὰ θεμέλια; Ἐν παράδειγμα: Εἰς τὴν Σάμον τὸν θεμέλιον λίθον ἐπιθέτουν ἐπὶ τῆς σκιᾶς τοῦ ἀρνίου ἢ ἄλλου ζώου, τὸ ὁποῖον ὀρίζεται πρὸς θυσίαν καὶ κατόπιν τὸ σφάζουν καὶ τὸ θάπτουν ἄλλοῦ, μὴ τρώγοντες καθόλου ἀπὸ τὸ κρέας του. Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο; Στοιχειώσεις γίνεται καὶ μὲ μόνην τὴν σκιὰν ἀνυπόπτου γέροντος, ἂν ἐπιθέσουν ἐπ' αὐτῆς τὸν θεμέλιον λίθον ἢ καὶ μόνον μὲ τὸ μέτρον τῆς σκιᾶς ἀνθρώπου, ἂν τὴν μετρήσουν κρυφὰ διὰ νήματος, ἢ διὰ ράβδου καὶ ἐντοχίσουν τὸ μέτρον εἰς τὰ θεμέλια. (Ἡ σκιὰ δηλ. ταυτίζεται μὲ τὴν ψυχὴν). Π. χ. *Περγαλιὸ* εἰς τὴν Ζάκυνθον λέγεται ὁ *ἡσκιος* τοῦ σπιτιοῦ.

«Περγαλιό γίνεται και κάθε άνθρωπος, πού τύχη και περάση τή σιγμῆ πού ρίχεται τὸ θεμέλιο και ὁ ἥσκιος του πλακωθῆ ἀπὸ τοοὶ πέτρες. Τότε ὁ ἥσκιος γίνεται Περγαλιό». Παραδόσεις περὶ στοιχειώσεως κτηρίων, γεφυρῶν, πλοίων κλπ.

ζ) **Στοιχειώσεις θησαυρῶν, τρόποι εὑρέσεως και συλλήσεως αὐτῶν.** Παραδόσεις σχετικαὶ μὲ τὸν τρόπον, κατὰ τὸν ὁποῖον ἐστοιχειώθη ὁ θησαυρός: δηλ. διὰ θυσίας ἀνθρώπου ἢ ζώου ἐδημιουργήθη τὸ στοιχειὸ πού φυλάσσει τὸν θησαυρὸν ἢ δι' ἀπλοῦ ἔξορκισμοῦ, δηλ. μὲ νομάτισμα; Π.χ. «Ἐκεῖνος πού πάει και παραχών' τὰ χρήματα στὴ γῆς μέσα σὲ μνιὰ πέτρα ποκάτ', μαζί μὲ τὰ χρήματα βάν' ἕνα σκοινὶ και τὸ νοματίζ': νὰ γέν'ς φιδ' νὰ φυλάῃς τὰ γροῖσια. Ἐκεῖνα τὰ χρήματα στοιχειώνονται τότε και δὲ μπορεῖ κανεὶς τότες γιὰ νὰ τὰ βγάν'» (Ναίμονας).

Ἄποκάλυψις και εὔρεσις τοῦ θησαυροῦ. Συνήθως τὴν ὑπόδειξι τούτοπου, ὅπου εἶναι κεχωσμένος ὁ θησαυρός, κάμνει αὐτὸς ὁ φύλαξ τοῦ θησαυροῦ, ἐπιφαινόμενος καθ' ὕπνουσ ὑπὸ μορφὴν ἀνδρὸς ἢ γυναικὸς εἰς τὸν ἀνθρώπον, τὸν ὁποῖον εὐνοεῖ και συγχρόνως τοῦ φανερώνει τὸ εἶδος τῆς θυσίας, τὴν ὁποῖαν ἀπαιτεῖ, διὰ νὰ ἐπιτρέψη τὴν κατοχὴν του (προπάντων θῦμα ἀνθρώπινον). Ἄλλοτε ὁ θησαυροθήρας πρέπει μόνος «μὲ σουμάδια» νὰ διαγνώσῃ τοῦτο: π.χ. κοσκινίζει στάχτη και παρατηρεῖ τὰ σημεῖα, πού ἀπετυπώθησαν τὴν νύκτα ἐπάνω εἰς αὐτὴν (πατημασιές, χαράκια, κονκίδες): ἔτσι μανθάνει τί θέλει τὸ στοιχειό, διὰ νὰ ἐξεμμενισθῆ ἢ ἀπομακρυνθῆ ἀπὸ ἐκεῖ (ζῶον; ὄρνιθα, πετεινόν, σκύλον; ἢ ἀνθρώπον ἢ και προσφορὰν ἀναίμακτον κτηρίων και θυμιάματος;).

Ἄλλα και μαγικαὶ πράξεις ἀναφέρονται εἰς εὔρεσιν τοῦ θησαυροῦ. Π.χ. χρῆσις τῆς Σολομωνικῆς μὲ τὸ σιδερόχορτο, χρῆσις ἀλειμματοκηρίων (κηρίων ἀπὸ ἀνθρώπινο ξύγγι) (βλ. σχετικὴν δίκην εἰς ἄρθρον Γ. Βλαχογιάννη ἐν ἐφημερίδι Προῦτ, 29-11-1931), ἔξορκισμῶν κλπ. (Διὰ περισσοτέρας εἰδήσεις βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις Α' ἀρ. 404-446, Β' σελ. 1003-1051, Γ. Μέγα, Παραδ. περὶ θησαυρῶν ἐν Λαογραφία Δ' 22-34).

ζ) **Μαγικαὶ συνήθειαι ἐν ἀνομβρία.**

1. Περπεροῦνα. Ποῖα τὰ κατὰ τύπους ὀνόματα αὐτῆς; Π.χ. *μιρομπιρίτσα* (Ἄγραφα), *πιπερίτσα* (Ἄρκαδ.), *βερβερίτσα* (Κούρεντα), *μαρμπαροῦσα* (Σχωρέτσιανα), *πιπεριά* (Ἰστιαία), *παπαροῦνα* (Ζαγόρι, 40 Ἐκκλησ.) *λαπατῆς* (Μέτραι), *κουσκουτέρα* (Πόντος, Σταυρί). Μιμικὴ τελετὴ πρὸς πρόκλησιν τῆς βροχῆς. (Μίμησις πράξεως ἢ καταστάσεως ἐπιφέρει αὐτὴν ταύτην τὴν πράξιν ἢ κατάστασιν): περιφορὰ παιδίου (συνήθως κοριτσιοῦ ὄρφανοῦ) ἀνὰ τὸ χωρίον ἢ ἀνὰ τοὺς ἀγρούς, περιενδεδυμένου μὲ πράσινα χόρτα: ἔμμετροι ἐπικλήσεις

τῶν παιδίων, πὸν τὸ συνοδεύουν, διὰ βροχὴν καὶ χοροί· εἰς κάθε σπίτι τὸ περιχύνουν μὲ νερό. Διάφοροι παραλλαγὰὶ τοῦ ἔθιμου. Π. χ. εἰς τὸν Πολύγυρον «ἄλλοτε ἦτο ἔθιμον, ὅταν δὲν ἔβρεχε, νὰ γδύνουν ἓνα κορίτσι 17-20 χρόνων καὶ στολίζοντάς το μὲ πρασινάδες καὶ λουλούδια (μαγκοῦτες, πανερίτσια, παπαροῦνες κλπ.) νὰ κάνουν λιτανεία, δηλ. νὰ τὸ περιφέρουν στὰ χωράφια καὶ στὸ χωριὸ μ³ ἓνα στεφάνι στὸ κεφάλι καὶ νὰ λέν τὸ παρακάτω τραγούδι: Πιπρίτσα πιρπατεῖ, | τὸν Θεὸ παρακαλεῖ: | Βρέξι Θεέ μου, μιά βροχή, | μιά βροχή, μιά σιγαλή, | νὰ ἀνθίσουν τὰ χωράφια, | νὰ καρπίσουν τ' ἀμπιλάκια. | Γκούβρον, γκούβρον τὰ σιτάρια, κὶ λαμνὶ τὰ κριθαράκια». Εἰς τὸ Σιναπλὶ (Βορ. Θράκη) «μαζώνονται τὰ κορίτσια, φοροῦν παλιὰ ροῦχα καὶ τὸ ἓνα τὸ κορίτ³ γύρω γύρω τὸ στολίζουν μὲ πράσινα χόρτα - τὸ κορίτ³ αὐτὸ πρέπει νὰ ἔναι ὀρθανὸ - καὶ πηγαίνουν ὅλα τὰ κορίτσια στὸ ποτάμι καὶ βρέχονται ὅλα· μὲ τὰ ροῦχα τους πέφτουν μέσα στὸ νερὸ ὀλόκληρα· παίρνουν κ' ἓνα μπακιράκι στὸ χέρ³ μὲ νερὸ καὶ βάνουν καὶ μιά φοῦντα πράσινα χόρτα μέσα καὶ γυρίζουν στὸ χωριὸ σὲ κάθε σπίτ³. Χορεύουν ἀπὸ τρεῖς φορὲς καὶ τὸ στολισμένο τὸ κορίτ³ δροσιζ³. Κι ὅταν χορεύουν, τραγουδοῦν: Πιρπιροῦνα πιρπατοῦσι | καὶ τὸ Θεὸ παρακαλοῦσι: | Βρέξε, Κύριε μ', στάξε, Κύριε μ', | γιὰ νὰ γίνουν τὰ ψωμάκια | καὶ τῆς μπάμπως τὰ βυζάκια. | Περιέρω, Δροσέρω (τσάκισμα). Σὲ κάθε σπίτι τὴν Πιρπιροῦνα βγαίν³ ἢ νοικοκυρὰ καὶ βρέξ³ ὅλο τὸ χορὸ καὶ τὴ χαρίζουν ἀλευρί, κερὶ, θυμίαμα, ἄλας, ψωμί, ἀγὰ καὶ τυρί».

Εἰς τὸν Πόντον περιέφερον τὴν «κουσκουτέρα»: μίᾳ μεγάλῃ σκούπα ἀπὸ «τσουχαβέλι», (ἓνα εἶδος θάμνου ἀκανθωτοῦ) μὲ χέρια, ντυμένη μακρὸν χιτῶνα μάλλινον (τσόχα) χρώματος μαύρου, μὲ κόκκινη ζώνη γύρω ἀπὸ τὴν ὀσφύν. Τὸ ἀνδρειακὸν αὐτὸ ἐκρατοῦσαν ἀπὸ τὰ χέρια δυὸ παιδιὰ ἢ ἔφηβοι καὶ τὸ περιέφεραν στὰ σπίτια τοῦ χωριοῦ ψάλλοντα πρὸ τῆς ἐξωθύρας: Λαῖστέρα, Κουσκουτέρα κτλ. Κάθε οἰκοδέσποινα ἔχυνε πάνω στὴν «Κουσκουτέρα» ἀρκετὸ νερό».

2. Κατακλυσμοί, ἐμβάπτισις ἀνθρώπων ἢ ὁμοιώματος (κούκλας) ἢ ἀγίας τινὸς εἰκόνης εἰς τὴν θάλασσαν ἢ εἰς ποταμόν, ρῖψις κεράμου ἢ λαγήνου (κλεμμένης) εἰς ποταμόν κτ. Χούχουτος ἢ Κούκερος, Ἅγιος Ἰωάννης (εἰς τὴν Κύπρον) κλπ. Παραδείγματα: Εἰς τὸ Κωστί (ἸΑνατ. Θράκης) «ὅταν δὲν ἔβρεχε, μαζεῦονταν μερικοὶ ἠλικιωμένοι, πάγαιναν στὴ βρύση κ' ἔπαιρναν νερὸ σ' ἀγγεῖα κὶ ἅμα εὔρισκαν κανένα στὸ δρόμο, τοῦ ἔρρηχαν ἓναν κουβᾶ, ὥστε νὰ θυμώσ³. Ἄν θυμῶνε, τὸ εἶχαν γιὰ καλὸ νὰ θυμώσ³, ὥστε νὰ θυμώσ³ κὶ ὁ Θεός, νὰ βρέξ³». Εἰς τὸ Βογατισκόν, «ὅταν δὲν βρέξη, βουτοῦν μιὰν εἰκόνα μέσ³ τὸ νερό, μέσ³ στὸ ποτάμ³, καὶ τὴν ἀφήνουν ἐκεῖ, ἕως δτου βρέξη». Εἰς τὴν Θράκην (Ἀδριανούπολιν, Μάλγαρα) ὅταν ἐπικρατῇ ἀνομβρία,

παίρνουν ἢ μᾶλλον κλέπτουν τρία καινούργια κεραμίδια (εἰς Πεντάλοφον Δυτ. Μακεδ. μιὰ καινούργια στάμνα) καὶ τὰ ρίχνουν κρυφὰ στὸ ποτάμι, γιὰ νὰ βρέξη. Εἰς τὰ Μάλγαρα κλέπτουν τὴν σκούπα πτωχῆς γριάς καὶ τὴν ρίχνουν στὸ πηγάδι· τὰ δάκρυα τῆς γριάς θὰ προκαλέσουν καὶ τὰ δάκρυα τοῦ οὐρανοῦ.

3. Λιτανεῖαι (λέση). Π.χ. εἰς τὴν Ἀράχοβαν (Παρνασσ.) «ὅταν δὲν βρέξη, γίνεται λέση στὸν ἅγιον Νικόλα πρὸς τὸ δρόμο τῶν Δελφῶν· ψέλνει ὁ παπᾶς ἁγιασμό, ὁ κόσμος γονατίζει τρεῖς φορὲς στὸ δρόμο κατὰ διαστήματα». Θρησκ. χωρικοὶ (ἐγκατεστημένοι τώρα εἰς τὸ Πολύκαστρον τοῦ Ἀξιοῦ) συνηθίζουν τὴν δέησιν των πρὸς τὸν Προφήτην Ἡλίαν διὰ βροχὴν νὰ συνοδεύουν καὶ μὲ θυσίαν δημοτελῆ προβάτων. Ἄλλοτε εἰς τὸ Σιναπλὶ (Βορ. Θράκης), σήμερον εἰς τὸ Πολύκαστρον (Μακεδ.), μετὰ τὸν Ἀηγιώργη καὶ πρὶν τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου (2 Μαΐου), ὅποια Δευτέρα τύχ', γίνεται χωργιαν'κὸ κουρμπάν'· σφάζονται καμιὰ δεκαριά ἕως δεκαπενταριά πρόβατα ἄρσενικά, ἄσπρα καὶ μαῦρα, ὅ,τ' τύχ' (θηλυκὰ νὰ μὴν εἶναι). Τὸ κάμνουν γιὰ βροχὴ, γιὰ νὰ βρέξ' ὁ καιρὸς, δέση στὸν προφήτ' Ἡλία. Δὲν γένεται τ' Ἀηλιᾶ, γιατί βροχὴ τότε δὲ χρειάζεται· τώρα χρειάζεται περισσότερο, ἔτσι τὸ βροῖκαν. «Στὸ Σιναπλὶ τὸ κουρμπάνι γινόταν στὸ παλικλῆσ' τοῦ προφήτ' Ἡλία. Ἐδῶ τώρα στὸ Πολύκαστρο πάλι ὄξω, σ' ἓνα ὕψωμα (μπαῖρο) τὸ κάμουμε, ὄχι στὴν ἐκκλησία. Τὸ κάμουμε Δευτέρα νὰ μὴν εἶναι γιορτῆ, γιορτῆ τοῦ χωριοῦ νὰ εἶναι, νὰ γιορτάσουμε ἐπίτηδες, νὰ τιμήσουμε τὸν προφήτ' Ἡλία, νὰ μᾶς λυπηθῆ ὁ Θεὸς νὰ βρέξ'». Ὅλοι οἱ χωρικοὶ, οἱ συνοικοῦντες σήμερον εἰς τὸ Πολύκαστρον (Σιναπλιῶτες, Ραβδιῶτες, Πόντιοι, Καυκάσιοι) μαζεύτηκαν στὸ «μπαῖρο» τὴν Δευτέραν (29 Ἀπριλίου 1937) καὶ ἔκαμαν δέση γονατιστοί. Τὴν προηγουμένην τὰ κορίτσια ἔκαμαν περπεροῦνα· ἐπῆγαν στὸ ποτάμι καὶ ἔπεσαν ὅλα στὸ νερὸ καὶ κατόπιν ἐγύρισαν ὅλα τὰ σπίτια καὶ ἐσύναξαν ἄλεῦρι, κερὶ, θυμίαμα, ἄλας κλπ. Τὰ συναχθέντα ἐδιάβασεν ὁ παπᾶς μαζί μὲ τὸ κουρμπάνι, διὰ νὰ χρησιμεύσουν εἰς τὴν κοινὴν ἐστίασιν (Γ. Μέγας).

4. Ἄλλαι μαγικαὶ πράξεις πρὸς πρόκλησιν βροχῆς, π.χ. κρέμασμα βατραχίου ἢ χελώνης ἀναποδογυρισμένης ἐκ δένδρου ἢ πασσάλου. Π.χ. στὰ Χρύσοβα (Ἀγράφων) «ἅμα θέλουν νὰ βρέξη, κρεμοῦνε χελῶνες ἀπὸ ψηλὰ παλούκια, μπηγμένα στὰ χωράφια». Εἰς τὸν Πόντον «ἐπικρατοῦσεν ἡ δοξασία, ὅτι μποροῦσαν νὰ προκαλέσουν βροχὴ, καίγοντας ἓνα ζωντανὸ φίδι στὴ φωτιά». (Ποντ. Φύλλα Β' 418).

η) Καθοσίωσις εἰς τὸν διάβολον πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς προστασίας ἢ τῶν ὑπηρεσιῶν αὐτοῦ ἢ ἄλλων δαιμονικῶν ὄντων, δηλ. παράδοσις ἀνθρώπων ἢ ζώων εἰς αὐτόν. Ἐν παραδείγμα ἀπὸ τὴν Αἰτωλίαν: «Ἄμα θέλουν οἱ τσοπαναγαῖοι νὰ φ'λάη ὁ δαίμονας τὰ πρόβατά τους, νὰ μὴν παθαίνουν

τίποτα, παίρνουν ένα σκυλοκόκκαλο και τὸ ξουφλερεύουν, τὸ λεπταίνουν πελεκώντας το, καὶ τὸ φκειάνουν σὰ βελόνι. Ἀπὸ τὸ μπῆγγουν πίσω στὸ μπουτι τοῦ βαρβάτου κριαριοῦ. Ὑστερα παραδίνουν («νὰ πάρ' ὁ διάολος!» δηλ. λένε) τὸν κούτλα, τὸν κόφτη, τὴν καρδάρα... ὅλα ὅτι ἔχει ἡ τσουπαναριά στὸ δαίμονα. Τὸ βαρβάτο αὐτό, βελονιασμένο, ὅπως λένε, ἔρχεται ὁ καιρὸς καὶ μαρκαλαίει τὶς προβατίνες. Ὅλα τ' ἀρνιά, ποὺ γεννιοῦνται ἀπ' αὐτὸν τὸν σπορίτη, βγαίνουνε βελονιασμένα στὸ μπουτι, δηλ. ἔχουνε κι αὐτὰ τὸ κοκκαλάκι στὸ μπουτι καὶ τὰ φυλάει ὁ δαίμονας· «γιατὶ εἶναι μαγαρισμένα». Τὸ κάνουνε αὐτό, γιὰ νὰ παγαίνουν καλὰ· προκόβουν τὰ πράματα. Ἀλλὰ τὸ κρέας τους εἶναι ἄνοστο».

θ) Ἄπειλαι ἀκάρπων δένδρων πρὸς καρποφορίαν. Π.χ. «ὅταν ἡ καρδιά δὲν κἀνῃ καρύδια, πηγαίνουν μετὰ τὸ Χριστὸς Ἄνέστη (στὴν πρώτη Ἀνάσταση) καὶ χτυποῦν τὸν κορμὸ της μὲ τὸ μανάρι τρεῖς βολὲς καὶ λέγουν: «Χριστὸς Ἄνέστη! Κάνεις καρυὰ καρύδια; ἢ νὰ σὲ κόψω;».

III. ΜΑΓΙΚΑΙ ΕΝΕΡΓΕΙΑΙ ΕΠΙ ΚΑΚῶ ἢ ΒΛΑΒῆ ΤΟΥ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΥ ΤΕΛΟΥΜΕΝΑΙ (ΕΠΙΒΛΑΒΗΣ ΜΑΓΕΙΑ)

α) Πρόκλησις κακοῦ.

1. Κατάδεσμοι καὶ κάρφωματα πρὸς βλάβην μισουμένου προσώπου ἢ ζώων καὶ πραγμάτων ἀνηκόντων εἰς τὸν μισούμενον (νὰ τὸν κάμουν νὰ τρελλαθῇ ἢ νὰ βουβαθῇ (γλωσσόδημα), ν' ἀποθάνῃ, νὰ παρατήσῃ τὸ σπίτι του ἢ νὰ τοῦ καταστραφοῦν τὰ σπαριά του, τ' ἀμπέλια ἢ ὅλα του τὰ κτήματα).

Οἱ κατάδεσμοι συνίστανται

(α) εἰς τὴν κατόρουξιν (ἐντὸς μάλιστα τάφου) ὁμοιώματος τοῦ μισουμένου (κούκλας κηρίνης ἢ ἀπὸ κουρέλια) ἢ ἀντικειμένων ἀνηκόντων εἰς τὸν μισούμενον,

(β) εἰς τὴν καταπερόνησιν ὁμοιώματος τοῦ ἐχθροῦ (ἢ καὶ ἀπλῆς πλακὸς σάπωνος) διὰ καρφίδων ἢ καρφίων ἢ πασσαλίσκων καὶ εἰς τὴν ἀπόρριψιν αὐτοῦ εἰς ἓνα πηγάδι ἢ εἰς τὴν θάλασσαν,

(γ) εἰς τὴν κατάχωσιν ἀντικειμένων, μαγικῶς παρασκευασθέντων, ὑπὸ τὸ κατώφλιον τῆς οἰκίας τοῦ μισουμένου καὶ

(δ) εἰς τὸ δέσιμον κόμβων ἐπὶ νήματος ἢ σχοινοῦ.

2. Μὲ ποίας ἀρὰς ἢ ἄλλους μαγικοὺς λόγους συνοδεύεται ὁ κατάδεσμος ἢ τὸ κάρφωμα; Χρησιμοποιεῖται καὶ ἀπλῆ εἰκὼν ἢ ἡ σκιά τοῦ μισουμένου διὰ τὸ κάρφωμα; Γίνεται κάρφωμα καὶ ἐπὶ δένδρου; Ὅποια πρέπει νὰ εἶναι τὰ καρφιά; (πχ. ἀφόρηα, ἄβροχα, μονόπυρα). Πότε γίνεται τὸ κάρφωμα; (μετὰ τὸ μεσονύκτιον; κατὰ τὸ τελευταῖον τέταρτον τῆς σελήνης;).

Κάρφωμα ανθρώπου κατὰ τὰ ἐθιζόμενα ἐν Κρήτῃ: «Παρασκευὴ ἔσοι ὀχτὼ ἀλλὰ τούρκα (ἦτοι τὴν 2 μ. μ. ὥραν) θὰ βασιτᾶς μιὰν πλάκα σαποῦνι ἀφόρηα καὶ πέντε βελόνες, ἀφόρηες κι αὐτές. Θὰ πῆς πέντε φορὲς τὰ παρακάτω λόγια καὶ κάθε φορὰ θὰ καρφώνῃς μιὰ βελόνα εἰς τὸ σαποῦνι: «Ὡς ἐκάρφωσαν τὸ Χριστὸ εἰς τὸν Τίμοιο σταυρό, ἔτσι καρφώνω κ' ἐγὼ τὸ δοῦλο τοῦ Θεοῦ δεῖνα, στανικῶς τοῦ Θεοῦ καὶ θεληματικῶς τοῦ Λιαβόλου μὲ τὴν δύναμιν τοῦ Γαραζαήλ. Καρφώνω σοὶ 365 ἀρμούςς τῆ ῥάχῃς του, σοὶ φόλιασες τῶν κοκκάλων τοῦ σώματός του, καρφώνω σοὶ σφεντύλους τῆ ῥάχῃς του καὶ ὅ,τι ἀνάπαρη ἔχει ἢ θάλασσα, ἔτσι ἀνάπαρη νὰ ᾔχῃ τὸ σῶμα του, ὅσον καιρὸ τὸν ἔχω καρφωμένο στὸ σαποῦνι». Ἄλλα εἶδη καρφωμάτων ἴδ. ἐν Λαογραφίᾳ, Η' 323 — 346. Θ' 504 κέ.

Κατ' ἄλλους «ἄμα θέλ'ς νὰ πιθάν' ἕνας, πᾶρι ἕνα ἀγρό κι νὰ τοῦ χῶῃς στοὺν τάφου μιανοῦ πὸν πέθανι, τὸν ἴδιον βράδ' πὸν τοὺν ἔθαφαν' κι τιν ἀγρῆ νὰ τοῦ πάρ'ς πίσου μὴ τὰ χαράματα κι νὰ τοῦ θάψ'ς μπροστα ἔς τι πόρτα κεινοῦ πὸν θέλ'ς νὰ πιθάν'. Στὶς σαράντα μέρεις δὲ γλυτών'!

3. Διάφορα ἄλλα μάγια: Π.χ. «μαλλιὰ γυναικεία, σαποῦνι, καρφιά τυλιγμένα σ' ἕνα μαντήλι κάτω ἀπὸ μιὰ πλάκα στὸ κατῶφλι τοῦ σπιτιοῦ, ἄμα τὸ δρασκελίση ἐκεῖνος πὸν τοῦ τὰ ᾔχουν καμωμένα, τότε πιάνουνε» (Μεσσηνία) ἢ διάφορα πράγματα παρμένα ἀπ' τὰ τρίστρατα: «θὰ παίρν'ς τρία τρία ἀπ' οὔλα τὰ σόια ἀπ' θὰ βρῆς, λ'θάρ', κιαραμίδ', κακαράντζις, τσάκνα, κόκκαλα, χαρτιά καὶ θὰ τὰ βάν'ς σ' ἕνα κομματ' παννί, κομμένο ἀπὸ τὸ σάββανο ἑνὸς πεθαμένου, πρὶν τὸν χάσ'νι, ἄμα τοὺν χουματίσ' οὐ παπᾶς». Αὐτὰ «τ' ἀφήν'ς σὶ νιὰ καλὴ μεριά, νὰ τὰ βρῆῃ κειὸς π' θὲς νὰ πιθάν' κι λὲς κι λόγια κι φεύγ'ς. Ἄμα τοῦ πιὰς' αὐτὸς μὴ τὰ χέρια τ' σὶ σαράντα μεροῦλις δὲ γλυτών', τοῦ Θεοῦ πατέρα νὰ χ'» (Εἰδρυτανία). Εἰς τὴν Καστοριάν «ὅποιον θέλουν νὰ βλάψουν κρεμοῦν τ' Ἀγναντιοῦ (Ἄγ. Ἱγνατίου) στὶς καρκέλλες τῆς πόρτας τοῦ σπιτιοῦ του κοῦκλα ἀπὸ κουρέλια: δένουν σ' ἕνα κουρέλι πιπέρι (κόκκινο καὶ μαῦρο), κάρβουνο, κεραμίδα, κάλτσες, τὰ φκειάνουν σὰν ἄνθρωπο, τὸ μπογιατίζουν καὶ τὸ κρεμοῦν».

4. Ἄλλα «μάγια» μὲ κόλλυβα, μὲ σβηστοκέρια, μὲ ὑδράργυρο καὶ ἀλάτι κλπ. Π.χ. παίρνεις κερὶ καὶ τὸ λειώνεις στὸ τηγάνι, βάνεις μέσα καὶ γάνα ἀπὸ κακάβι. Ἄπ' αὐτὸ τὸ μείγμα φτειάνεις κερὶ, τὰ σβηστοκέρια. Αὐτὰ τ' ἀνάβεις, τὰ βουτᾶς ὕστερα σὲ νερό, πὸν ἔχει μέσα καπνιά καὶ ξείδι, τρεῖς φορὲς καὶ λὲς κάθε φορὰ: ὅπως σβεῖ τὸ κερὶ, νὰ σβηστῆ ὁ δεῖνας (Αἰτωλ.). Σβηστοκέρια ἀπὸ ξύγκι πεθαμένου. Ὅσες φορὲς ἔσβησαν τὸ κερὶ αὐτὸ «τόσους ἐχθροὺς θὰ ἐσκοτώναν» (Μάνη).

β) **Παρακώλυσις ἀγαθοῦ** (καρποφορίας ἀγρῶν, ἀμπέλων, δένδρων, γεννη-

σεως προβάτων, αϊγῶν, ἀγελάδων κτ.). Π.χ. εἰς τὰ Ἄγραφα «τὴν πρωτομαγιά πολλὰς κακὰς γυναικας κι ἀνάποδες, ποὺ κάνουν σιραπάτσες, παίρνουν μιὰ τσαντήλα καὶ πᾶνε μπροστὰ ἀπὸ κεὶ ποὺ θὰ βοσκῆσουν τὰ πρόβατα καὶ τὰ γίδια καὶ σφογγίζουν τὰ χόρτα, νὰ πάρουν τὴ δροσιά ἀπ' τὰ πράματα. Τοὺς παίρνεις τὴ δροσιά; δὲν προκόβουν».

γ) **Κλοπή ἢ ἀρπαγὴ τῆς ἐσοδείας τῶν ἀγρῶν ἢ τῶν ποιμνίων καὶ ἀγελῶν ἢ τῆς εὐτυχίας τοῦ πλησίον.**

Μαγικαὶ ἐνέργειαι καὶ πράξεις ἀποβλέπουσαι εἰς τοῦτο. Π.χ. τὴν πρωτομαγιά «γυνὴ ὀλόγυμος (μαῖστρα) ἔρχεται εἰς τοὺς ἀγροὺς καὶ δεσμεύει πρὸς ἀλλήλας τὰς κορυφὰς σταχυῶν τινῶν εἰς τὰς τέσσαρας ἄκρας τοῦ ἀγροῦ» ἢ «ἄνδρες μετερχόμενοι τὴν μαγείαν (μαντουφόρ³) τὴν νύκτα τοῦ ἁγ. Γεωργίου ἔπαιρναν πῆλινον ἀγγεῖον, τὸ ὁποῖον ἐγέμιζον μὲ κεχρί· ἔπειτα, ἀφοῦ ἔτρωγον τρεῖς φορὰς διὰ τοῦ δακτύλου ἐκ τῶν περιττωμάτων των, ἔτρεχον ὅπως γυμνοὶ εἰς τοὺς ἰδικούς των ἀγροὺς καὶ ἔρριπτον ἐδῶ καὶ ἐκεῖ τὸ κεχρί. Τοῦτο δὲ ἔπραττον διὰ νὰ ἔλθῃ ὅλη ἡ εὐτυχία τῶν γειτόνων εἰς αὐτούς» (Χατζηγύριον Ἄνατ. Θράκης). «Τὴν παραμονὴν τοῦ ἁγίου Γεωργίου ὅσοι ἔχουν ἀγελάδες ἐξέρχονται τῆς οἰκίας των καὶ κόπτουσι τεμάχιον ξύλου ἀπὸ τὸ κατώφλιον τοῦ γείτονός των, ὅστις ἔχει ἀγελάδας περισσοτέρας καὶ καλύτερας τῶν ἰδικῶν των. Πρὸς τοῦτο δὲ πορεύονται σιωπηλοὶ καὶ ἐν τῇ σκοτίᾳ. Τοῦτο γίνεται, ἵνα κλέψωσι τὸ γάλα τοῦ γείτονος. Ὅστις δὲ θέλει νὰ κλέψῃ σὺν τῷ γάλακτι καὶ τὸ βούτυρον, ὀφείλει νὰ πορευθῇ γυμνὸς ὡς ἐξῆλθεν ἐκ κοιλίας μητρὸς».— Τί εἶναι τὰ λεγόμενα *σκατοπούλια*; Πῶς ἐκκολάπτονται καὶ εἰς τί χρησιμοποιοῦνται ὑπὸ τῶν μάγων;

IV. ΦΙΛΤΡΑ ΚΑΙ ΔΙΑΚΟΠΑΙ. ΚΑΤΑΔΕΣΜΟΙ ΑΝΔΡΟΓΥΝΟΥ

α) **Φίλτρα.** «Φίλτρα εἰς τὰ φιλίας καὶ ἀγάπης ποιητικά, δι' ὧν, ὡς φλυαροῦσί τινες, δύνανται ἔλκειν τινὰ πρὸς τὸ ἀγαπᾶν αὐτόν».

Εἰς τί συνίστανται τὰ μάγια τῆς ἀγάπης καὶ πῶς κατασκευάζονται τὸ κοκκαλάκι τῆς νυχτερίδας, τὸ μαννόγαλα, τὸ βοιάνι τῆς ἀγάπης, τὸ τετραφύλλι, τὸ ἀνάλι, τὸ δάκρυον τ' ἀμπελιοῦ κλπ.; Φίλτροκατάδεσμοι καὶ διάφορα «γραφίματα» (χαρακτῆρες ἐκ τῆς Σολομωνικῆς) «φυλαχτὰ ἀγάπης» ἢ ἄλλα παρασκευάσματα ἢ τεχνάσματα μαγικὰ (οἷον ἀνάμειξις τοῦ αἵματος ἀνδρὸς καὶ γυναικός, γραφὴ ἐπιστολῆς διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος, κόνις ὄστων νεκροῦ, παρασκευάσμα μὲ σπέρμα τοῦ ἀνδρὸς ἢ ἰδρώτα καὶ περιττώματα αὐτοῦ κλπ.), Ἐξορκισμοὶ ἢ γητειῆς κλπ.

Μερικά παραδείγματα: «Όταν θέλη καμιά νά τὴν ἀγαπήσῃ κάποιος καὶ νά ἴναι παντοῦ μαζί της, παίρνει ἀρκετὲς πῆχες φακυρόλα (λινοκόρδελο) ἄσπρη, ὥστε νά φτάσουνε νά γίνουνε σαράντα κόμπιοι. Σαράντα βραδιές, στὶς δώδεκα ἢ ὦρα, βγαίνει ἔξω καὶ κοιτάζει τὸν οὐρανὸ καὶ βλέπει τὰ τρία ἄστρα. Ὁ νοῦς της πρέπει νά καρφωθῇ στ' ἄστρα καὶ λέει: Τρία ἄστρα εἶναι στὸν οὐρανό, τό ἴνα πεινάει, τ' ἄλλο διψάει καὶ τ' ἄλλο νυστάζει. Στὸ πρῶτο δίνω φαῖ νά φάῃ, στὸ ἄλλο δίνω νερό νά πιῇ, στὸ τρίτο δὲν τοῦ δίνω ἕπνο νά κοιμηθῇ. Δένω τὸ νοῦ του, δένω τὸ λογισμό του, δένω τὸ ἀριστερό ἀρχίδι τοῦ γιοῦ τῆς τάδε (λέει τὸ ὄνομα τῆς μητέρας του) γιὰ μένα τὴν τάδε (λέει τὸ ὄνομά της) τὴν κόρη τῆς τάδε (λέει τ' ὄνομα τῆς μητέρας της). Αὐτὸ θὰ τὸ πῆ τρεῖς φορὲς κι ἀπάνω στὴν τρίτη φορὰ θὰ δέσῃ τὸν κόμπο. Θὰ τὸ κάμῃ σαράντα μέρες, νά δέσῃ τοὺς σαράντα κόμπους. Αὐτὴ τὴ φακαρόλα θὰ τὴν κρατῇ πάντα ἐπάνω της. Νὰ προσέξῃ νά μὴν τὴ χάσῃ, γιατί θὰ λυθοῦνε ὄλα. Ὅσο τὸ κρατάει ἐπάνω της, θὰ τὸν ἔχῃ πάντα κοντά της, δὲν κοιτάζει ἄλλη γυναῖκα» (Σπάρτη). Ἄλλο: «Πᾶρε ἄσπρην ὄρνιθα καὶ σφάξε την καὶ πᾶρε τὸ αἷμα της καὶ τὸ πτερόν της καὶ γράψον τοὺς ἀκολούθους χαρακτῆρας — παραθέτει διάφορα καβαλιστικά ψηφία — καὶ κάψε τους καὶ πᾶρε τὴν στάχτην αὐτὴν καὶ ρίξε την εἰς τὴν πόρταν της καὶ ἔρχεται εἰς ὥρας τέσσαρας καὶ σὲ βροῖσκει. Ἡ νέα παίρνει ἀμάλλαγα πουλιά, τὰ ρίπτει ζωντανὰ στὴ φωτιά καὶ λέγει: Ὅπως λαχταρίζουν τὰ πουλιά, νά λαχταρισῶ κι ὁ . . . γιὰ μένα». Περὶ φίλτροκαταδέσμων βλ. Φ. Κουκουλὲν ἐν Λαογρ. Θ'. 59-62, 94-96, 469-471.

β) «**Διακοπαὶ**» ἢ **μίσσηθρα** (μισητικά ἐν Κρήτῃ), «τὰ μίσους καὶ ἔχθρας ποιητικά», γλῶσσαι ὄφρων, οὐραὶ θηρίων κλπ. Πρβλ. τὸ δίστιχον:

Φίδια μοῦ μαγερέψανε μὲ τῆς σκυῖας τὸ γάλα;

γιὰ νὰν τὰ φάγω ν' ἀρνηστῶ τὰ μάτια σου τὰ μαῦρα (Λευκάδος).

Παραδείγματα: «Όταν θέλῃ ἡ μάγνα νά μισήσῃ ὁ γυιὸς της κάποια κοπέλα πὸν τὴν ἀγαπᾷ, παίρνει ἀλατόνερο καὶ ραντίζει τὸ κρεββάτι τοῦ νέου ἢ παίρνει σπειριὰ ἀλάτι καὶ τὰ σκορπίζει κάτω ἀπὸ τὸ κρεββάτι τοῦ γυιοῦ της (Σπάρτη). Ἄν θέλουν ἓνα ἀδρόγγνο νά μαλώνη συνεχῶς, πιάνουν ἓνα σκύλο καὶ μὰ γάτα καὶ τοὺς πλένουν στὸ ἴδιο νερό. Τὸ νερὸ αὐτὸ τὸ χύνουν ἐμπρὸς στὴν πόρτα τοῦ ἀνδρογγίνου μὲ τὴν πεποίθησιν, ὅτι τοῦ λοιποῦ θὰ μαλώνουν ὅπως ὁ σκύλος μὲ τὴ γάτα (Σάμος). Εἰς τὴν Χαλκίδα συνηθίζουν τὰ ἑξῆς: Ὅταν θέλουν ν' ἀποσπάσουν τὴν ἀγάπην ἐνὸς προσώπου πρὸς ἄλλο, μάλιστα ἐνὸς ἀνδρός, παίρνουν τὸ κολλάρο τοῦ ἀνδρός αὐτοῦ καὶ τὸ πλένουν μὲ λίγο νερό. Κατόπιν μὲ τὸ νερὸ αὐτὸ ψήνουν καφέ καὶ τοῦ δίνουν λέγοντες: «Ὅπως

δὲν μπορεῖ νὰ γυρίσῃ καὶ νὰ ἰδῇ τὸν σβέροκο του, ἔτσι νὰ μὴν μπορῇ νὰ γυρίσῃ νὰ ἰδῇ καὶ τὴν τάδε».

γ) *Λύσεις ἐχθρας προκληθείσης διὰ μαγικῶν μέσων.*

Πράξεις καὶ ἐνέργειαι ἀντιμαγικάι.

δ) *Δέσις ἀνδρογύνου.* Κατάδεσμος πρὸς παρακώλυσιν τῆς συνουσίας τῶν νεονύμφων (*ἀμπόδεμα, δέσιμο, ἀπόδεμα, δεσμός, δεσά, δῆμαν, πάτημαν* κτλ.) (Βλ. Λαογραφ. Θ' 73-93, 450-469).

1. Κατάδεσμοι παρόντος τοῦ καταδέοντος κατὰ τὴν τέλεσιν τοῦ γάμου. Πότε ἀκριβῶς γίνεται ἡ μαγγανεία; Ὅταν ὁ ἱερεὺς ἀναφωνῇ «Εὐλογημένη ἡ βασιλεία τοῦ πατρὸς» ἢ ὅταν ἀπαγγέλλῃ «καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν; ἢ καθ' ἣν στιγμὴν λέγει «στέφεται ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ δεῖνα τὴν δούλην τοῦ Θεοῦ δεῖνα» ἢ τί ἄλλο;

Τρόποι ἀμποδέματος: Ὁ καταδέων, παρὼν κατὰ τὴν τέλεσιν τοῦ γάμου, (α) κάμνει ἓνα ἢ τρεῖς ἢ ἑπτὰ κόμβους εἰς κλωστήν ἢ νῆμα μετάξης ἢ εἰς μανδήλιον ἢ εἰς τρίχα κεφαλῆς κτλ. λέγων σχετικὰ λόγια: *δένω τὴ νύφη καὶ τὸ γαμπρὸ ἢ τι τοιοῦτο*, (β) κλείει *κλειδωριὰν ἢ σουριὰν* ἢ ἄλλο τι ἢ βάλλει μάχαιραν εἰς τὴν θήκην της. Π.χ. εἰς τὸ Ἰνναχώριον Κρήτης «ὅταν παντρεύεται κάποιος καὶ θέλουν νὰ τὸν δέσουν, παίρνουν μιὰ βελόνα, στέκοιται πίσω ἀπὸ τὸ ἀνδρόγυνο τὴν ὥρα ποὺ τοὺς στεφανώνουν, λυγίζουσι τὴ βελόνα, καὶ περνοῦν τὴ μύτη της μέσα ἀπὸ τὴν τρυπά της βελόνας καὶ λένε διάφορα λόγια προσκαλῶντας τὸ διάβολο, καὶ τ' ἀνδρόγυνο εἶναι δεμένο».

2. Κατάδεσμοι ἀπόντος τοῦ καταδέοντος κατὰ τὴν τέλεσιν τοῦ γάμου. Οὗτος ἢ δένει ἀπλῶς ἓνα κόμβον εἰς τὴν ζώνην του ἢ δένει τρεῖς τὰς χεῖρας ἔμπροσθεν καὶ τρεῖς ὀπισθεν λέγων: «*Κίνησε διαβολοσμπέθερος νὰ πάη νὰ διαβολοσμπεθεριάσῃ τὸ νέο ἀντρόγενο· κίνησε διαβολόπαπας* κλπ. ἢ πηγαίνει εἰς ἐρημικὸν μέρος, καθ' ἣν ὥραν τελεῖται ὁ γάμος καὶ ἐκεῖ δένει διὰ σπάγγου κλάδον κρانيᾶς ἢ κλώνον σπάρτου λέγων: «*δένω καὶ κομποδένω τὸ γαμπρὸ δεῖνα*» (σπαρτόδεμα) ἢ δένει ἑπτὰ κόμβους εἰς κλωστήν λινὴν ἢ μεταξωτὴν καὶ θέτει τὸ νῆμα κάτωθεν πέτρας ριζιμιᾶς καὶ τὸ σκεπάζει μὲ πέτραν (πετροδέμα) ἢ γράφει ἐπὶ χάρτου τὸ ὄνομα τοῦ καταδενομένου μὲ τὰς σχετικὰς λέξεις π.χ. «*ἔδω δένω τὸν δεῖνα (γράφισιμο)*» ἢ καὶ ποτίζει τὸν νεόνυμφον μὲ μαννόγαλα ἢ ἄλλο μαγικὸν παρασκεύασμα, χρησιμοποιῶν συνήθως «*σημάδια*» ἢτοι ἀντικείμενα ἀνήκοντα εἰς τὸν μαγευόμενον (π.χ. χῶμα τῶν πατημάτων του, τρίχας κλ.).

3. Τρόποι, μὲ τοὺς ὁποίους ὁ καταδέων ἐξασφαλίζει τὴν ἐνέρο-

γειάν του. Π.χ. ρίπτει τὸ νῆμα μὲ τοὺς κόμβους ἢ τὴν κλειδαριὰν εἰς πηγάδι ἢ εἰς τὴν θάλασσαν ἢ γεμίζει μὲ τὰ *δεματικά* τὴν κἀνήν ὄπλου καὶ πυροβολεῖ.

ε) *Προφυλακτικὰ μέτρα κατὰ τοῦ ἀμποδέματος.*

Τοιαῦτα εἶναι: 1. Ὁ γαμβρὸς φορεῖ κατὰ τὴν τέλεισιν τοῦ μυστηρίου τὴν ζώνην τοῦ ἱερέως ἢ ἔχει ἐπάνω του μαυρομάνικο μαχαῖρι ἢ τεμάχιον ἀλιευτικοῦ δικτύου ἢ ψαλίδα ἢ δέρμα φιδιοῦ ἢ δακτύλιον ἀνήκοντα εἰς νεκρὸν ἢ τετραευ-ἀγγελον ἢ σουσάμι καὶ ρύζι μέσα στὰ παπούτσια του ἢ τι τοιοῦτο. - 2. Περιζώνεται διὰ κλάδου βάτου, περιτυλιγμένον μὲ δίχρωμον μετάξι ἢ διὰ κλάδου κλήματος ἢ ἄλλου τινός. - 3. Εἰς τῶν συγγενῶν δένει καὶ κατόπιν λύνει τὸ ἀνδρόγυνον ἢ τὸν ἓνα τῶν νεονύμφων. - 4. Ἡ πενθερὰ ἢ ἄλλος τις κατὰ τὴν παραμονὴν τοῦ γάμου ἢ ἄμα τῇ ἐνάρξει τοῦ μυστηρίου κλείει διὰ κλειδίου τὸ συρτάριον ἢ πᾶν ἀντικείμενον ποὺ κλείεται διὰ κλειδίου καὶ τὰ ἀνοίγει μετὰ τὴν τελετὴν. - 5. Ποτίζουν τοὺς νεονύμφους μὲ μαγικὸν τι παρασκεύασμα, π. χ. κόνιν ἀπὸ πύπουλα μάρης ὄρνιθος, τὰ ὁποῖα καίονται μὲ πυρίτιδα μαζί μὲ ἄλλα πράγματα παρμένα ἀπὸ τρίστρατον κλπ. - 6. Ἰδιαιτέραι προφυλάξεις διὰ τὴν νύμφην: π.χ. θέτουν ψαλίδι μέσα εἰς τὸ ὑπόδημα τῆς νύμφης ἢ τῆς φοροῦν φόρεμά τι ἄπλυτον ἢ ἀνεστραμμένον. - 7. Θέτουν κάτωθεν τῆς νυμφικῆς κλίνης ψαλίδιον, «γιατὰ κοποῦν οἱ κακὲς γλώσσες καὶ τὰ μάγια», πλήκτρον κώδωνος κλπ. Ἄλλαι προφυλάξεις: π.χ. ἡ στέψις γίνεται κρυφὰ ἢ τὴν νύκτα.

ς) *Δύσις ἀνδρογύνου*, δηλ. ἀπαλλαγὴ αὐτοῦ ἀπὸ τὸ ἀμπόδεμα διὰ μαγικῶν μέσων ἢ ἐξορκίων (*λύσιμο, ξαμπόδεμα, λύμαν* κλπ.).

Τρόποι λύσεως: 1) Δύσις τῶν κόμβων ἢ καῦσις τοῦ νήματος ὑπ' αὐτοῦ τοῦ καταδέσαντος ἐνώπιον τῶν ἀποδεθέντων ἢ ἐξεκλείδωμα τῆς κλειδαριᾶς. 2) Πέρασμα τοῦ γαμβροῦ διὰ θαλάσσης. 3) διάβασμα ἐξορκισμῶν ἢ γητειῶν μὲ ἀναλόγους μαγικὰς πράξεις. Ἐν παραδείγμα: *Πᾶρε κορακοχολὴ καὶ μελισσοσυβόλαδο, ἴσια καὶ τὰ δύο, καὶ ἄς ἀλειφτῇ ὁ ἄντρας ὄλο τὸ κορμί του καὶ ἄς γράψῃ τὸ τροπάριον τῆς Πεντηκοστῆς: «Λύει τὰ δεσμὰ καὶ δροσίζει τὴν φλόγα»* (Γορτυνία). (Ἄλλα παραδείγματα ἐν Λαογρ. Θ' 79-92).

V. ΑΠΟΛΥΤΟΣ ΔΕΙΣΙΔΑΙΜΟΝΙΑ

Δοξασίαι καὶ πράξεις ἀσχετοὶ πρὸς μαντικούς σκοποὺς ἢ ἐνεργείας ἐπ' ἀγαθῷ ἢ κακῷ τοῦ ὑποκειμένου τελουμένας. Ἀπαγορεύσεις (tabou).

Α'. *Δοξασίαι καὶ πράξεις σχετικαὶ μὲ τὸν ἄνθρωπον, τὰ ζῶα, τὴν φύσιν καὶ τὰς ἀνθρωπίνους ἐνεργείας.*

α) *Δοξασίαι και πράξεις σχετικά με τὸν ἄνθρωπον.*

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Ἑπειρον «ὅποιες δὲν γεννοῦν σερκὰ παιδιά κ' ἔχουν ὄλο κοπέλλες, τρῶν ἀφαλὸ ἀπὸ παιδιά (= ἀγόρια), γιὰ ν' ἀποχτήσουν κι αὐτὲς σερκά». Πρὸβλ. τὰ σερικοβότανα, ποὺ βρίσκουν στὰ βουνά, ἢ καὶ στὰ σπλάγγνα τῶν ζώων· «ἅμα τὸ φῶν αὐτές, ποὺ κάνουν ὄλο κοπέλλες στὴν ἀράδα, κάνουν ὄλο σερκά». (Ἑπ.). Ἡ ἔγκυος δὲν τρώγει λαγό, γιὰτὶ θὰ λαγοκοιμᾶται τὸ βρέφος, οὐδὲ χέλυ, γιὰτὶ θὰ πάσχη ἀπὸ ἐξανθήματα (Ἑπ.).

Αἱ πληγαὶ τοῦ φονευθέντος αἱμάσσουν πρὸ τοῦ φονεύος· ἐκτοξεύουν αἷμα, ὅταν πλησιάσῃ ὁ φονεὺς. Ὁ φονεὺς, ἂν βαστῇ τὸ ὄπλον, μὲ τὸ ὅποιον ἐσκότωσε, δὲν ἤμπορεῖ νὰ περπατήσῃ καὶ τὸν πιάνουν· «τόνε τρώει τὸ αἷμα του» (Μεσσηνία-Μάνη). «Ἠλιασέν τονε τὸ αἷμα του» λέγεται ἐν Κρήτῃ ἐπὶ τρόμου, ποὺ καταλαμβάνει τοὺς φονεῖς, ὅταν βλέπουν τὸ θῦμα των ἀσπαιρον πρὸ τῶν ποδῶν των· πιστεύεται δὲ ὅτι ὁ φονεὺς ἐλευθεροῦται τοῦ πάθους τούτου, ἂν ἀπομυζήσῃ καὶ καταπιῇ τὸ αἷμα τοῦ φονευθέντος ἐκ τῆς μαχαίρας του. Πρὸβλ. τὴν φράσιν: *θ' ἀποσύρω τὸ αἷμα σου σὶ ἀχειλί μου* (Ἀπύρανθ. Νάξου).

Ὁ πρῶτος ποὺ θὰ μπῆ τὸ πρῶτὸ σπῆτι μας, μᾶς κάνει ποδαρικό· «τὸ πὺ σπονδαῖο ποδαρικό εἶναι τὴν πρωτοχρονιὰ καὶ τὴν πρώτη τοῦ Σεπτεμβρίου· ὕστερα εἶναι τοῦ μήνα, ὕστερα τῆς ἐβδομάδας κ' ὕστερα τῆς μέρας. Ἄλλουνοῦ εἶναι καλὸ τὸ ποδαρικό του, ἄλλουνοῦ κακὸ» (Ἀπύρανθος Νάξου).

Τὸ ἴδιο μὲ τὸ χειρικό: *νά κάμω ἐγὼ ἀρχὴ πού 'ναι τὸ χειρικό μου καλὸ* (Γαλανάδες Νάξου) καὶ τὸ ἀπάντημα (ἄντισμα, ἀναραχός)· π.χ. δὲν ἔχει καλὸ ἄντισμα, δηλ. ἢ συνάντησις του δὲν θὰ βγάλῃ σὲ καλὸ. Κάθε νοικοκυρὰ πρέπει νὰ ἔχη προζύμι στὸ σπῆτι τζης, γιὰτὶ τὸ προζύμι εἶναι ἡ δύναμη τοῦ ἀνδρός (Ἰνναχώριον Κρήτης). Τὴν τελευταία μπουκιὰ τὸ ψωμί δὲν πρέπει κανεὶς νὰ τὴν ἀφήκῃ, γιὰτὶ εἶναι ἡ δύναμή του (Κορώνη). Ἐὰν τὸ προζύμι ἐκτεθῆ εἰς τὴν θέαν τῆς σελήνης, χάνει τὰς ιδιότητάς του (Κρήτη). Ἡ ἀκουγὴ εἶναι σκώληξ, ὁ ὅποιος πιστεύεται ὅτι ζῆ μέσα εἰς τὸ αὐτὸ ἄνθρώπων καὶ ζῶων· ὅταν ψοφήσῃ ὁ σκώληξ αὐτός, πᾶναι κανεὶς νὰ ἀκούῃ (Μαζαῖτικα Καλαβρ.).

β) *Δοξασίαι και πράξεις σχετικά με τὰ ζῶα.* «Παντέρμου λέγουν εἰς τὴν Σάμον τὸ ζῶον καὶ τὸ κτῆμα τὸ στρίγλικον, τὸ κακότυχον, τὸ ὅποιον δῆθεν ἔστειλεν εἰς τὸν Ἄδην ὄλους τοὺς οἰκείους καὶ κυρίους του καὶ ἔμεινε μόνον». Τὰ μυρμήκια μέσα στὸ σπῆτι φέρουν εὐτυχία (Καστορία). «Ὅτινα ξεκερώνουνε μέλισσες καὶ τύχη κινεὶς νὰ ἔχη κακὸ μάτι ἢ κακὸ ρώτημα, οἱ μέλισσες τότε πνίγουνε» (Ἰνναχώριον Κρήτης). Ὅταν ὁ ποντικὸς φάγῃ ἀντίδωρον, μεταβάλλεται εἰς νυχτερίδα (Σωζόπολις).

γ) Δοξασίαι και πράξεις σχετικαί με τὴν φύσιν.

Τὸ πρῶτο φροῦτο, ποῦ θὰ κάμῃ νύφντο δέντρο δὲν τὸ τρῶν· τὸ πετοῦν. Ὅποιος τὸ φάῃ, λένε πὼς πεθαίνει (Αἰτωλία). Τὸ καλοκαῖρι τὸ ξεροκό, ἂν τύχη νὰ φκειάσουν στὸ χωριὸ ἀσβεσταριά, λὲν πὼς ἡ ἀσβεσταριά ἔδεσε τὴ βροχή, γι' αὐτὸ δὲ βρέχει (Ἕπειρος).

δ) Δοξασίαι και πράξεις σχετικαί με τὰς ἀνθρωπίνους ἐνεργείας.

«Πρόσεξε νὰ μὴ χτυπήσης τὸ πρῶτο τσνῆγι, γιατί εἶναι γιὰ κακό σου» (Μύκονος). Ἄμα κλέβουν μιὰ κόττια, τὴν τρῶν πάνω σ' ἓνα στρῶμα, γιὰ νὰ μὴ πιαστοῦν οἱ κατάρες γιὰ τὸν κλέφτη (ἴσως διότι συνήθως ὁ καταρῶμενος λέγει: Μπά, ποῦ νὰ τὴν φάῃ στὸ στρῶμα, μπά ποῦ νὰ τοῦ τὴν πᾶνε στὸ κρεββάτι νὰ τὴν φάῃ...). Σὰν εἶναι κακιὰ ἡ ὥρα, πιάνουν οἱ κατάρες (Ἄδραμύτιον). Τὸ ἰνὶ (ἀλέτρι) δὲν τὸ καῖνε στὴ Σκῦρο «καὶ ζ' γὸ δὲ γκάφτνε, γιατί τὸν δ' λεῦνε τὸ ἴχουμ' κολίμα» (Λήμνος). Κανένας νιὸς δὲν φυτεύκει καρυδιάν, γιατί ἄμα μεγαλώσῃ τὸ δέντρο καὶ δῆ τὴν θάλασσα ἡ κορφὴ του, θὰ πεθάνῃ ἐκεῖνος ποῦ τὴν ἐφύτρεψε. Γι' αὐτὸ μόνον οἱ γέροι φυτεύκουν καρυδιές στὰ χωριά (Ρόδος).

Ἄπαγορεύσεις (tabou): Τὰ δωδεκάμερα δὲ μπαλώνουν, γιὰ νὰ μὴ μπαλώσουν τὰ σύννεφα τὴ νύχτα δὲ σφουρίζουν, γιὰ νὰ μὴ μαζωχτοῦν οἱ καρκαντζέλ'.

Τὰ δωδεκάμερα εἰς τὴν Ζάκυνθον δὲν ἔτρωγαν ἐλιές, γιὰ νὰ μὴ βγάξουν καλογήρους, οὐδὲ ψάρια «γιατί εἶναι λαχτάρα». Δὲν κάνει νὰ πατήσῃ κανεὶς ψωμί ἢ νὰ κάψῃ τὴν ψύχα τοῦ ψωμιοῦ, ἢ νὰ στηρίξῃ τὰ μίγουλά του με τὰ δυὸ χέρια ἢ νὰ συμπλέκῃ τὰ χέρια (κλείνει τὴν τύχη του) κτλ. Ἡ γυναῖκα δὲν πρέπει νὰ σφάξῃ πουλὶ (διὰ νὰ τὸ σφάξῃ, πρέπει νὰ φορέσῃ τοῦ ἀνδρός της τὰ ὑποδήματα (Κῶς). Ὅποιος πατᾶ (σταφύλια), δὲν πρέπει νὰ ἴναι κοιμισμένος με γυναῖκα· εἶναι τσαναμπειὰ (Κύθνος).

Β'. Δοξασίαι και πράξεις σχετικαί με ὑπερφυσικά ὄντα: στοιχειά, δράκους, ἀράπηδες, χαμοδράκια, καλλικανιζάρους, ἀνασκελᾶδες, νεράϊδες, λάμιες, στρίγγγες, διαβόλους, φαντάσματα, βραχνᾶ, ἀσθένειες, μοῖρες, βρικόλακες, νεκρούς, τὸν ἥλιον, τὸ φεγγάρι, τὰ ἄστρα κλπ.

Μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὴν Δυτ. Κρήτην «τὴ νύχτα δὲν παρασύρουνε, κι ἂν παρασύρουνε, δὲ ρίχνουνε τὰ φινόκαλα ὄξω, γιατί ποβγάνουνε τὸ στοιχεῖο τοῦ σπιθιοῦ». Εἰς τὴν Καστορίαν «ὅταν ἐπεφτε κανεὶς, ἐρριχναν σ' ἐκεῖνο τὸ μέρος ζάχαρη, νερὸ κ' ἔσπαζαν ἓνα ἀγγὸ λέγοντας: Ὅτι με πῆρες νὰ με τὸ δώσης κι ὅτι σὲ πῆρα σὲ τὸ δίνω». «Τὸ κνῆγι εἶναι δαιμονικὸ πρᾶμα καὶ πάντοτε στὸ φύλαμα παρησιάζονται πολλὰ πρᾶματα» (Πυλία). «Ὁ στρατολάτης, ποῦ

θά τοῦ παντήξῃ λαγὸς στὸ δρόμο ντου, θά βρῆ μεγάλες δυσκολίες στὴ δουλειά ντου, γιατί ὁ λαγὸς εἶναι διάβολος» (Ἄνατ. Κρήτη). Στὴν Κύπρο ἡ ἀγριουσκιά (ἀρκοσιτζά) θεωρεῖται κατοικητήριο τοῦ Διαβόλου καὶ πολλές μαγικὲς πράξεις, ὅπως τὸ *δημμαν*, τὸ *κάρφωμαν*, γίνονται πάνω σὲ κορμὸ συκιάς, μὰ πάντοτε μοναχιασμένης καὶ φυτεμένης σὲ τόπο ἔρημο. *Μέσ' στὸ μύλο εἶναι πάντα κάτι κροῦσμα*. Καὶ στὰ λιοτριβεῖά δὲν κοιμᾶται κανεὶς, γιατί κρατιέται, *μονγκάινει* (εἶναι κροσματοῦρες οἱ μηχανές) (Ἀράχοβα Παρν.). Δὲν ἀφίνουν τὴν πυροσιὰ χωρὶς τσουκάλι στὴ φωτιά, γιατί ὁ πειρασμὸς βάζει ἐπάνω τὸ τσουκαλάκι του (Σύμη), ἢ κάθεται ὁ ἴδιος ἐπάνω (Ἀδριανούπολις). Εἰς τὴν Σινώπην «τὸ ἐσπέρας τῆς πρώτης τοῦ ἔτους φαγητὰ ἐπὶ σινίου τίθενται ἐπὶ τῆς στέγης, ὅπως ὄντα τινὰ καλούμενα *ἀπεμᾶς καλοὶ φάγωσι*». «Ἐγὼ, λέγει χωρική ἀπὸ τὸ Καινούργιο Χωριὸ Πυλίας τὸ 1939, ἔχασα ἓνα παιδί ἀπὸ τὶς Ἀνεραΐδες. Μοῦ τὸ εἶπε κιόλας: Ἄχ, μάννα, οὐδὲς ἦταν ἔμορφος, μὰ ἐκεῖνη ἡ μπροσινή μὲ τὰ κόκκινα μ' ἔκαψε! Ἐξῆ ἦτονε καὶ χορεύανε ὄξου ἀπὸ τὸ σπίτι, στὸ πλατωματάκι κ' ἔμπαινε ἡ μπροσινή μέσα καὶ ποῖος ξέρει τί τὸν ἔκανε καὶ λιγωνότανε τὸ παιδί, τὸ *καίγε* ἢ *κάφα*. Ἐγὼ δὲν ἔδινά πίστη στὰ λόγια του, ἀνὲ τὸ *λέγα* καὶ τῆς *θειᾶς* μου, πὸν ἤξερε ἀπ' αὐτά, θά τὸ γλυτώναμε, θά *βανα* τὸ παιδί νὰ κοιμᾶται μὲ τὸν πατέρα του, πὸν ἔχει *καμωμένο φόνο*, καὶ δὲ θά τὸ *πείραζαν*, γιατί ἅμα *κανεὶς ἔχη* *καμωμένο φόνο*, τὰ *νεραϊδικὰ* τὸν *σκιάζονται*». «Ἄμα ἔχει *ματώσει κανεὶς* τὸ *χέρι* του, δὲν τὸν *πειράζουνε* τὰ *ξωτερικὰ* οὔτε *κανένα κακὸ* *τόνε πιάνει*». «Καὶ τὰ *ροῦχα*, τὴν *προῖκα*, τὰ *παίρουννε* οἱ *Καλὲς Κυράδες*. Ἄμα *ἀνοιξῆς* τὴ *νύχτα* τὰ *μπαοῦλα* σου, τὴν ἄλλη *μέρα* εἶναι ὅλο *αἷματα*. *Κάνουννε* *γάμο*, *γεννητούρια* καὶ *παίρουννε* τὰ *ροῦχα* τῶν *κοριτσιῶν* καὶ τὰ *φορᾶνε*. Τὰ *φέρουννε* *πίσω*, ἀλλὰ εἶναι *ματωμένα*, *λερωμένα*, *λαδωμένα*. Γι' αὐτὸ δὲν *πρέπει* ποτὲ ν' *ἀνοιξῆ* *κανεὶς* τὴ *νύχτα* *μπαοῦλο*». Εἰς τὰ *χωριά* τῆς Πυλίας «*ἔταν βγαίνῃ* ὁ *ἥλιος* τὸ *πρωῖ*, ἀφοῦ *κάνουν* τὸ *σιανρό* *τους*, *τόνε* *χαιρετᾶνε*. Τοῦ *λένε*: *Καλημέρα*, *ἦλιε* μ', *καλὸ* *βράδν*, (τρεῖς *φορὲς*) ὅπως *πυρώνεις* *οὐλονε* τὸ *γόσμο*, *ἔτοι* καὶ *μένα* καὶ τὰ *παιδάκια* μου. Ὅταν *πάλι* *βασιλεύῃ* ὁ *ἥλιος*, *πάλι* *τόνε* *χαιρετᾶνε*. Τοῦ *λένε*: *Καλὸ* *βράδν*, *ἦλιε* μου, νὰ *μὴ* *σοῦ* *βρεθῆ* *ἐμπόδιο* *στὸ* *δρόμο* σου». Ποῦ ἄλλοῦ *συνηθίζεται* τοῦτο; Εἰς τὴν Κρήτην *χαιρετοῦν* τὴν *νέαν* *σελήνην* λέγοντες: *Προσκυνῶ* σε, *νιὸ* *φεγγάρι* | *κι* *ἀπὸν* *σ'* *ἐπλασεν* *ὀμάδι* | *κι* *ἀπὸν* *δὲν* *σὲ* *προσκυνήση* | *μαῦρον* *ὄφι* *νὰ* *πατήσῃ*.— Δὲν *κάνει* νὰ *κατουρᾶνε* *κατάντικρου* *στὸν* *ἥλιο*, γιατί *παθαίνουν* ἀπὸ *λιόκριση* (ἀδυναμία μεγάλη καὶ ἀνορεξιά, κίτρινη χροιά προσώπου).

VI. ΜΑΝΤΕΙΑΙ ΕΚ ΜΑΓΙΚΗΣ ΤΕΧΝΗΣ ΠΡΟΕΛΘΟΥΣΑΙ

Δεκανομαντεία, χειρομαντεία, χαρτομαντεία (Βλ. Κεφ. 8 Μαντική).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΟΓΔΩΘΟΝ

ΜΑΝΤΙΚΗ

Γενικά. Λέξεις και φράσεις σχετικαὶ μὲ τὴν μαντικήν. Π. χ. *σημάδι, γοῦρι* (καλὸς οἰωνός), *προσήμαδο* (κακὸς οἰωνός, Νίσυρ.)· *δὲν τό ᾗω σὲ καλὸ παρατήρημα* (= προοιωνίζομαι δυσάρεστα, Κρήτη)· *δέλνει σὲ κακὸ* ("Ηπ.)· *αὐτὸς ἔχει καλὸ ἀνάχαρο* (Μεθώνη). *Μοιραίνω* (= λέγω τὴν μοῖραν, Καλάβρυ.), *μοιράρης, μοιράρισα* (Κρήτ.), *ρίχτης* (Καλάβρυ.), *μάντης* (= προφήτης, μάγος καὶ ἐν γένει ὁ ἀθίγγανος ἢ πλανόδιος σιδηρουργὸς ἢ γανωματῆς, ποὺ ἀσκεῖ καὶ τὴν μαντικήν καὶ τὴν μαγείαν ἐν Κύπρῳ). *Ρουματίστηκα* (= ὠνειρεύτηκα) καὶ *ξεδιάλυνα τ' ὄνειρο* ("Ιμβρ.) κτλ.

Μάντεις καὶ μάντισσαι, ἐξηγηταὶ ὀνείρων καὶ ἄλλων σημείων. Μέσα καὶ τρόποι μαντικῆς τέχνης.

I. ΦΥΣΙΚΗ ΜΑΝΤΕΙΑ

(DIVINATIO NATURALIS)

Αὕτη ὡς βᾶσιν ἔχει φυσικὰ σημεῖα, τ. ἔ. σημεῖα ἀφ' ἑαυτῶν παρεχόμενα.

Α'. Φυσιογνωμικά.

Ποῖα σημεῖα τοῦ σώματος ἢ ἄλλα «σύμβολα» ἐκλαμβάνονται ὡς προδηλοῦντα τὸ μέλλον ἢ τὸν χαρακτήρα τοῦ προσώπου; Τί οἰωνίζονται ἐξ αὐτῶν;

α) **Αἰ ἐλαῖται τοῦ σώματος.** Τί δηλοῦν; Π.χ. κατὰ παλαιόν τι χειρόγραφον «ἐὰν εἰς τὸ μάγουλον τοῦ ἀνδρός, πλούσιος ἔσται· ἐὰν εἰς τὸ στήθος, πένης ἔσται· τὸ αὐτὸ καὶ ἐπὶ γυναικὸς δηλοῖ. Ἐὰν δὲ εἰς τοὺς πόδας ἔχωσιν ἐλαίαν, πολύτεκνοι ἔσονται». Ἐπιὰ μέσα εἰς τὰ φρύδια φανερῶνει χηρείαν (Σμύρνη), εἰς τὰ χεῖλη δυστυχίαν εἰς ὄλην τὴν ζωὴν (Λέσβος). Ποῖα ἢ σημασία των ἄλλου;

β) **Μάτι.** «Μάτι φτερωτὸ δηλοῖ ἀνδρεῖαν, μάτι βαθουλὸ κλίσιν πρὸς κλοπὴν» ("Ηπ.). Τί προοιωνίζονται ἐκ τούτων ἄλλου;

γ) **Αὐτιά.** «Μεγάλ' αὐτιά πολύχρονος» (Κρήτη, Λέσβος). Κατὰ τοὺς Ποντίους ὁ ἔχων μεγάλα αὐτιά ἔχει κλίσιν εἰς τὴν κλοπὴν (Πόντ. Ἐσραήλ).

δ) **Ὀδόντες.** Κατὰ τοὺς Κρήτας «Κεινοσὰ πὸν ἔχει ἀρὰ δόδια γίνεται πλοῦσος, κεινοσὰ πὸν ἔχει πυκνά γίνεται φτωχός. Ἄλλοι λένε πὸς τὰ ἀρὰ δόδια εἶναι γνώρισμα τοῦ ψεύτη: ἀροδόνα κι ἀρομάλλα | καὶ καθάρια φοματάρα» (Ἱεράπετρα). Κατὰ τοὺς Κυπρίους ὁ *ναρκοδόνας* (ἀραιοδόνης) εἶναι βραχυβίος.

«Οἱ μαῦρες κουκκίδες ἀπάνω σὰ δόδια εἶναι γράμματα ὅποιος ἔχει τέθιοις μαθαίνει πολὺ τὰ γράμματα» (Ἄν. Κρήτη).

ε) **Μέτωπον.** Γραμμαὶ καὶ σχῆμα τοῦ μετώπου. Π.χ. «Ὅσοι ἔχουν τὸ μέτωπον πολὺ μέγανον εἶναι ὀκνηροί, βαρεῖς καὶ παρομοιάζουν τὰ βόδια· ὅσοι ἔχουν τὸ μέτωπον μικρὸν καὶ στενὸν εἶναι ἀμαθεῖς, ἄγριοι, λαίμαργοι καὶ παρομοιάζουν τοὺς χοίρους» (Ἦπ.). Πῶς ἐξηγεῖται τὸ σχῆμα τοῦ μετώπου ἄλλοῦ;

ς) **Κεφαλή.** «Τὸ μυτερὸ κεφάλι εἰς τὴν κορυφὴν δηλοῖ τὸν ἄνθρωπον σταθερὸν, ἄγριον καὶ φθονερὸν» (Ἦπ.).

ζ) **Μαλλιά κεφαλῆς.** Πρβλ. τὸ δίστιχον: *Κόκκινη τρίχα, μάτια γαλανὰ | καρδιά τοῦ διαβόλου ψυχὴ τοῦ Σατανᾶ.* Ὁ ἔχων δύο κορυφὰς (ἐκ τῆς συστροφῆς τῶν τριχῶν τοῦ κρανίου) θὰ ὑπανδρευθῆ δύο φορὰς (πολλαχοῦ) ἢ *ξένο βιὸ θὰ φάη* (Πάγγαιον).

η) **Φρύδια.** Γνώμη: «Μὴν ἐμπιστεύεσαι εἰς τὰ σταυρωτὰ φρύδια».

θ) **Σῶμα τριχωτόν.** Σωρεία τριχῶν ἐπὶ τοῦ σώματος δηλοῖ καλὴν τύχην (ζούδας): *ἄζονδος ὁ κακότηχος* (Κρήτη).

ι) **Γράμμαι παλάμης.** «Ἐὰν αἱ γραμμαὶ τῆς χειρὸς εἶναι κλεισταί, τότε ὁ ἄνθρωπος θὰ εἶναι δυστυχῆς» (Γαλαξειδί). Ἀπὸ τὸ μῆκος τῶν διαφόρων γραμμῶν καταλαβαίνει κανεὶς πόσα ἔτη θὰ ζῆσῃ, ποίαν τύχην ἔχει, πόσον μεγάλη καρδιά ἔχει, ποῖες διανοητικὲς ἰκανότητες ἔχει. Ἐὰν ἡ γραμμὴ τῆς ζωῆς εἶναι διακοπτομένη, σημαίνει ἀσθένειες.

ια) **Δάκτυλοι χειρὸς.** «Ὅτινα τετώσης τὰ δαχτύλια σου καὶ γυρίζουνε πρὸς ἀπάνω, εἶσαι δοτερός (= ἐλεήμων), δινά ναι ντρέτα (= ἴσια) γῆ λίγο καμπουρωτά, εἶσαι τζιγκούνης» (Ἄνατ. Κρήτη)

ιβ) **Στίγματα ὀνύχων.** Οἱ ἄσπρες κουκκίδες ἀπάνω σὰ νύχια εἶναι εὐκῆς (Κρήτη), κατ' ἄλλους κατάρες (Ἀμβρακία).

ιγ) **Σημειωμένοι ἄνθρωποι, σημαδιακοί.** Καμπούρης, κουτσός, σπανός, κασιδης κλπ. Π.χ. οἱ ἀνάπηροι ἔχουν τύχη (Λέοβ.).

ιδ) **Τσίπα.** «Γενημένος μὲ σκούφια», εὐτυχῆς (Ζάκυνθος).

Β'. Παλμοί.

Τί μαντεύουν ἀπὸ τοὺς διαφόρους παλμοὺς καὶ μὲ ποίας πράξεις ἐπιζητοῦν τυχὸν νὰ ἐξακριβώσουν τὸ συμβησόμενον ἢ ν' ἀποτρέψουν τὸ ἐπαπειλούμενον κακόν;

α) **Παλμός ματιού** (παίξιμο, πετάρισμα, λάγγεμα, σπάραγμα κλπ.). Π. χ. «Όταν ξεπετῆ τὸ μάτι, ἂν εἶναι τὸ ἀριστερό, θ' ἀκούσωμε ἢ θὰ πάθωμε κακό, ἅμα ξεπετῆ τὸ δεξι, ἄνθρωπο θὰ δοῦμε, μουσαφίρης θὰ μᾶς ἔρθῃ (Κρήτη). Ἐποσπῶντες τρίχας ἐκ τῶν βλεφάρων μαντεύουν (ἐν Θράκη κ. ἄ.) ἀπὸ ποῖον μέρος πρέπει ν' ἀναμένουν τὸ καλὸν ἢ τὸ κακὸν νοματίζοντας.

β) **Βόμβος αὐτιού**. Π.χ. «Ἄμα βοῦξῃ τὸ αὐτί, ἂν εἶναι τὸ δεξιό, θὰ ἔχωμε εἶδηση δυσάρεστη, ἂν εἶναι τ' ἀριστερό, εὐχάριστη (Κυδωνίαι, ἄλλοῦ ἀντιστρόφως). Εἰς τὴν Κύρπαθον, δταν σφυρίζῃ τ' αὐτὶ κανενός, τοῦ κτυπᾶ τσακουμάκι μὲ τὰ δύο του δάχτυλα (τὸ μεγάλο καὶ τὸ μεσαῖο) δυὸ τρεῖς βολές καὶ τὸ στανρώνει καὶ λέγει: Καλὴ φωνή, καλὴ λαλιά, καλὸς μαντατοφόρος. Εἰς τὴν Ἄμοργὸν «σκοῦν» ὁμοίως τὸ χέρι τους πότε στὸ ἓνα αὐτί, πότε στὸ ἄλλο καὶ λένε: Ἄν εἶναι φίλος νὰ χαρῆ, κι ἂν εἶν' ὄχτρος νὰ σκάσῃ.

γ) **Κνισμὸς παλάμης, ρινός, παρειῶν, λαιμοῦ, ράχης, πέλματος** κλπ. Π.χ. Ἄν ἔχῃς φαγούρα στὸ ἀριστερὸ χέρι, αὐτὸ σημαίνει δι θὰ πάρῃς χρήματα γι' αὐτὸ τὸ φιλοῦν καὶ τὸ ἀνακατεύουν στὰ μαλλιά τους, διὰ νὰ λάβουν πολλά. Ἐὰν στὸ δεξι χέρι, θὰ δώσῃς χρήματα (Ἄργος). Ὅντα σὲ τρωῶν τὰ μάγουλα ἢ οἱ μύτες, δέλνει λύπη καὶ στενοχώρια (Ἡπ.). Ὅταν σὲ τρώγῃ ἢ ράχῃ σου, σοῦ λένε: ξύλο θὰ φᾶς (πολλ.). Ὅταν σὲ τρώγουν τὰ φρύδια, κάποιον θὰ δῆς (Τήνος). Εἰς τὴν Καστοριάν «ἅμα τοὺς καὶ ὁ λαιμὸς, λένε: κάπου μ' ἔχουν ξαπλωμένη» (δηλ. κίπου μιλοῦν γιὰ μένα). «Ὅτινα τρώγουν οἱ πατοῦχες τῶν ποδιῶν, λένε πὼς θὰ βάλουνε καινούργια παπούτσια» (Ἀν. Κρ.), ἢ θὰ κάμῃς ταξίδι (Λέσβ.).

δ) **Πταρμός**. Εὐχὴ πρὸς τὸν πταρνιζόμενον: Γειά σου κι ἀλήθεια λές! ἢ Μὲ τίς ὑγειές σου! Σημασία: ἐπιβεβαίωσις τῆς ἀληθείας, ἐνθύμησις ἀπόντος. Γιὰ νὰ βρεθῆ ποιὸς ἔχει τὴν κουβέντα του, νοματίζει στὰ δάχτυλά του ἐπάνω καμπόσα ὀνόματα. Ἐπειτα δίδει τὰ δάχτυλά του νὰ πιῶσουν τὸ ὄνομα πού ἔχει τὸ δάχτυλο πὸν θὰ πιᾶσουν, κείνος ἔχει τὴν κουβέντα του (Ἀν. Κρ.). Μὲ ποίους ἄλλους τρόπους ζητοῦν ν' ἀνακαλύψουν τοῦτο; Ἄλλαι σημασίαι τοῦ πταρμού. Π.χ. Ἄν πταρῇ κανεὶς μπροστὰ σὲ νεκρό, γρήγορα θ' ἀποθάνῃ (Νῆσοι Αἰγ.). Τὴν Τυρινή, ἂν φταρῇ κανένας τὸ βράδυ στὸ τραπέζι, ἢ θὰ γεννηθῇ καινούργιος ἄνθρωπος στὸ σπίτι ἢ θὰ χαθῇ κανένας. Γιὰ νὰ προλάβουν τὸ δεύτερο τὸ κακό, σκίζον τὸ ποκάμισο ἀπὸ μπροστὰ ὁποιαοῦ φταρμίστηκε (Ἡπ. Ἀρχαδ. κ. ἄ.). Ἄν φταρῇ κανένας τὴν ἡμέρα τοῦ Πάσχα, τότε θὰ σύρῃ μεγάλην ἀρρώστεια. Ἄν φταρῇ ὁ ἄρρωστος, εἶναι καλὸ σημάδι δὲν διατρέχει κανένα κίνδυνον (Ἀν. Κρήτ.). Ποία ἢ σημασία τούτου ἄλλοῦ;

ε) **Δύγξ** (λόξιγκας). Σχετικαὶ φράσεις: «Κάποιος μᾶς ἀναβάνει». «Κακὸς παραβαλτής» (Ἦπ.).

ς) **Γέλως**. Τὰ πολλὰ γέλια. Π.χ. «Σὲ καλὸ νὰ μοῦ βγοῦν τὰ γέλια».

Γ'. **Σημεῖα**. (Κακοσημαδιὲς καὶ γούρια, προσήμαδα κλπ.).

α) **Κρότοι ἀσυνήθεις**: Τριξίμο στέγης, ὄροφῆς, πατώματος, τοίχων, θυρῶν κλπ. Π.χ. «Ὅταν τρίζη τὸ μαδέρι, εἶναι κακὸ γιὰ τὸν νοικοκύρη, ὅταν τρίζη ἡ κασέλλα, εἶναι κακὸ γιὰ τὴ νοικοκυρὰ (Βόνιτσα). «Ὅντα στρίζουν τὰ ξύλα τοῦ σπιτιοῦ (ντουλάπια, γρενιές, σανίδες), δέλνουν θάνατο στὸ σπίτι (Ἦπ.). «Ἄμα πέση πέτρα ἀπ' τὴ στέγη στὸ ταβάνι, θὰ πεθάνη κάποιος ἀπ' τὸ σπίτι (Αἰτωλ.), θὰ μᾶς ἔρτ' μουσαφίρς (Λῆμνος), θὰ ῥοθῆ κάποια ἀγγελία (Ἦπ.).

β) **Θραῦσις καθρέπτου ἢ υἰαλίνου σκεύους** κλπ. Π.χ. «καθρέπτῃς ὅταν σπάσῃ, εἶναι κακὸ γιὰ τὸ σπίτι, ἢ θάνατος ἢ σκονταμμύρα. Κι ἄμα σπάσῃ, πρόπει ἀμέσως νὰ τὸν πετᾶς στὰ σκουπίδια, νὰ μὴ τὸν ἔχῃς σπασμένο στὸ σπίτι, γιατί, ἂν ἔχῃ κορίτσια στὸ σπίτι, δὲν ἀνοίγει ἢ μοῖρα τους· πάλι καὶ δὲν ἔχῃ, ἔρχεται ἄλλο κακὸ στὸ σπίτι» (Σπάρτη). Δὲν ἔχουν γιὰ καλὸ νὰ ραγίσῃ ἓνα πρᾶγμα χωρὶς νὰ σπάσῃ (Προῦσα).

γ) **Ἄνατροπὴ ἀλατοδοχείου, χύσιμον οἴνου, ἐλαίου, οἰνοπνεύματος, καφέ κλπ.** Ἄνατροπὴ ὑποδήματος. Πῶς ἐκλαμβάνονται ταῦτα;

δ) **Σκόνταμμα, πτώσις ἀπὸ τοῦ ἵππου** κ.τ.τ. Κακὸν σημεῖον.

ε) **Αὐτόματοι ἢ ἀκούσιαι κινήσεις ἢ ἀσυνείδητοι πράξεις**. Π.χ. «Ἄν τὸ παιδί ἀρκοῦδιση, ἐνῶ συνήθισε πιά νὰ περπατῆ ἢ παίξῃ μὲ τὸ λουκέτο τῆς πόρτας, εἶναι σημεῖον ὅτι θὰ ἔλθουν νὰ ζητήσουν χρήματα (Λέσβ.). «Ἄν, ἐνῶ κόβουμε τὸ ψωμί, κοπῆ κανένα κομμάτι πολὺ λεπτὸν (χωρὶς νὰ τὸ θέλωμεν), τοῦτο σημαίνει ὅτι θὰ ἔλθῃ φίλος (Λακκοβίγια Μακ.). Πῶς ἐξηγεῖται τὸ δάγκαμα τῆς γλώσσης;

ς) **Παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ νεκροῦ κατὰ τὴν ἐκφορὰν**. Π.χ. «Ἄν ἔχῃ τὸ ῥαν του μάτι ἀνοιχτό, θὰ ποθάνῃ ὀγλήγορα κι ἄλλος· τὸ ἴδιο κι ἀνὲν κουνῆ τὴν κεφαλὴ, ὄντὸ πᾶνε νὰ τόνε θάφουνε» (Ἄν. Κρήτη). Ποῖα παρατηρήματα γίνονται κατὰ τὴν κηδείαν ἄλλοῦ;

ζ) **Πλημμελῆς ζύμωσις ἢ ἐψησις ἄρτου** κλπ. Π.χ. ἄμα θὰ πεθάν' κανένας, τὸ ψωμί δὲν γίνεται οὔτε σὲ 24 ὥρες (Αἰτωλ.).

Δ'. Είκονομαντεία.

Σημεῖα προερχόμενα ἀπὸ τὰ εἰκονίσματα καὶ τὴν κανδήλαν.

Π. χ. ἅμα τριῖξ ἑικόνοισμα στὸ σπίτι, εἶναι κακὸ σημάδι. Παίρνουν λοιπὸν τὴν εἰκόνα στὴν ἐκκλησία τρία Σάββατα καὶ τὴν ἀγιάζουν κι ἀνάβουν καντήλι μὲ κρασί καὶ λάδι, ὄχι μὲ νερό, ὅπως συνήθως (Γκούρα Κορινθ.). Τί μαντεύουν 1) ἂν πέση ἡ εἰκόνα ἢ τὸ καντήλι ἀπὸ τὸ εἰκονοστάσι, 2) ἂν χυθῇ τὸ λάδι ἐπάνω εἰς κάποιον, 3) ἂν ἡ εἰκόνα κλαίῃ, 4) ἂν ἡ καντήλα τοῦ σπιτιοῦ εἶναι κόκκινη; κτλ.

Ε'. Πυρομαντεία.

α) **Συρισμὸς καιομένου ξύλου.** Π.χ. "Ὅταν κουβεντιάξῃ ἡ φωτιά, κάποιος μᾶς ἀναβάνει (ἔχει τὴν κουβέντα μας). Ἄρχίζουμε ἀμέσως καὶ λέμε: Ὁ τάδε λέει τὴν κουβέντα μας, ὁ τάδε, ὁ τάδε... Στὸ ὄνομα ποῦ θὰ σταματήσῃ ἡ φωτιά νὰ κουβεντιάξῃ, αὐτὸς λέει τ' ὄνομά μας (Ἦπ.). Εἰς τὴν Αἰτωλίαν κ.ἀ. λένε: "Ἄν εἶναι φίλος νὰ χαρῆ κι ἂν εἶν' ὀχτρός νὰ σκάσῃ!

β) **Σπινθηροβολία πυρός.** Σπινθῆρες ἐκτινασσόμενοι ἐκ ξύλου καιομένου σημαίνουν, ὅτι ὁ ξενιτευμένος ἐπιστρέφων θὰ φέρῃ τόσα πλούτη ὅσοι καὶ οἱ σπινθῆρες (Ἦπ.).

γ) **Ἀναλαμπὴ πυρός ἢ λύχνου.** Ἄν τὰ ξύλα τῆς φωτιᾶς ξεφουσοῦνε καὶ πετοῦν δυνατὲς φλογίτσες, κάπου μᾶς κατατρέχουν (Καστορ.). Ἄμα ἡ οἰκοδέσποινα ἰδῇ τίς γλῶσσες τῆς φωτιᾶς, ἀναφωνεῖ «μᾶς γλωσσοτρῶγουν στὴ γειτονιά» (Πάρος) καὶ τρανεῖ τὸ ξύλο ἔξω.

δ) **Σπινθηροβολία πυροσιᾶς, χύτρας** κλπ. «Μερικοὶ σπινθῆρες, ποῦ σὰν μυρμηκᾶκια πηγαينوέρχονται πάνω στὸ σίδερο τῆς πυροσιᾶς, εἶναι ἔνδειξις πὼς θὰ πάρουν λεπτὰ («μετράει ἡ πυροσιᾶ», Βογατσικόν), ἢ προάγγελος κακοκαιρίας» (Μάνη).

ε) **Παρατηρήσεις ἀπὸ τὸν καπνὸν τῆς φωτιᾶς ἢ τοῦ θυμιατοῦ.** Π.χ. «Ἄν ὁ καπνὸς διευθύνεται πρὸς τὰ ἐπάνω, εἶναι καλὸς οἰωνός» (Μακεδ.).

Ϛ') Ἀπαντήματα (ἐνόδιοι σύμβολοι).

α) **Ἀπαντήματα ἀνθρώπων** (καθ' ὁδόν). Τίνων ἢ συνάντησις θεωρεῖται αἰσία καὶ τίνων ἀπαισία; Μὲ ποίους τρόπους ἐπιζητεῖται ἡ ἀποτροπὴ τοῦ ἀπειλουμένου κακοῦ ἢ ἡ ἐξασφάλισις αἰσίας ἐκβάσεως; Π.χ. εἰς τὴν Μεθώνην «οἱς

ἀρχιμηνές και τήν Πρωτοχρονιά παρατηρᾶμε ποιόν θά πρωτοἰδοῦμε, σά θά βγοῦμε ὄξω ἀπό τό σπίτι μας. Πρέπει πάντα νά ἔχη καλό ἀνάχαρο. "Αμα ἰδῆς Γιάννη, ἄς εἶναι και κακοΓιάννης, ἔχουνε νά ελποῦνε, τό 'χουνε σέ καλό. Καμπόσοι τηρᾶνε πρῶτα τή θάλασσα ἢ τὰ βουνά κ' ἔπειτα ὄγοιον και νά ἰδοῦνε δέ στρέγει». Τό συναπάντημα τοῦ παπαῦ τό θεωροῦν κακό και γι' αὐτό λένε «δέσε κόμπο». Ἐπίσης, ἐάν συναντήσουν γυναῖκα χήρα ἢ ἐν γένει μαυροφόραν, θά τοὺς φέρη γουρσουζιά (Καστελλόριζον), σημαδιακόν, ὁμοίως. Ποῖαι αἱ ἀντιλήψεις ἄλλοῦ;

β) **Ποδαρικὸ και χερικὸ** καλὸ ἢ κακό. Ποῖος ὁ καλοπόδαρος και ποῖος ὁ γουρσουζης; Πρβλ. ἀρχιχρονιάτικος και ἀρχιμηνιάτικος ἀναραχός, καλοήσκιωτος ἢ κακοήσκιωτος ἄνθρωπος κλπ.

γ) **Ἀπαντήματα ζώων.** Π.χ. "Αν σοῦ κόψη τό δρόμο λαγός, κακό σημειοῦ· πρέπει νά ξαναγουρίσης, ν' ἀλλάξης τό κίνημά σου. "Αν σοῦ κόψη τό δρόμο φίδι μετὰ τό βασίλειμα ἡλιοῦ, δέλνει σέ κακό, κάποιος ἀπό τοὺς συγγενεῖς σου τό τρώει χαράμι (=εἶναι ἐτοιμοθάνατος). Πῶς θεωρεῖται ἡ συνάντησις γάτας (μαύρης), χελώνας, ἀλεποῦς, κούκκου κλπ.; Πῶς θεωρεῖται τό πέρασμα λαγοῦ μέσα ἀπό τό χωριό; Ποία ἡ συνήθεια, διὰ νά μὴ τοὺς «κομπώση» ὁ κούκκος ἢ ἡ τρυγόνα ἢ γαίδαρος τήν Πρωτομαγιά ἢ γενικῶς τήν ἄνοιξιν; Κακὸς οἰωνὸς διὰ τό ἀρχόμενον ἔτος; Πρβλ. «Τρυγονίτσας κόμπωμα, τριῶν χρόνων σόνταμμα». Ρούμπωμα κούκκου κλπ.

δ) **Ἀπαντήματα ὀρισμένων ἀντικειμένων.** Π.χ. ἂν βαδίζων εὔρης δακτυλίδι, θά σοῦ ἔλθῃ ἐκείνην τήν ἡμέρα μεγάλη στενοχώρια· ἂν ἰδῆς κόκκινο παννί, τότε ἐκεῖνος πού περιμένεις θά ἐρθῇ σύντομα, ἐντὸς 24 ὥρῶν (Ἐρεσσὸς Λεσβ.). Πῶς θεωρεῖται ἡ εὔρεσις βελόνης καθ' ὁδόν, ἢ πετάλου (μετὰ τό ἄνοιγμα ἐστραμμένον, πρὸς ἣν διεύθυνσιν βαδίζεις ἢ ἀντιθέτως);

Ζ'. Οἰωνοί.

"Απερχαί ἢ ἐπφοδαί και σχετικαί πράξεις και ἐνέργειαι πρὸς ἀποτροπὴν οἰωνοῦ κακοῦ.

α) Πτηνά.

1. Πτῆσις και κρωγμοὶ κόρακος, κοροῶνης, κρίσης (καρακάξας). "Ερις κοράκων ἢ ἄλλων ὀρνέων, ὡς γερακιῶν, ἄνωθεν τοῦ χωρίου κλπ. Π. χ. "Αμα περάσουν δυὸ κοράκια και τσακώνονται ἐπάνω ἀπὸ ἓνα σπίτι, ἄνθρωπος θά πεθάνῃ ἀπομέσα (πολλαχοῦ). "Οταν πέσουν πολλὰ κοράκια, εἶναι δυστυχία σὸ

χωριό (Λαγκάδια) ἢ θὰ γίνῃ κακοκαιρία (Λακωνία). Τί ἐπιφωνοῦν, ἅμα ἀκούσους τοιοῦτους κρωγμούς;

2. **Ἐλευσις ἢ διέλευσις πελαργῶν*. Τί προμηνύει;

3. *Πτῆσις καὶ φωνὴ κουκουβάγιας, κούκκου, μπούφου, γκιώνη, δεκοχιούρας* κλπ. Τί προαγγέλουν; **Ἄλλαι παρατηρήσεις*. Π.χ. **Ὅταν μιὰ δεκοχιούρα κτίσῃ τὴν φωλιά της εἰς ἓνα σπίτι, σημαίνει θάνατον ὅταν ὁμως τὴν κτίσῃ ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας, σημαίνει εὐτυχίαν διὰ τὸ χωριόν* (Μαραθόκαμπος). Τί ἐπιφωνοῦν ἢ τί λέγουν, ἅμα φωνάζῃ κουκουβάγια; Εἰς τὴν Τῆνον ἢ κουκουβάγια λέγεται κατ' εὐφημισμὸν πληθερῆ, διὰ νὰ μὴ ρημάξῃ τὸ σπίτι, ὅπου ἀκούεται. Ποῦ ἄλλοῦ λέγεται οὕτω; Ποῦ ἢ φωνὴ τῆς κουκουβάγιας θεωρεῖται, ὡς εἰς τὴν Σύμην, καλορίζικη;

4. Ποῖον εἶναι τὸ λεγόμενον *νεκροποῦλι ἢ χαροποῦλι ἢ θανατοποῦλι ἢ στριγγλοποῦλι ἢ κλαυποῦλι* καὶ ποῖα τὰ χαρακτηριστικά του;

5. Ποῖαι παρατηρήσεις γίνονται μὲ τὴν *ἔλευσιν τῶν χειλιδόνων* (π.χ. ἂν ἔλθουν ἡμέραν Σάββατον καὶ κτίσουν φωλεὰς εἰς ἓνα σπίτι· ποῖοι οἰωνοὶ συνάγονται τότε ἐξ αὐτῶν;) Π.χ. ἂν δὲν ἐπιστρέψουν εἰς τὴν παλαιάν των φωλεάν, ἂν κοιτισίσουν κανένα κτλ.

6. *Μαντεῖαι σχετικαὶ μὲ τὴν ὄρνιθα*:

(α) **Ἄν λαλήσῃ σὺν πετεινὸς κατὰ ἡλιοῦ (= πρὸς Ἄνατ.) ἢ κατὰ βασίλειμα (πρὸς Δ.). Μετροῦν τὴν κάσα τῆς πόρτας τοῦ σπιτιοῦ μὲ τὴν κόττα, διὰ νὰ συναγάγουν μαντεῖαν; Τί κάμνουν διὰ νὰ ἀποτρέψουν τὸ κακόν, πὺν προμηνύεται ἀπὸ τὸ λάλημα αὐτό; Τὴν πωλοῦν ἢ τὴν σφάζουν εἰς τὸ κατώφλιον μὲ τὸ σκεπάρνι μὲ ἓνα κτύπημα; Τὸ κεφάλι ἀπορρίπτεται; Λόγοι ἀποτροπιαστικοί. Π.χ. *στὴν κεφαλὴ σου! ἢ νὰ φᾶς τὸ κεφάλι σου! ἢ θὰ σὲ φάω γιὰ νὰ μὴ μὲ φᾶς!* Ποῦ τὴν ὄρνιθα αὐτὴν στρίβουν τὸ κεφάλι της πρὸς ἀνατολάς, τὴν σκοτῶνουν καὶ τὴν θάβουν;*

(β) **Ἄν μπῆ μέσα στὸ σπίτι καὶ τινάξῃ τὰ φτερά της, ἂν «ξεφορτωθῇ» καὶ ἰδίᾳ ἂν ἀφήσῃ πτερὸν δίπλα εἰς τὴν νοικοκυράν.*

(γ) **Ἄν στέκῃ μὲ τὸ ἓνα πόδι;*

(δ) **Ἄν γεννήσῃ πολὺ μικρὸ αὐγὸ ἢ αὐγὸ χωρὶς κρόκον*. Εἰς τὰ Λαγκάδια Γορτυνίας τὸ αὐγὸ αὐτὸ τὸ χύνουν στὸ σταυροδρομί, γιὰ νὰ διαλυθῇ τὸ κακόν. Τί δηλοῖ τὸ αὐγόν, ἂν ἔχῃ μέσα αἷμα ἢ δύο κρόκους;

7. *Ὀἰωνοὶ ἐκ τῆς φωνῆς τοῦ πετεινοῦ καὶ τοῦ τόπου ὅπου φωνάζει, τοῦ τρόπου καθ' ὃν τρώγει*: α) ἅμα φωνάξῃ ἐπάνω εἰς τὸ κατώφλιον, β) ἂν λαλήσῃ πάρορα κατὰ ἡλιοῦ ἢ κατὰ βασίλειμα ἡλιοῦ, ἂν λαλήσουν τὸ μεσονύκτιον πολλοὶ πετεινοὶ μαζί· εἰς τὸ Πωγώνιον, αὐτὸ σημαίνει ὅτι κάποιος γεννιέται

κείνη τὴν ὥρα, γ) ἂν τρώγῃ τεντώνοντας τὸν λαιμὸν πρὸς τὰ ἐπάνω, ὁ μέλλον σύζυγος θὰ εἶναι μεγάλου ἀξιώματος.

8. Οἰωνοὶ ἀπὸ τὰ περιστέρια: α) Φωνὴ περιστερᾶς ἀπαίσιον, β) πέταμα περιστερᾶς ἐπάνω ἀπὸ τὸ σπίτι καλὸς οἰωνός· ὅταν περιστέρια μὲ τὰ φτερά τους τινάζουν χῶμα, θεωρεῖται γουρσουζιά καὶ διὰ τὴν νὰ ἐξουδετερώσουν τὸ κακὸ χύνουν εἰς τὸ χῶμα ἐκεῖνο νερὸ εἰς σχῆμα σταυροῦ (Βρούουλα).

9. Οἰωνοὶ ἀπὸ διάφορα ἄλλα πουλιά, ὡς τρυγόνα κλπ. Π. χ. "Ὅταν μπῆ ἀγριοποῦλι μέσα στὸ σπίτι, εἶναι προμήνυμα καλοῦ ἢ ἐρχομοῦ ξενιτεμένου (Εὐρυτ.). Ἐὰν σὲ κουτσουλήσῃ τὸ πουλί, εἶναι εὐτυχία (Καστορ.).

β) Ζῶα, ἰδία κατοικίδια, καὶ ἔντομα.

1. Σκύλος. Μαντεύματα συναγόμενα: α) ὅταν ὁ σκύλος οὐρλιάζῃ. Π. χ. εἰς τὴν Κύπρον «τὸ μικρότερο παιδί τοῦ σπιτιοῦ βγάξει τὸ ὑπόδημά του καὶ τὸ τοποθετῆ ἄνεστραμμένον ἐμπρὸς εἰς τὴν ἐξώθυραν», εἰς τὰ Κοτύωρα «ἔμπηγαν στὸ κατῶφλι ἢ στὴ γῆ ἕξω ἓνα μαχαῖρι». Τί συνηθίζεται ἄλλοῦ; β) ὅταν σκάβῃ μὲ τὰ νύχια του τὸ ἔδαφος· γ) ὅταν ὁ σκύλος σύρεται καταγῆς· δ) ἂν κοιμᾶται «κουλλούρα ἢ ξάπλα» τ' Ἀηγιαννιοῦ τοῦ ριγανᾶ ἢ τὴν πρώτην Σεπτεμβρίου· ε) ἂν τὰ σκυλιὰ γανγίσουν τὴν νύφη, ὅταν πρωτοπάῃ ψωμί στὴ στάνη κ.τ.τ.

2. Γάτα. Μαντεύματα: α) ὅταν ἡ γάτα νίβεται· β) ὅταν νίβεται καὶ κοιτᾷ πρὸς τὴν θύραν ἢ πρὸς τὴν γωνιὰ τοῦ σπιτιοῦ· γ) ὅταν παρνίζεται· δ) ὅταν παίζῃ πολὺ κτλ.

3. Ποντικός. «Ὅντα τρῶν τὰ ποντίκια τὰ σκουτιὰ στὸ σπίτι καὶ τὰ κάνουν τριφτά, λὲν πὼς γίνκε κλεψιά στὸ σπίτι (Ἦπ.) ἢ ἀπάτη μεταξὺ συνεταιίρων (Ἰναχώριον Κρήτ.).

4. Ἴππος, ἡμίονος, βοῦς κλπ. Οἰωνοὶ συναγόμενοι α) ἂν χρομετίσῃ τὸ ἄλογον ἐπὶ τῆς φάτνης στὸν ὕπνο του ἢ τὸ βόδι γογγίσῃ τὴ νύχτα, β) ἂν κοπρίσῃ στὴν ἐξώθυρα κατὰ τὸ ξεκίνημα γιὰ ταξίδι, γ) ἂν κουτουρήσῃ μέσ' στὸ ποτάμι κτλ.

5. Πρόβata, αἴγες. α) Μαντεύματα περὶ τοῦ καιροῦ ἢ τοῦ χειμῶνος ἐκ τῆς στάσεως ἢ τῶν κινήσεων τῶν προβάτων· π. χ. εἰς τὴν Λήμνον τ' Ἀγιολιά ξετάζουν τὰ πρόβata πὼς πλαγιάζουν. "Ἄν εἶναι ἀντίκρου στὸν ἥλιο πλαγιασμένα, εἶναι καλοχρονιά στὰ πρόβata ἅμα εἶναι πρὸς τὴ νοτιὰ, δὲν εἶναι καλοχρονιά. Ἄμα εἶναι ἀνακατεμένα, ἄλλα στὸν ἥλιο καὶ ἄλλα στὴ νοτιὰ, εἶναι χρονιά μπερδεμένη· δὲ ἔναι καλή. β) Οἰωνοὶ ἐκ τοῦ χρώματος τοῦ ἀρνίου πού θὰ πρωτοῖδῃ κανεὶς (π. χ. ἄσπρο ἀρνί, μαύρη χρονιά· μαῦρο ἀρνί, ἄσπρη χρονιά, Ἀδριανούπολις). γ) Ἄν τὸ πρόβατον εἰς τὸ ποιμνιστάσιον γογγίξῃ καθ' ὕλην τὴν νύχτα,

κακός οiwνός κατά τους Κυπρίους. δ) Οί ποιμένες τῆς Χίου παρατηροῦν τὰ σκιρτήματα τῶν αἰγῶν.

6. Χοῖρος. «Όταν οἱ χοῖροι τρανοῦν μὲ τὰ δόντια τους τὰ φρύγανα, θὰ γίνῃ βροχή» (Κάρπ.). Ποῖοι οἱ σχετικοὶ οiwνοὶ ἀλλοῦ;

7. Λύκος, ἀλεποῦ, τσακάλι. Ποῖοι οiwνοὶ συνάγονται α) ἂν λύκος εἰσέλθῃ εἰς τὸ χωρίον; β) ἂν τὰ τσακάλια οὐρλιάζουν μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου κτλ.

8. Σαύρα, κοχλίας κλπ. Ἐν παραδείγμα: Ἡ βρουχαλήθρα ἅμα πέφτ' τὸν χ'μῶνα, ρίχν' παραπουλλή βρουχὴ κι θὰ 'νι μπερικέτ (ἄφθονος ἔσοδεῖα). Κι λέν' ἀκόμα, ὅτ', ἅμα πααί' σιαπάν', φτ'γαί' τὸν καλαμπόκ', κι ἅμα πααί' σιακάτ' ἀκριβαί' (Εὐρυτ.). Ὅντὸν εἶναι πολλοὶ χοχλοί, δὰ πέση φτώχεια (Κρήτη).

9. Μυρμήγκια. Τί προσημαίνουν, ἂν ἀπέξω μπαίνουν στὸ σπίτι ἢ στὸ ἐργαστήρι μυρμήγκια ἢ ἀπομέσα βγαίνουν πρὸς τὰ ἔξω; Ἄλλαι παρατηρήσεις: Μυρμήγκια κόκκινα, μικρὰ καὶ δίχως φτερά, ἀφθονία γεννήματα μυρμήγκια μὲ φτερά ὄντα φωλιάζουν στὴν ἀδλή σου, δέλνουν θάνατο (Ἡπ.). Μυρμήγκι κάτω ἀπὸ τὴν τάβλα τῶν Ἀπόκρεω δηλοῖ εὐτυχίαν (Γορτ.).

10. Ἀράχνη. Π. χ. ἅμα ἀπὸ τὸ ταβάνι κατεβῆ μπροστά σου καλογοριά (= ἀράχνη) μὲ μιὰ κλωστή, ἔρχεται ἄνθρωπος ἀπὸ τὴν ξενιτεῖα (Σινώπη). Ὅντα γνέθ' ὁ σφάλαγγας ἀποπάνου σ', εἶναι γιὰ καλὸ (Ἡπ.). Ποῖοι ἄλλοι οiwνοὶ συνάγονται ἀπὸ τὴν ἀράχνην;

11. Μέλισσαι, σφήκες. Οiwνοὶ α) ἂν μπῆ στὸ σπίτι μέλισσα ἢ χρυσόμυγα, β) ἂν ἔλθῃ εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ σπιτιοῦ μελίτσι, γ) ἅμα πέσουν πολλὲς σφήκες, θὰ ᾠχομε βαρχειμωνιά (Αἰτωλ.).

12. Ἀλογόμυγα. «Ἄμα καθήσῃ πάνω μας ἀλογόμυγα, εἶναι σημάδι πὼς θὰ λάβωμε γράμμα». Μερικοὶ τὴν δένουν στὸ μαντήλι καὶ τὴν κοιτᾶζουν τὸ βράδυ· ἂν εἶναι ζωντανή, ἢ εἶδησις θὰ εἶναι καλή, ἂν εἶναι ψόφια, ἢ εἶδησις κακή.

13. Πασχαλίτσα, κάνθαροι (βασιλιᾶς, μπουρμποῦλι, χρυσοβάβουνας κλπ.).

14. Πεταλοῦδες διάφορες μὲ τὰ κοινὰ των ὀνόματα: θερμασιά, μουσαφίρης, ξενάκι ἢ ταξιδιάρης, φουρναλίδα, καλλιβρούσης, χαμπερολόγος ἢ σκαρκᾶς ἢ σκαρικολόος (Ἰθάκη), καλομαντατοῦ (Κάρπαθος) ἢ καλομαντατούσης (Θήρα).

15. Τὸ ἀλογάκι τῆς Παναγίας, τὸ ἀλογάκι τοῦ διαβόλου, τὸ δαμαλάκι, ὁ χαμπαρολόγος (Κυδων.) καὶ διάφορα ἄλλα ἔντομα.

16. Διάφορα ἄλλα ζῶα ἢ ἔντομα. Ποῖοι οiwνοὶ συνάγονται ἀπὸ αὐτά;

γ) Φυτά.

1. Δρακοντιᾶ, ἀσφοδελός. Π. χ. Ἄμα τὰ σφερδούκλια τὸν Μάρτη λουλου-

διάσουν και βγάλουν πολλές καρδοῦλες (πολλά καλοκαίρια, ὅπως λένε) κ' ἔναι ψωμωμένα, θὰ ἔναι πολλά γεννήματα ἐκείνη τὴ χρονιά (Μανιάκι).

2. Σκόλυμος (σκυλοκρομμύδα), ἀμάραντος. Π. χ. "Ἄν ἡ σκυλοκρομμύδα πού κρεμοῦν στὸν τοῖχο μαραθῆ, θὰ πεθάνῃ ἕνας ἀπὸ τοὺς νοικοκυραίους (*Ἀκαρν., Γορτ. κ.ἄ.).

3. Ἄσυνήθεις ἐκφύσεις ἢ βλαστοὶ κολοκύνθης, βάμβακος κλπ. "Ἄμα δυὸ κολοκύνθια βγοῦν ἀπὸ τὴν ἴδια οὐρὰ ἀδερφωμένα, κάποιος ἀπ' τὸ σπίτι πού ἔχει τὴν κολοκύνθια θὰ πεθάνῃ (Αἰτωλ.).

4. Καλομαντατᾶς, στήμων ἀκάνθης πού τὸν παρασύρει ὁ ἄνεμος ἄμα πέση μέσα στὸ σπίτι εἶναι καλὸ σημάδι (Κάρπ.) κλπ.

5. Σίτος. «Φυτεύουν κόκκος σίτου ὅσους βλαστοὺς φέρουν, ὅταν βλαστήσουν, μετὰ τόσα ἔτη θὰ νυμφευθῆ ἢ κόρη» (Γαλαξειδί).

Η'. Τέρατα.

Παραμορφωμένα νεογνά (ἄνθρώπων ἢ ζώων) προμηνύουν καταστροφάς. Διηγῆσεις περὶ τοιούτων τεράτων.

Θ'. Ὄνειρα.

α) Γενικά. Πίστις εἰς τὰ ὄνειρα. Ἐξηγηταὶ ὄνειρων, ὄνειροκρίται. Ποῖα ὄνειρα ξεδιαλόνουν ἤτοι ἀληθεύουν; Π. χ. «τῆς Κυριακῆς τὰ ὄνειρα ὡς τὸ γιόμα δέλνουν» (*Ἠπ.). «Ἄμα πέφτουν τὰ φύλλα ἀπ' τὰ δέντρα (τὸ φθινόπωρο δηλαδῆ), τὰ ὄνειράτα δὲν ἔχουν σημασία» (Λῆμν.). Ποῖα ἢ πίστις ἀλλοῦ; Ἐπφ. δαί, ὅπως τὸ ὄνειρον ἀποβῆ εἰς ἀγαθόν π. χ. "Ὀνειρον εἶδα | τ' ἀγγέλου μου τό πα | κι ὁ ἄγγελος τῆς Παναγιάς | κ' ἡ Παναγιά τοῦ γιοῦ της | κι ὁ γιός της μοῦ τὸ ἔξησέ | καλὸν κ' εὐλοημένο (Σύμη).

β) Ἐξηγήσεις ὄνειρων. Π. χ. «Τὸ κόκκινο εἶναι λήγορο, τὸ πράσινο χαμπέρι» (*Ἀράχ. Παρν.). «Σῦκα ἂν νειρευτῆς πὼς τρώς, εἶναι πικράδες». «Κολοκύνθια ἂν νειρευτῆς, λόγια ἄσχημα θ' ἀκούσης. Ψάρια ἄμα νειρευέσαι, κάποια λαχτύρα, φόβὸ θὰ δοκιμάσης. Ἄν νειρευτῆς πὼς ἔχασες τὰ παπούτσια σου, θὰ χάσης τὴ στενοχώρια πὸν ἔχεις» (Αἰτωλ.). Ποῖαι αἱ ἐξηγήσεις τούτων ἀλλοῦ;

Γ'. Οἰωνοὶ ἐκ διαφόρων τυχαίων περιστατικῶν (καθ' ὁμοιότητα ἢ ἀναλογίαν ἢ ἀντίθεσιν). Π. χ. τὴν Πρωτοχρονιά ἂν τὴν περάσης χωρὶς καμιά στενοχώρια, ὄλος ὁ χρόνος σου θὰ πάῃ καλά (Καλάμαι). "Ὅταν κοσκινάῃ ἡ γυναικα, γὰ νὰ ζυμώσῃ, καὶ κἀνῆ τὸ ἀλευρι λούμπα (βαθούλωμα), τὸ ἔχουν γὰ

κακό, λένε πού ανοίγει μνημα (Κορώνη). "Αμα στο ράβιμο ή κλωστή σου δένεται σέ κόμπους, σημαίνει πώς αὐτός πού τοῦ ράβεις τὸ ρούχο θὰ ζήση πολλὰ χρόνια ("Υδρα). "Οταν γένωνται πολλὰ βαλάνια καὶ κράνα, σημείο πὼς τὴ χρονιά ἐκείνη θὰ γένη μεγάλος χειμώνας (προβλέποντας ὁ Θεὸς δίνει τὰ βαλάνια, γιὰ νὰ θρεφτοῦν τὰ ζῶα στὰ σπίτια).

ΙΑ'. Σημεῖα ἐξ οὐρανίων φαινομένων (ἐκλείψεων ἡλίου ἢ σελήνης, φάσεων τῆς σελήνης, ἀστέρων καὶ ἀστερισμῶν, κομητῶν, διατιόντων ἀστέρων)· βλ. κατωτέρω ΑΣΤΡΟΛΟΓΙΑΝ.

ΙΒ'. Σημεῖα ἐκ μετεωρολογικῶν φαινομένων (καταστάσεων ἀτμοσφαιρας γενικῶς ἢ καθ' ὠρισμένας ἡμέρας τοῦ ἔτους, βροντῆς, ἀστραπῆς, βροχῆς, οὐρανοῦ τόξου, ἀνέμων κλπ.)· βλ. ΜΕΤΕΩΡΟΛΟΓΙΑΝ.

ΙΓ'. Σημεῖα ἐξ ἄλλων φυσικῶν φαινομένων.

Δεκάνη Ἀμοργοῦ. (Πηγομαντεία). Μαντεύματα ἐκ τῆς ἀυξήσεως ἢ ἐλάττωσεως τῶν ὑδάτων πηγῆς ἢ λίμνης ἢ φρέατος κλπ. Π.χ. Ἁγίασμα Ἁγίου Γεωργίου Βαρσαμίτου ἐν Ἀμοργῷ, Πηγάδι τῆς Παναγίας ἐν Κρήτη κλπ.

II. ΤΕΧΝΗΤΗ ΜΑΝΤΕΙΑ

(DIVINATIO ARTIFICIOSA)

Αὕτη ὡς βάσιν ἔχει σημεῖα τεχνητά, δηλ. σημεῖα προκαλούμενα τεχνητῶς ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ εἶναι συναφῆς μὲ τὴν μαγείαν, κατὰ τὸ πλεῖστον δὲ γίνεται εἰς τακτὰς ἡμέρας ἢ περιστάσεις (Πρωτοχρονιά, 24 Ἰουνίου, Ἀπόκρεως, Πέτρου καὶ Παύλου, ἁγ. Ἀνδρέου κλπ.).

Α'. Σπλαγχνοσκοπία.

Ποίων ζῶων τὰ σπλάγνα ἐξετάζονται διὰ μαντείαν μετὰ τὴν σφαγὴν αὐτῶν; Τί κυρίως ἐξετάζεται καὶ ἐκ ποίων σημεῖων συνάγονται μαντεύματα; Πολλαχοῦ (Γορτυνίαν, Μεσσηνίαν, Αἰτωλίαν, Δυτ. Μακεδονίαν, Λῆμον, ΒΑ Θράκη) ἐξετάζουσιν τὸν σπλῆνα, τὴν καρδίαν, τὴν χολὴν καὶ τὰ «βασιλικὰ» λίπη τοῦ οἰκοσίτου χοίρου· «ὅταν ἔχη κάποιον δίπλαν, μαντεύουν (εἰς τὴν Γορτυνίαν) ὅτι ἡ σύζυγος τοῦ οἰκοδεσπότη ἢ κανὲν θηλυκὸν ζῶον τοῦ σπιτιοῦ θὰ γεννήσῃ ἄρρεν». Κατὰ τοὺς Αἰτωλοὺς «ἡ σπλῆνα τοῦ γουρουνιοῦ ἅμα εἶναι πὸ πλατεῖα στὴν ἄκρη, εἶναι πίσω ὁ περισσότερος χειμώνας». Εἰς τὸ Κωσιτὶ τῆς Θράκης «ὅταν ἐσφάζῃσι τὸ γουροῦνι τὰ Χριστούγεννα, ἐκοιτάζῃσι τὴν σπλῆνα καὶ τὴν

καρδιά. *Τὴν καρδιά τὴ σκίζασι ἅμα εἶχε αἷμα χοντρὸ μέσα, ἦδον πλούτη τῆ σπιτιοῦ· ἅμα δὲν εἶχε μέσα τίποτες, ἦδον φτώχεια».*

Ἐξετάζεται καὶ ἡ θέσις ποῦ ἔχουν τὰ σπλάγχνα τοῦ χοίρου, ἂν εἶναι ἡ κανονικὴ; Ποῖα μαντεύματα συνάγονται ἐκ τῆς χολῆς ἢ τοῦ νεφροῦ τοῦ ἀρνίου ἢ τῆς ὄρνιθος καὶ κατὰ ποίους τρόπους; Μαντείας ἐκ σπλαγχνοσκοπίας βλ. ἐν Λαογρ. Θ' 12-16.

Β'. Ὠμοπλατοσκοπία.

α) Ὠμοπλάτη ἀρνίου, ἐριφίου κλπ. Κάθε σφαχτὸ δηλοῖ καὶ πάντοτε ἢ μόνον καθ' ὄρισμένες ἡμέρας (Πάσχα, τοῦ ἁγ. Γεωργίου, τῆς Ἀναλήψεως); Πρέπει προηγουμένως νὰ τηρηθοῦν ὄρισμένοι ὄροι; Π.χ. πρέπει τὸ ἀρνὶ νὰ κοιμηθῆ μιὰ βραδυὰ στὸ σπίτι (Αἰτωλ.), νὰ εἶναι ψητό, ὄχι βραστό; κλπ. Ἐξετάζεται μόνον ἡ δεξιὰ πλάτη ἢ καὶ ἡ ἀριστερά; Διὰ ποῖον (πρόσωπον) δηλοῖ; Ποῖα ἐρωτήματα λύονται διὰ τοῦ ὄστοῦ τῆς ὠμοπλάτης καὶ ποῖα σημεῖα ἐξετάζονται πρὸς μαντείαν; Π.χ. σκιαὶ (σύννεφο, μαυράδα), γραμμαί, τρυῖπες ἢ στίγματα (βουλίτσες, χαρακοῦλες) ἐπὶ τοῦ ὄστοῦ τῆς ὠμοπλάτης σημαίνουν, ἀναλόγως τῆς θέσεως ποῦ ἔχουν ἐπ' αὐτοῦ, ἀσθένειαν ἢ θάνατον τοῦ νοικοκύρη ἢ ἄλλου μέλους τῆς οἰκογενείας, γέννησιν ἄρρενος ἢ θήλεος τέκνου, εὐγονίαν καὶ πολλαπλασιασμόν τοῦ ποιμνίου ἢ τοῦναντίον ἐξαφανισμόν ἢ διαρπαγὴν αὐτοῦ, ἐσοδείαν σιτηρῶν καὶ πλοῦτον ἢ «χροσιὰ δύστυχη», πόλεμον καὶ νίκην, ἐπιτυχίαν ἐπιχειρήσεώς τινος ἢ ἀποτυγίαν κλπ. Πῶς διακρίνονται τὰ σημεῖα τ' ἀφορῶντα εἰς τὸν ἄνδρα ἀπὸ τ' ἀφορῶντα εἰς τὴν γυναῖκα; Ἄλλας χρησίμους λεπτομερείας εὐρίσκεις εἰς Γ. Α. Μέγα, Βιβλίον ὠμοπλατοσκοπίας ἐν Λαογραφίᾳ, τ. 9, σ. 23 κέ. 47-51 ὅπου καὶ σχήματα ὄστοῦ ὠμοπλάτης διὰ τὴν ἀκριβῆ τοποθέτησιν τῶν σημείων.

β) Στιθθαῖον ὄστοῦν ὄρνιθος, πέρδικος κλπ. (στιθθάμι, καράβι, καρίνα, κοιτοκάραβο). Ποῖα σημεῖα ἐξετάζονται καὶ ποῖαι προβλέψεις συνάγονται;

Π. χ. εἰς τὴν Ἠπειρον «ἂν τὸ στιθθάμι τῆς ὄρνιθος ἔχει τρυῖπα, σημαίνει θάνατον, ἂν ἔχη θολώματα, θὰ γίνῃ πόλεμος, ἂν εἶναι κυρτόν, σημαίνει δυστυγίαν.

Γ'. Πυρομαντεία καὶ ἐμπυροσκοπία.

α) Ποῖα ἀντικείμενα ἢ μέλη τοῦ σφαζομένου ζῴου θέτουν εἰς τὴν φωτιά διὰ μαντικούς σκοπούς; Τί μαντεύουν καὶ κατὰ ποῖον τρόπον; Π. χ. εἰς τ' Ἀνώγεια Μυλοποτάμου «μελετᾶνε τὴ χολῆ τζῆ κόττας. Τήνε βγάξεις ἀπὸ τὴν κόττα ἢ ἀπὸ τὸν κόκορα, ἀπὸ τὸ συκῶτι μέσα καὶ τήνε μελετᾶς· τήνε βάνεις

στή φωτιά, στο κάρβουνο και λές: στ' όνομα του Θεού. Μελετᾷς τὴν Κατερίνα, τί παιδί θά κάμη. "Αν εἶναι σερνικό παιδί, νά χτυπήση, ἂν εἶναι θηλυκό, νά κάμη τσιούφ. Ἡ χολή ἔρχεται και πρήσκειται ἅμα εἶναι σερνικό, παίζει ἕνα χτύπο και πετιέται ἀπὸ τὴ φωτιά ἅμα εἶναι θηλυκό παιδί, γροικᾷς κι ἀνοίγει και χύνεται τὸ ὕγρὸ και σβήνει τὸ κάρβουνο» (Πρβλ. τὰς «ἐμπύρους ρήξεις» τῶν ἀρχαίων, Εὐρ. Φοίν. 1256 κέ. Βλ. λεπτομερείας ἐν Λαογραφίᾳ Θ' 13-16). Ὅμοια μαντικὴ διὰ τοῦ νεφροῦ τοῦ ἀρνίου, διὰ τοῦ στομάχου ἢ τῆς θηλειᾶς (δοστοῦ τοξεοειδοῦς ἔμπροσθεν τοῦ στέρνου) τῆς ὄρνιθος, διὰ φύλλων ἢ ὀφθαλμῶν ἐλαίας ἢ σουρβιάς ἢ πρίνου κλπ. Κατὰ ποίαν ἡμέραν γίνεται ἡ μαντικὴ αὕτη; Π. χ. εἰς Ἁγιάσον Λέσβου «ἀποσπεροῦ τ' Ἄη Βασιλείου παίρν'νε ἕνα λόφ'λλου, τὸ βάζ'νε στὴ γουριά κι ἅμα τοὺ φύλλου πιτάξ', θά ἔναι καλὸς χρόνος. Ἄμα καὶ κὶ δὲ μπιτάξ' κακὸς χρόνος. Εἰς τὴν Θράκην «τὴν παραμονὴ τῆς Πρωτοχρονιάς ὁ νοικοκύρης κόβει τόσα κλαριά σουρβιάς, ὅσα εἶναι και τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας του. Χωρίζει τὴ φωτιά στὰ δύο και ἀρχίζει νά βάζη τὰ σοῦρβα στὴ μέση πὰ στὴν καντερὴ πλάκα μελετῶντας τὸ καθένα. (Ἄπὸ κάθε κλαρὶ βάζει μόνον τὸ μάτι, σοῦρβο). "Αν τὸ σοῦρβο βροντήξῃ και πηδήσῃ και βγῆ ἀπὸ τὴ σιὰ, εἶναι καλὸ σημάδι. "Αν τύχῃ ὁμως νά μαυρίσῃ μόνον και νά καπνίσῃ και νά μείνῃ στὸν τόπο του, αὐτὸ εἶναι σημάδι θανάτου». Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο;

β) **Μαντικὴ διὰ τῆς φλογὸς πυρᾶς ἢ κηρίου ἢ ἐκ τῆς τήξεως τῶν λαμπάδων.** Π. χ. εἰς Ἀνακοῦ Καππαδ. τὴν παραμονὴν τῶν Φώτων ἀνάβουν μὲ φρύγανα φωτιά, διὰ νά καύσουν τὸν Σιφώτην (στοιχεῖὸ τῶν Θεοφανείων). Ἐκ τῆς διευθύνσεως τῆς φλογὸς μαντεύονται εὐφορίαν εἰς τὸ μέρος, ὅπου διευθύνεται. Εἰς Χατζηγύριον Θράκης, αἱ γυναῖκες φέρουν τὸ παιδί πού εἶναι ἄρρωστο (ρεματιασμένο) εἰς ἕνα ποταμάκι (ρέμα) και τὸ ἀποθέτουν ἐκεῖ πλησίον του ἀνάβουν δυὸ λαμπάδες και κατόπιν κρύπτονται ἂν ὁ ἄνεμος σβήσῃ τὶς λαμπάδες, τὸ βρέφος θ' ἀποθάνῃ, ἂν ὄχι, θά ζήσῃ.

Δ'. Κλήδονας.

Ὁ κλήδονας ἢ τὰ ριζικάρια, ὁ κουντουρμᾶς (Πόντος), ἡ Καληνίτσα (Ἄδριανούπολις). Συνηθίζεται και εἰς ἄλλας ἡμέρας πλὴν τῆς 24 Ἰουνίου; (π. χ. τὴν Πρωτομαγιά εἰς τὰ Χάσια Μακεδονίας, εἰς τὴν Μεσημβρίαν κ. ἄ., τοῦ Ἁγ. Γεωργίου εἰς Ἄγραφα). Μαντικὴ διὰ στίχων ἢ κλήρων ριπτομένων εἰς ἄγγελιον (κληρομαντεία και στιχομαντεία). Κλήροι ἐδῶ εἶναι λιθάρια ἢ κύβοι, κύαμοι ἢ ἄλλα ἀντικείμενα. Οἱ δὲ στίχοι ἐκφωνοῦνται κατὰ τὴν ἔξαγωγήν τῶν κλήρων

ἢ γράφονται ἐπὶ πινακίων, τὰ ὅποια ρίπτονται εἰς τὸ ἄγγεϊον καὶ ἐξαγόμενα ἀποκαλύπτουν τὴν τύχην.

α) **Προετοιμασία τοῦ κλήδονα.** Κόρη πρωτότοκος καὶ ἀμφιθαλῆς (ἢ ὀνόματι Μαρία) φέρει «ἀμίλητο» (βουβὸ ἢ ἀρπαχικὸ) νερό. (Πόθεν καὶ μὲ ποίου εἴδους ἄγγεϊον;). Ἐκαστος τῶν παρισταμένων ρίπτει εἰς αὐτὸ τὸ σημάδι του (τὸ ριζικάρι). Ρίπτουν καὶ ἄγγουρι ἢ ἄλλο τι εἰς τὸ ἄγγεϊον; Εἰς πολλὰ μέρη τὸ ἄγγεϊον σκεπάζεται μὲ φύλλα συκῆς ἢ μὲ κόκκινο παννί, τὸ ὁποῖον ἐνιαχοῦ δένεται μὲ κλώνον λυγαριᾶς καὶ στολίζεται μὲ ἄνθη (*ἀγιάννηδες* ἢ *καλογιαννιά* ἢ *γιαννάκια*), κλειδώνεται καὶ ἐκτίθεται εἰς τὸ ὑπαιθρον (εἰς τὴν στέγην ἢ κάτω ἀπὸ μιὰ τριανταφυλλιά ἢ συκιά), γιὰ νὰ τὸ ἰδῇ τ' ἄστρο, ν' *ἀστρονομιστῆ*, καὶ τὴν ἐπομένην ἡμέραν ἀνοίγεται. Εἰς τὴν Καστοριαν στολίζουν τὸν κλήδονα ὡς ἑξῆς: Εἰς τὸ στόμιον τοῦ ἄγγεϊοῦ, ποῦ ἔχει τὸ βουβὸ νερὸ ἀπὸ τὴν λίμνην, στερεώνουν τὸ ἀγκάθι ποῦ φέρνει ἓνα ἀγόρι ἀπ' τὸ βουνὸ καὶ ἐπάνω σ' αὐτὸ καρφώνουν διάφορα φρούτα τῆς ἐποχῆς καὶ στὴν κορυφὴ λουλούδια. Ἐπειτα τὰ κορίτσια χορεύουν γύρω τραγουδώντας: *στολίζουμε τὸν κλήδονα καὶ τώρα καὶ τοῦ χρόνου.* Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται κάτι παρόμοιον;

Εἰς μερικοὺς τόπους πρὸ τῆς προετοιμασίας τοῦ κλήδονα ἐπιχωριάζουν ὠρισμένα συνήθεια. Περιγραφή αὐτῶν. Π. χ. εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν Λήμνου «τὰ κορίτσια παίρνουν ἓνα μαξιλάρι μακρὸν καὶ τὸ ντύνουν, τὸ κάνουν κούκλα, τοῦ βάζουν χέρια καὶ τὸ κλειδώνουν μὲ κλειδαριά — σταυρώνουν τὰ χέρια καὶ τὰ κλειδώνουν. — Τὸ στήνουν ὄρθιο στὸ σ'κλί (πεζοῦλι εἰς τὸ ὀπίσω μέρος τοῦ σπιτιοῦ) καὶ τὸ φυλάγουν ὡς τὴ νύχτα τραγουδώντας καὶ χορεύοντας. Τὸ πρῶτ' τὸ χαίνοῦν. Ἀποβραδὺς γεμίζουν κ' ἓνα κονμάτ' νερὸ ἀμίλητο ἀπὸ πηγὰδ', ρίχνουν καὶ τὰ δαχτυλίδια, τὰ σκουλαρίκια μέσα στὸ κονμάτ', ὕστερα τὸ κλειδώνουν καὶ λέγουν:

*Κλειδώσετε τὸν Κλήδονα, τ' ἅγιο-Γιαννιοῦ τὴ χάρη,
καὶ ὅποιος ἔν καλορίζικος, πρῶτ' θὰ ξενεφάνη.*

Ὅλη τὴ νύχτα τὰ κορίτσια κάθονται καὶ φυλάγουν τὸν κλήδονα.

Εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν τὰ κορίτσια γυρνοῦν ἀποβραδὺς σ' ὄλα τὰ σπίτια τῆς γειτονίας μὲ τὴν *Καληνίτσα*, ἓνα κοριτσάκι στολισμένο σὰ νύφη τραγουδώντας· βλ. περιγραφὴν εἰς τὰ Ἑθνακὰ Α' 191. Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο;

β) **Τὸ ἀνοίγμα τοῦ κλήδονα.** Πότε καὶ ποῦ γίνεται καὶ κατὰ ποῖον τρόπον; Δίστιχα τοῦ κλήδονα. Οἰωνισμοὶ μὲ τὸ νερὸ τοῦ κλήδονα. Χοροί, τραγούδια. Μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὴν Ἀράχοβαν (Παρνασσ.) «τὸ πρῶτ', βγαίνοντα

ὁ ἥλιος, θὰ βγαίνουν τὰ ριζικάρια. Τὸ παιδί πὸν τὰ κλείδωσε — ἓνα παιδί τυχερό — θὰ τὰ ξεκλειδώσῃ (εἰς τὴν Κορώνην τοῦ σκεπάζουν τὸ κεφάλι μὲ τὸ κόκκινο παννί, πὸν εἶχαν σκεπασμένο τὸν κλήδονα). Τότε τραγουδοῦν:

*Ἄνοιξτε, τριζτε κλειδωνιές, νὰ βγοῦν τὰ ριζικάρια,
ποιὸς εἶναι καλορίζικος, νὰ βγῆ τὸ ριζικό του.*

Ἄφοῦ τὰ τελειώσουν ὅλα, τὰ κορίτσια βαίνουν μιὰ μπουκουσὰ νερὸ ἀπὸ τὸ ριζικαρὸνερο στὸ στόμα τους καὶ βγαίνουν στὰ δίοιτρα καὶ ἀφουγκράζονται, καὶ ὁποιο ὄνομα θ' ἀκούσουν, εἶται θὰ λέν τὸ γαμπρό. Εἰς τὰς Μέτρας τῆς Θωράκης ἀνοίγει τὸν κλήδονα ἓνα πρωτοπαίδι, συνήθως κορίτσι· τοῦ βάζουν τουλπάνι ἄσπρο στὸ κεφάλι καὶ τὸ κάνουν νύφη· τοῦ δίνουν κ' ἓναν καθρέφτη στὴν ἀγκαλιά· πρῶτα βγάζουν τὸ ἀγγοῦρι, λέγοντας: Ἄνοιξαμε τὸν κλήδονα νὰ βγῆ χαριτωμένος, βγῆκε κ' ἓνας ἀγγοῦραρος, θεοῖς θεριακωμένος. Ἐπειτα καθαρίζουν τὸ ἀγγοῦρι καὶ τρώγουν ὅλοι ἀπὸ ὀλίγον. Μετὰ τὸ φάγωμα τοῦ ἀγγοουριῦ ἡ νύφη ἐξάγει τὰ σημάδια, ἐνῶ κοιτάζει διαρκῶς εἰς τὸν καθρέφτην. Ποία ἢ συνήθεια ἄλλου;

Ε'. Αὐγομαντεία.

α) Ἐκ τῶν σχημάτων πὸν σχηματίζει τὸ ἀσπράδι (ἢ ὁ κρόκος) τοῦ αὐγοῦ, ριπτόμενος εἰς νερό, συνήθως ἀμίλητο καὶ ξαστρισμένο ἢ παρμένο ἀπὸ τὸν κλήδονα. Κατὰ ποίαν ἡμέραν συνηθίζεται ἡ μαντεία αὕτη; Κάθε αὐγὸ λαμβάνεται πρὸς τοῦτο ἢ μεγαλοπεφτυάτικο αὐγὸ ἢ ἀπὸ μαύρη κόττα; Συνοδεύεται ἡ πρᾶξις μὲ λόγια; Ἐν παραδείγμα: Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὴν παραμονὴ τοῦ κληδόνου, πηγαίνει μιὰ πρωτοκόρη καὶ παίρνει ἀμίλητο νερὸ ἀπὸ τρεῖς βρύσες ἢ ἀπὸ τρία πηγάδια. Τὸ βάνει ὁ ἓνα μπουκάλι, σπάζει κατόπιν ἓνα αὐγὸ καὶ χύνει τὸ ἀσπράδι μέσα. Κρεμιᾷ τὸ μπουκάλι ἔξω στ' ἄστρα. Τὸ πρῶτ' τὸ κοιτάζει κ' ἔχει μέσα σχήματα ὅμοια μὲ τὰ ἐργαλεῖα πὸν θὰ ἔχη στὴ δουλειά του ὁ ἄντρας πὸν θὰ πάρῃ. Ἄν ἔχη μικρὰς φουσκαλίτσες κάτω, λέγουν ὅτι θὰ ἔχη χροῖματα.

β) Ἀπὸ τὸ ἴδρωμα ἢ τὸ σκάσιμο τοῦ αὐγοῦ, τὸ ὁποῖον ψήνουν στὴ φωτιά τὸ βράδυ τῆς Κυριακῆς τῆς Ἰουλιῆς. Π. χ. ἂν ἰδρῶση, χωρὶς νὰ σκάσῃ, σημεῖον ἀσθενείας ἢ θανάτου.

Ϛ'. Μολυβδομαντεία καὶ κηρομαντεία.

Ἐκ τῶν σχημάτων, πὸν σχηματίζει τὸ λειωμένο μολύβι ἢ κερὶ μέσα στὸ νερὸ (τοῦ κλήδονα), συμπεραίνουν αἱ νεάνιδες τὴν ἡμέραν τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου (ἢ ἄλλην ἡμέραν;) ποῖον θὰ πάρουν ἢ ποῖον θὰ εἶναι τὸ ἐπάγγελμά του κτλ. Π. χ.

1) Ἐάν σχηματίση στῦλο ἢ στύλους, θά παντρευθῆ ἢ ἐνδιαφερομένη· ἂν ὁ στῦλος εἶναι ἕνας, μοναχός του θά ἔναι ὁ γαμπρός, χωρίς μητέρα καί πατέρα καί ἀδελφές, ἂν δύο, ὁ γαμπρός θά ἔναι μέ τή μητέρα του ἢ τόν πατέρα, ἂν πολλοί, θά προέρχεται ἀπό μεγαλοφάμελη οἰκογένεια. Ἐκ τῶν σχῆμα του στύλου προβλέπουν τήν ἀξία καί τὸ ἐπάγγελμα τοῦ γαμπροῦ. Στῦλος καλοκαίωμένος δείχνει *βασταγμένον ἄνδρα*. Ἐάν πέσουν τρίμηνα μολυβιοῦ ξεχωριστά, σημαίνουν πρόκες, ἄρα μαραγκός θά ἔναι ὁ γαμπρός· ἂν πέση μολύβι μακρουλό, σημαίνει πέννα, ἄρα θά ἔναι γραμματικός (ὑπάλληλος), ἂν ὁ στῦλος εἶναι κακοφτιαγμένος, ὁ ἄντρας ἢ ἡ νύφη θά ἔναι *μισοκοῦντελοι* (θά ἔχουν σωματικὴν βλάβην). Ἐάν στή βάση τοῦ στύλου τὸ μολύβι μαυρίζῃ, δείχνει πὸς θά βροῖ ἢ νύφη *σικλέτια* (στενοχώριες) καί φυσικὰ δὲν θά περάσῃ καλά. 2) Ἐὐταν τὸ μολύβι λάβῃ τὸ σχῆμα καρβιοῦ, σημαίνει ταξίδι σὲ χώρα μακρινή, στήν Ἀμερικὴ. Ἐὐταν τὸ μολύβι δὲν λάβῃ ὠρισμένον σχῆμα, ἀλλὰ γίνῃ πολλὰ κομμάτια, τότε σημαίνει κακό.

Ζ'. Ὑδρομαντεία καὶ λεκανομαντεία.

α) *Μαντικὴ ἀπὸ παρατηρήσεις* (σκιάς, σχήματα, κύκλους) *εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ νεροῦ ἐνὸς πηγαδιοῦ* κατὰ τὴν μεσημβριάν (ἢ εἰς ἄλλην ὥραν) τοῦ ἁγίου Γιάνη τοῦ Φανιστῆ (24 Ἰουνίου). Ποῖοι ὄροι πρέπει νὰ τηρηθοῦν ἀπαραιτήτως; Π.χ. εἰς τὴν Λέσβον «*φοροῦν*» *στό κορμί τους καὶ στό κεφάλι ἀλλαγιά καὶ κοιτοῦν τὸν ἥσκιο τους στό νερό τοῦ πηγαδιοῦ· ἂν εἶναι χωρίς κεφάλ' θά πεθάν'». Εἰς τὴν Αἴγινα αἱ νέαι σκεπάζουν τὸ κεφάλι των μέ κόκκινο ὕφασμα καὶ κοιτάζουν εἰς τὸ πηγάδι. Ἐκ τῶν ἀριστερῶν χερῶν ἀφήνουν νὰ πέσῃ ἕνα μικρὸ ἀμύδαλο· ἀπὸ τὸν ἀριθμὸν τῶν κύκλων ποὺ θά κάμῃ τὸ ἀμύδαλο εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ νεροῦ συμπεραίνουν, πόσα χρόνια θά ἔχῃ ὁ μέλλοντος γαμβρός. Κατόπιν μέ νερό ἀπὸ τὸ πηγάδι γεμίζουν τὸ στόμα καὶ βγαίνουν εἰς τὸν δρόμον. Τὸ πρῶτον ὄνομα ποὺ θ' ἀκούσουν εἶναι τὸ ὄνομα τοῦ μέλλοντος γαμβροῦ. Εἰς τὴν Λῆμον «*ὅταν τ' ἁγίου Γεωργίου, 24 Ἰουνίου, φαίνεται τὸ πρόσωπό σου σύνταχα* (= τὴν αὐγὴ) *στό πηγάδι μέσα στό νερό, θά περάσῃς χρόνια χωρίς στεναχώριες*».*

β) *Ἐκ τῶν παρατηρήσεων εἰς τὸ νερό ἐνὸς ποτηριοῦ*, τηρουμένων μαγικῶν ὄρων. Π.χ. εἰς τὴν Σητείαν «*ἐπάνω εἰς τὸ τραπέζι βάζουν ἕνα κόκκινο παννὶ καὶ ἐπάνω εἰς τὸ παννὶ ἕνα ποτήρι νερό, τὸ ὁποῖον ἔχουν φέρει ἀπὸ τὴν βρύσην ἀμίλητον· στέκεται δὲ ἡ νέα ἢ ὁ νέος καὶ κοιτάζει ἀδιακόπως μέσα εἰς τὸ ποτήρι τὸ νερό καὶ βλέπει τὸ πρόσωπον, τὸ ὁποῖον ἐπιθυμεῖ*». Εἰς τὰς Ἀθήνας «*κοσκινίζουν τὴ νύκτα μέσα εἰς ἕνα πιάτο στάκην καὶ θέτουν ἐπάνω ἕνα*

ποτῆρι ἀμίλητο νερό. Τὸ μεσονύκτιον λέγουν μίαν προσευχὴν καὶ σκυμμένοι ἐπάνω ἀπὸ τὸ ποτῆρι περιμένουν ἕως οὔτου ἰδοῦν ἐκεῖνον πὸν πρόκειται νὰ ὑπανδρευθοῦν».

γ) *Ἀπὸ παρατηρήσεις εἰς τὸ νερὸ μιᾶς λεκάνης (λεκανομαντεία).* Πότε γίνεται ἡ τοιαύτη μαντεία καὶ κατὰ ποίους τρόπους; Ἐν παράδειγμα ἀπὸ τὰ περὶ χωρὰ τῶν Πατρῶν: *Τὸ βράδυ τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου ἢ τοῦ Ἁγ. Λια κλείνονται σ' ἓνα δωμάτιο σκοτεινὸ. Ἐχουν μιὰ λεκάνη μὲ νερὸ καὶ κοντὰ τῆς μιὰ πετσέτα ἀφόρηγη καὶ ἓνα σαποῦνι. Γύρω ἀπὸ τὴν λεκάνη ἀνάβουνε τρία κεριά ἄσπρα. Στέκουν ἐπάνω ἀπὸ τὴν λεκάνη γυμνὲς μὲ ἓνα παννὶ μαῦρο στὸ κεφάλι. Ὅποιον ἰδοῦν μέσα στὴν λεκάνη, αὐτὸν θὰ πάρουνε. Συγχρόνως λένε καὶ λόγια μαγικά, ξόρκια διάφορα». Τὸ νερὸ εἶναι ἀπὸ τὸν κλήδονα; Τὸ παννὶ εἶναι μαῦρο ἢ κόκκινο;*

Η'. Κατοπτρομαντεία.

α) *Ἀπλή κατοπτρομαντεία.* Π.χ. τὴν νύκτα τῆς παραμονῆς τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Φανιστῆ ἢ τῆς Πρωτοχρονιάς «αἱ ἄγαμοι γυναῖκες τὸ μεσονύκτιον γυμνούμεναι ἴστανται ἐνώπιον καθρέπτου καὶ ἀπαγγέλλουν τὰ ἐξῆς: «Ἁγ. Γιάννη λαμπατάρη... δεῖξε καὶ φανέρωσε ποιόνε θὰ πάρω». Τὴν ἐπιούσαν τὸ ὄνομα, τὸ ὁποῖον θ' ἀκούσουν πρῶτον, μόλις σηκωθοῦν, θὰ φέρη ὁ μέλλων σύζυγος. Ἐνίοτε κατακλινόμεναι πολλαὶ γυναῖκες φέρουν ἀφ' ἐσπέρας ἐνδύματα ἀνδρικά». Εἰς τὴν Ἄνω Ἀμισόν, ὅταν θέλουν νὰ ἰδοῦν, ἂν θὰ ζήσουν καὶ κατὰ τὸ ἐρχόμενον ἔτος, σηκώνονται τὴν νύκτα τῆς πρώτης τοῦ νέου ἔτους ἕξαφνα ἀπὸ τὴν κλίνην των καὶ στέκονται ὄρθιοι ἐνώπιον κατόπτρου. «Ἐὰν ἐν τῇ πρώτῃ παρατηρήσει ἐμβλέπουν ἀκριβῶς τὰ διάφορα μέρη τοῦ σώματος, χεῖρας, πόδας, κεφαλῆν, ἐπέτυχον, θὰ ζήσουν».

β) *Κατοπτρομαντεία μετὰ ὕδατομαντείας.* Ἐν παράδειγμα ἀπὸ τὴν Μεσαρὰν τῆς Κρήτης: Αἱ νεάνιδες τῆς συνοικίας, ἀφοῦ βγάλουν τὸν Κλήδονα, στέκονται ὀλόγυρα καὶ ἐπάνω ἀπὸ ἓνα πηγάδι καὶ κρατοῦν ἓναν καθρέπτη, τὸν ὁποῖον στρέφουν πρὸς τὸ νερὸ τοῦ πηγαδιοῦ· μέσα εἰς τὸν καθρέπτην βλέπουν νὰ ἀντικατοπτρίζεται ἀπὸ τὸ νερὸ τοῦ πηγαδιοῦ τὸ πρόσωπον, τὸ ὁποῖον εἶναι τῆς τύχης των ἢ ἀνθρώπους πὸν ἀπέθανον κλπ. Ἄλλοῦ τὰ κορίτσια σκεπάζουν τὸ κεφάλι των μὲ κόκκινο παννὶ καὶ κρατῶντας τὸν καθρέπτη ρίχνουν τὶς ἀκτῖνες τοῦ ἡλίου εἰς τὸ νερὸ τοῦ πηγαδιοῦ καὶ κοιτᾶνε κάτω τὸ νερὸ καὶ «ὅ,τι εἶναι τύχη τους θὰ παρουσιαστῆ». Εἰς τὴν Ἁγίαν Ἄνναν Εὐβοίας «βάζουν τὸν καθρέπτη ἀντίκρου στὸν ἥλιο, ὡς πὸν νὰ τότε φέρουνε (τὸν ἥλιο) στὸ πηγάδι μέσα.

Τότε θὰ μελετήσης κάποιον καὶ ὅποιον θέλῃς καὶ μελετήσης θὰ δῆς ἢ ζωντανὸ μακρὰ ἢ χαμένον καὶ θὰ τὸν δῆς, θὰ περάσ᾽ πολλές φορές στὴν κάσσα μὲ τὰ λουλούδια!

Θ'. Δακτυλιομαντεία.

Ἐν παραδείγμα ἀπὸ τὴν Κορώνην. Ἐπὶ τὸ νερὸ τῶν Κληδόνω φυλᾶνε ὡς τοῦ Πέτρου καὶ τοῦ Παύλου. Τὸ βάνουν μέσα σὲ μιὰ κούπα, νὰ ῥοθῆ ὡς τὴ μέση, καὶ παίρνουν μιὰ βέρα καὶ κόβουν καὶ μιὰ τρίχα μεγάλη ἀπ' τὰ μαλλιά τους, τὴν περνᾶνε ἀπὸ τὴ βέρα δίχως νὰ τὴ δέσουν, τὴν πιάνουν μόνο ἀπὸ τὶς δυὸ ἄκρες καὶ σταυρώνουν τὸ ποτήρι, ὅσοτερά τὴν κρατοῦν στὴ μέση τοῦ ποτηριοῦ καὶ λένε: Μὰ τὸν Ἅγιο Πέτρο, μὰ τὸν Ἅγιο Παῦλο, ἂν εἶν' νὰ γίνῃ αὐτὸ ποὺ θέλω, νὰ χτυπήσῃ ἢ βέρα στὸ ποτήρι. (Μελετᾶνε ὅ,τι θέλει ἢ καθεμιὰ, εἴτε γιὰ παντρεία εἴτε γι' ἄλλο τι, εἴτε ἂν θὰ ταξιδέψουν, ἢ ὅ,τι ἄλλο). Πρέπει νὰ εἶναι δυὸ γι' αὐτὴ τὴ δουλειά. Ἡ μιὰ θὰ κρατᾶ τὸ ποτήρι καὶ ἡ ἄλλη τὴ βέρα, ἢ μιὰ θὰ λέῃ: Μὰ τὸν Ἅγιο Πέτρο, καὶ ἡ ἄλλη «Μὰ τὸν Ἅγιο Παῦλο», ἢ μιὰ θὰ λέῃ: «Νὰ χτυπήσῃ» καὶ ἡ ἄλλη «Νὰ μὴ χτυπήσῃ».

Ι'. Κριθομαντεία.

Ἐν παραδείγμα ἀπὸ τὰ συνηθιζόμενα εἰς τὴν Λέσβον: «Τοῦ ἁγ. Ἰωάννου (24 Ἰουνίου) ρίπτουν ἐντὸς ποτηρίου (ἢ λεκάνης) μὲ νερὸ τοῦ κλήδονα δύο κόκκους κριθῆς, τῶν ὁποίων ἔχουν ἀνασηκώσει τὸν φλοιὸν τῆς πλευρᾶς εἰς τρόπον, ὥστε νὰ λάβῃ τὸ σχῆμα λέμβου μὲ ἰστίον. Ἐὰν οἱ δύο κόκκοι πλέοντες συναντηθοῦν, τοῦτο εἶναι ἔνδειξις ὅτι θὰ γίνῃ τὸ μελετώμενον συνοικέσιον». Ποία ἢ συνήθεια ἄλλοῦ;

ΙΑ'. Ὀνειρομαντεία.

α) *Συνήθειαι μαγικαὶ πρὸς πρόκλησιν μαντικῶν ὀνείρων περὶ γάμου, τελούμεναι εἰς τακτὰς ἡμέρας:*

1. *Κάλεσμα ἢ προσκάλεσμα ἢ δέσιμο τῆς Μοίρας.*
2. *Ἄρμυροκουλλούρα.*
3. *Τὸ μακαρόνι τῶν Ἀπόκρεων ἢ ἡ πρώτη μπουκιὰ τῆς βασιλόπιτας ἢ ἄλλου φαγητοῦ τῆς Πρωτοχρονιάς.*
4. *Κόλλυβα τοῦ ψυχοσαββάτου.*
5. *Ἄλλα πράγματα ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον: (α) Γαμήλια κουφέτα, (β) Ἀποκτενίδια, κτένι, καθρέπτῃς ἢ τὰ παπούτσια ἀνάποδα μ' ἓνα καθρέπτῃ,*

(γ) καθρέπτης, (δ) ἀγρία κυνάρα, (ε) κουκκιά, (ς) σαποῦνι, (ζ) κομμάτια ἀπὸ τὴν ἀρμυροκουλλούρα δεμένα μὲ κορδέλλες διαφόρων χρωμάτων, (η) σύμβολα τοῦ κλήθωνα (ριζικάρια), (θ) πέτρα μαλλιαρή, (ι) ζώνη ἢ καλτσοδέτα, (ια) χόρτα ἢ λάχανα 40 εἰδῶν, φύλλα σικκῆς κλπ., (ιβ) διάφορα ἄλλα πράγματα (δαχτυλίδι, ἐφτάκοιλο κλῆμα).

6. Σπορὰ σίτου ἢ κολλύβων.

7. Δέσιμο τοῦ ποδιοῦ τοῦ κρεβατιοῦ μὲ μεταξωτὴ κλωστή.

8. Διάφοροι ἄλλαι πράξεις: κρέμασμα τοῦ παλτοῦ πίσω ἀπὸ τὴν πόρτα σὲ ξένο σπίτι κτλ.

Πότε γίνονται αἱ πράξεις αὐταὶ καὶ κατὰ ποίους τρόπους ἢ μὲ ποίας διατυπώσεις; Ἐμφεδαὶ ἢ ἄλλοι λόγοι συνοδεύοντες τὰς πράξεις. Πολλάκις δὲ συνδυάζονται διάφοροι τρόποι (π.χ. ἀρμυροκουλλούρα καὶ μακαρόνι τῶν ἀπόκρεων ἢ σπορὰ κριθῆς) πρὸς δραστικώτερον ἐνέργειαν. Παραδείγματα: Εἰς τὸν Ναίμονα τῆς Μεσημβρίας «τ' ἄη Θεδώρ' ποβραδὺ (δηλ. τὴν παραμονὴν) τὰ κορίτσια πααίν'ν στοὺ ρέμα, ὅπ' ἔχ' νερὸ καὶ δὲ στερεύει. Βάν'ν ἕνα σανίδ' καὶ περνοῦν τρεῖς φορὲς μὲ κλεισμένα μάτια κ' ἔχουν στήν ποδιά τους κριθάρ' δεμένο μέσ' στήν ποδιά καὶ τὸ ρίχνουν στήν πέρα μεριά. Τὸ παῖρ'ν καθεμιὰ πὲ κεῖ πὲ κλειστά μάτια, ξαναπερνάει καὶ τὸ ρήχνει πέρα τρεῖς φορὲς καὶ λέει: "Ὅποιος εἶναι ρίζα καὶ ριζικό μ', νὰ ἔρθ' τὸ βράδ' στὸν ὕπνο μ' νὰ τότε δγιῶ. Ὑστερα θ' ἀπομείν' μιὰ στοὺ σπίτι' πρωτοστέφανη καὶ κλέβει 'πὸ τρία πρωτοστέφανα σπῖτια ἀλεῦρ' κι ἀλάτ' καὶ ζυμών' μιὰ κουλλούρα—ἀρμυροκουλλούρα λέγεται—καὶ ἅμα γυρῶσουν τὰ κορίτσια, θὰ πᾶν στοὺ σπίτι', θὰ πάρουν ἕνα δερπάν', πααίν' στήν κουπίσια (πὸν ρήχν' τὰ μπουκλούκια), σκαλιζ'ν μὲ τὸ δερπάν' καὶ σπέρνουν τὸ κριθάρ' κείνο πῶχ' καθεμιὰ μέσ' στήν ποδιά καὶ λέει: "Ὅποιος εἶναι ρίζα μ' καὶ ριζικό μ' νὰ ἔρθῃ πόφα νὰ θερίσμε αὐτὸ τὸ κριθάρ'. Κ' ὕστερα θὰ πάρουν ἀπὸ μιὰ βούκα ἀπὸ τὴν ἀρμυροκουλλούρα κείνη καὶ θὰ πάη νὰ κοιμηθῇ. Θὰ τὴν βάλῃ ποκάτ' πὸ τὸ μαξιλάρ' κείν' δὴ βούκα καὶ ἅμα δγιῇ στοὺ ὄνειρό τς κανένα, θαρρεῖ πὸν θὰ τὸν πάρ'. Κείνη δὴ βούκα τρώει κομμάτ' ρήχν' καὶ στὴ ρίζα τῆς τριανταφυλλιᾶς κομμάτ' τὸ πρῶτ' ἅμα σηκωθῇ». Εἰς τὰ χωρία τοῦ Πηλίου «τὴν ἡμέραν τῶν ἁγ. 40 Μαρτύρων τὰ κορίτσια κόβουν ξυλάκια ἀπὸ 40 ἄνθη καὶ κατασκευάζουν ἕνα γεφυράκι μὲ αὐτά, τὸ ὁποῖον τοποθετοῦν εἰς μέρος ἀπ' ὅπου περνᾷ τρεχούμενο νερό, π.χ. βρύσην ἢ ρυάκι. Τὴν ἐπομένην τὸ πρῶτ' προσέχουν τὸ ὄνειρο, πὸν εἶδαν τὴν νύκτα. Ἐκεῖνος θὰ εἶναι ὁ μέλλον νυμφίος, τὸν ὁποῖον εἶδαν νὰ περνᾷ ἀπὸ τὸ γεφυράκι των, διὰ νὰ πῆν νερό». Ποῦ ἄλλοῦ ὑπάρχει ἡ συνήθεια αὕτη; Εἰς τὴν Ἁγία Βαρβάρα τῆς Κύπρου, ὅταν εἶναι πανσέληνος κρατοῦν καθρέπτη κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ βλέπουν μέσα τὸ φεγγάρι

καὶ λέγουν ψιθυριστά: *Φεγγάρι μου χλομὸ | σὺ ξέρεις τὸν κρυφὸ μου καημὸ | κάμε με νὰ δνειρευτῶ | τὸν νέον ποὺ θὰ παντρευτῶ.* Ἔπειτα τὸν σταυρώνουν καὶ τὸν βάζουν κάτω ἀπὸ τὸ μαξιλάρι, μαζὶ καὶ ἓνα κλειδάκι καὶ ἓνα κομματάκι ψωμί. Παραδείγματα πολλὰ διὰ μαγικὰς τελετὰς πρὸς πρόκλησιν μαντικῶν ὀνείρων περὶ γάμου εὐρίσκεις εἰς τὴν Λαογραφίαν, τ. Γ' σελ. 3 - 23.

β) *Συνήθειαι μαγικαὶ πρὸς πρόκλησιν λαματικοῦ ὀνείρου. Ἐγνοίμῃσις εἰς ἐκκλησίαν ἢ ἀλλαχοῦ.* Εἰς ποίας ἐκκλησίας πηγαίνουν τὸν ἄρρωστο νὰ κοιμηθῇ; Μὲ ποίους τρόπους προκαλοῦν ὄνειρον πρὸς θεραπείαν;

γ) *Ἐξηγήσεις ὀνείρων.* Π.χ. «Τὰ βόδια εἶναι καλό».

ΙΒ'. Κυαμομαντεία.

α) Κατὰ ποῖον τρόπον «ρίχνουν τὰ κουκκιά» καὶ πρὸς ποίους σκοπούς;

β) Μαντεύματα μὲ τὰ κουκκιά κάτω ἀπὸ τὸ μαξιλάρι τὴν Πρωτοχρονιὰ ἢ τὴν νύκτα τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ κλήδονα. Τρία κουκκιά: ἓνα γεμάτο, ἓνα ξεματιασμένο κ' ἓνα τελείως γυμνὸ. Οἰωνισμοὶ ἀπὸ τὸ κουκκί ποὺ θὰ πιάσουν, βάζοντας τὸ χέρι κάτω ἀπὸ τὸ προσκέφαλον, τὸ πρωτὶ, μόλις ἔξυπνήσουν (π.χ. τὸ γυμνὸ = ἄντρας φτωχὸς ἢ ξένος, τὸ γεμάτο = πλούσιος ἢ ἐντόπιος, τὸ ξεματιασμένο = οὔτε φτωχὸς οὔτε πλούσιος ἢ χηρεμένος). Κατὰ τινὰς τὰ κουκκιά πρέπει νὰ εἶναι κλεμμένα ἀπὸ τρεῖς ἀγάμους παντοπώλας.

ΙΓ'. Τεφρομαντεία.

Παρατηρήσεις α) ἐπὶ στάκτης κοσκινισμένης καὶ β) ἐπὶ σωρῶν στάκτης. Π.χ. Στάκτη ἀπὸ τρεῖς φωτιᾶς τ' Ἄη Γιαννιοῦ, ποὺ νὰ τις ἔχει πηδήσει ἢ μαντευομένη, κοσκινίζεται κατὰ τρόπον μαγικόν: γυμνὴ πίσω ἀπὸ τὴν πόρτα ἐνὸς δωματίου κρατεῖ τὴν χρυσάραν ὀπισθὲν της, ὥστε νὰ μὴ τὴν βλέπη. Τὴν ἐπομένην τὸ πρωτὶ ἔξετάζει τὰς γραμμὰς ἢ τὰ σχήματα ποὺ φαίνονται ἐπάνω εἰς τὴν στάκτην καὶ ἀναλόγως συμπεραίνει διὰ τὸ ὄνομα ἢ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ μέλλοντος συζύγου. Εἰς τὴν Αἰτωλίαν τὴν παραμονὴν τοῦ Ἁγ. Βασιλείου, ἅμα ἔρχεται ἡ ὥρα νὰ κοιμηθοῦν, χωρίζουν τὴν στάκτην τῆς γωνιᾶς σὲ σωρούς καὶ τὸν κάθε σωρὸ τὸν μελετοῦν: τοῦτος ὁ σωρὸς εἶναι σιτάρι, ἐτοῦτος καλαμπόκι, φακὴ κλπ. Ἡ στάκτη φυσικὰ ἔχει καὶ σπίθες φωτιά. Τὸ πρωτὶ, ἅμα σηκωθοῦν, κοιτάζουν τοὺς σωρούς. Ὅποιος σωρὸς ἔχει *γουργμποῦλι* (δηλ. σπίθα ποὺ δὲ σβήστηκε) εἶναι σημάδι πὼς ἀπὸ κεῖνο τὸ προῖον θὰ γίνῃ πολὺ. Γι' αὐτὸ ἀπὸ κεῖνο πρέπει νὰ σπείρουν.

ΙΔ'. **Ἄλευρομαντεία.**

α) Παρατηρήσεις ὅποια καὶ κατὰ τὴν τεφρομαντείαν: (α) εἰς τὸ Αἴγιον «τὴν παραμονὴν τοῦ Σταυροῦ (14 Σεπτ.) τὰ κορίτσια, πρὶν κοιμηθῶν, στρώνουν ἄλευρι ὀπισθεν τῆς θύρας τῆς εἰσόδου λέγοντα: "Ὅποιος εἶναι τῆς τύχης μου νὰ ρθῆ νὰ γράψῃ. Τὸ πρῶτ' βλέπουν, ἂν ἔχουν σχηματισθῆ γραμμὲς ἢ στίγματα, καὶ τὰ συνδυάζουν, νὰ βροῦν ἓνα γράμμα. Αὐτὸ θὰ εἶναι τὸ ἀρχικὸν γράμμα τοῦ ὀνόματος τοῦ μέλλοντος συζύγου». Εἰς τὴν Μυτιλήνῃ «τὸ ἄλευρι τὸ κλέβουν ἀπὸ τὴν πίττα τῆς Πρωτοχρονιάς καὶ τὸ στρώνουν σ' ἓνα ταψὶ καὶ τὸ βγάζουν στ' ἄστρα».

β) Ἐάν ἡ νοικοκυρά, κοσκινίζοντας τὸ ἄλευρι διὰ τὴν ζυμώση, παρατηρήσῃ νὰ σχηματίζεται γούβα, πιστεύει πὼς εἶναι μνῆμα καὶ περιμένει θάνατον στοῦ σπιτι τοῦ (Λιδωρίκι, Φιλιατρὰ κ.ἄ.).

Ἡ ἴδια μαντικὴ μὲ **ἄμμο** ποὺ κοσκινίζεται μὲ τὰ χέρια πρὸς τὰ ὀπίσω ἑπάνω στοῦ δῶμα τὴν ἡμέραν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου.

ΙΕ'. **Βιβλιομαντεία, ψαλτηρομαντεία (ἢ κλειδομαντεία).**

Ποίων βιβλίων γίνεται χρῆσις διὰ μαντείας καὶ κατὰ ποίους τρόπους συνάγονται μαντεύματα ἐξ αὐτῶν; Π. χ. εἰς τὴν Σάμον «τὴν ἡμέραν τοῦ Κλήδονα κόρη παίρνει ἓνα ψαλτῆρι καὶ τὸ ξεφυλλίζει· στὴν πρώτη σελίδα ποὺ λήγει εἰς ἀριθμὸν 3 (23, 33, 103 πλὴν τοῦ 13) κοιτάζει νὰ δῆ ποῖο ἀνδρικό ὄνομα ἀναγράφεται. Αὐτὸ τὸ ὄνομα θὰ ἔχη ὁ μέλλον σύζυγός της.—Εἰς τὰ Φιλιατρὰ «ἀνοίγουν τὸ Ψαλτῆρι στὴ μέση καὶ βάζουν ἓνα κλειδί γύφτικο, δηλ. μεγάλο εἰς τὸν ὄπισθον, ὥστε, ὅταν τὸ κλείσουν, νὰ προεξέχη τὸ χέρι, ἢ λαβὴ τοῦ κλειδιοῦ. Κλείνουν καὶ δένουν τὸ ψαλτῆρι μὲ σπάγγο χιαστὶ καὶ κατόπιν ὁ ἐνδιαφερόμενος κ' ἓνας ἄλλος βάζουν τὸν δείκτην τοῦ χεριοῦ των κάτω ἀπὸ τὴν λαβὴν τοῦ κλειδιοῦ. Τὸ ψαλτῆρι κρέμεται ἔτσι ἐπὶ τι διάστημα καὶ ἐὰν γυρίσῃ μαζὶ μὲ τὸ κλειδί, εἶναι πραγματικὸ ἐκεῖνο ποὺ ὑποπτεύονται, ἂν πρόκειται περὶ κλεψίματος, ἢ θὰ συμβῆ ἐκεῖνο ποὺ ποθεῖ, παντρεία, προαγωγή κτλ. Ἐάν δὲν γυρίσῃ, θὰ συμβῆ τὸ ἀντίθετο. Πρὸβλ. τὴν φράσιν «τὸν ἔρριξαν στοῦ κλειδί». Μαντικὴ ἐκ **στίχων** τοῦ ψαλτηρίου ἢ ἄλλου ἱεροῦ βιβλίου, τυχαίως ἀναγινωσκομένων.

Στιχομαντεία καὶ ἐκ στίχων εἰς ζαχαρωτὰ ἢ εἰς τὸν Κλήδονα (βλ. ἀνωτέρω). Γίνεται χρῆσις ὀλοκλήρου ψωμοῦ ἀντὶ ἱεροῦ βιβλίου ἢ ψαλτηρίου διὰ μαντείας;

ΙΣ'. **Κοσκινομαντεία.**

α) **Μάντευμα διὰ τὸ γένος τοῦ παιδιοῦ** ἀπὸ τὴν θέσιν ποὺ παίρνει τὸ κόσκινο (ἢ τὸ παννέρι) ἅμα ριφθῆ ἑπάνω εἰς τὴν στέγην (π. χ. ἂν πέσῃ τὰ

μπρούμυτα, ή νύφη θά κάμη άγόρι, άν τ' ανάσκελα, κορίτσι (Μεσημβρία, Σιάτιστα).

β) *Άνακάλυψις κλέπτου* με τó κόσκινο, άφοϋ τó εξαρτήσουν άπό τás αίχμάς μιás ψαλίδος και τó κρατήσουν άνηρητημένο καθ' όν τρόπον τó ψαλτήρι άπό τήν λαβήν τοϋ κλειδιοϋ.

ΙΖ'. Είκονομαντεία.

Έν παράδειγμα: Σκεπτόμαστε κάτι και για νά ίδουμε άν θά γίνη ή όχι, παίρνομε όλίγο κεράκι και τó ζυμώνουμε με τó χέρι, ώστε νά γίνη μαλακό. Με τó κερί στο χέρι κάνουμε 40 μετάνοιες και κατόπιν τó πατάμε ψηλά στην είκόνα. Άν τó κερί κολλήση, θά γίνη εκείνο πού σκεπτόμαστε, άν πέση, δέν θά γίνη.

ΙΗ'. Έλαιομαντεία.

α) *Με τó λάδι τής κολυμβήθρας* (π.χ. άν κάμη καντήλες, θά γεννηθῆ άγόρι, άν όχι, κορίτσι) (Λαγκαδία Γορτυνίας).

β) *Με τó λάδι στη σκάφη τοϋ ελαιοτριβείου.* (Άν χωρίση, κάνει μνημα).

γ) *Με τó λάδι τοϋ καντηλιοϋ.* Έν παράδειγμα άπό τήν Κέρκυραν: στάζουν λάδι άπό τó καντήλι εις τόν αντίχειρά τους, επάνω εις τó νύχι τους τά κορίτσια και κατά τις 12 τó μεσημέρι τής ήμέρας τοϋ Άηλιά και τοϋ άηΓιανιοϋ στέκουν στον ήλιο, χωρίς νά μιλοϋν' άφοϋ κάνουν έφτά όρκους, παρατηροϋν με προσοχή στο νύχι τους. Έκει διαγράφονται διάφορες σιλουέτες και αναλόγως συμπεραίνουν ποιόν θά πάρουν.

ΙΘ'. Καφεμαντεία.

Μαντεύματα (α) *άπό τις φοϋσκες* πού κάνει ό καφές άπάνω στο φλυτζάνι, (β) *άπό τά σχήματα* πού παρουσιάζονται στο *κατακάθι* τοϋ καφέ, άφοϋ αναποδογυρισθῆ τó φλυτζάνι. Π.χ. ό σταυρός στο *πηχτάρι* τοϋ *καφεδιοϋ* ήτανε *σίγουρα γαμπρός, προξενιά τó δίχως άλλο* (Κυδωνία).

Κ'. *Χαρτομαντεία.* Παρατηρήσεις με τά χαρτιά.

ΚΑ'. Άγγουρομαντεία.

Παράδειγμα: Τήν παραμονή τοϋ κληδόνου παίρνουν ένα άγγοϋρι και τó κόβουν στη μέση, ώς τή ρίζα, αλλά τó αφήνουν λιγάκι στην άκρη, για νά μη χωρίση όλως διόλου και λένε: «Άν είναι νά πάρω τόν τάδε νά ένωση τó άγγοϋρι». Και τó αφήνουν τή νύχτα στα άστρα όλόρθο. Άν είναι νά τόν πάρη, τó πρωτί θά τó βρῆ ένωμένο τó άγγοϋρι.

ΚΒ'. Φύλλομαντεία, άνθομαντεία

α) *Με φύλλα συκής (ή βασιλικού)* που βάζουν κάτω από το προσκέφαλον ή εκθέτουν την νύκτα εις τὰ ἄστρα. Π.χ. εις τὰ Σφακιά «τὴν παραμονὴν τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Κληδόνου τοποθετοῦν φύλλον συκής ἐπὶ τῆς στέγης· ἂν τοῦτο κατὰ τὴν πρωΐαν διατηρηθῆ ἡροσερόν, τότε ἡ οἰκογένεια θὰ διαβίωση ἐν εὐτυχίᾳ· ἂν μαραθῆ, τότε δυστύχημά τι θὰ συμβῆ εις αὐτήν».

Εἰς τὰ περίχωρα Πατρῶν τὸ βράδου τοῦ ἁγ. Γιαννιοῦ παίρνουν τρία φύλλα βασιλικὸ καὶ τὰ βάζουν κάτω ἀπὸ τὸ μαξιλάρι τους, ἀφοῦ πρώτα τὰ ξεοκᾶνε. Τὸ πρῶτὸ τῶνε ἀπὸ ἓνα φύλλον, μόλις ἀκούσουν ἓνα ὄνομα. Τὸ τρίτο ὄνομα ποῦ θ' ἀκούσουν αὐτὸν θὰ πάρουν.

β) *Με φύλλα σκυλλοκρομμύδας* ποῦ ἀναρτᾶται τὴν πρωτοχρονιά εις τὴν ἐξώθυραν· «ὅσα φύλλα τῆς μαραθοῦν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Ἰανουαρίου, τόσα ἄτομα ἀπὸ τὴν οἰκογένειαν θὰ πεθάνουν μέσα στὸ χρόνο». Καὶ γενικῶς ἂν ὁ *μπότσικας* (σκόλυμος) μαραθῆ, θὰ μαραθῆ καὶ ἐκεῖνος ὅπου τὸν κρέμασε (Ἄκαρν.).

γ) *Με πλατάγημα μήκωνος*· δηλ. φύλλον παπαρούνας, τοποθετούμενον ἐπὶ τοῦ ἀντίχειρος καὶ τοῦ λιχανοῦ τῆς μιᾶς χειρός· ἂν τὸ κτυπώμενον πλαταγίσῃ μὲ δυνατόν κρότον, σημεῖον ὅτι ἀγαπᾶται (πρβλ. ἀρχαῖον πλαταγόνιον).

δ) *Με τὴν ἀποφύλλισιν ἄνθους μαργαρίτας, ἢ χαμομήλου* (ποῖον τὸ κοινόν του ὄνομα· π.χ. *μοσχοπαπαδιά* ἐν Θράκῃ).

ε) *Με ἄλλα ἄνθη ἢ φύλλα*· π.χ. τὸ *φύρο* τῆς *Παναγίας*, τὰ *σκυλάκια* κλπ.

ΚΓ'. Κυναρομαντεία.

Παράδειγμα εις τὰ περίχωρα Πατρῶν· «τὸ βράδου τοῦ ἁγ. Γιαννιοῦ παίρνουν μιὰ ἀγκυράρα καὶ τὴν καφαλίζουσαν λίγο στὴν φωτιά καὶ λένε λόγια μαγικά. Ἐπειτα τὴ νύκτα τὴν ἀφήνουν ἐπάνω εις τὰ κεραμίδια. Ἐὰν τὸ πρῶτὸ ἢ ἀγκυράρα ἔχη πετάξει ἄνθος ἀπὸ τὴ μέση, αὐτὸ σημαίνει ὅτι αὐτὸς ποῦ τὸ ἔβανε τοῦ χρόνου τέτοια ἐποχὴ θὰ εἶναι παντρεμένος.

ΚΔ'. Καρυομαντεία.

Ἐν παράδειγμα: εις τὴν Σινώπην «τὴν ἡμέρα τ' ἁγ. Λία πηγαίνουν τὰ κορίτσια στὶς καρυδιές καὶ κόβει καθένα ἓνα καρύδι καὶ τὸ ἀνοίγουν. Ἐὰν εἶναι γεμᾶτο, ἢ τύχη του εἶναι καλή.

ΚΕ'. Ἄρτομαντεία. (Σαρακοστοκουλλούρα).

Π. χ. Μὲ προζύμι ἀπὸ τὸ ζυμάρι, ποὺ ἐζύμωσαν τὰ μακαρόνια τῆς Ἀποκριᾶς, κάνουν μιὰ κουλλούρα τὴν ψήνουν στὴ γωνιὰ χάμω καὶ τὸ πρωτὶ τὴν καθαρὰ Δευτέρα, μόλις ξυπνήσουν, τὴν κυλοῦνε ἂν πάη δεξιά, θὰ πάη καλὰ τὸ σπίτι, ἂν κάμη ἀριστερά, θὰ εἶναι δύστυχα τὰ εἰσοδήματα καὶ προπάντων τὸ γέννημα (Βασιλίτσι Πυλίας).

ΚΖ'. Ἄλεκτορομαντεία.

Τὴν παραμονὴν τοῦ νέου ἔτους δίδουν στὸν κόκορα κεχρὶ νὰ φάγη. Ἐὰν φάγη ὅλους τοὺς κόκκους, θὰ ἐξακολουθήσῃ διὰ τὴν οἰκογένειαν ἢ αὐτὴ κατάστασις, ἢ ὁποία καὶ κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος. Ἐὰν ἀφήσῃ ζυγὸ ἀριθμὸν κόκκων, σημαίνει πλοῦτον, ἔαν μονόν, σημαίνει πενίαν καὶ ἀφορίαν (Σάμος).

ΚΖ'. Σκιομαντεία.

Παράδειγμα: Τὴν ἡμέραν τοῦ Κληδόνου τὸ πρωτὶ, μόλις ξυπνήσουν, βγαίνουν στὸν ἥλιο καὶ κοιτοῦν τὴ σκιά τους· ἂν λείπῃ τὸ κεφάλι ἀπὸ τὴ σκιά, τότε αὐτὸς θὰ πεθάνῃ. (Μακεδονία, Κρήτη κ.ά.).

ΚΗ'. Μαντικὴ μὲ τὸ «γκάρδιο» τοῦ ἀργαλειοῦ (λεπτὸν ξύλον, τὸ ὁποῖον τοποθετεῖται εἰς τὴν ἔντομήν τοῦ ἀντιοῦ καὶ κρατεῖ τὸ στημόνι). Π.χ. ἄμα ἤπεφε τὸ γκάρδιο, τό παιρναν οἱ λεύτερες κι ἤβγαίνανε στὴν πόρτα. Ἄν πρωτοδοῦνε νέο, θὰ πάρουνε νέο, ἄχ δοῦνε παντρεμένο, θὰ πάρουνε χηρευάμενο (Σμύρνη).

ΚΘ'. Μαντικὴ μὲ ἄλλας ράβδους ἢ βοῦρλα (Ραβδομαντεία).

Λ'. Μαντικὴ διὰ σπορᾶς σίτου (Ἄδώνιδος κῆποι).

Π. χ. εἰς τὴν Κεφαλληνίαν τὴν 24 Ἰουνίου σπέρνουν σπόρους εἰς μικρὰ ἀγγεῖα· ἂν οὗτοι τὴν 30 Ἰουνίου βλαστήσουν, προμηνύουν ὑπανδρείαν, ἂν δὲ τὰ βλαστήσαντα γέρονουν, ἀτυχῆ τὸν γάμον. Διὰ τὰ τελούμενα ὁμοίως ἐν Θεσσαλονίκῃ βλ. Πολίτου Λαογρ. Σύμμ. Γ' 125, 10.

ΛΑ'. Μαντικὴ μὲ διάφορα ἄλλα ἀντικείμενα.

Π.χ. Ἀπὸ τὰ ἀντικείμενα, ποὺ θὰ ἐκλέξῃ αὐτομάτως τὸ βρέφος, μαντεύουν περὶ τοῦ χαρακτῆρος ἢ περὶ τοῦ ἐπαγγέλματος, τὸ ὁποῖον θ' ἀκολουθήσῃ. Π.χ. εἰς ἄρρεν βρέφος παραθέτουν πίτταν, τάληρον καὶ μάχαιραν, εἰς θῆλυ ἡλικάτην καὶ προσκέφαλον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΑΤΟΝ

ΑΣΤΡΟΛΟΓΙΑ

Α'. Ἡλιος.

α) Δέξεις καὶ φράσεις:

1. σχετικαὶ μετὰ τὴν διαίρεσιν τοῦ χρόνου. Π. χ. ἦταν ἀγέν'τους γήλιους· ὅταν γεννιῶταν γήλιους (Μυτιλήνη)· ταμὰμ π' κέντ'σι οὐ ἥλιους σὶ ράχ' ἔδουκι οὐ ἥλιους καλὰ (Αἰτωλία, Ἡπειρος)· ὁ ἥλιος τσεντρὶζει (Κύθνος)· ἀνακαλαμίζει, εἶναι νὰ βουκέντρα ὁ ἥλιος (Μανιάκι)· ἐσηκώθηκε μιὰ τριχιά ὁ ἥλιος (Σουδενά)· πῆγ' ὁ ἥλιος ἔνα καλάμι (Παρνασσ.)· ἐπῆε τρία κονταρόξυλα (Κύθνος, Ἀγχιάλ. Λέσβ.)· ζυγιάζ' ὁ γήλιος (= πῆγε μεσημέρι, Λῆμν., Λέσβ.)· γέρνει, τσακεῖ, βουτάει· ἔκατσεν, κρύφτηκε, βασίλεψε· ἠλιόκλιμα τοῦ ἡλιου, ἠλιοβασίλεμα (= δύσις, Κρήτη)· ὁ γήλιος πάει σὴ μάνα τ' (Λῆμν.)· στὸ βούτημα τοῦ ἡλιου (Πυλία)· σκοιῶνεται ὁ ἥλιος (= δύει, Δαδί). Ἡ ἀνελαμπὴ τοῦ ἡλιου (τὸ τελευταῖο του φῶς, Λέσβ.)·

2. σχετικαὶ μετὰ τὰς τροπὰς τοῦ ἡλίου: λιοτρόπι, ὁ ἥλιος γυρίζει, στριφογυρίζει, χορεύει. Π. χ. τ' ἤη Γιαννιῶ τοῦ Ριγανῶ ὁ ἥλιος βγαίνοντα στριφογυρίζει σὰ σβοῦρος (Πυλία)·

3. σχετικαὶ μετὰ τὴν ἔκλειψιν τοῦ ἡλίου: ὁ ἥλιος ἐχάθην (Σύμη), ὁ ἥλον ἐπιάστην (Πόντος), ἐπιάστηκε ὁ ἥλιος (Ἰνναχώρ. Κρήτ.).

β) *Μυθικαὶ διηγήσεις* (παραδόσεις), *σχετικαὶ μετὰ τὸν ἥλιον*: Τὰ πηλάτια τοῦ Ἡλίου, ὁ Ἡλιος κ' ἡ μάνα του, ὁ Ἡλιος καὶ τὸ Φεγγάρι κτλ. Π. χ. «ὁ ἥλιος ὅταν βασιλεύη καὶ πάη σπῆτι του τὸ βράδυ, τοῦ ἔχει ἡ μάνα του ψημένες ἐφτὰ φουρνιές ψωμὶ καὶ τίς τρώει οὔλες, τὴ μιὰ μετὰ τὴν ἄλλη».

γ) *Ἐκλειψις ἡλίου καὶ δοξασαίαι περὶ αὐτῆς*. Π. χ. κακὸς οἰωνὸς διὰ τοὺς χριστιανούς. Κατὰ τοὺς Κρητικούς «ὁδὸ πιαστῆ ὁ ἥλιος κ' εἶναι κόκκινος, θὰ χυθῆ αἷμα, θὰ γίνῃ πόλεμος· ὁδὸν εἶναι μαῦρος, δὰ πέση θανατικὸ» (Λατσίδα).

δ) *Ἐπήρεια τοῦ ἡλίου εἰς τὰ ἀνθρώπινα*. Π. χ. τὰς πέντε πρώτας ἡμέρας τοῦ Αὐγούστου ὁ ἥλιος ψήνει, λαμπαδιάζει τὰ ροῦχα, καίει τοὺς κολυμβῶντας.

Δεισιδαιμονία. Π. χ. εἰς τὴν Λέσβον τ' ἀγιοῦ Κωσταντίνου οἱ τζομπανοὶ κρύβουν τὰ πρόβατά τους τὸ πρωτὶ, νὰ μὴν τὰ δώσ' ἥλιους.—«Τὴν ὥρα ποὺ βασιλεύει ὁ ἥλιος δὲν πρέπει νὰ χτενίζεται κανεὶς, νὰ ἔναι μάλιστα κορίτσι». Διατί; Ἄμα πίνῃ κανεὶς νερό, δὲν πρέπει νὰ τηράῃ οὔτε τὸν ἥλιο οὔτε τὸ φεγγ-

γάρι, γιατί πίνει τον ήλιο (ἢ τὸ φεγγάρι) κι ἀρρωσταίνει.—“Αμα σὲ πιάση ποροκέφαλος, ἐπειδὴ ἦπες νερό τηράγοντας τὸν ήλιο, πᾶς καὶ σοῦ τὸν χύνουν. Ποία ἡ σχετικὴ μαγγανεία καὶ ἐπωδὴ;

ε) **Παροιμίες σχετικαὶ μετὸν ήλιο.** Π. χ. ἄσπρος ήλιος, μαύρη μέρα. (Τί ὑπονοεῖται); Τοῦ ήλιου τζ'ύκλος ἄνεμος, τοῦ φεγγαριοῦ νερά (Κύπρος).

Β'. Σελήνη.

α) **Ὄνόματα καὶ ἐκφράσεις:** φεγγάρι, φέγγος, (δ) φέγγαρος, λαμπρό· ξι-φίγγαρον (= ἀνατέλλει ἢ σελήνη (Αἰτωλ.))· ἔκρουξε τὸ λαμπρὸ (= ἀνέτειλε ἢ σελήνη, Αἶνος) κτλ.· στοῦ ἔμπας τοῦ φεγγαριοῦ (Κυνουρία). Εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν Ποντίων: ἐξέβεν ὁ φέγγον· ἐκατακιφαλάν ὁ φέγγον· ἐβούτεσεν ὁ φέγγον. Φράσεις: Τοῦ Γεννάρη τὸ φεγγάρι | μετὸν “Ηλιο κοντραστάρει (Κύζικ.).

β) **Φάσεις τῆς σελήνης.** Λέξεις καὶ φράσεις δηλοῦσαι τὰς φάσεις. Δοξασίαι καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι κατ' αὐτάς.

Ι. **Γενικὰ δι' ἐκάστην εἴσοδον εἰς νέον τέταρτον τοῦ κύκλου (ἀλλαξο-φεγγαριά):** Ἀνακάτωση τοῦ φεγγαριοῦ, φέρνει κακοκαιρία (Σύμη). Στήβ βόρτα τοῦ φεγγαριοῦ (Κίμωλος) κτλ. Δέν πλύνουν, γιατί τὰ ρούχα σαπίζουν (Κρήτη).

Δοξασία ὅτι ἡ Σελήνη διέρχεται ἐκ περιτροπῆς μίαν ἡμέραν εἰς ἕκαστον ἐκ τῶν ὀκτῶ ἀνέμων, εἰς τὰ ἐπουράνια καὶ εἰς τὰ καταχθόνια, ἐπιδρῶσα ἀναλόγως τῆς θέσεως αὐτῆς ἐπὶ τῆς τύχης τοῦ ἀνθρώπου· ἐκ τούτου κανονισμὸς τῆς ἡμέρας διὰ τὴν τέλεσιν γάμου (Σφακιά). Κατὰ τοὺς Σφακιανοὺς «ἡ 9η, 19η καὶ 29η τῆς σελήνης, ὅτε αὕτη εὐρίσκεται εἰς τὰ ἐπουράνια καὶ βλέπει παντοῦ, εἶναι ἀπαισίου διὰ τὴν τέλεσιν γάμων· εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ συμβῆ δυστύχημα. Τοῦναντίον ὅταν εὐρίσκεται εἰς τὰ καταχθόνια, τὸ φεγγάρι εἶναι τυφλὸ καὶ δὲν βλέπει· δι' αὐτὸ αἱ ἡμέραι αὐταὶ (10, 20 καὶ 30 τῆς σελήνης) θεωροῦνται ὡς αἱ πιὸ κατάλληλοι διὰ τὴν τέλεσιν γάμων. Ἀπαισία θεωρεῖται καὶ ἡ ἡμέρα, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ σελήνη εὐρίσκεται εἰς τὸν ἄνεμον, πρὸς τὸν ὁποῖον εἶναι ἐστραμμένη ἢ θύρα τοῦ γαμβροῦ. «Ἄν ἡ πόρτα τοῦ σπιτιοῦ του βλέπη πρὸς τὸ βοριά καὶ τὸ φεγγάρι συμπέση νὰ εὐρίσκεται στὸν ἄνεμον αὐτόν, τότε προτιμοῦν ν' ἀναβάλουν τὸ γάμο γιὰ ἄλλη μέρα ἢ νὰ βγοῦν ἀπὸ ἄλλη πόρτα, ἐλλείψει δὲ τοιαύτης ἀπὸ τὸ παράθυρο» κτλ. Τρόποι, διὰ νὰ διακρίνουν πόσων ἡμερῶν εἶναι τὸ φεγγάρι· π.χ. τὸ κοιτοῦν μ' ἓνα μανδῆλι· «βάζεις μπροστὰ στὰ μάτια σου μιὰ τσεμπέρα καφετιά καὶ κοιτᾶς· ἄμα εἶναι δυὸ-τριῶν ἡμερῶν, θὰ ἰδῆς νὰ ξεχωρίζουν τὰ δρεπανάκια του, δύο, τρία, ὅσων ἡμερῶν εἶναι τὸ φεγγάρι (Μανιάκι).

II. Μερικά διὰ τὰς διαφορὰς φάσεις:

1. **Νέα Σελήνη.** Καινούργιο, νιὸ φεγγάρι, ἀρχεψη τοῦ φεγγαριοῦ, τρυφιρου-φεγγιά (Αἰτωλ.). Πεντάχτης = σελήνη 5 ἡμερῶν κτλ. Ὅταν τὸ πρωτοβλέπουν, πιάνουν ἀσῆμι ἢ χουσάφι, «κουδουνᾶνε ὄσα λεπτὰ ἔχουν στήν τσέπη τους» καὶ τὸ χαιρετίζουν, ἐπάδοντες: «ὡς μ' εὔρες νὰ μ' ἀφήκης» ὕστερα ρίπτουν τὸ βλέμμα εἰς βουνὸν ἢ εἰς τὴν θάλασσαν. Εἰς τὴν Δορὰν Κύπρου «ἅμα ἴδουν τὴν νέαν σελήνην, πτύουν ἐφάπαξ εἰς τὸν ἀέρα πρὸς αὐτὴν σταυροκοπούμενοι συνάμα. Δὲν πρέπει νὰ τὸ ἴδουν καθήμενοι, διότι ἀρρωστοῦν» κτλ. Εἰς τὴν Ἑπειρον τὸ χαιρετοῦν ὄρθιοι καὶ τὸ «βασκαντηρίζουν» πτύοντες δῖς: *τρού, τρού!* τοῦ *φιγγάρ'* τοῦ *λιουντάρ'* | τοῦ Θεοῦ τὸ *παλληκάρ'* | *πόρχεται ἀπ' τοῦ παζάρ'*, | *τρώγοντας φωμὶ κι ψάρ'*. Εἰς τὴν Κρήτην τὸ χαιρετοῦν λέγοντες: «*Προσκυνῶ σε, νιὸ φεγγάρι, | κι ἀπὸ σ' ἐπλάσεν ὁμάδι, | κι ἀπὸ δὲν σὲ προσκυνήση, | μαῦρον ὄφι νὰ πατήση*». Εἰς τὸ Μανιάκι «τὸ φεγγάρι, ἅμα τὸ βλέπουνε καὶ γυρίζει δρεπανάκι, φτοῦνε τρεῖς φορὲς καὶ λένε: *Καλῶς το τὸ φεγγάρι | τὸ νιὸ τὸ παλληκάρι | κάθε μῆνα γεννημένο | κάθε τρεῖς χαιρετημένο | τὸ κεφάλι του ἀσημένιο, | τὸ δικό μας σιδερένιο' | ὅπως γεμίζει ὁ κύκλος του | νὰ γεμίξη ἢ τσέπη μας λεπτὰ*. Εἰς τὴν Λέσβον (Τελώνια) «*τ' ἀητεύουν: Μπρέ, καλῶς τὸ νιὸ φεγγάρ'* | *σὰ δὲ νιὸ τὸ παλληκάρ'*! | *Τί μᾶς ἤφερες φεγγάρ'*; | — *Ἐφερά σας γειὰ κι χάρ'*. | — *Μουδ' εἰς, παλιὸ φεγγάρ'* | *μουδ' ἰγὼ παλιὸ φεγγάρ'*. Ἄμα τὸ πρωτοδῆς, εἶναι καλὸ νὰ δῆς τὰ νύχια σ' κι τὴ θάλασσα. Δὲ γάν' νὰ κοιτάξ'ς σὶ ἀνθρώπου». «*Ἀμὰ ἴδανε κινούργιου φεγγάρ'* δὲν ἀρχέβγανε καμὰ δουλειά». Κατ' ἄλλους «*χαρὰ στὰ μάτια ποὺ εἶδανε δυὸ ἡμερῶν φεγγάρι*» (Πυλία).

2. **Γέμιση τοῦ φεγγαριοῦ** (γέμωση, γιόμιση, στὸ γέμος, γεμοφεγγαριά). Καλοφεντζ'ιὰ ἐν Κύπρῳ. Συνηθίζουν τότε νὰ φυτεύουν, νὰ κλαδεύουν, νὰ κόβουν ξύλα; Π.χ. στήν Κρήτη (Λατοῖδα), *ὅταν εἶναι γέμωση, δὲν κλαδεύουνε ἀμπέλια, οὔτε κεντρίζουνε, γιατί δὲν πιάνει τὸ κεντρί. Οἱ δουλειὲς αὐτὲς πρέπει νὰ γίνωνται λίγωση. Κι ὁ ζευγαῖς τὴν πρώτην φορὰ ποὺ θὰ ζέψη τὰ βούγια ντου, δὲν ξεκινᾷ γέμωση*». Τυχρὸς ὅποιος γεννηθῆ σὲ γιόμωση τοῦ φεγγαριοῦ (Ἀράχοβα Παρον.).

3. **Πανσέληνος:** δλόφεγγο, δλόφεγγαρο, γεμόφεγγο· δεκαπέντισμα (Θράκη), δεκαπέντ'σε τὸ φεγγάρι, φουσκοφεγγαριά.— Τυχρὸς ὅποιος γεννηθῆ σὲ φεγγάρον σωστὸν (Πόντος).

Λιόκριση ἢ Λιόκρουση *ὅταν ἀντικροῦνε ἥλιος καὶ φεγγάρι, δηλ. ὁ ἥλιος βγαίνει βασιλεύοντα τὸ φεγγάρι «σήμερα λιοκρίζει τὸ φεγγάρι»*—ἀντικρούζει τὸν ἥλιο, ὅθεν *λιοκρίζει* = ἀρχινάει καὶ τσιμπιέται τὸ φεγγάρι—ὀλιγοστεύει. **Λιοκρίζεται** (= παθαίνει ἕκτερον) ὅποιος οὐρεῖ τὸ πρωὶ ἀντίκρυ στὸν ἥλιο ἢ στὸ φεγ-

γάρι· θεραπεία με τὸ λιοκρονέρι κτλ. «Με τὴ λιοκροση δὲ ρίχνουνε παννί, γιατί χαλάει» (Πυλία). Δὲν φυτεύουν, δὲν κλαδεύουν, δὲν κόβουν ξύλα, δὲν πλένουν κτλ.

Εἰς τὸ Ἄδραμύτιον «στὴ λιοκροση, ὅταν τοῦ φηγγάρῳ ἦτανι κόκκινου πουλύ, λέγανι πὼς πιάσκι μὴ τὸν ἥλιον. Ρίχναμι λοιπὸν τότες μπιστολιές, μπαρουτιές, γὰ νὰ χωρισῶνε, νὰ μὴ μαλώνῶνε νὰ θεριά. Ρίχναν μαζί μας κ' οἱ Τοῦρκοι.

4. **Χάση ἢ λίγωση τοῦ φεγγαριοῦ**: Στὸ γύρισμα ἢ στὸ γῦρο τοῦ φεγγαριοῦ, στὸ λίγος τοιμπήθηκε τὸ φεγγάρι, ἐπόδυσεν (Κύπρος), ἄδειαση, ἀπόχωση, λείψη, λειώση· λειψόφεγγα, χασοφεγγιά, καλόφεγγα, χασοφεγγαριά κτλ.: φεγγοκοπή, δειπνάει τὸ φεγγάρι. (Τί σημαίνει ἢ φράσις;). Ποία ἢ κοινὴ πίστις; ἐπιτυγχάνουν στὴ χάση τοῦ φεγγαριοῦ αἱ γεωργικαὶ ἐργασίαι, τὰ μάγια καὶ οἱ ἔξορκισμοί; κόβουν τότε ξυλείαν, βάζουν τουρσί κτλ.;

Εἰς τὴν Κύπρον «τὴν κακοφεντζᾶν» ἀποφεύγουν τὴν ὑλοτομίαν, τὴν φύτευσιν δένδρων κτλ. διότι ταῦτα δὲν εὐδοκιμοῦν· τὰ κοπτόμενα ξύλα σαπίζουν γρήγορα καὶ λέγονται κακοφεντζᾶτικα. Τοῦναντίον εἰς τὸ Μανιάκι «ὅταν τὸ φεγγάρι εἶναι παλιό, τότε κόβουνε κλαρί, γὰ νὰ φτειάσουνε μαγγάνι καὶ γι' ἀργαλειό· ὅταν εἶναι νιὸ τὸ φεγγάρι, σαρακοτρῶει τὸ ξύλο, γίνεται ἀλεῦρι (Μαγδ. Τσάκωνα). Καὶ εἰς τὴν Λέσβον «ἅμα εἶναι φούσκωσ' τὸ φηγγάρῳ' (δηλ. ἀπὸ μισὸ κ' ὕστερα) δὲν εἶναι καλὸ νὰ κάνῃ δουλειές. Οὔτε ζῶ νὰ μουνουχίσῃς οὔτε ξύλα νὰ κόψῃς οὔτε μωρὸ ν' ἀποκόψῃς οὔτε κλωσσα νὰ βάλῃς, οὔτε νὰ φυτέψῃς οὔτε νὰ μπολιάσῃς. Πρέπει νὰ ᾽ναι ᾽πόλιγος (δηλ. χάση). Ποία ἢ συνήθεια ἄλλοῦ;

γ) **Μυθικαὶ διηγήσεις (παραδόσεις)**. Μῦθοι αἰτιολογικοί: διατὶ τὸ φεγγάρι ἔχει μαυράδια, διατὶ δὲν φωτᾶει σὰν τὸν ἥλιο κτλ. Π.χ. ᾽Απὰ στὸ φεγγάρῳ' εἶναι ἔξορία ὁ Κάν. Τόνε γλέπμε πὸν σκάφτ' σκυφτὸς (Μέτραι Θράκ.).

δ) **Ἐκλειψις σελήνης**. Δοξασίαι καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι κατ' αὐτήν. Πίστις ὅτι οἱ μάγοι κατεβάζουν τὸ φεγγάρι. «Οἱ μάγῃσες τὸ μαγεῦνε καὶ κατεβαίν' στὸ βουνὸ καὶ τ' ἀρμέγνε» (Μέτραι). Κακὸς οἰωνὸς διὰ τοὺς ἀλλοθρησκούς, διὰ τοὺς Τοῦρκους: δέλνει πὼς θὰ πάθουν χαλασμὸ στὸν πόλεμο ἢ πὼς θὰ χαθῇ ὁ βασιλιάς τους (Ἦπειρ.).

ε) **Ἄλλαι ἐπὶ τῆς σελήνης ἐπὶ ἀνθρώπων, ζώων καὶ φυτῶν.**

᾽Ο ἄνθρωπος, τὸ σκυλὶ φεγγαριάζεται, (παθαίνει ἴκτερον κλπ.). «Ἄμα τὸ φεγγάρι φουσκώνει, τότε τὸ περιορίζει (=κυριεύει, καταλαμβάνει) λύσσα τὸ σκυλὶ (Πυλία). Τὰ μονομηριάτικα ἢ μονοφεγγαριάτικα πουλιά τῆς κλώσσας δὲν ζοῦν γι' αὐτὸ τὰ βάζουν στὸ τηγάνι καὶ τὰ κουνοῦν δῆθεν, σὰν ἀπάνω στὴ φωτιά λέγοντας· τρεῖς φορὲς: μονομηριάτικα, μονοφεγγαριάτικα καὶ τ' ἀλείβουν ὕστερα λάδι

τὸν κῶλο τους καὶ τὴ μούτσουνοῦλα τους καὶ τ' ἀφήνουν (Ἀράχοβα Παρν.). Δὲν δείχνουν τὸ φεγγάρι μὲ τὸ δάχτυλο, γιατί τοὺς τὸ κόβει. Τὸ σκυλί φεγγαρώ- νεται (=ἐπιηρεάζεται ἀπὸ τὸ φεγγάρι) καὶ οὐρλιάζει (Αἰτωλ.), δαγκάνει ξύλα, πέ- τρες (Ἡπ.).

ζ) Προγνωστικὰ ἐκ τῆς σελήνης: 1. Τοῦ καιροῦ. Π.χ. ἄμα εἶναι χα- σοφεγγαριά, ὁ καιρὸς παίζει δὲ στέκεται σ' ἓνα λογαριασμό· τώρα βιδιάζ', σὲ μιὰ ὥρα φέρνει βροχὴ πάλε (Λήμν.). "Ἄμα ἔχ' γῦρο τὸ φεγγάρι, εἶναι κακοχειμονιά, ξη- μερών' χειμώνας." Ἄμα ἔχ' κοκκινίλα, ἔρχεται ἀγέρας (Παρνασ.). Βλ. Μετεωρολογία.

2. Προγνωστικὰ τῆς ἐσοδείας· π.χ. ἂν τὸ Πάσχα συμπέση μὲ σάωση τοῦ φεγγαριοῦ, τὸ γέννημα θὰ εἶναι φτηνό, ἂν πέση στήν ἀρχὴ τῆς γέμισης, θὰ εἶναι ἀκριβὸ οὔλη τῆ χρονιά (Λάσια).

3. Προγνωστικὰ τῆς ἐκβάσεως νόσου κτλ. ἐκ τῆς διαφόρου θέσεως τῆς σελήνης ἐν τῷ οὐρανῷ, ἐκ τοῦ αἵματοχρόου δίσκου κτλ.

Γ'. Ἀστέρες καὶ ἀστερισμοὶ (Ζῳδία).

Ἵνόματα καὶ δοξασίαι περὶ αὐτῶν.— Ἐπῆρεια αὐτῶν ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου.

α) Γενικά:

1. Ἀστρικό, ζῳδίων. Πίστις ὅτι ὁ ἀστερισμὸς τοῦ ζῳδιακοῦ, ὑπὸ τὸν ὁποῖον γεννᾶται τις, ἔχει ροπήν ἐπὶ τὸν βίον αὐτοῦ, ὅθεν: ἀστρικό, ζῳδίο=τύχη. Φρά- σεις: ἔτσι εἶναι τὸ ζῳδίο του, τὸ ἔχει τὸ ζῳδίο του, τὸ ἔχει τὸ ἀστρικό του, τ' ἀνά- ροχό ντου τὸ ἔχει (Κρήτη), ἔχει καλὸ ἀστρικό, τὸ ἔχει τὸ πλανέτι του (Κρήτη), τὸ ἔχει μέγα ἢ πλανέτα μου (Σάμος), ἢ: γεννήθηκε σὲ καλὸ ζῳδίο· ἄζουδος, κα- κόζουδος κτλ. «Καὶ τὰ παιδιὰ καὶ τὰ ζῶα τοῦ σπιτιοῦ, ἄμα γεννηθοῦν, ἔχουν κάθε ἓνα τὴν τύχη του. Καὶ φαίνεται ἢ τύχη τους ἀπὸ τὰ καλὰ ἢ τὰ κακὰ ποῦ θὰ γίνουν στὸ σπίτι, ἄμα γεννηθῆ τὸ παιδί ἢ τὸ ζῶο (προπάντων τὸ μουςκάρι, τὸ ἀλογάκι). Ὡς καὶ τὸ σκυλί, λέν, κι αὐτὸ ἔχει ἰὴν τύχη του» (Ἡπειρ.). Ἀπο- θνήσκει, ἂν κανεὶς δεῖξῃ τυχαίως τὸν ἀστέρα του (Μάδυτος). Ζῳδιοχάρτι. Ἄλ- λαι δοξασίαι περὶ ἀστέρων. Π.χ. εἰς τὴν Κύπρον πιστεύουν, ὅτι κάθε ἄστρο εἶναι μία λυχνία ἀνημμένη, παριστῶσα τὴν ζωὴν ἐκάστου ἀνθρώπου. Ἐφ' ὅσον μὲν ἢ λυχνία αὐτὴ περιέχει ἔλαιον, ὁ ἀνθρωπος ζῆ, ὅταν δὲ σβεσθῆ, ἀποθνήσκει. Διὰ τοῦτο εἰς πῶσιν καὶ διάβασιν διάττοντος ἀστέρος, λέγουσι «κάποιοι ἐπέθα- νεν» (Φαρμακίδης). Εἰς τὴν Θάσον «τ' ἀστέρια τὰ θεωροῦν ὡς ψυχὰς τῶν νε- κρῶν». Εἰς τὴν Πυλίαν «ὅταν ἀπαντήσῃ κανεὶς κανένα γρονσοῦζη στὸ δρόμο, ποῦ νὰ μὴν εἶναι καλὸ τὸ ζῳδίο του, πρέπει νὰ γυρίσῃ πίσω· ἄλλιῶς πορεῖ νὰ τὸν εὔρη κακί».

2. *Τὸ μέτρημα τῶν ἀστρων* εἶναι κακόν, ἂν μάλιστα ἀριθμῆσῃ κανεῖς τὸν ἀστέρα του. Ἐπίσης τὸ δακτυλοδεικτεῖν τ' ἄστρο. «*Τ' ἄστρο δὲν τὰ μετράνε, γιατί βγάζουν καρναβίτσες*».

3. *Τὸ κάρφωμα τῶν ἀστρων*. Μάγισσα καρφώνει τὸ ἄστρον καὶ καθιστᾷ ἀνάπηρον τὸν ἄνθρωπον, τοῦ ὁποῦ ἡ ζωὴ συνδέεται μὲ τὸ ἄστρον.

4. *Ἐπήρεια τῶν ἀστρων*. Τὰ σπάργανα, τὸ κόσκινον τοῦ ἀλεύρου, τὸ προζύμι δὲν πρέπει νὰ τὰ ἰδῇ τ' ἄστρο: *τ' ἀλεύρι ξινίζει, τὸ παιδί ἀρρωσταίνει ἂν μείνουνε ὄξω παρασαιρίσμα, τὰ βάν'νε μ' ἕνα κομμάτ' φωμί μαζί* (Λέοβ. Ἄδραμύτ.). Ἄστρον πρόξενον ἀσθενειῶν. Μέσα ἀποτροπῆς τοῦ κακοῦ. Π. χ. ἡ Πούλια, *διαν γεννιέται* (τὴν πρωτοθεριστιὰ ἢ τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου), *χιτυπάει στὸ πρόσωπο τοὺς ἀνθρώπους καὶ τοὺς κάνει σημάδια* (Λῆμν. Αἶνος). *Οἱ τσοπάνηδες φροντίζουν νὰ μὴ βρῆ ἡ Πούλια τὰ πρόβατα στὸ γρέκι δὲν μπορεῖ νὰ παχύνουν* (Αἰτωλ.). Πρβλ. τὴν παροιμ. *Τὸν ἔπιασ' ἡ Πούλια*.

5. *Προγνωστικὰ τοῦ μέλλοντος ἐκ τῆς παρατηρήσεως τῶν ἀστρων* (Ἄστεροσκοπία): ἄστρο ματωμένα, δυσοίωνα. «*Πλουσορατιὰ*» (ἐν Κρήτῃ) = σημεῖον ὅτι πλούσιος παντρεύεται. Ἄν ἡ πούλια ἀνατέλλῃ μὲ σύννεφα, τὸ ἔτος θὰ εἶναι δυστυχημένο (Χίος). Λέξεις, φράσεις: *ἀστρονομίζομαι, ρίχνω στ' ἄστρο* (=μαντεύομαι διὰ τῶν ἀστρων).

6. *Προγνωστικὰ τοῦ καιροῦ*. Π. χ. ὅταν τ' ἄστρον τρεμοσβήνουν, θὰ ἔχωμεν ἄνεμον πολύν. «*Ἄμα λέπης τ' ἀστέρια θελά, ἔβρεξε!*» (δηλ. εἶναι βέβαιον ὅτι θὰ βρέξῃ) (Καλάβρυτα). Τί προμηνύει διὰ τὸν ἐπερχόμενον χειμῶνα ἡ θέσις τοῦ Γαλαξίου πρὸς τὸν ὀρίζοντα κατὰ τὰς ἑξῆς πρώτας ἡμέρας τοῦ Αὐγούστου;

7. *Ὀρολόγιον τῶν γεωργῶν*. Εἰς τὴν Λῆμνον «*κάθε κεχαγιᾶς* (=γεωργὸς) *ἔχ' καὶ τὰ σμάδια τ' στ' ἄστρο: τί ὥρα βασιλεύει, τί ὥρα βγαίν', ὡς ποῦ παγαίν'.* Τὸ ὄρολόγι εἶναι αὐτὸ ἅμα ἰδῆ τὰ σμάδια χαμηλά, ἀναλογᾶται, ὅτ' ἔχ' ὥρα ἀκόμα ἅμα ψηλώσουν, εἶναι ὥρα ἢ σὲ δρόμο νὰ πᾶς ἢ στὴ μάντρα. «*Ὅ,τι ὥρα θέλ'ς σηκώνεσαι μὲ τὰ σμάδια. Τὸ τιμόν' τῶν γεωργῶν εἶν' ἐκεῖ*». Ποῖα ἄστρον ἔχουν ὡς *σημάδια* οἱ γεωργοὶ καὶ οἱ βοσκοί, εἰς διαφόρους τόπους; Π.χ. οἱ τσοπάνηδες τῆς Ἀράχovas (Παρν.) γιὰ σημάδι τὸ πρωτὶ ἔχουν τὸ Σταυρὸ (τὴν Ἀνδρομέδαν), ἀστέρια, ποῦ εἶναι κοντὰ στὴν Πυροστιὰ.

8. *Ἐπιρροὴ τῶν ἀστρων εἰς τὴν μαγειάν, τὴν μαντικὴν κτλ.*

Τ' ἀντικείμενα τοῦ κλήδονα, τὰ διάφορα ἰατρικά, τὰ φίλτρα, τὰ μάγια, διὰ νὰ ἐπιτύχουν, πρέπει νὰ ἔκτεθοῦν εἰς τὰ ἄστρον, νὰ ξαστριστοῦν ἢ ἀστρονομισθοῦν (τ' ἀστροφεγγιάζουν).

9. *Παροιμίαι σχετικαὶ μὲ τ' ἄστρο*. Π. χ. δὲν ἔσμιξαν τ' ἄστρον των, εἶναι στὸν ἀστέρα του, μιλεῖ μὲ τ' ἄστρο του, τὸ ἀστρικὸ του δὲν τὸν ἐφέλεσε κτλ.

Στις δεκαφτά, στίς δεκοχτώ, | πέφτει ἡ πούλια στὸ γιאלό, | μάιδε τσοπάνης στὰ βοννά | μάιδε ζευγᾶς στοὺς κάμπους (Μανιάκι).

β) **Ἐπὶ μέρους**: Ὄνόματα δημώδη τῶν κυριωτέρων ἄστρον, παρατηρήσεις καὶ δοξασῖαι, παραδόσεις περὶ αὐτῶν. Π. γ. «Τὰ δίδυμα ἀνταμώνονται σὶὰ ἐφτὰ χρόνια, φιλιῶνται καὶ χωρίζουν» (Ἀράχοβα). «Εἶν' ἐφτὰ ἄστρια πὸν τοὺς λένε κλέφτες. Ἐνας πάει μπροστά, ὁ πρωτοσκοπός, ὁ δεύτερος πάει πίσω κ' ἔχει κ' ἓνα ἀρχοντοπλάκι μπέτσικο (= φορωμένο στὴ ράχη του) πὸν τό 'χει αἰχμαλωτίσει οἱ δυὸ πᾶνε πλάγια κ' οἱ ἄλλοι δυὸ πᾶνε παραπίσω καὶ φυλᾶνε. Αὐτὰ τὰ ἄστρια δὲ βασιλεύουν ποτέ» (Πυλία). «Ἡ Μάρω κι ὁ Γιάννος. Αὐτὰ τὰ δυὸ τ' ἄστρια ἦτον ἀδέρφια καὶ τὰ κνηγγαγε ἓνας ἀγῶς γὰ τὰ κόψη. Τραναίει ἡ Μάρω καὶ ρίχνει τὰ πλεχτήρια της κ' ἔγινε ποτάμι. Ἐπέρασε ὁ ἀγῶς. Πεταίει τὸ χένι της καὶ γίνεται λόγγος. Ἐπέρασε κι ἀπὸ κεῖ. Σάν εἶδανε τ' ἀδέρφια πὼς δὲ μπορήγαγε πλιὰ γὰ περάσουνε, περικαλέθηκαν στὸ Θιὸ καὶ γενήκαν ἄστρια καὶ σμίγουνε μιὰ φορὰ τὸ χρόνο καὶ φιλιῶνται. Ἡ Μάρω βγαίνει ἀπὸ τὴν Ἀνατολή κι ὁ Γιάννος στὴ Λύση» (Γ. Ταρσοῦλη, Πυλία). Ποῖαι ἐξηγήσεις ἢ διηγήσεις ὑπάρχουν διὰ τοῦ Παπᾶ τ' ἄχερα, τὸν Μεσονύχτη ἢ Γιαντιζῆ;

1. **Ἀνδρομέδα**: σταυρός.

2. **Ἄρκτος**: ἀλέτρι, ἀλετροπούδα, ἀμάξι τοῦ Δαυὶδ ἢ τοῦ προφήτη Ἡλία, ἀναποδοκάραβο, ἐφτὰ ἀδέρφια, ἐφτὰ Μαρίνες, ἐφτιαπόρθενος χορός, ἐφτιαπόρθενα κορίτσια, κάραβος, κιβωτὸς τοῦ Νῶε, κλέφτες, συμπεθεριό, τριῶνι, τσιράκι.

3. **Ἀφροδίτη, Ἐσπερος, Ἐῶς, Ἐωσφόρος**: Ἀποσπερίτης, ἄστερας, ἄστρο τῆς ἀγῆς, ἄστρο τῆς ἡμέρας, Ἀδγερινός, τοῦ ζευγᾶ τὸ ἄστρο, Γελαντιζῆς, Γιάννος καὶ Μάρω, ἡμερινός, μεράστερας, ταχινός κτλ.

4. **Βερενίκης κόμη**: Σινὴ ἢ τραπέζι τοὺς ἀρφανούς.

5. **Γαλαξίας**: Ἀρόμος τῆς Παναγίας, Ζουνάρι τῆς Καλόγριας, Ἰορδάνης ποταμός, Σωρός, τοῦ κουμπάρου τ' ἄχερα, τοῦ παπᾶ τ' ἄχερα, ἀχερόδρομος κτλ.

6. **Δίδυμοι**: Ἀντρογένιο, ζυγολάρι, ζυγοφόρι, βουδέλια.

7. **Ζεὺς**: Γελάν-καρβάνης, γελαντιζῆς, μεσονύχτης, νυχτοκόπος.

8. **Ζυγός**: Ζυγάλετρα, κουμούλια, ζύγια, ζυγοφόρια.—«Εἶναι τρία ἄστέρια καὶ πᾶνε μιὰ γραμμὴ τὰ τρία ἔτσ' * * * καὶ τὰ τρία ἔτσ' * * * εἶναι οἱ ζγοί. Αὐτὰ ἔρχονται κατόπ' ἀπ' τὴν Πούλια. Μπροστά ἡ Πούλια καὶ κατόπ' οἱ ζγοί. Τίς λὲν καὶ πῆγες. Οἱ ζγοί θὰ φανοῦν τέλια Ἰουλίον. Τά'χουν σημάδια ταχτικά» (στὴ Λήμνο).

9. **Ἡνίοχος**: Πυροσιά, σιδεροσιά.

10. **Ὀφίς, Οὐράνιος δράκων**.

11. **Περσεύς:** *Ράβδος τοῦ Ἄαρών, οἱ τρεῖς ἀστέρες πλησίον καὶ κάτωθεν τοῦ Σταυροῦ.*

12. **Πλειάς:** *Πλειά, πιλειά, ὀπλειά, ἀπλειά, πούλια, ποῦλιν, ἐξιάρα, ἐξιάστρον, κλώσσα, κλώσσαριά, τερεζή.* Δεισδιαιμονία: «Στις δεκοχτώ τοῦ Νοέμβρη πὸν βασιλεύει ἡ Πούλια, κάνει βοή στὸ γιολό, βροντάει πολὺ, σὴν Κυπαρισσία τὴν ἀκοῦνε» (Καινούργιο χωριὸ Πυλίας). Πρὸβλ. *Ἡ Πούλια βασιλεύοντα | καὶ πίσω παραγγέλλοντα | οὔτε τσοπάνης στὰ βουνά οὔτε γεωργὸς στοὺς κάμπους.*

13. **Πολικὸς ἀστήρ:** *Ἄστρο τῆς Τραμουντάνας: «εἶναι ἀσάλευτο».*

14. **Σειρίος:** *Ἀβτζή Γιαννάκης, Ἀποσπεριότης.* Ἐπήρεια τοῦ Σειρίου ἐπὶ τῆς ναυτιλίας.

15. **Σκορπίος:** *Γαλαρτσιῆδες, γεμελάκια, σκορπιῶνας.* Σκορπιδομέρα: ὅταν κανεῖς γεννηθῆ κατὰ τὸ ζῳδιὸν τοῦ Σκορπίου, θεωρεῖται δυστυχής.

16. **Τοξότης:** *Στάνη.*

17. **Ὠρίων:** *Ἀλετροπόδα, ἀλετροπόδι, βονάλετρα, караβās, λιτροπόδια, ὀπλειά, ποναλέρα (Κύπρ.), πῆγες (Σύμη).*

Δ'. Κομήται καὶ διάττοντες.

α) Κομήται.

Ἄνόματα καὶ δοξασῖαι περὶ αὐτῶν. Ἄστέρι μὲ ρουρά, προμηνύει συμφορὰς, πόλεμον ἢ λοιμὸν. «Ἡ Πόλ' ἀσ' τὸ θὰ ἐπαίρουντον, ἀγοῖκον ἄστρον ἐξέβεν' ἀτώρα πὰ ξάν' ἐξέβεν, ἂ ἵνεται πόλεμος» (Κοτύωρα). «Ὅταν ἔχ' κομήτη, εἶναι κακοχροσιά» (Τελώνια Λέσβου). Ποῖαι αἱ δεισδιαιμονία ἄλλοῦ;

β) Διάττοντες.

Φράσεις καὶ δοξασῖαι περὶ αὐτῶν: *χύνεται, ξεσύρνεται, πέφτει τ' ἄστρο, πιλαλοῦνε τ' ἀστέρια κτλ.* «Ὅταν πέφτη ἓνα ἄστρο, λένε ὅτι ἐφυγεν ἀπὸ τὴ φυλακὴ ἓνας φυλακισμένος καὶ δὲν λένε: νά! ἓνα ἄστρο πὸν πέφτει, γιὰ τὸν προδίδουν καὶ τὸν πιάνουν (Καστορία). Κατ' ἄλλους «οὔλο γρῆς εἶναι αὐτὰ πὸν χυνῶνται. Λαμπερὸ τρέχ'; πλούσιος πέθανε. Μικρὸ τρέχ'; φτωχὸς πέθανε» (Λέσβ. Θράκ.). Κατ' ἄλλους «ὅταν πιλαλοῦνε τ' ἀστέρια, θὰ γίνῃ πόλεμος» (Κρήτη).

Ε'. Ἀποφράδες.

Γενικά: Λέξεις καὶ φράσεις περὶ ἀποφράδων ἡμερῶν, κτλ. Ἀβράδναστη μέρα, ἀδέξια, ἀχαμνή, πίζουλη κτλ. Συνοπαρμός (ἐν Καρπάθῳ) ἡ τελευταία ἡμέρα τοῦ μηνός. Σαββάτο, κούντηρη μέρα, κακιὰ μέρα. Ἄλλαι ὅμοιαι φράσεις;

α) *Ἡμέραι ἀποφράδες.*

1. Ποῖαι ἡμέραι τῆς ἑβδομάδος θεωροῦνται ἀποφράδες εἰς ἑκα-
στον τόπον; π.χ. τὴν Δευτέραν ἐν Μακεδονίᾳ δὲν γίνεται γάμος, διότι δευτε-
ρώνει· ἐν Κομοτινῇ τὴν Δευτέραν δὲν λούονται, ἐν Μυτιλήνῃ οὐδὲν ἐπιχειροῦν,
οὐδὲ πληρώνουν τὰ χρέη των, διότι θὰ πληρώνουν εἰς ὄλην των τὴν ζωὴν. *Ἡ*
Τρίτη εἶναι ἀχαμνὴ καὶ δὲν ξεκινᾶνε γάμο, κοῦρο ἢ ἄλλες δουλειές (Ἀράχοβα).
Ἐν κινοῦν γιὰ ταξίδι, γιατί ἔχει μιὰ ὥρα ἀχαμνὴ (Καστορ.). Τρίτην, Πέμπτην
καὶ Σάββατον ἐν Ἠλείῳ δὲν ἀρχίζου ἐργασίαν, δὲν ξεκινοῦν διὰ ταξίδι. Πολ-
λαχοῦ τὸ Σάββατον δὲν τελειώνουν φόρεμα. Πρὸβλ. τὴν παροιμ. *Σαββάτο κόψε*
κι ἄρχεψε, δουλειὰ μὴν τελειώσης (Σηλυβρ.). Ποῖα εἶναι ἡ καλύτερη ἡμέρα,
διὰ νὰ λούζεται κανεὶς; Παροιμ. *Τὴν Πέφτη πέφτουν τὰ μαλλιά, τὴν Παρασκὴ*
μαδοῦνε | καὶ τὸ Σαββατοκύριακο ἀθοῦν καὶ λουλουδοῦνε (Λατσίδα Κρήτης).

2. Ποῖαι ἡμέραι τοῦ μηνός θεωροῦνται ἀποφράδες; Π.χ. ἡ τρίτη
καὶ ἡ 13ῃ κάθε μηνός εἶναι ἀποφράδες διὰ ταξίδια καὶ διὰ πᾶσαν ἐπιχείρησιν
πολλαχοῦ. Ἡ 9ῃ, 19ῃ, καὶ 29ῃ τῆς σελήνης ἀπαίσιον διὰ τὴν τέλεσιν γάμου εἰς
τὰ Σφακιά Κρήτης. Ἡ τελευταία ἡμέρα τοῦ μηνός ἐν Καρπάθῳ λέγεται *συνο-*
παρμός· τότε οὔτε δίνουν οὔτε παίρουν, διὰ νὰ μὴ *συνοπαρθοῦν* τὰ πράγ-
ματά των· ἐν Κρήτῃ λέγεται *συνεπαρσιά*· τότε δὲν κάνει νὰ πάρης φοθιά ἀπὸ
τὴ γειτονιά (Ἰνναχώριον).

3. Ἡμέραι τοῦ ἔτους ἀποφράδες:

Τῆς ἀγίας Μαύρας (3 Μαΐου): δὲν πλένουν, δὲν πῆζουν τυρί, δὲν λευ-
καίνουν παννί, διὰ νὰ μὴ μαυρίσουν. «*Κι ὄγοια μέρα πέση τῆς ἁγία Μαύρης, αὐτὴ*
τὴ μέρα τήνε φυλᾶνε οὐλο τὸ χρόνο: δὲ ράβουν, δὲ λευκαίνουν παννί, προπάν-
των δὲν ψήνουν σαποῦνι (Μεθώνη). Κι ἂν τύχη Κυριακὴ νὰ ῥθῃ ἡ ἁγία Μαύρα,
γάμος δὲν κάνει νὰ γίνῃ Κυριακὴ ὄλην τὴ χρονιά» (Αἰτωλ.). Τὸ λιοτρόπι καὶ
γενικῶς ἡ ἡμέρα τῆς ἑβδομάδος, κατὰ τὴν ὁποίαν συνέπεσεν ἡ ἑορτὴ τοῦ ἁγ.
Ἰωάννου (24 Ἰουνίου), θεωρεῖται ἀποφράς δι' ὅλον τὸ ἔτος· π.χ. δὲν ἀρχίζου
ἐργασίαν (Σέριφος, Θήρα καὶ ἄλλαχοῦ). «*Κι ὅποια μέρα πέσ' τ' ἀηγιαννιοῦ τοῦ*
Παραξ' σμοῦ (29 Αὐγούστου), αὐτὴν τὴ μέρα δὲ θὰ πρωτοσπεύρουμε, οὔτε θὰ
πρωτοθερίσουμε, οὔτε θὰ πρωταλωνίσουμε. Ὅ,τ' δουλειὰ μαζωμέν' δὲν τὴν ἀρ-
χινοῦμε αὐτὴν τὴ μέρα. Αὐτὴν τὴ μέρα τὴ λέμε ἀντίμερο» (Λῆμνος).

Ποῖαι ἡμέραι εἶναι τῆς ἄσπρης καὶ ποῖαι τῆς μαύρης; Π.χ. «*ὄγοια μέρα*
πέση τ' ἄγιο Θανασοῦ, ἐκεῖνη εἶναι τῆς ἄσπρης καὶ τὴ φυλᾶνε οὐλο τὸ χρόνο:
δὲν πατᾶνε χορσι ἢ λάδι, γιατί δὲν ξαστερώνει, δὲν βάνουνε πασιό, γιατί γίνεται
ἄσπρο κιλ. (Κορώνη).

4. Ἡμέραι αἴσiai. Ἡ Δευτέρα θεωρεῖται αἴσια ἡμέρα διὰ τὴν ἑναρξιν οἰασδὴποτε ἐργασίας. Ἡ Τετάρτη εἶναι βλοῦτσὰ μέρα (= καλή, εὐδοίωμος, Σῦρος). Τὴν Τετάρτη γεννήθηκε ὁ καλόμοιρος (Κύθν.). Ἐν Κορώνη συνηθίζουσι νὰ κόβουν Κυριακὴν τὰ καινουργῆ ἐνδύματα κτλ. Ὅποιος γεννηθῆ Κυριακὴ θὰ γίνῃ δεσπότης (Ἄν. Κρήτη) κτλ. Τῶν ἀγιῶν Σαράντω, καλὴ μέρα ὅτι φυτέψης πιάνει (Λέσβος).

β) **Μῆνες ἀπαίσιου.**

1. Φεβρουάριος. «Τὸ Φλεβάρη δὲν κάναν γάμο: Ἀν τὸν εἶχαμε σὲ καλό, γιατί τοῦ λείπουν μέρες. Τὸν φυλάγαμε. Κουτσοφλέβαρος!» (Ἄδραμύτ.). Εἰς τὴν Μεθώνην «τότε φυλᾶνε, γιατί κάνουνε κουτσὰ παιδιά».

2. Μάρτιος. Κατὰ Μάρτιον δὲν κόβουν τὰ μαλλιά των, διότι ἀσπρίζουν γρήγορα (Λαγκάδια) δὲν στέλνουν ροῦχα σὲ νεροτριβὲς (Χούνη Αἰτωλ.). Τετάρτην καὶ Παρασκευὴν Μαρτίου δὲν φυτεύουσι ἀμπέλους (Χατζηγύριον Θράκης). «Τὸ Μάρτη δὲ μπάζουνε χῶμα γιὰ νὰ χρίσουνε τὸ σπῖτι τους ἂν ξεχαστοῦνε καὶ μπάσουνε, θὰ ἔχουνε μερμηγγια οἶλο τὸ χρόνο» (Κορώνη).

3. Μάϊος. Γάμοι κατὰ Μάϊον θεωροῦνται δυστυχεῖς: Ἡ 1η, 3η καὶ 19η Μαΐου θεωροῦνται ἀποφράδες:

Τὴν 10ην Μαΐου ἐν Βονίτῃ ὀνομάζουσι ἡμέραν τοῦ Κάη καὶ οἰανδὴποτε ἡμέραν τῆς ἑβδομάδος συμπέση κατὰ τὸ ἔτος ἢ 10η Μαΐου, τὴν αὐτὴν ἡμέραν ὅλων τῶν ἑβδομάδων τοῦ ἔτους δὲν ἀρχίζουσι ἔργον καί, ἂν τύχη Κυριακὴ, δὲν στεφανώνονται. Εἰς τὴν Μεθώνην, Κάρπαθον κ.ἀ. «τὸ Μάη δὲ φυτεύουνε καὶ μάλιστα λουλούδια. Λένε πὼς ὅτι φυτέψης θὰ στὸ φέρουν στὸ κεφάλι σου».

Εἰς τὰ Λαγκάδια τὸν Μάϊον δὲν ὑφαίνουσι παννὶ ὅσαι ἔχουσι ἕνα υἱόν. Πρὸβλ. καὶ Ζακυνθίαν παροιμίαν: «ὀπόχει γιὸ μονογενῆ | τὸ Μάη μῆνα μὴ διαστή». Ἄλλαι δεισιδαιμονίαι σχετικαὶ μὲ τὸν Μάϊον:

4. Ἰούλιος. «Τὸ Θεριστὴ δὲν κάνουν γάμο, γιατί θερίζονται καὶ τὸν Τρυγητή, γιατί τρυγῶνται» (Μεθώνη).

5. Σεπτέμβριος. Ἀκατάλληλος διὰ γάμους, διότι τοὺς τρυγᾷ καὶ τοὺς θερίζει. Ἐν Κερκύρῃ τὴν 1ην Σεπτεμβρίου δὲν δανεῖζουσι, διότι τρυγείται ἡ οἰκία ἐκεῖνη καὶ ὅλον τὸν Σεπτέμβριον ἐν Λαγκαδίοις δὲν κόπτουσι ροῦχα. «Ὅταν πληγῶθῃ κανεὶς πρώτη τοῦ Σεπέμπερη, δὲ γιάνει ὅλον τὸ χρόνο» (Ἰνναχώρ. Κρήτ.).

γ) **Δίσεκτον ἔτος:**

Γάμοι δυστυχεῖς.— Κίνδυνος εἰς λεχοῦς.

«Ὁ Φλεβάρης ἅμα ἔχη 29 μέρες, ὅλος ὁ χρόνος εἶναι δέστροπος» (Τελώνια Λέσβ.). «Ἀνάποδος χρόνος δεκατρία φεγγάρια» (Μέτραι Θρ.).

δ) "Ωρα κακή.

Κατσά ώρα ή δωδεκάτη τῆς νυκτός, καθ' ἣν δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἐξέλθῃ τις εἰς ὁδοιπορίαν ("Ἄνδρος).

• Σταύρωμα τοῦ μεσημεριοῦ, ἐν Λασιδίᾳ Κρήτης, ἡ ώρα καθ' ἣν γυρίζουν οἱ «ἀφανταξῆς» (νεράιδες) καὶ πειράζουν τοὺς ἀνθρώπους.

Ἡ ἡμέρα ἔχει μίαν κακὴν ὥραν, καθ' ἣν πιάνουν οἱ κατάρες.

Σχετικαὶ φράσεις καὶ παροιμίαι: ἔτ'χι ώρα κακή κ' ἐπισεις (Αἰτωλ.). τσεῖνη τσ' ἀπομόναξη τό παθεν ἀπ' ὥρας ("Ἄνδρος). ἔλαχεν ἡ κακή ώρα (Ρόδος). Αἰῶν' ἀπ' τὴν ώρα τὴν κακιά, νὰ ζήσης χίλια χρόνια (Βιθυν.).

ε) Παροιμίαι σχετικαὶ μὲ τὰς ἡμέρας: π.χ. "Οἶα μας ἀνάποδα κι ὁ γάμος τὴν Τετράδη.- Σαββάτο κάνε ἀρχὴ καὶ ξόφληση μὴν κἀνης.- Σαββάτο τὰ Χριστούγεννα, πολλὰ παννιά στὸν Ἄδη, κτλ.

ζ' Μερομήνια.

Ἐκ τῶν καιρῶν, ποὺ ἐπικρατεῖ εἰς ὠρισμένας ἡμέρας τοῦ ἔτους, μαντεύονται περὶ τοῦ καιροῦ ποὺ θὰ ἐπικρατήσῃ καθ' ὅλον τὸ ἔτος, ὡς καὶ περὶ τῆς εὐτυχίας ἢ τῆς ἀτυχίας αὐτοῦ.

1. Ποίας λέξεις μεταχειρίζονται πρὸς δῆλωσιν τῶν ἡμερῶν τούτων; Π.χ. Μερομήνια, μουρμήνια (Μελένικ.), κεφαλομήνια (Σῦρος). μηνολόγια (Πάρος, Σέριφ.). μηναλλαγιά (Κύπρ.). καταμηνῆα κτλ. Μέρα καὶ μῆνας, τὰ Μερομήνια (Λῆμον).

2. Ποῖαι ἡμέραι λαμβάνονται εἰς κάθε τόπον ὡς μερομήνια;

Ἐν Ἡλείῳ, Αἰτωλίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ παρατηροῦν τὰς πρώτας δώδεκα ἡμέρας τοῦ Αὐγούστου· ἐκάστη ἐξ αὐτῶν ἀντιστοιχεῖ πρὸς ἓνα τῶν δώδεκα μηνῶν καὶ δεικνύει τὴν κατάστασιν τοῦ καιροῦ κατὰ τὸν μῆνα ἐκεῖνον. Εἰς τὰς Κυκλάδας καὶ ἀλλαχοῦ παρατηροῦν τὰς πρώτας ἐξ ἡμέρας τοῦ Αὐγούστου· ἐκάστη ἡμέρα ἀπὸ τῆς πρωΐας μέχρι τῆς μεσημβρίας ἀντιστοιχεῖ πρὸς ἓνα μῆνα καὶ ἀπὸ τῆς μεσημβρίας μέχρι τῆς ἑσπέρας πρὸς ἄλλον. Ἐν Κύπρῳ παρατηροῦν τὸν καιρὸν ἀπὸ 3-15 Αὐγούστου, ἐν Ἀρκαδίᾳ ἀπὸ τῆς 30 Μαρτίου μέχρι τῆς 4ης Ἀπριλίου (Γριεὲς ἡμέρες), ἐν Πόντῳ 9 ἡμέρας πρὸ καὶ 9 μετὰ τὴν 1ην Μαρτίου καὶ τὰ Δωδεκαήμερα, ἐν Λέσβῳ ἀπὸ τῆς 1ης Ἰαννου (25 Ἰουλ.) ἴσαμε τοῦ Χριστοῦ (6 Αὐγούστου).

Ποῖαι προγνώσεις γίνονται ἀπὸ τὴν παρατήρησιν τοῦ καιροῦ ἢ τῶν κινήσεων τῶν ζώων κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ ἢ κατὰ τὴν Πρώτην τοῦ ἔτους ἢ κατ' ἄλλας ἐορτάς; Π.χ. εἰς τὴν Λῆμον «ἄμα τ' αἱ Βασιλειῶ

βγάλ' ἥλιο καὶ καθίσουν οἱ γυναῖκες σὲ προσήλιο, λέγε: "Ἐχ' μπαμπάκια πολλὰ φέτο!" Εἰς τὸ Ἄδραμύτιον «ἀνήμερα τοῦ προφήτη Διᾶ οἱ τσομπανοὶ λογιάζουν τὸ σκύλο πῶς πλάγιαζε: βάν' τὴ μούρη τ' σὰ σκέλια τ'; Θὰ κάνη χειμῶνα. "Ἄμα πλαγιάζ' μὲ δὴ γαρδιά τ', εἶναι σὰ γαλουκαῖθ'. Τότες κάνουνε καὶ χαρὰ καὶ σφάζουνε ἓνα - δυὸ ἀρνιά».

Ζ'. Δρίμες.

α) Γενικά:

1. Ὄνόματα καὶ δοξασαίαι περὶ αὐτῶν: *Ιρίμες, δρίμες, δρίματα, δρίματα* (Κάρυστ.), *δρίμερα* (Ἄγραφα), *Δριμάρης* (ὁ Αὐγουστος), *Καζαουσιές* ἢ *καλαουσκές* ἢ *καλές* τ' *Ἀούστου* (Κύπρ.), *Ἀγουστιάσματα* (Πόντος), *Ἀλαουσιίνες*, *Σαπέας* κτλ. «*Ἡ Σωτήρα τὰ βάζει | κ' ἡ ἀγία Ἄρνα τὰ βγάζει*», δηλ. τὰ *δρίματα* μπαίνουν τοῦ *Σωτήρος* καὶ φεύγουν τῆς *ἀγίας Ἄρνας*» (Κυθωνίαι).

Πίστις ὅτι τὸ νερὸ εἰς ὠρισμένας ἡμέρας ἔχει ἐπήρεια εἰς τὰ ξύλα, ἐνδύματα, σώματα· π.χ. ὅσα παννικὰ πλυθοῦν τότε λειώνουν, ὅσα ξύλα κοποῦν σαρπίζουν κτλ. Διηγήσεις περὶ βλαβῶν ἀπὸ τῆς Δρίμες εἰς τὸ πλύσιμον, τὸ ζύωμα, τὸ λούσιμον κτλ.

2. Εἰς ποίαν αἰτίαν ἀποδίδεται ἡ ἐπήρεια αὐτή;

Ἀποδίδεται εἰς ὄντα δαιμονικά (*Ἄνεμικές, ξωτικές, Ἀλαουσιίνες*) ἢ εἰς ἐπίδρασιν τοῦ ἡλίου ἢ τῆς σελήνης; (*Διόκριση, ἥλιος δριμὸς* κτλ.). Κατὰ τοὺς Ἄραχοβίτας Παρν. «τὰ δρίματα εἶναι οἱ τρεῖς προῖτες, οἱ τρεῖς μεσαῖες καὶ οἱ τρεῖς τελευταῖες ἡμέρες τοῦ Ἀυγούστου. Εἶναι τρεῖς γριγές. Ἀπὸ τῆς τρεῖς γριγές ἢ μὰ κάτι κακὸ θὰ κάνη σὲ κείνους πὸν πλένουν κομματιάζονται τὰ σκουτιά, γιατί ἀντικριτίζουντ' οἱ πειρασμοί· γι' αὐτὸ δὲν πλένουν, γιατί μπορεῖ νὰ τύχη ἢ κακὴ γριγιά».

3. Ἐπωδαὶ καὶ τρόποι ἀποτροπῆς: Π.χ. ρίχνουν πέταλο σὲ νερό· εἶναι *γιατρικὸ τὸ σίδερο* (Νάξος). Εἰς τὴν Κρήτην (Ἰνναχώριον) «τὴν ἡμέρα τοῦ Πάσχα μὲ τὸ Χριστὸς Ἀνέστη πλύνουνε ἓνα μαντηλάκι, γιὰ νὰ μὴν τοὺς πειράζουνε οἱ δρίμες». Ποῦ αἱ γυναῖκες κατὰ τὴν ἐγκυμοσύνην τῶν ἐορτάζουν τὴν 24ην Ἰουνίου τῆς «*Δρίμες*»;

β) Ἐπὶ μέρους:

1. Δρίμες Δωδεκαήμερου (25 Δεκεμβρίου-6 Ἰανουαρίου) (Ἡπειρ., Θεσσ., Εὐρυταν., Παξοί). «*Δρίμες* καὶ *δρίμερα* ὀνομάζουν αἱ γυναῖκες τὰ Δωδεκαήμερα, τὰς πρὸ τῶν Φώτων 12 ἡμέρας, καθ' ἃς δὲν πλύνουν» (Εὐρυτανία).

2. Δρίμες Μαρτίου: «*Ἄμα ἔρχεται ὁ Μάρτης, μπαίνουν τὰ δρίματα καὶ*

τότε δὲν πᾶνε σὶ ἀμπέλια νὰ καθερίσουν (Ἀράχοβα Παρν.). Ποῖαι ἡμέραι τοῦ Μαρτίου εἶναι τὰ δριμάτα καὶ ποίας ἐργασίας ἀποφεύγουν νὰ κάμουν κατ' αὐτάς; Π.χ. αἱ τρεῖς πρῶται ἡμέραι: γυναῖκες πρωτόγεννες δὲν δουλεύουν. Αἱ τρεῖς μεσαῖαι καὶ αἱ τρεῖς τελευταῖαι (Γριὲς μέρες): δὲν πλύνουν, δὲν λούζονται, δὲν διαζονται παννὶ κτλ. Κατ' ἄλλους αἱ πρῶται 10 ἢ 12 ἡμέραι τοῦ μηνός, ὅτε δὲν κόπτουν ξυλικὴν (Λαμία).

3. Δριήμες Ἰουνίου.

Ἡ 24 Ἰουνίου εἶναι *Λιοτρόπι καὶ λειώνουν τὰ ροῦχα* (Λέρος). Συνήθεια ν' ἀπλώνουν τὰ ροῦχα στὸ σχοινὶ (Θράκη).

4. Δριήμες Ἰουλίου.

Ἀπὸ 24 Ἰουλίου-6 Αὐγούστου, ἐπειδὴ ὁ ἥλιος εἶναι «δριμός», δὲν λευκαίνουν, δὲν πλένουν σὲ ποτάμια, δὲν κόβουν ξυλεῖα (Εὔβοια). «*Ὁ ἥλιος εἶναι δριμός καὶ τὰ καίει τὰ σκοτυῖα*» (Σύμη).

Ἀπὸ 26 Ἰουλίου-31 Αὐγούστου ἐν Λέσβῳ.

5. Δριήμες Αὐγούστου (*Κακαουσιῆς ἢ Καλαουσιῆς ἢ Καλὲς τ' Ἀού-στων*) (Κύπρος).

Αἱ πρῶται τρεῖς ἢ ἕξ ἢ δώδεκα ἡμέραι: δὲν πλένουν, δὲν κολυμβοῦν οὔτε λούζονται. «*Ἄμα θέλις νὰ πλύνῃς κάνα ροῦχο, θὰ ρίξῃς ἕνα καρφὶ μέσ' στὴ σκάφ', γιὰτὶ ἀλλιῶς λειώνῃ*» (Λέσβ.). Εἰς τὴν Σινώπην «*ὅποιος θέλει νὰ κάνῃ λουτροὺ τὶς ἡμέρες αὐτὲς (τὶς σάπιες), γιὰ νὰ μὴ σαπίσῃ, παίρνει ἕνα καρφὶ σκουριασμένο καὶ τὸ ρίχνει μέσ' στὴ θάλασσα*».

Ἡ 15η, 23η, 29η Αὐγούστου. Αἱ τρεῖς μέσαι ἡμέραι. Αἱ τρεῖς τελευταῖαι ἡμέραι.

γ) *Παροιμῖαι* σχετικαὶ μὲ τὶς δριήμες:

Π.χ. *τ' Αὐγούστου οἱ δριήμες στὰ παννὰ καὶ τοῦ Μαρτιοῦ στὰ ξύλα.*

Η'. Ἀριθμοί.

Δοξασίαι περὶ ἀριθμῶν:

α) *Μονὰ καὶ ζυγά*. Π.χ. «*Στὸ λούσιμο προσέχουν νὰ ᾄναι ἢ μιὰ ἢ τρεῖς βολὲς πὺρ βάνουν τὸ σαποῦν.*» *Ἄμα λουστοῦνε ζυγά, πιστεύουν ὅτι βγαίνουν τὰ μάγια καὶ τοὺς πονεῖ τὸ κεφάλι. Γι' αὐτὸ λούζουν καὶ τὸν κόπανο, γιὰ νὰ γίνουν μονά. Καὶ τὰ πουλιὰ τὰ βάνουνε πάντοτε μονά* δηλ. τόσα ζευγάρια ἀγὰ καὶ μία ἢ κλωσσα γίνονται μονά» (Μεθώνη). «*Ὅταν γάνουν κόλλυβα, βράζουν μονὲς κοῦπες ἢ φονχιῆς σπάρι*» (Μέτρα).

β) Διάφοροι ἀριθμοί.

Ἄριθμὸς 7. Π.χ. «Στὰ κάθε ἑπτὰ χρόνια γυρίζει ἡ ἀτμοσφαῖρα ἔρχονται τὰ 7 εἴδη καὶ τὰ 7 δόστυχα χρόνια» (Πυλία). Στὴν Ἀγιάσο «τὸ 7 τὸ ἔχουνε σὲ κακό· κι οὐλα τὰ δυστυχήματα τὸ Ἀγιάσος γινίκανε σὲ χρόνια μὲ τὸ 7» (1837, 1847, 1877).

Ποῖαι αἱ κρατοῦσαι ἀντιλήψεις διὰ τοὺς ἀριθμοὺς 9, 12, 13, 40, 72;

Εὐρητήριον κοινῶν ὀνομάτων ἀστέρων καὶ ἀστερισμῶν.

Ἄβτζη-Γιαννάκης βλ. Σείριον	Ἐφταπάρθενος χορὸς »
Ἄλέτρι βλ. Ἄρκτον	Ἐφταπάρθενα κορίτσια »
Ἄλειτροπόδα βλ. Ἄρκτον καὶ Ὠρίωνα	Ζουνάρι τῆς Καλόγορας βλ. Γαλαξίαν
Ἄμάξι τοῦ Λαβίδ βλ. Ἄρκτον	Ζυγάλετρα βλ. Ζυγὸν
Ἄναποδοκάραβο βλ. Ἄρκτον	Ζύγια βλ. »
Ἄντρογόνο βλ. Διδύμους	Ζυγολάρι βλ. Διδύμους
Ἄπλειά βλ. Πλειάδα	Ζυγοφόρια » »
Ἄποσπερίτης βλ. Ἀφροδίτην καὶ Σείριον	Ἡμερινὸς βλ. Ἀφροδίτην
Ἄστερας βλ. Ἀφροδίτην	Ἰορδάνης βλ. Γαλαξίαν
Ἄστρο τῆς Αὐγῆς βλ. Ἀφροδίτην	Καραβάς βλ. Ὠρίωνα
» » ἡμέρας » »	Κάραβος βλ. Ἄρκτον
» τοῦ ζευγᾶ » »	Κιβωτὸς τοῦ Νῶε βλ. Ἄρκτον
» τῆς Τραμουντάνας βλ. Πολι- κὸν Ἄστέρα	Κλέφτης βλ. Ἄρκτον
Ἀυγερινὸς βλ. Ἀφροδίτην	Κλωσσα, κλωσσαριά βλ. Πλειάδα
Ἀχερόδρομος βλ. Γαλαξίαν	Κουμούλια βλ. Ζυγὸν
Βουαλέτρα βλ. Ὠρίωνα	Λιτροπόδια βλ. Ὠρίωνα
Βουδέλλια βλ. Διδύμους	Μαρουδιά βλ. Ἀφροδίτην
Γαλαρτσῆδες βλ. Σκορπίον	Μεράστερας » »
Γελάν-καρβάνης βλ. «Ζεὺς»	Μεσονύχτης βλ. «Ζεὺς»
Γελανζῆς βλ. Ἀφροδίτην καὶ «Ζεὺς»	Νυχτοκόπος » »
Γεμελάκια βλ. Σκορπίον	Ὀπλειά βλ. Πλειάδα καὶ Ὠρίωνα
Γιάννος καὶ Μάρω βλ. Ἀφροδίτην	Πῆγες βλ. Ὠρίωνα
Δρόμος τῆς Παναγίας βλ. Γαλαξίαν	Πιλειά βλ. Πλειάδα
Ἐξιάστρα βλ. Πλειάδα.	Πουαλέρκα βλ. Ὠρίωνα
Ἐξιάστρον βλ. Πλειάδα	Πούλια βλ. Πλειάδα
Ἐφτὰ ἀδέρφια βλ. Ἄρκτον	Ποῦλιν » »
Ἐφτὰ Μαρίνες βλ. Ἄρκτον	Πυροστιά βλ. Ἡνίοχον
	Ράβδος τοῦ Ἀαρὼν βλ. Περσέα
	Σιδεροστιά βλ. Ἡνίοχον

Σινίν τούς ἀρφανούς βλ. Κόμην Βε-
ρενίκης
Σκορπιῶνας βλ. Σκορπίον
Στάνη βλ. Τοξότην
Συμπεθεριῶ βλ. Ἄρκτον
Σωρός βλ. Γαλαξίαν
Ταχινός βλ. Ἄφροδιτην
Τερεξή βλ. Πλειάδα

Τοῦ Κουμπάρου τ' ἄχερα βλ. Γαλαξίαν
Τοῦ παπᾶ τ' ἄχερα βλ. Γαλαξίαν
Τραπέξι τούς ἀρφανούς βλ. Κόμην
Βερενίκης
Τριώνι βλ. Ἄρκτον
Τσιράκι βλ. Ἄρκτον.
Φωσφόρος βλ. Ἄφροδιτην.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ

ΜΕΤΕΩΡΟΛΟΓΙΑ

ΚΑΙΡΟΙ

Α'. Ἀστραπή, κεραυνὸς καὶ βροντή.

α) *Δέξεις καὶ ἐκφράσεις εἰκονικαὶ* περὶ ἀστραπῆς, κεραυνοῦ καὶ βροντῆς· π.χ. ἀστραπόβολο, ἀστραπονβουλαίε (Αἰτωλ.)· πέφτουν ἀστροπελέκια· ὁ Θεὸς καλλιγών' τ' ἄλογό τ', ὁ Θεὸς κυλάει τὰ βαρέλια τ', ὁ Θεὸς παντρεύει τὸν ἑγὼ τοῦ, ὁ Προφήτης περιδιαβάξει μὲ τὸ ἄρμα τοῦ κτλ. *χερομ'λίξ'* λέει ὁ γεωργὸς (τῆς Λήμνου), ὅταν ἀκούη τὸ βρόντο· τ' Ἀηλιᾶ τ' ἄλογα πλαλοῦνε στ' οὐρανοῦ τὰ καλντεριμίγια καὶ τσαγμακίζνε τὰ πέταλά τς (Μέτραι) κτλ.

β) *Δοξασίαι*. Πῶς γίνονται ἡ ἀστραπή καὶ ἡ βροντή; Πίστις ὅτι ὁ Θεὸς (ἢ ὁ Προφήτης Ἡλίας) κυνηγεῖ δράκοντα ἢ τὸν διάβολον. Ὁ διάβολος διωκόμενος καταφεύγει εἰς μεγάλα δένδρα ἢ εἰς τὸ σῶμα τῆς γάτας, μαζὶ μὲ τὴν βροχὴν πέφτει καμμιὰ φορὰ αἷμα. Ἀπὸ τὸν κρότον τῆς ἀμάξης τοῦ Θεοῦ, σὰν διατρέχη τὰ σύννεφα, παράγονται αἱ βρονταί, ἀπὸ δὲ τὴν προστριβὴν τῶν πετάλων τῶν ἀλόγων ἐπάνω στὶς πέτρες αἱ ἀστραπαὶ (Κύπρο). Ἄλλαι ἐξηγήσεις: Π.χ. εἰς τὴν Ἡπειρον (Λοζέτσι) πιστεύουν, ὅτι «ὁ Θεὸς βλέπει τὸν Πειρασμὸ στὴ γῆς καὶ ρίχνει τ' ἀστραπόβολο ὄχι τὸν οὐρανὸ νὰ τὸν βαρέσῃ κι ὁ διάβολος, ἅμα ἀκούη τὸ κρισιάνισμα, φοβᾶται καὶ παγαίν' μέσα στὴ γῆς σαράντα ὄργυνες· καὶ τ' ἀστραπόβολο πααίν' σαράντα μιὰ καὶ βρῖσκει τὸ διάβολο καὶ τὸν βαρεῖ στὸ κεφάλ' καὶ τὸν σκοτῶν'». — Ἡ ἀστραπή κυνηγᾷ τὰ φίδια. «Τὸ φίδι ἅμα σκοτωθῆ ἀπὸ ἀστροπελέκι, μένει μόνον τὸ δέρμα τοῦ, τὸ πκάμσό τ', τὸ ὁποῖον χρησιμεύει ὡς ἀλεξιφοβον» (Μέτραι). — Ὁ φλοιὸς καὶ τὸ ξύλον κεραυνοβλήτου δένδρου θεραπεύουν τὴν ἐπιληψίαν κτλ.

γ) *Δεισιδαίμονες συνήθεται πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ κεραυνοῦ*. Π.χ. διώχουν τὴν γάτα καὶ τὸν σκύλο ἀπὸ τὸ σπίτι, ρίχνουν ἄξιζες καὶ σιδηρᾶ σκευὴ ἔξω, καρφώνουν ἐπάνω ἀπὸ τὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ (ἢ στὰ κατάρτια τῶν काराबियों) τὸ ρύγχος ἢ τὴν σιαγόνα χοίρου κτλ. Σβήνουν κάθε φωτιά, ὅταν ἀστράφτη (Θάσος, Λέσβ.). Ἐν ὥρᾳ καταιγίδος δὲν κάθονται εἰς τὸ τζάκι (ἢ στάχτη τραῦ τὸν κεραυνό, καθὼς καὶ ὁ καθρέφτης, γι' αὐτὸ τὸν ἀναποδογυρίζουν, Λέσβ.) κτλ. Τὸ πρῶτο αὐτὸ τῆς Μεγάλης Πέμπτης τὸ ρίχνουν ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι μὲ ὀρμὴ γιὰ νὰ διασκορπιστῇ τὸ κακὸ (Μέτραι) ἢ ἀνάβουν τὸ κερί τοῦ Ἐπιταφίου (Πάρος, Κορώνη).

δ) *Τί εἶναι τὸ ἀστροπελέκι*; Ποίαν μορφήν καὶ ποίας θαυμασίας ιδιότη-
τας ἔχει, ὅταν εὐρεθῇ; Χρησις αὐτοῦ εἰς ἀσθeneίας κλπ. (Φυλακτό, μέσον κατὰ
τῆς βασκανίας, κατὰ τοῦ κεραυνοῦ κτλ.) «Στὰ Λύχνα (τῆς Λήμνου), στὰ 1935
ποῦ ἔπεσε κεραυνός, ψάχνανε νὰ βροῦν τὴν πέτρα· πέφτει πέτρα, μὰ χώνεται βα-
θιὰ μέσα στὴ γῆς καὶ σὲ σαράντα μέρες ἀνεβαίνει. Ἄμα τὴ βοῆς, ξέρεις τί
καλὸ εἶναι; μ' αὐτὴν μπορεῖς νὰ καταλαβαίνης τὸν καιρὸ» (Λῆμν.).

ε) *Παροιμῖαι* σχετικαὶ μὲ τὴν ἀστραπὴν καὶ τὴν βροντὴν. Π. χ. "Ὁλ' οἱ
μῆνες νὰ βροντᾶνε κι ὁ Γεννάρης νὰ σοιπαίη (Μέτραι). Γενναριοῦ βροντῆς, χιο-
ριοῦ δουλειῆς (Κρήτη). Ἄστραψε στὸ Ζάλογγο; βάλε μέσα τ' ἄλλογο! (Ἡπειρ.).

Β'. Σύννεφα, βροχὴ, ὀμίχλη, πάχνη, χιών, χάλαζα.

α) Λέξεις καὶ ἐκφράσεις περὶ αὐτῶν.

Εἶναι συνοχὴ ἢ κλεισμένος ὁ καιρὸς, δηλ. ὁ ὀρίζων εἶναι σκεπασμένος ἀπὸ
σύννεφα (Κυνοῦρ). Βροχὴ ἀπαλὴ, ἀπλῆ, σιγανή, δυνατὴ, χατιρικὴ: τὸ ἴνα τὸ βόδι
βρέχεται, τ' ἄλλο δὲ βρέχεται (ἂν καὶ εἶναι καὶ τὰ δυὸ ζεμένα (Λῆμν.): νερὸ θε-
σικὸ ἢ θεϊκὸ, θεοπόντω τὸ ρίχνει μὲ τ' ἄσκι, μὲ τὸ κόσκινο κατουρλόκαιρος,
κατουρλονοτιά· γαιδουροπνίχτης, ὁ ἀνατολικὸς στὸ Λασηθι: «βγάζει πολὺ νερὸ καὶ
πνίγει τοὺς γαιδάρους ποὺ βόσκονται στ' ἄσκι». Σύννεφα, νέφαλα, νεροκάπονα
κτλ. Ἀμίχλη, μούχλα, ἀντάρρα, δεῖσα, καισιφάρα, ἢ ὀμίχλη (Μάνη, Πυλία), κατα-
χνιὰ κτλ. Δροσιά, πάχνη, τσάχνη, κραιὶ κτλ. Σταυρωτό, ἐν Κρήτῃ, ἀμολόγητο ἐν
Κύπρῳ, Κρήτῃ, ἢ χάλαζα. Δρόλαπας, τὸ νερόχιονο (Καλάβρυτα). Στούπα, στου-
πίζει = πέφτουν νιφάδες κτλ.

β) Δοξασῖαι περὶ βροχῆς, ὀμίχλης, χάλαζης κτλ.

Πῶς γίνεται ἡ βροχὴ; Πέφτει ἀπὸ τίς τρυπες τοῦ οὐρανοῦ; ἢ ὁ Θεὸς
δερμονίζῃ τὴ βροχὴ; Προβλ. τὰς φράσεις: τὸ ρίχνει μὲ τὸ κόσκινο, μὲ τὸ δρε-
μόνι, μὲ τ' ἄσκι κτλ. Πῶς γίνεται ἡ ὀμίχλη, ἢ πάχνη;

γ) *Τρόποι πρὸς πρόκλησιν βροχῆς:*

Λιτανεία στὸν ἁη-Λιαῖ. Εἰς τὴν Λέσβον π.χ. *πηγαίνουν καὶ τέσσερεις ὥρες δρόμο. Εἰς τὸ Βογατσικὸν «ἐμβαπτίζουν μίαν εἰκόνα μέσα στὸ νερὸ ρουακίου ἢ ποταμοῦ καὶ τὴν ἀφήνουν ἐκεῖ ἕως ὅτου βρέξη».* Περπερούνα, κατακλυσμοί. Περιγραφή τῶν συνηθειῶν τούτων. Βλ. κεφάλ. Ζ' Μαγεία.

δ) *Τρόποι πρὸς κατάπαυσιν τῆς βροχῆς ἢ τῆς χαλάζης:*

Ἡ πυροστιὰ ἀνάποδα, τὸ αὐγὸ τῆς Πασχαλιᾶς ἔξω στὴν αὐλὴ τοῦ σπιτιοῦ. Ἄλλαι μαγικαὶ πράξεις: π.χ. ἂν ὁ πρωτότοκος φάγη τρεῖς κόκκους χαλάζης, τότε ἢ σταματᾷ ἐντελῶς ἢ μεταβάλλεται σὲ νεροχάλαζο (Βογατσικόν).

Γ'. Ἰρις.

α) *Δημῶδεις ὀνομασίαι τῆς Ἰριδος.* Π.χ. *Δόξα, τὸ δοξάρι ἢ τὸ ζουνάρι τῆς καλογοιᾶς, τὸ ζουνάρι τῆς Παναγίας, Κεραζώνη, Κεραζοῦ, Κερασελένη, τοῦ Θεοῦ τὸ χέρι, ἀνεμοδόχος (Τῆνος), τὸ Γῦρον (Σούρμενα) κτλ. Ἔστησεν καμάραν (Κύπρ.), ἔθριξε δόξα (Εὔβοια).*

β) *Δοξασίαι καὶ παραδόσεις σχετικαὶ μὲ τὴν Ἰριν.*

Π.χ. *Ἡ Δόξα κατεβαίν' στὴ θάλασσα καὶ πίν' νερὸ (Μέτραι). Ὅποιος ἀδρασκελίῳ τὸ ζουνάρι τῆς Παναγίας ἢ περάση ἀποκάτω, ἂν εἶναι ἀγόρι, γίνεται κορίτσι κὶ ἂν εἶναι κορίτσι, γίνεται ἀγόρι (Μέτραι). Ὅποιος τὸ δείχνει μὲ τὸ δάχτυλο παθαίνει.* Ἄν κανεῖς εὖρη κωνσταντινάτο εἰς τὴν βάσιν τῆς Ἰριδος, δηλ. εἰς τὸ μέρος, ὅπου στηρίζεται ἢ μία ἄκρα τοῦ τόξου, θὰ ἔχη εὐτυχίαν κτλ.

γ) *Παροιμίαι σχετικαὶ μὲ τὸ Οὐράνιον τόξον.*

Π.χ. *Ὅποιος δῆ τὴν Κεραζώζα | καὶ δὲν τήνε χαιρετήξῃ | μαῦρον ὄφιν νὰ πατήσῃ, | μαῦρο πόνεμα νὰ βγάλῃ | ἀπὸ κάτω στὴ βυχάλῃ (Κρήτη). Ἡ κερὰ Σελένη | κάθεται καὶ πλένει | τοῦ Χριστοῦ τὴ ζώνη | καὶ τὴ σιδερώνει (Ρεῖσδερε).*

δ) *Προγνωστικὰ ἀπὸ τὰ χρώματα τῆς Ἰριδος:* Π.χ. *ἄμα εἶναι τὸ κόκκινο πῶς πολὺ, θὰ ἔχ' κρᾶσά πολλὰ κείνη τὴ χροιά· ἄμα εἶναι τὸ κίτρινο πῶς πολὺ, θὰ ἔχ' λάδι ἄμα εἶναι τὸ πράσινο, θὰ εἶναι τὰ σπαρτιά, τὰ γεννήματα πῶς πολλὰ (Λῆμος, Κρήτη).*

Λ'. Ἄνεμοι.

α) *Ὄνόματα ἀνέμων καὶ φράσεις περὶ αὐτῶν:*

1. Οἱ ὀκτὼ κυριώτεροι ἄνεμοι: *Βοριάς, Νότος, Ἀνατολικὸς ἢ Λεβάντες,*

Πουνέντες, Γραϊγος (δ ΒΑ), Μαϊστρος (δ ΒΔ), Σιρόκος (δ ΝΑ), Γαρμπής (δ ΝΔ). Ποια τὰ ὀνόματά των κατὰ τόπους;

2. Τοπικοί ἄνεμοι: *Μπάτης, Κατεβατός, Μέγας, Θρακιᾶς, Βαρδάρης, Προβέντα, Ἀπόγειο, Μπουκαδούρα κτλ.*

3. *Μουγκρίζει ὁ βοριάς, σφυρίζ' ἡ νοτιά, βογκάει, σηκώθηκε, ἔπεσε ὁ ἀγέρας κτλ.*

β) *Προσωποποιήσις τῶν ἀνέμων. Δοξασίαι καὶ παραδόσεις περὶ αὐτῶν.*

1. Ποῖος ἐξαποστέλλει τοὺς ἀνέμους; Οἱ Κύπριοι χωρικοί, ὅταν λικιμίζουν τὰ σιτηρὰ στὸ ἄλῶνι, ἐπικαλοῦνται τὸν προφήτην Ἡλίαν: *Στείλε, Ἀηλία μου, τὸν ἄνεμό σου τζαὶ νὰ σοῦ ἄγω ἕνα τζερίν.*

2. Πῶς φαντάζεται ὁ λαὸς τὸν Βοριᾶ καὶ τὴν Νοτιά; Ποία ἡ ἐπίδρασις των; π.χ.: *Ἐκεῖνος φέρνει τὸ νερὸ κι ὁ κὺρ Βοριᾶς τὸ χιόνι, κι ὁ σκύλος Ἀνετολικὸς τὸ σταυρωτὸ χαλάζι (Κρήτη).*

3. Παλάτια τῶν ἀνέμων. Μάννα μὲ δώδεκα παιδιά, θηλυκὰ καὶ σερνικά.

4. Πάλη τῶν ἀνέμων ἀναμεταξύ των, προπαντὸς τὴν παραμονὴν τῶν Θεοφανείων. Ὁ ὑπερισχύων κατ' αὐτὴν θὰ πνέῃ διαρκῶς καθ' ὄλον τὸν χρόνον. Οὕτω «τὴν παραμονὴ τῶν Φωτῶνε παλεύουνε ἑβδομήντα δύο καιροὶ μεταξύ τους καὶ τηρᾶμε ποιὸς θὰ γεννηθῆ καὶ ποιὸς θὰ βαφτισθῆ. Ἐκεῖνος ποὺ θὰ βαφτισθῆ τὴν ὥρα ποὺ βουλᾶνε τὸ σταυρὸ στὸ λεβέτι, ἐκεῖνος θὰ φουσᾶ ὄλο τὸ χρόνο» (Πυλία). *Ἐκεῖνος ποὺ θὰ βαφτισθῆ τὴν ὥρα ποὺ βουλᾶνε τὸ σταυρὸ στὸ λεβέτι, ἐκεῖνος θὰ φουσᾶ ὄλο τὸ χρόνο» (Πυλία). Ὁ Καιρὸς δέρεται, τὸ πῆρε ὁ Βοριᾶς, καταπόνεσεν (= νίκησε) ὁ Βοριᾶς, ἐβαφτισθῆκαν τὰ νερὰ καὶ ἡσυχάσανε οἱ καιροὶ (Ἰνναχώριον) κτλ. Πίστις ὅτι τότε πολεμοῦν τὰ βασίλεια...*

γ) *Ἐπιτιμήσις ἀνέμων καὶ μέσα πρὸς κατευνασμὸν αὐτῶν:* Π.χ. εἰς τὴν Λέσβον «καρφώνουνε τίς ἀνέμοι βάζουνε ἕνα παννὶ μέσ' σὲ μιὰν τρῶπα: φράζουνε τὴν τρῶπα, νὰ ποῦμε τῆς Νοτιᾶς. Βάζουνε καὶ τρία μεγάλα καρφιά, σποῦνε κ' ἕνα κ' μᾶρ' νερὸ καὶ λένε: ὅπως ἔσπασε τὸ κ' μᾶρ' ἔτσ' νὰ σπᾶς' κι ἀγέρας. Καὶ σταματᾶ ἀγέρας. Ἀμα πάλι θέλνε νὰ πάρη ἀγέρας, βγάξ'νε τὰ βρακιά τους καὶ τὰ τινάζ'νε».

δ) *Παραδόσεις, παροιμίαι, τραγούδια, δίστιχα, παραμύθια* σχετικὰ μὲ τοὺς ἀνέμους. Π.χ. *Στσοὶ τριάντα Ἀηαντριᾶς, | ἀντρεϊεύεται ὁ Βοριᾶς.*

Ε'. Καταιγίς.

α) *Ὄνόματα καὶ φράσεις.* Χάση, ξυλοχάλαση, πλησμονή, ριπή, χαλασμός κόσμου, ἡ συντέλεια τοῦ κόσμου, κατακλυσμός, ἀνταπόδοση θυμὸς θεϊκὸς (Νάξ.), σύγκλυσσις, συναπαρσά (Κρήτη), καταποντισμός.

β) *Δοξασίαι και παραστάσεις περι γενέσεως τῆς καταιγίδος*. Πάλη ἀνέμων ἢ στοιχειῶν, θρηῆνος Νεραΐδας ἢ Γοργόνας κλπ.

Γ'. Ἀνεμοστρόβιλος.

α) *Ὄνόματα και φράσεις*. Ἀνεμοστρόφιλας, ἀνεμοροφούφουλας, ἀνεμοξουριά, ἀνεμογαζοῦ, ἀνεμική κτλ. Σκώθ' κε ἕνας ἀνεμοστρόφος! (Μέτρα).

β) *Δοξασίαι και παραδόσεις περι ἀνεμοστρόβιλου*. Κατά τινες μέσα στὸν ἀνεμοστρόβιλον χορεύουν Νεραΐδες και ὅποιον ἰδοῦν, τὸν παίρνουν· κατ' ἄλλους περνᾷ ὁ ἀφέντης τῶν δαιμόνων. Ἡ κατάρα πιάνει ἐκφωνουμένη τὴν ὥρα ποῦ περνᾷ ἀνεμοστρόβιλος.

γ) *Τρόποι πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ κακοῦ*. Ἐπῶδαί και ἐξορκισμοὶ κατὰ τοῦ ἀνεμοστρόβιλου: Πέφτουν καταγῆς τὰπίστομα λέγοντες: «Καλομοῖρες» ἢ «Ὠρα καλή! Ὠρα καλή». ἢ «πᾶτε καλά, πᾶτε καλά...». Ἄλλοι ρίχνουν ἀλάτι ἢ ἐξορκίζουν μὲ τὸν ἀπήγανο, μὲ μαυρομάνικο μαχαῖρι κλπ. Κατὰ τοὺς Λεσβίους χωρικοὺς (Τελώνια) «ἄμα δῆς τὸν ἀνεμοστρόβιλα, νὰ πέσης κάτω, νὰ χώσης τὸ μαχαῖρι σου κεῖ ποῦ γυρίζει· θὰ δῆς ποῦ θὰ τρέξ' αἷμα· ματώνει τὸ μαχαῖρι· εἶναι ὁ Διάβολος ποῦ τότε σκοτώνει. Κεῖ ποῦ τὸν καρφώνεις, νὰ βάλῃς κ' ἕνα τρίχινο βραχιόλι γιὰ ζόρκι».

δ) *Κατάραι και παροιμίαι σχετικαὶ μὲ τὸν ἀνεμοστρόβιλον* π.χ. νὰ σ' ἀκούσω ἀνεμοροφούφουλον κτλ.

Ζ'. Σίφουνας.

α) *Δοξασίαι περι αὐτοῦ*. Αἰτία: ὁ διάβολος ἢ οἱ Νεραΐδες και μάλιστα ἡ Λάμια τοῦ πελάγου. Κατὰ τινες τὰ σύννεφα κατεβαίνουν στὴ θάλασσα νὰ πάρουν νερὸ και πάλιν ἀνεβαίνουν. Π.χ. «Σούφνας σηκώνεται ξαφνικά· εἶναι ποῦ τρανοῦν τὰ σύννεφα νερό. Πέφτει και σὲ λίμνες· τρανάει μαθρακέλλια, τὰ σηκώνει ψηλά και τὰ ρίχνει. Βρέχει ψάγια και μαθρακέλλια (Λέσβος).

β) *Μέσα ἀποτροπῆς*. Πυροβολισμοί, ἐξορκισμοὶ κλπ. «Τὸν κόβουν μὲ ἀητειά. Τὴν ξέρουν οἱ θαλασσινοί: κάνουν ἕνα κύκλο και μέσα σταυρὸ και μπήγουν μαυρομάνικο μαχαῖρι και λέν: Ἀρχὴ εἶναι ὁ Λόγος και ὁ Λόγος εἶναι τοῦ Θεοῦ» (Φυσίνη Λήμνου).

Η'. Τελώνια.

α) *Τί πιστεύουν διὰ τὰ φλόγια* ποῦ παρουσιάζονται ἐν ὥρᾳ τρικυμίας εἰς τὰ ἄκρα τῶν ἰστιῶν ἢ εἰς τὰς κεραίας τῶν πλοίων ἢ στὶς ἀντένες τοῦ μύλου;

Ποιοι οί κίνδυνοι ἀπὸ τὰ **τελώνια**; Π.χ. «τὰ τελώνια αὐτὰ εἶναι τὰ μούλικα πὸν τὰ ρίχνουνε στὴ θάλασσα οἱ μαννάδες τους. Αὐτὰ γίνονται τελώνια καὶ τ' ἀστροτελέει τὰ κνηγάει γιὰ νὰ τὰ κάρη· ἔτσι μπορεῖ νὰ κάρη καὶ τὸ καΐκι» (Μεθώνη).

β) **Τί κάμνουν οἱ ναυτικοί, διὰ νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὴν παρουσίαν των;** (Θυμιάματα, ἔξορκισμοί, πυροβολισμοί, κρότοι διάφοροι, φωναὶ κτλ.).

ΠΡΟΓΝΩΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΚΑΙΡΟΥ

α) **Ἀπὸ τὰς φωνὰς καὶ τὰς κινήσεις τῶν ζώων.** (Γάτα, σκύλος, πετεινός· βόδια, ἄλογα, πρόβατα, σπουργίτια, κοράκια, κάργες, κοῦκκος, κουκουβάγια, γλάροι, πάπιες, γερανοί, τσακάλια, φίδια, σκουλήκια, βρουχαλήθρα). Π.χ. "Οταν ἡ γάτα λούζεται, ὅταν κἀθεται μὲ τὴν πλάτη γυρισμένη στὴ φωτιά, ὅταν κάρη πήδους, εἶναι σημάδια γιὰ τὸν καιρό." Οταν οἱ κοράκοι εἶναι ἕνας ἕνας καὶ φωνάζουνε, βάνει ἀέρα· ὅταν εἶναι πολλοὶ μαζὶ καὶ τοιμπιοῦνται, τότε βρέχει (Κρήτη). "Οτινα βήχουνε τὰ βοῦγια στὸ στάβλο, τοτεσὰ κάνει χιονιά· κι ἀκόμα, ὅτινα καμπανοπηδοῦνε (= κἀνουν σάλτους) στὸ δρόμο ἀπούρχουνται ἀπὸν τὸ χωράφι, κάνει χιονιά (Κρήτη). Καὶ οἱ καβοῦροι, ἅμα εἶναι νὰ χαλάσ' ὁ καιρός, νὰ βρέξῃ, βγαίνουν ἀπ' τὸ ρυιὰκ' καὶ πᾶν' ψηλά. Τὸ ἴδιον κ' οἱ βαθρακοὶ φέγγ' ἀπ' τὰ ρυιὰκια καὶ πᾶν σ' ἀπᾶν' (Λήμν.). Κόρακας στὸν οὐρανό· γιὰ ἀγέρας γιὰ νερό (Λέσβ.).

β) **Ἀπὸ τὴν ἐξέτασιν τῶν σπλάγγων τοῦ χοίρου, τῆς ὠμοπλάτης τοῦ ἀρνιοῦ, τοῦ καραβιοῦ τῆς ὄρνιθας κτλ.** Π.χ. ἡ σπλήνα τοῦ γουρτζελιοῦ (χοίρου), ἅμα εἶναι στενὴ, ἔν οὐ χ' μῶνας περασμένους· ἅμα εἶναι πλατειά, εἶναι ἀπέραστους οὐ χ' μῶνας (Λήμν.).

γ) **Ἀπὸ τὴν παρατήρησιν τῶν δένδρων καὶ τῶν φυτῶν.** "Ἄμα τὰ ἔλατα ἔχουν πολλὰ ρέτσια (= ἰούλους), θὰ κἀμη βαρὺ χειμῶνα (Αἰτωλ.). "Ἄν τὸ φθινόπωρο τὰ φύλλα ἀρχίσουν νὰ πέφτουν ἀπὸ πάνω, θὰ γίνῃ βαρὺς χειμῶνας, ἂν ἀπὸ κάτω, μέτριος (Θράκη). Ἐπίσης ἀπὸ τὴν ἀνθησιν ὠρισμένων φυτῶν συνάγονται προγνωστικά. «Τὸν ἀσπόροδολα νὰ παρατηρήσ' εἶναι τὸ πρῶτο δεῖγμα στὸ ρετοπέ· ἅμα εἶναι δασόκομπος (δηλ. ἔχη καρπὸ πολὺ) εἶναι καλοχρονιά» (Λήμνος). Ποῖαι αἱ παρατηρήσεις ἄλλοῦ;

δ) **Ἀπὸ τὴν παρατήρησιν οὐρανίων φαινομένων καὶ τοῦ δριζοντιος.** (Σημάδια τ' οὐρανοῦ).

1. Ἡλιος. Τὸ χειμῶνα, ὅταν, βασιλεύοντα ὁ ἥλιος, πάη μπροστὰ σύννεφο λέν· ὁ ἥλιος πάει κλαμένος καὶ θὰ χουμε βροχὴ (Ἀράχοβα), κατ' ἄλλους θὰ

βγάλη βοριά. Πρβλ. τὰ καθίσματα τοῦ ἡλιου (Μύκον.) = δμίχλη κατὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου σχηματιζομένη, προμήνυμα ἀνέμου μετὰ βροχῆς. Κόκκινη δύση, νοτιὰ θὰ ἔχουμε αὐριο. Ὅταν ὁ ἥλιος καίη πολύ, ὅταν ὁ ἥλιος ἔχη ἀλῶνι κτλ. Τοῦ ἡλιου κύκλος, ἄνεμος, τοῦ φεγγαριοῦ, χειμῶνας (Λέσβος).

2. Σελήνη. Ἄμα τὸ φεγγάρι ἔχη ἀλῶνι, ἢ θὰ βρέξῃ, ἢ πολὺς ἀέρας θὰ πάρῃ (Χίος). Τὸ νιὸ φεγγάρι ἅμα εἶναι δίπλα, εἶναι ἀνεμώδικο (= θὰ βγάλλῃ ἀέρα, Σέριφος). Ἄμα εἶναι γυρισμένο στὸ βοριά, θὰ ἔχουμε ξηρασία, ἅμα στὸ νότο, καιρὸ βροχερό (Αἰτωλία). Σελήνη κάθετος προμηνύει γαλήνην, ὀριζοντία τρικυμίαν. Παροιμία: Ἄλόρτο φεγγάρι, δίπλα γεμιτζῆς, δίπλα φεγγάρι, ἀλόρτος γεμιτζῆς (Βιθυνία).

3. Ἄστέρεις. Τᾶσπρα ἅμα τρεμοσβήνουν, θὰ ἔχουμε ἄνεμο. Ὅταν εἶναι θολά, θὰ ἔχουμε βροχή.

4. Ἰρις. Ἀπὸ τὸν χρόνον τῆς ἐμφανίσεως καὶ ἀπὸ τὸ ὑπερισχῶον χρώμα· π.χ.

Λόξα εἶδες τὸ πρωῖ;

Στὸ λιμάνι τὸ βραδύ.

Λόξα εἶδες τὸ βραδύ;

Σταύρω τα νὰ περπατῆ.

«Τὸ κίτρινο ἂν εἶναι πολὺ, θὰ εἶναι τὰ σπαρτὰ καλά, τὸ κόκκινο τὸ κρασί, τὸ πράσινο τὸ λάδι (Κρήτη).

5. Νέφωσις. Σύννεφο στὴν κορυφὴ ὠρισμένου βουνοῦ ἑνὸς τόπου, προμηνύει βροχὴν ἢ πάχνην. Π.χ. Σύννεφα στοῦ Λάλα, ἔρχετ' ἢ βροχὴ πιλάλα (Καλάμα). Ἄσπρη συννεφιά (ἄσπρα σύννεφα στὸν οὐρανὸ) ἀέρα καὶ κρού. Γλέπ'ς ἀρνια (κάτι μικρὰ συννεφάκια, πυκνὰ σὰν τ' ἀρνιά) στὸν οὐρανό; ἢ ἀέρας ἢ νερὸ (Λῆμνος).

6. Ἄλλα φαινόμενα. Π.χ. Ἐβρεξε καὶ δὲν ἐβρόντησε; πάλε καινούργιος νότος (Καστελλόριζον). Ἄν βροντήσ' καὶ δὲ βορῖσ' | καλοκαῖρι θὰ μυρῖσ' (Κύζικος). Τὸ βουνοῦ βοῖζ' καὶ σὲ λίγο θὰ χουμε ἀγέρα πολὺν (Περίστασις). Ἄν στὴν ἀλλῇ τοῦ σπιτιοῦ βγῆ φίδι, αὐτὸ σημαίνει ὅτι τὴν ἄλλη μέρα θὰ βρέξῃ (Θεσσ.).

ε) Ἄπὸ τὴν κατάστασιν τοῦ καιροῦ καθ' ὠρισμένας ἡμέρας τοῦ ἔτους.

1. Τοῦ Ἁγίου Βασιλείου. Π.χ. Ἄμα εἶνι τ' Ἄη βασιλειοῦ καλουκιριά, λιῶζ' ἢ ἀρκοῦδα τὸν πιδί τς, λέμι γι' ἀτήνου θὰ νὰ χουμε σαράντα μέρις κακουκιριά» (Αἰτωλία).

2. Τῶν Φώτων. Πρβλ. Χαρά στα Φῶτα τὰ στεγνά | καὶ τὶς Λαμπρὲς βρομένες, | θὰ φᾶν οἱ χῆρες κι ὄρφανές | κ' οἱ κακοπαντρεμένες (Λῆμνος).

3. Τῆς Ὑπαπαντιῆς (2 Φεβρ.). Ὁ καιρὸς τῆς Ὑπαπαντιῆς βυστάει σαράντα μέρες.

4. Τῆς 24ης Φεβρουαρίου. Ἐάν τὴν ἡμέραν αὐτὴν φυσᾷ νοτιὰ, θὰ ᾗ 40 μέρες καλωσύνη (Πόντ.).

5. Τῆς 3ης Μαρτίου. Ἐὰν βρέξη τὴν ἡμέρα αὐτή, θὰ βρέξη ὅλον τὸν Μάρτη κι ὁ Αὐγουστος θὰ εἶναι βροχερός. Πρὸβλ. ἀφοῦ βρέχει ὁ σανός, θὰ βραχῆ καὶ ἡ σταφίδα (Ζάκυνθος).

6. Κυριακὴ τῶν Ἀπόκρεων. Ἐάν κἀν ἡλιο καὶ λιαστῆ ἢ ἀρούδα, θὰ κἀν ἡλιο ὅλο τὸ χρόνο (Ἄρκαδία).

7. Τοῦ Εὐαγγελισμοῦ.

8. Τῆς Ἀναλήψεως.

9. Τοῦ Προφήτου Ἡλία.

10. Τῆς 1ης Αὐγούστου.

11. Τῆς 14ης Σεπτεμβρίου.

12. Τοῦ Ἀγίου Φιλίππου.

13. Νοεμβρίου 17 καὶ 18. Ἐάν Πλάτανον (= ἄγ. Πλάτωνος) τότε ἢ Πούλια ἀντικρύζεται μὲ τὸν Ἡλιο κ' ὅπως κἀναι τ' Ἄν Πλάτανον θὰ κἀν 40 μέρες ἕστερα (Αἰτωλ.). Ἐάν ἢ Πούλια ἀνατεῖλῃ μὲ σύννεφα, τὸ ἔτος θὰ εἶναι δυστυχισμένο (Χίος).

ς) Ἐὰν τὴν παρατήρησιν τῆς θαλάσσης. Ἐάν ἢ θάλασσα βγάξῃ φύκια, φορτούνα θὰ κἀν (Λέσβ.). Ἐάν βροχίῃ ἢ θάλασσα, ἔχ' κακωσύν (Λῆμιος).

ζ) Ἐὰν τὴν παρατήρησιν τῆς φωτιᾶς καὶ τοῦ καπνοῦ.

Ἐάν γυρίξῃ ὁ καπνὸς μέσα στὸ σπίτι, θ' ἀλλάξῃ ὁ καιρὸς (Λέσβ., Ἠπειρ.).

Ἐάν ἢ φωτιὰ κ' ἢ πυρουσιὰ βγάξῃ σπῖθες, θὰ κἀν βαρχειμονιὰ (Λέσβος).

Ἐάν σβήρουνε τ' ἀναμμένα κάρβοννα χωρὶς αἰτία, θὰ χιονίσῃ (Λασιθί).

η) Παραοιμίαι σχετικαὶ μὲ τὸν καιρό. Π.χ. Ἐάν ἀρχιμενιά, μαῦρος μῆνας | μαῦρη ἀρχιμενιά, ἄσπρος μῆνας (Κρήτη).

Τὴν Πέφτη πέφτει ὁ καιρὸς, Παρασκευὴ βιδιάζει
καὶ τὸ Σαββατοκύριακο ἀρχίζει καὶ ἀλλάζει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΔΕΚΑΤΟΝ

ΔΗΜΩΔΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗ*

Α'. Γενικά.

Λέξεις καὶ φράσεις σχετικαὶ μὲ τὴν ἰατρικὴν τοῦ λαοῦ. Φράσεις δηλωτικαὶ παθήσεων ἢ νόσων. Π.χ. *ἔπριασέμ με ἠ θέρημ* (Κύπρος). *Ἡ κοιλιὰ κρατεῖ με* = πάσχω διάρροϊαν (Πόντ.). *Ἔσπασεν ἡ χολή του, ἔχυσε τὴ χροσὴ* κτλ. *Ἐπλεσε τ' ἀφφάλι του κ' εἶναι ἄρρωστος*, ὑπονοουμένων ἐμετοῦ καὶ διάρροϊας (Κύπρ.). *Ἐλαβεν ἡ ἔρριξε ψυχάδι, ἐδείχτην του ὁ ἄγιος*, ὅταν ἡ ἐπιληψία ἐκδηλωθῆ κατὰ τινα πανήγυριν ἁγίου, εἰς οὗ τὴν χάριν προστρέχουν οἱ ἐπιληπτικοί. *Φτεροπετῆ ἔναν προᾶμα ἔσσω τον*, ἐπὶ ταχυκαρδίας (Κύπρ.). *Ἐχει ἀμματοπόνησιν ἢ ἀμματόπονον*, ἐπὶ ὀφθαλμίας (Κύπρ.). *Ὁ ἄρρωστος «πάει στὸ καλύτερον» ἢ «πάει χεῖρον χειρότερα»* (Κύπρ.). *Ἐχει πολλοὺς πὸν γιατροπορεύκονται μόνοι τους, κάμνουν δικήν τους γιατρικὴν* (Κύπρος).

Β'. Ἀσθένειαι.

α) Ὄνομασίαι τῶν νόσων. *Συνώνυμα.*

Παράγοντες δίδοντες τὴν ὀνομασίαν εἰς τὴν νόσον:

1. Τὸ κύριον σύμπτωμα τῆς νόσου. Π.χ. *πετεινὸβήχας ἢ κορακόβηχας* ὁ κοκκύτης, *θέρημ, βράστη, πύρεξη, ριό, κομμάρα* κτλ. ἢ ἔλονοσία (Κύπρ.), *ἀνέγκαση* τὸ βρογχικὸν ἄσθμα, *χικὸ ἢ φθίσις* κτλ.

2. Ἡ θέσις ὅπου ἐδράζεται ἡ νόσος. Π.χ. ὁ *μανιλᾶς* ἢ οἱ *μαγωνλιθρες* (παρωτίτις), ὁ *πονόματος* (ὀφθαλμία), ὁ *πονόδοντος*, τὰ *λαιμά*, ὁ *πλευρίτης*, ἢ *στέρα* κτλ.

3. Ἡ αἰτία (πραγματικὴ ἢ ὑποθετικὴ καὶ δεισιδαίμων), εἰς τὴν ὁποίαν

* Εἰς τὴν κατάξιν τῆς ὕλης ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν τὰ ἐξῆς ἄρθρα καὶ πραγματεῖαι:

1. *Κούζη Ἀρ.* Ἱατρικὴ Δημώδης, ἐν Μεγ. Ἑλλ. Ἐγκυκλ. τ. 12, σελ. 820. Τοῦ αὐτοῦ ἄρθρα: Ἱατροσόφιον καὶ Κομπογιαννίτης αὐτ. σ. 828 καὶ τ. 14. σ. 729.
2. *Κυριαζῆ Ν.* Δημώδης Κυπριακὴ Ἱατρικὴ (Κυπριακὰ Χρονικά, ἔτ. Δ', 1926, σελ. 1-185, 244-7.
3. *Κυριακίδου Στ.* Αἱ ἀσθένειαι εἰς τὰς παραδόσεις, περιοδ. Κλινικὴ, ἔτ. Α', 1925-26, σελ. 35, 69, 110, 139, 164, 199, 273.
4. *Χρυσάνθη Κ.* Οἱ ὀνομασίαι τῶν νόσων κατὰ τοὺς Κυπρίους (Κυπριακ. Σπουδαί, τ. Ζ', Λευκωσία 1945.
5. *Χρυσάνθη Κ.* Τὰ αἰτία τῶν νόσων κατὰ τοὺς Κυπρίους (Κυπρ. Σπουδαί, τ. Η'), Λευκωσία 1946.
6. *Χρυσάνθη Κ.* Θρησιακὰ τῆς Κύπρου (Κυπρ. Σπουδαί, τ. Δ'), Λευκωσία 1942.

ἀποδίδεται ἡ νόσος. Π.χ. ὁ σεληνιασμός ἢ τὸ ἀγέρι (ἢ ἐπιληψία), ὁ φόβος (ὁ ἴκτερος), τὸ ἀνασκέλισμα (ἢ ἀτροφία καὶ καχεξία τῶν παιδιῶν, ἀποδιδομένη εἰς διασκελισμὸν τοῦ παιδιοῦ ἢ τῶν ρούχων του ἀπὸ ἀνθρώπου), τὸ ἀερόπιασμα κτλ.

4. Ἡ τάσις εὐφημισμοῦ ἢ κολακευτικοῦ κατονομασμοῦ. Π.χ. τὸ γλυκὸν (ἢ ἐπιληψία), τὸ καλὸ σπειρὶ ἢ τὸ καλαγκάθι (ὁ ἄνθραξ), ἢ γλυκισμένη ἢ ἡ ἀμολόγητη (ἢ εὐλογία), ἢ βασιλικὴ ἀρρώσκεια (ἢ φθίσις ἐν Κύπρῳ).

5. Ἡ ἀρχαία ἢ σύγχρονος ἐπιστημονικὴ ὀνοματολογία (ἑλληνικὴ ἢ ξένη, ὀρθῶς ἢ ἐσφαλμένως ἐκπεφρασμένη), ὡς διφτερίτης, μελιγγίτης, κοκκύτης, τῦφος, λῶβα, λυσεντερία, γρίπη, σκαρλατῖνα, ἱμφλονέντζα, πούντα κτλ.

β) **Φύσις τῶν νόσων κατὰ τὰς ἀντιλήψεις τοῦ λαοῦ.** Ἐν παραδείγμα: «Τὸ πυρὸν (ἔρυσίπελας) εἶναι ζωντανὸ πρᾶμα καὶ περνάει μόνο μὲ τὴ φωτιά. Ἄν τύχῃ νὰ ᾖ κανεὶς θηλυκὸ πυρὸν, τότε ξαναβγαίνει. Μὲ τὴν παραμικρὴ ἀφορμὴ, νὰ σου καὶ παρουσιάζεται. Τὸ σερικὸ πυρὸν, ἅμα τὸ σταυρώσῃς δυὸ-τρεῖς φορὲς, δὲν ξαναβγαίνει (Μεθῶνη). Ποῖα ἀντιλήψεις ἐπικρατοῦν διὰ τὴν φύσιν ἄλλων τινῶν ἀσθενειῶν;

γ) Αἰτία, εἰς τὴν ὁποίαν ἀποδίδεται ἡ ἀσθένεια.

1. Ὑπερφυσικὴ ἢ ἀστρική αἰτία: Θέλημα ἢ τιμωρία Θεοῦ ἢ δοκιμασία, τιμωρία ἀγίου, διαβολικὴ ἐνέργεια ἢ δαιμονικὴ πείραξις (νεράιδες, ξωτικά κλπ.), κακὸς ἀέρας, μάγια, βασκανία, καιρικαὶ ἢ ἀστρικαὶ ἐπιδράσεις ἢ ἄλλη τις ὑπερφυσικὴ αἰτία· π.χ. ἡ ἐπιληψία ἀποδίδεται εἰς ἐπίδρασιν τῆς σελήνης (σεληνιασμός) ἢ εἰς δαιμονικὴν πείραξιν. Καὶ αὐτοὶ οἱ σπασμοί, ἀπὸ τοὺς ὁποίους προσβάλλονται ἔνεκα πυρετικῆς κινήσεως πολλάκις τὰ βρέφη, ἐκλαμβάνονται ὡς προσβολαὶ ἐπιληψίας, οἱ δὲ Κύπριοι χωρικοὶ πιστεύουν ὅτι τοῦτο συμβαίνει, διότι «*πουνκάτω ποὺ τὸ μαξιλάρι τοῦ μωροῦ εἰς τὸ ἔδαφος ὑπάρχουν κάρβουνα ἀναμμένα, τὰ ὁποῖα πρέπει, ἀφοῦ σκάσουν γρήγορα, νὰ εὔρουν καὶ νὰ σβήσουν, διὰ νὰ σβήσῃ ἡ ἀσθένεια καὶ ἀπαλλαγῇ τὸ παιδί*». Ποῖα αἱ σχετικαὶ ἀντιλήψεις ἄλλοῦ; Προσωποποιῖα ἐπιδημικῶν νόσων· π.χ. Πανούκλα, Χολέρα κτλ. Αἱ σχετικαὶ παραδόσεις.

2. Φυσικὴ αἰτία: Κρυολόγημα, πολὺ ἢ χαλασμένο φαγητόν, κακὸς ἀερισμός καὶ γενικῶς ἀνθυγιεινὴ κατοικία κ.τ.τ. Βλάβη σωματικὴ (πραγματικὴ ἢ ἀνυπαρκτος), διαταραχὴ τῶν χυμῶν τοῦ σώματος (π.χ. *χολόσκασμα*), εἴσοδος βλαβερᾶς οὐσίας ἢ βλαβεροῦ ζωοῦ εἰς τὸ σῶμα, σκουληκί κτλ. Π.χ. Ἡ ὀδοντάλγια ἀποδίδεται εἰς σκουληκί. Ἡ φαγοῦρα τῶν ὀφθαλμῶν ἀποδίδεται εἰς κονίδες, ἥτοι αὐτὰ ψείρας, τὰ ὁποῖα ἀναπτύσσονται ὅταν, ἀφοῦ νιφθοῦν, δὲν σκουπίζουν ἀμέσως τοὺς ὀφθαλμούς των (Κύπρ.). Διὰ τὸν πόνον τῆς κοιλιᾶς (στρόφον, εἰ-

λεόν) λέγουν, πὼς ἐπῆρε τ' ἄνετρο βόρτα (Κάρπ.). Ἔμετος μὲ πόνους ἢ διάρροϊαν ἀποδίδεται εἰς πῶσιν τοῦ ὀμφαλοῦ. Κακοχυμία τοῦ αἵματος. Π.χ. οἱ καλογέροντες εἶναι τοῦ αἱμάτος (Τήνος). Πόνος τῆς κοιλίας ἢ καὶ πυρετός ἤμπορεῖ νὰ προέλθῃ, ἂν φάγῃ κανεῖς χρυσόμηλα (ἦτοι βερούκοκκα) εἴτε καὶ πεπόνι καὶ πῆνη ἀμέσως νερόν, διότι κατὰ τοὺς Κυπρίους «μέσα σὶὰ χρυσόμηλα κάθεται διπλοπόδι ἢ θέρμη μὲ τὰ ροῦχα της». Τὸ ἴδιον ἂν φάγῃ κανεῖς κατὰ τύχην μυρμηκία. Κατὰ τοὺς Κυπρίους χωρικούς «μικρὸν ζντομον, γνωστὸν ὡς σφαλάγγι, εἶναι φορεὺς τῶν μικροβίων τοῦ ἀνθρακος, τὰ ὁποῖα παραλαμβάνει ἀπὸ τὰ πρόβατα, παθόντα ἐξ ἀνθρακος, καὶ ἐμβολιάζει τὸν ἀνθρώπον». Κατὰ τοὺς Καρπαθίους κάποιον ἐρπετὸν «ἀνετρεύει εἰς τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου ἢ εἰς τὰ ροῦχα πού φορεῖ καὶ βγάλλει τ' ἀνέδρομα (=εἶδος ἐκζέματος, πού λέγεται καὶ ἀνεγλείμμα, διότι τὸ ἐρπετὸν σὲ ἀνεγλείφει (λείχει)).

Εἰς ποῖα αἷτια ἀποδίδεται ἡ λύσσα, ἢ εὐλογία καὶ ἄλλαι ἀσθενεῖαι;

Γνωμικὰ καὶ παροιμίαι σχετικαὶ μὲ τὴν ὑγείαν καὶ τὰς ἀσθενεῖας. Π.χ. *Τὸ πολὺ φαγὶ σπληνιάζει | καὶ τὸ λίγο στομαχιάζει.*—*Ἀρρωστος πόντες κλάν' | τῆ γιαιτροῦ ἢ τσέπη χάν' (Σαράντα Ἐκκλ.). Σπίτι πὸν δὲ βλέπει ὁ ἥλιος τὸ βλέπει ὁ γιαιτρος (πολλ.). Γεῖα καὶ πάσιτρα | κι ἄσ' τα τ' ἄσπρα (Λακ).* «Πολλοὶ πίνουν τὸ πρῶτ' τσίπουρο, γιὰ νὰ φοφήσῃ τὸ σκουλήκι» κτλ.

Γ'. Ἱατροὶ καὶ ἰατραιναι. Ἱατροσόφια.

α) **Κοινὰ ὀνόματα:** *καλογιατροί, κομπογιαννῆτες ἢ γιαιτροὶ τοῦ Βήκον (βουνοῦ τοῦ Ζαγορίου), σακκουλιαραῖοι, σπασογαιτροὶ* κτλ. Ἱατροὶ εἰδικοί εἴτε ἐνὸς κλάδου τῆς ἰατρικῆς εἴτε μιᾶς μόνον νόσου π.χ. ἐν Κύπρῳ ἢ χολιάστρα διὰ τὰ ὀφθαλμικὰ νοσήματα, ὁ τζεροράχης διὰ τὰ κατάγματα, τὰς ἐξαρθρώσεις, ὁ μά(γ)ος (μὲ τὴν Σολομωνικὴν) διὰ τὰ ψυχικὰ νοσήματα. Καὶ ἀλλαχοῦ: λυσσάρα ἢ λυσσαρίνα, γυναῖκα πού κάμνει διάγνωσιν καὶ θεραπείαν τῆς λύσσης.

β) **Τρόποι ἐκμαθήσεως τῆς ἰατρικῆς. Γιατροσόφια,** ἦτοι δημώδη ἰατρικὰ βιβλία, περιέχοντα συνταγὰς καὶ ὁδηγίας πρακτικῶν ἰατρῶν.

γ) **Μέσα καὶ τρόποι διαγνώσεως τῆς ἀσθενείας.**

δ) **Γινῶμαι καὶ παροιμίαι** περὶ ἰατρῶν: *ὁ παθὸς ἐν' γιαιτρος (Κύμ.). Κάλιο τὸν παθὸ μπερὶ τὸ γιαιτὸ (Λίτ.).*

Ἐὶς τὸν ἰατρὸς θεωρεῖται πολλαχοῦ ὡς «μισὸς θεός». Πρὸβλ. «*Ἡρῶτα ὁ Θεὸς καὶ δεῦτερα οἱ ἄγιοι κι ὁ γιαιτρος*». (Κύπρ.). *Πόσα ἐντηρ' πὸ νερὸ τσαι πόσ' ἀθροῦποι πὸ διατρο!* (Κάρπ.). Τὸ πεπερασμένον τῆς θεραπευτικῆς δυνάμεως τοῦ ἰατροῦ δηλοῖ ἢ φοβίσις: *μόνον ψυχὴν νὰ βάλῃ ἐμ μπορεῖ ὁ γιαιτρος*».

ε) *Ἄμοιβαὶ λαϊκῶν λατρῶν.*Δ'. *Ἱατρικὰ ὄργανα καὶ ἐργαλεῖα.*

Ἵνόματα καὶ χρῆσις αὐτῶν: *νυστέρι, ψηφί, μῆλι ἢ νῆλι, παραῶγι, ἀγκλιστήρι (= κλυστήριον) ἢ σερβιτσάλο (Νάξ.), σιβριτσάλλιν (Λειβήσιον), δοντάγρα, ριζολόγος (ἐργαλεῖον, δι' οὗ ἐξάγουσι τὰς ρίζας τῶν ὀδόντων). Τσακμάκια «σιδερέλλια μὲ πέντε νυστέρια» (δι' ἀφαιμάξεως). Σωτθόκνενο, τὸ (σωθικὰ-κουνενὸς) ἀγγεῖον πῆλινον χρησιμεῖον ὡς βεντουῦζα. Βεντουῦζες καὶ ἀπὸ κέρατα βοδιοῦ κτλ. *τομπανόφτερο, ξανθὸ κτλ.* Περιγραφή ἢ φωτογραφία αὐτῶν.*

Ἐκδόρια (βυζικάντια). Ἐκδορία ἀπὸ ποίαν ὕλην γίνονται; Π.χ. «παίρουν βυζικαντόμυγα, τὴν ξηραίνουν καὶ τὴν κομποποιοῦν τὴν σκόνην τὴν ρίχνουν ἐπάνω σὲ ζυμᾶρι καὶ ἔτσι γίνεται τὸ βυζικάντι, ποὺ εἶναι πολὺ ἐρεθιστικόν».

Ε'. *Φάρμακα (γιατρικὰ, ἑλιάτσια).*α) *Ἱαματικὰ βότανα (βότανα).*

1. Ἵνομασίαι αὐτῶν π.χ. *καλάθρωπος ἢ καλανθροπάριν ἢ τάτονλις (= ὁ μανδραγόρας), γένεια τοῦ γέρου (= ἀψίνθιον τὸ θαμνωδες) «διὰ τὸ τεφρόχρον τῶν φύλλων», σαρκουφᾶς, χόρτον τοῦ ὁποῦ τὰ φύλλα ἐπιτίθενται εἰς τὸ δέσμα καὶ σηκώνουν βυζικάντι (Σαμοθρ.), σκάρφη (ὁ ἐλλέβορος), φονιάς ἢ φονικόχορτο (ἐπειδὴς κινεῖ τὸ αἷμα, ἐπὶ καθυστερήσεως ἐμμήνων), ἀναποδογένι, σκορπιδόχορτο, Παναγιόχορτο, βόρβαρο, πεντάνευρο, γαλατίτσα, ἀψιθιά, γαλομάννα κτλ. Πῶς ἐξηγεῖται κοινῶς τὸ ὄνομα ἐκάστου; Π.χ. *σκορπιδόχορτο γιατί σκορπίζει τὸ κακό, τὸν πόνον (Μανιάκι).**

2. Χρόνος καὶ τρόπος τῆς συλλογῆς των (συνήθως συλλέγονται ἀξούσης ἢ φθινοῦσης τῆς σελήνης, ἀναλόγως τῆς ἐνεργείας ποὺ ἀναμένεται ἀπὸ αὐτάς. Εἰς τὸ Μανιάκι «τὰ βότανα τὰ μαζεῖουν γυναῖκες σ' ὄλα τὰ βοννά ἀπ' τὴν Πρωτομαγιά καὶ κεῖθε, τ' ἉγιοΚωσταντίου, τῆς Ἀνάληψης καὶ κάθε πίσημην ἡμέρα, νύχτα καὶ μὲ γιόμηση φεγγαριοῦ». Πωληταὶ βοτανῶν, βοτανολόγοι (βοτανάκηδες). Πλανόδιος βοτανολόγος ἀπὸ τὰ Μαζεῖκα Καλαβρύτων διελάλει ἐν μέσαις Ἀθήναις τὸν Ἰούνιον 1947 τὰ βότανά του: *λαγοκοιμηθιά γιὰ τὸ στομάχι καὶ γιὰ τὴν πίση, γιὰ τίς πέτρες πολύκομπο, γιὰ τὰ ἐντερικὰ φλοσκοῦνι, γιὰ τὰ νεφρὰ κοκοράκι, τριβόλι γιὰ τοὺς χολολίθους, καλονιά γιὰ τὸ ἔκζεμα, γιὰ τὸ ζάχαρο βατόριζα, γιὰ τὸ σκῶτι περδικάκι, γιὰ τίς καθυστερήσεις ἀπῆγανο, ἀγούδουρα γιὰ τὴν αἰμορραγίαν, ἀγριάδα καὶ τουρέτς γιὰ τὰ νεφρὰ, γιὰ τὸ ἔλκος ψίληθρο... Κάτοχοι εἰδικῶν ἢ μυστικῶν φαρμάκων.*

3. Θεραπευτικά δυνάμεις τοῦ φυτοῦ: δεικνύονται ἐνίοτε ἀπὸ τὸ χροῶμα τῶν φύλλων ἢ τῶν ἀνθέων. Σχετικαὶ φράσεις: *ἡ ἀμφιρία εἶναι φάρμακο, πικρὸ στὰ χεῖλη, γλυκὸ στὴν καρδιά.*

Παραδόσεις αἰτιολογικαὶ περὶ τῆς θεραπευτικῆς ιδιότητος βοτανῶν· π.χ. εἰς τὴν Κρήτην διηγοῦνται πῶς ὁ ἄνθρωπος ἔμαθε, ὅτι τὰ φύλλα τοῦ τσόχου εἶναι ἀντιδραστήριον φάρμακον κατὰ τῆς δηλητηριάσεως ἀπὸ δῆγμα ἐρπετῶν, βλέπων μὲ ποῖον τρόπον ἕνας κάβουρας κατεβρόχθιζε ἕνα *λιακόνι* (δηλ. φίδι δηλητηριῶδες).

4. Χρῆσις καὶ σκευασία (χορηγοῦνται ὡς κόνεις, ὀποί, πολτοί, ἄλευρα, πιτσάναι, ἐγχύματα, ἀφεψήματα, σιρόπια, μαντζούνια, βῶλοι, κηρωταὶ ἄλοιφαί, γαργαρίσματα, ὑποκαπνισμοὶ κλπ. Πρβλ. τὴν φράσιν: *αὐτὸ (τὸ βότανο) δὲν εἶναι γιὰ πόσιμο, εἶναι γι' ἄχνισμα (Μανιάκι).*

5. Ἰδιότητες θεραπευτικαί:

(1) Γαλακταγωγά: τὸ ἄνισον, τὰ σπέρματα τοῦ μαράθου. *«Γιὰ νὰ κατεβάσουν γάλα οἱ γυναῖκες, βράζουν γαλομάννα, ἕνα κλαράκι πὸν βγαίνει ἀνάμεσα στὶς πέτρες ψηλά καὶ τὸ πίνουνε. Καθὸς τὸ κόβουνε τὸ κλαράκι αὐτό, βγάρνει γάλα» (Μανιάκι).*

(2) Ἀντιγαλακταγωγά: ἡ μίνθη, ὁ ἠδύσομος, ἡ καφουρά.

(3) Ἐμμηναγωγά: ὁ πήγανος, τὸ πολυτριχί. *«Ἐνα χόρτο τὸ λέγε φοριὰ ἢ φορικόχορτο, ἐπειδὴς κινεῖ τὸ αἷμα. Τὸ βράζουν μὲ τρία ποτήρια κρασί καὶ τὸ πίνουνε νηστικάτα πρῶτὶ καὶ βράδυ, δυόμιση φεγγάρια» (Μανιάκι). Εἰς τὴν Κρήτην «ὅταν χάση ἢ γυναῖκα τὴν τάξη της, νὰ βρῆ τὴν κερασιῶς τὴ ρίζα, νὰ τὴν κοπανίση, νὰ βάλῃ δυὸ ὀκάδες κρασί, νὰ τὸ βράσῃ ὥστε νὰ πομεῖνῃ ἢ μιὰ καὶ μισή. Ἀπ' αὐτὸ νὰ παίρνῃ πρῶτὶ, μεσημέρι καὶ βράδυ» (ἀπὸ χειρόγρ. Κρητικόν).*

(4) Διαφορητικά (ιδρωτικά): ἡ πόα ἐλελιφάσκου, τὰ ἄνθη τῆς φιλλύρας, ἀκταίας (*κουφοξυλιάς*), τὰ σπέρματα τοῦ ἀνίσου, *τ' ἄη Γιωργιοῦ τὰ λουλουγάτσα* (χαμομήλι).

(5) Μαλακτικά: μολόχα.

(6) Διουρητικά: Ζουμί ἀπὸ βρασμένα φύλλα πρίνου (*ἀρκουδουπούραρον* Αἰτ.) ἢ ἀγριάδας ἢ ἀπὸ φοῦντες καλαμποκιάς (Κοτύωρα). *Ἵου. πολυτριχί ἢ γιαλοπλίθι.*

(7) Καθαριστικά: τὸ δῆον (*ζεβέντι*), ἡ ἄλόη, τὰ φύλλα τῆς σιναιμικῆς.

(8) Ναρκωτικά ἢ ὑπνωτικά: αἱ κεφαλαὶ τῆς μήκωνος, ὁ ὑσοκύαμος.

(9) Ἀνθελμιντικά: τὸ *λεβιθόχορτο* (ἀβρότονον τὸ ἐπιθαλάσσιον), τὰ σπέρματα τῆς κολοκυνθίδος. Εἰς τὴν Κρήτην *«κοπανίζουσι τὸν ἀπίγανο καὶ τὸν δέ-*

νον στο φάλι του παιδιού. Ἐπίσης πίνουν τὸ ζουμί του ὅσοι μποροῦν, γιὰ νὰ φοφήσουν οἱ λεβίθρες. Ὁ ἀπήγανος εἶναι φυτό μικρό, ἔχει φύλλα μικρά, ὅπως τὸ βασιλικὸ καὶ μυρωδιὰ πολὺ βαρειά».

(10) Ἐντομολογικά: τὸ Ἰνδικὸν κάρυον, κίνα ἢ σιναμική, τὰ γένηα τοῦ γέρου (ἢ ἄψινθος) κτλ.

(11) Ἀντιπυρετικά, δροσιστικά: κριθανόγερο, ἢ πτισάνη τῶν ἀρχαίων. Ἀφέψημα ἀπὸ «γένεια τοῦ γέρου» (δηλ. ἄψινθιον τὸ θαμνώδες), τὰ ὁποῖα ὡς πικρά, λαμβάνονται κάθε πρωτὴ κατανήσιμα ἐπὶ τινὰς ἡμέρας (Κύπρ.). Τσινταύρα (κενταύριον), βοτάνη πικρά, τῆς ὁποίας τὸ ἀφέψημα ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς ἀντιπυρετικόν. Ὁμοίως ὁ ἀγριοβασιλικὸς ἢ βασιλικὸς τῆς γῆς.

(12) Ἀντιφλογιστικά: ὁ φλοιὸς τοῦ λεμονιοῦ καὶ τῆς πατάτας ἐπὶ ἡμικρανίας· ἀγριοβληχοῦν ὡς κατάπλασμα κατὰ τῆς ἐντερίτιδος τῶν παιδιῶν.

(13) Πανσίπωνα. «Ὅταν κανεῖς πονῆ εἰς μέρος τοῦ σώματός του, τρίβει φύλλα βασιλικοῦ ἢ κοπανίζει φύλλα ἡδυόσμου καὶ τὰ θέτει εἰς τὸ μέρος ποῦ πονεῖ (Γαλανάδες Νάξου). Ἐπίσης ρακοντιά.

(14) Δηλητητήρια. Ἡ παλαβομανιέρα, ὁ χαμαλιὸς κλπ.

β) Σίελος καὶ διάφορα ἄλλα ἐκκρίματα ἀνθρώπων καὶ ζώων ἢ φυτῶν, γάλα γυναικεῖον, δέρματα ζώων, τρίχες, δυνυχες, χολή, κόπρανα ἀνθρώπου ἢ ζώων, οὔρα κτλ. ροῦχον ἀπὸ ἔμμηνα, λατόπισσα. Ἐνέργεια αὐτῶν καὶ χρήσις.

Π.χ. Ὅταν μᾶς δαγκάσῃ ψύλλος, κορεός, κουνουπι, σιελώνομεν συνήθως τὸ μέρος, διὰ νὰ καταπαύσῃ ἡ φαγούρα. Πολὺ ἱαματικὸς θεωρεῖται ὁ σίελος, ὅταν ἰδίᾳ προέρχεται ἀπὸ ἀνθρωπινὸν νηστικὸν ἦτοι τὸ πρωτὶ. Τρίχες ἄρκτου προφυλακτικὸν κατὰ τῆς ραχίτιδος. Κόπρανα κυνῶν κατὰ τῆς διφθερίτιδος (κονιοτοποιοῦν τὰ κόπρανα καὶ τὰ ἐμφυσοῦν διὰ καλάμου εἰς τὸν λαιμὸν τοῦ πάσχοντος (Κύπρ.). Κόπρος αἰγὸς κατὰ τῶν ρευματισμῶν (θερμαίνουν τὴν κόπρον μὲ νερὸ καὶ μεταχειρίζονται πρῶτον εἰς ἀτμόλουτρον, ἔπειτα δὲ ζεστὴν τὴν κόπρον ἐπιθέτουσιν ὡς κατάπλασμα ἐπὶ τοῦ πάσχοντος μέλους). Κόπρος ὄρνιθος χρησιμοποιεῖται πρὸς θεραπείαν τοῦ καλαγκαθιοῦ. Τὸ γυναικεῖον γάλα ὠφελεῖ εἰς τὰς νόσους τῶν ὠτων, τοὺς δοθιῆνας καὶ ἀποστήματα, ἀλλὰ πρέπει ἀπαραιτήτως νὰ προέρχεται ἀπὸ γυναῖκα, ποῦ δὲν εἶναι «ἄτσαλλη» (= δὲν ἔχει ἔμμηνα) καὶ θηλάζει θῆλυ βρέφος (Κύπρ.). Οὔρα κατὰ τῆς ὀφθαλμίας, τοῦ ἰκτέρου κλπ. (ἰδίᾳ τὸ κατοῦρημα τῆς κορασίδος, ἢ ὁποῖα δὲν ἔσχεν ἀκόμη τὰ ἔμμηνα).

γ) Μέταλλα καὶ λίθοι.

Ἱαματικὴ δύναμις αὐτῶν. Π.χ. «παντζέχρι», πέτρα, ἀπὸ τὴν ὁποίαν πίνουν ὀλίγα θρούμματα καὶ θεραπεύονται οἱ δακνόμενοι ἀπὸ φίδια, «ἀνεμολίθαρο»,

λίθος μικρός, λευκός ὄλως καὶ λείος, τὸν ὁποῖον ἐπιθέτουν ἐπὶ ἀποστημάτων καὶ ὄγκων πρὸς θεραπείαν (Θεσπρ.), βουκινάκια, μικροὶ ἐπιμήκεις κοχλῖαι, χρησιμοποιούμενοι ὡς φάρμακον κατὰ τοῦ λειχήνος (Νάξ.) κλπ. Τί εἶναι ὁ αἵματοστάθης ἢ τὸ ματοστάσι, ἢ κρατητήρα καὶ εἰς τί χρησιμοποιεῖται;

δ) Διάφορα παρασκευάσματα.

Φάρμακα δι' ὠρισμένας νόσους: *μαντζούνια, μπάλσαμα κ. τ. τ.* Τρόπος παρασκευῆς καὶ χρῆσις. Παράδειγμα παρασκευῆς *ποντικόλαδου*. «*Παίρνουν μερικὰ νεογέννητα ποντικάκια καὶ τὰ ρίχνουν μέσα σ' ἓνα μπουκάλι μὲ λάδι τὰ κρεμοῦν στὸν ἥλιο 40 μέρες καὶ κατόπι στὸ τζάκι.* Ἄμα πληγωνότανε κανεὶς τοῦ βάζανε *ποντικόλαδο (μπάλσαμο) κ' ἡ πληγὴ δὲ θύμωνε*» (Κυδων.). Ἄλλοῦ «*ὅταν πονέση τὸ ἀντί, χύνουν μέσα 3-4 σιάλες ποντικόλαδο καὶ θεραπεύεται*». Εἰς Μεραμβέλλου «*ὅταν πιάνη τὴ γυναῖκα μητρόπονος, βράζει ρακὶ μὲ τὸ μέλι καὶ τὸ πίνει πολὺν καιρὸ καὶ περνᾷ ὁ πόνος*» Εἰς τὴν Ἄμοργον «*πουλία (= ἄνθη) τοῦ ἀγούδουρα βάζουν στὸ λάδι καὶ τὰ δίνουν γιὰ γιαιτρικό, σὰν πονοῦν τὰ πόδια*». Εἰς τὴν Αἰτωλίαν «*βράζουν λυκόνοουρο (βοτάνην) μὲ κρασί καὶ ξίδι, ἀφοῦ ρίξουν μέσα σκόρδο καὶ ἄλατι καὶ τὸ βαστοῦν στὸ στόμα.* Ἐρχεται καὶ σουφρώνει τὸ στόμα καὶ φοφάει τὸ μικρόβιο».

Ἄλλα *μαντζούνια* μὲ λίπος χοίρου ἢ ὄρνιθος, μὲ πρόπολι, θεριακὴ κτλ. Τί εἶναι ἡ θεριακὴ καὶ πῶς παρασκευάζεται;

ε) *Φάρμακα τῆς ἐπιστημονικῆς φαρμακευτικῆς* μὲ τὰ κοινὰ ὀνόματά των ἐν χρήσει ὑπὸ τῆς δημώδους ἰατρικῆς:

Ἄλας τῆς Ἀγγλιτέρας (ἡ θεικὴ μαγνησία) ὡς καθαρτικόν, *θεριακὴ* (μείγμα διαφόρων φαρμακευτικῶν οὐσιῶν, ἐν οἷς καὶ ὀπίου). *Καλομέλανο* (ὑποχλωροῦχος ὑδραργυρος) *καταΐφι τῆς θάλασσης* (*lichen caragheensis*) *μολυβόνερο*, *μολυβόσκορη*, *νισαντήρι* (ἄμμωνιακὸν ἄλας), *πέτρα τῆς κολάσεως* (νιτρικὸς ἄργυρος), *πριτσιπιτό* (*précipité rouge*), *ὀξείδιον ὑδραργύρου*, *σκατὸ τοῦ διαβόλου* (*assa faedita*), ὁπὸς μηδικοῦ σιλφίου λαμβανόμενος ὡς φάρμακον ἀνθυστερικόν, ἀντινευρικόν, *σουλουμόπετρα* (τὸ σουμπλιμέ), ἐξ ἧς παρασκευάζεται ὑγρὸν γαλακτόχρουν, *καλλυντικὸν* τοῦ προσώπου, ὁ *σουλουμᾶς τσιγκόνερο*, ἕλαφρὸν διάλυμα θεικικοῦ ψευδαργύρου, *φειραλοψή* (ἐξ ὑδραργύρου καὶ χοιρείου λίπους) κτλ.

ς'. Θεραπευτικὴ.

α) *Δοξασιά* ἢ *δόγματα* *θεραπευτικῆς* καὶ αἱ *σχετικαὶ* μὲ αὐτὰ *φράσεις* καὶ *παροιμῖαι*.

1. Θεραπεία κατά τὸ ὅμοιον ἢ ἀνάλογον (γλωσσικῶς ἢ πραγματικῶς). Π.χ. ἐπὶ μυρμηκιάσεως συνιστᾶται ὡς φάρμακον ἢ ἐπίθεσις μυρμηκῶν, τυλιγμένων εἰς παννίον ἀφέψημα ἀπὸ πολυτρίχι, τοῦ ὁποῖου τὰ φύλλα ὁμοιάζουν πρὸς τρίχας, θεωρεῖται ἰατρικὸν κατὰ τῆς φαλάκρας· δῆγμα ὄφρεως θεραπεύεται μὲ φυτόν, τοῦ ὁποῖου τὸ στέλεχος ὁμοιάζει μὲ σῶμα φιδιοῦ (*φιδόχορτο*). Τὰ *χελώνια* (χοιράδες) γιατρεύονται, ἂν πάρης ἓνα χελωνόπουλο ζωντανὸ καὶ τὰ σταυρώσης· ἔπειτα τὸ χελωνόπουλο αὐτὸ νὰ τὸ κρεμάσης ἀπάνω ἀπὸ τὴ φωτιὰ στὸ τζάκι ὡς πὺν νὰ ψοφήσῃ (Αἰτωλ.). Γιὰ μάτι, ἅμα πονῆ, βρέχουν ἓνα κομμάτι βαμπάκι μὲ δάκρυ ἀπὸ κλῆμα κομμένο καὶ τὸ βάνουν ἀπάνω στὸ πονεμένο μάτι· τὸ δένουν καὶ γερεύει (Αἰτωλ.). Τὸ μπόλι πιάνει καλὰ τὸ Φλεβάρη, ὅπως καὶ στὰ δέντρα (Πόντ.).

2. Θεραπεία κατὰ τὴν ἀρχὴν ὃ τρώσας καὶ ἰάσεται. Περβλ. *σκυλί σ' ἐδάγκασε; πᾶρε ἄπο τὸ μαλλί του.*

«Ἄμα λέση κάπου κανένας καὶ βαρέση, γερεύει, ἂν πᾶνε στὸ μέρος πὺν ἔπεσε καὶ πάρουν χῶμα, δηλαδὴ μιὰ προζούλα ἀπὸ τρεῖς μεριές, καὶ τὸ βάλουν μέσα σ' ἓνα ποτήρι μὲ νερὸ καὶ τὸ δώσουν νὰ πιῇ ὃ βαρεμένος. Τότε γερεύει» (Ἀροτινῆ).

β) Δημῶδεις θεραπευτικαὶ ἐπεμβάσεις.

1. Τὸ πάτημα: ὃ ἀσθενὴς κατακλίνεται πρηνῆς, ὃ δὲ θεραπευτὴς πατεῖ γυμνόπους ἐπὶ τοῦ θώρακος, κυρίως ὁμῶς ἐπὶ τῆς ὀσφύος αὐτοῦ. Εἰς ποίας περιπτώσεις γίνεται τοῦτο;

2. Τὰ πάκια ἢ σήκωμα τῶν νεφρῶν ἐπὶ ὀσφυαλγίας. (Φράσις: ἔπεσαν τὰ πάκια του ἦτοι τὰ νεφρά). «Νὰ σηκώνουν τὰ πάκια ξέρον ἴγες γυναῖκες καὶ σπάνια. Πιάνουν τὸ πετσί, πὺν βρίσκονται τὰ πάκια, μὲ τὰ δυὸ χέρια καὶ τὸ τρανοῦν ἀπάνω, γιὰ νὰ σηκωθοῦν τὰ πάκια. Ἄφοῦ πολλὴ ὥρα τὰ τρανήξουν, φκιάνουν μιὰ κόλληση, πὺν τὴ λένε γιαική. Τὴ φκιάνουν μὲ τὸ ἀσπράδι ἀπὸ τὸ ἀγγὸ καὶ σαπουνάδα. Τὰ δυὸ αὐτά, ἅμα τὰ δείρουν μὲ τὰ δάχτυλα κάμποση ὥρα, γίνονται μιὰ κόλληση σπουδαία. Μ' αὐτὴ λοιπὸν τὴ γιαική ἀλείφουν τὴ μέση τοῦ ἀρρώστου καὶ τὸν ἀφήνουν.» Ἐτσι τὰ πάκια ἔρχονται στὴ θέση τους» (Αἰτωλ.).

3. Τὸ ἀντιψύχι: ἐπὶ λιποθυμιῶν, ἀτονιῶν, νόσων στομάχου ἐπιτίθενται ἔμπλαστρα ἢ καταπλάσματα ἀναληπτικά ἐπὶ τῆς προκαρδίου χώρας.

4. Δέσιμο ἢ γύρισμα ἀφαλοῦ. Συνήθως ὃ εἰδικὸς εἰς τὸ γύρισμα τοῦ ἀφαλοῦ «δίδει τρεῖς γύρους, ὅτε καὶ μένει ἀκίνητος ἐπὶ τινα λεπτά, διὰ νὰ ξαπολύσῃ μόνον τοῦ τὸ ἀφφάλι, πὺν εἶναι ὃ στῆλλος τῆς καρκιῶς» (Κύπρ.). Εἰς τὴν ὕδραν, ἅμα κανεῖς λνθῆ, «τὸν ξαπλώνουν καταγῆς· μιὰ γυναῖκα τοῦ βάνει

τὸ δάχτυλό της στὸν ἀφαλὸ του καὶ κάνει βόλτες γύρω του, γιὰ νὰ στρείφη πάλι ὁ λυμένος ἀφαλός». Ποῖται ἀντιλήψεις περὶ ὀμφαλοῦ καὶ ποῖται μέθοδοι θεραπευτικαὶ ἐπικρατοῦν ἀλλοῦ;

5. Τὸ τοῦβλο (κεραμίδι, βήσσαλο). Ἐπὶ νευραλιῶν, κωλικῶν, δυσεντερίας κλπ. Τεμάχιον κεράμου θερμαινόμενον καὶ διαβροχόμενον δι' ὄξους τοποθετεῖται ἐπὶ τοῦ ἀλγοῦντος τόπου.

6. Τὸ ἰδρωτάρι: περιτύλιξις τοῦ ὅλου σώματος τοῦ ἀσθενοῦς διὰ διαφόρων θερμοῶν πυριμαμάτων ἢ καταπλάσμάτων. Ἀτμόλουτρο, λούτρισμα (Κορινθία) κτλ. Διὰ νὰ θεραπεύσουν μέλος τοῦ σώματος ἀπὸ στραμπούλισμα, νευροκαβαλλίκευμα κτλ. τὸ ἐκθέτουν εἰς ἀτμοὺς ὕδατος.

7. Ἡ μάλαξις, αἰ ἐντριβαί.

8. Βεντουῦζες (κούφιες ἢ κοφτές). Εἰς ποίας περιπτώσεις ρίχνουν βεντουῦζες καὶ κατὰ ποίους τρόπους; Π.χ. εἰς τὰ Ἄγραφα «κεφαλόπονο ἂν ἔχη κανένας πολλὰς μέρες, τοῦ βγάνουν βεντουῦζα στὸ κεφάλι μὲ βοϊδοκέρατο. Σουρίζουν τὰ μαλλιά, χαράζουν μὲ ξουράφι λίγο μέρος ἴσασιν νὰ βγάλῃ αἷμα καὶ κολλοῦν τὴ βεντουῦζα. Χύνεται κάμποσο αἷμα καὶ ὠφελεῖται ὁ ἄρρωστος. Ἡ βεντουῦζα αὐτὴ δὲν κολλάει, ὅπως οἱ ἄλλες βεντουῦζες μὲ τὸ ποτῆρι. Ἐχει μιὰ τρυπίτσα στὴν κορυφὴν στὸ κέρατο. Τὴν ἀπιθάνουν ἄνω στὸ δέσμα, βυζαίνουν τὸν ἀέρα μὲ τὸ στόμα καὶ ἔτσι σηκώνεται τὸ δέσμα». Εἰς τὸ Ἄδραμύτιον «ἄμα ἦτον κανένας παλαβὸς ἢ κρωμένος, τοῦ παίρνανε αἷμα. Εἴχανε ἐπίτηδες κερατέλλια ἀπὸ δυὸ χροῶν δαμαλέλλι, στὴ μύτη τους ἀπάνου ἄνοιγαν μιὰ τρυπίτσα μὲ τὴ βελόνα, τὸ βανε στὸ στόμα του ὁ μάλιστα (ὁ κουρέας) καὶ ρούφαγε τὸν ἀέρα πού ἔτανε μέσα στὸ κερατέλλ'. Ἡ βεντουῦζα τρανοῦσε τὸ γαῖμα τὸ πικρό».

9. Βδέλλες. Περιπτώσεις ἀφαιμάξεως μὲ βδέλλες. Π.χ. εἰς τὸ Ἄδραμύτιον «ἄμα προῆζαν τὰ πόδια, βάνανι ἀβδέλλες στὰ πόδια. Ψοφούσανι κεῖνες ἀπὸ τὸ φαρμάκι!»

10. Φλεβοτομία. Αὕτη ἐνεργεῖται ὡς προληπτικὸν ἢτοι πρὸς διατήρησιν τῆς ὑγείας καὶ ὄχι ὡς θεραπευτικὸν μέσον. Πίστις περὶ κακοῦ αἵματος, τὸ ὁποῖον πρέπει διὰ τῆς φλεβοτομίας νὰ ἐκρεύσῃ τὴν 1ην Μαρτίου ἢ 1ην Μαΐου. Εἰς τὸ Ἄδραμύτιον «ἐσυνηθούσανι τὸ Μάη νὰ παίρνουνι αἷμα γιὰ τὸ καλὸ. Δένανι τὸ ξερβὶ τὸ χέρι στὸ κόλλ' (τὸν μῦν τοῦ βραχίονος) μ' ἓνα σχοινέλλ' καὶ ἔπειτα μὲ τὸ νυστέρ' κόβανε κεῖ τὴ φλέβα καὶ τὴν ἀφήνανε νὰ τρέξ' ὡς 25-30 δροῦμα αἷμα. Ὅσο ἔτρεχε μαῦθο αἷμα τ' ἀφήνανε. Ὅταν ἐρχότανε κόκκινο, μᾶνα, σταματοῦσανι. Βγάνανι τὸ σχοινέλλ', πλύνανι τὸ χέρ' μὲ τὸ νερό, βάνανι τὸ μπαμπάκ' μὲ τὸ λάδ' καὶ τὸ δένανι κάμποσο μὲ τὸ τουλπάν'. Αὐτὸ ἦτανε. Νὲ σίσιτ', νὲ γιῶδγιο».

11. Σιναπισμοί.

12. Ἐκδόρεια (βυζικάντια). Τρόπος κατασκευῆς αὐτῶν.

13. Ἐμπλαστρα Π.χ. *καυτή* ἐν Σίφνῳ λέγεται ἔμπλαστρον ἐκ τεμαχίου ἄρτου θερμαινομένου, ἐνῶ ἡ *κραιοπαπάρα*, εἶναι ψυχρὸν κατάπλασμα ἀπὸ ψυχία ἄρτου, κεκραμένου μὲ οἶνον· ἐπιτίθενται εἰς κτυπήματα λεπτοφυῶν μερῶν τοῦ προσώπου, ὡς ὀφθαλμῶν, ρινὸς κ.ἄ. πρὸς ἀνακούφισιν τοῦ πόνου (Ἄδρ/πολις). Εἰς τὴν Σπάρτην κάνουν *μπλάστρι ἀπ' αὐγό*: «*Παίρουν τὸ μαλλάκι τοῦ προβάτου ἄπλυτο καὶ τὸ ξαίνουν καὶ τὸ κάνουν ἀφραῖτο. Τὸ ἀλείφουν μὲ τὸ ἀσπράδι τοῦ αὐγοῦ καὶ τὸ μπουχάουν (τοῦ πετάουν μὲ τὸ στόμα κάποιου ὑγρὸ) μὲ τσιπούρα ρακή. Αὐτὸ εἶναι τὸ μπλάστρι*». «*Ὅταν σοῦ πονῆ σὲ μιὰ μεριά τὸ κορμί σου, κόψε πρᾶσοφύλλα μικρὰ κομματάκια καὶ πᾶρε ἓνα κομμάτι λαρδί σερικκοῦ γουρουνιοῦ. Βάλε το ἕς τὸ τηγάνι νὰ λειώσῃ, ὕστερις ρίξε τὰ πρᾶσα μέσα νὰ βράσουν καὶ κάμε το σὰν πλαστρὶ καὶ βάλε τα ἐπάνου ἕς τὸ πονεμένο μέρος*» (Γορτυνία).

14. Μόξαι.

15. Διάστυρον (φιτίλι).

16. Λημνίσκος (χειρουργικὸς ἐπίδεσμος).

17. Ὑπόθετα, ὡς καθαριστὰ, μὲ τὸ σαπουνάκι κλπ.

18. Πυρριάματα, ἦτοι λουτρὰ δι' ἀτμοῦ. Πῶς παρασκευάζονται ταῦτα;

19. Καταπλάσματα: διὰ σπερμάτων λίνου, δρυΐζης, σύκων, ἀλλὰ καὶ διὰ βατράχων, κοχλιῶν καὶ σκολήκων κτλ. Καταπλάσματα ἀπὸ ἀγριοβληχοῦνι κατὰ τῆς ἐντερίτιδος τῶν παιδῶν κτλ.

20. Βοθρίον (φουντανέλλα). Πῶς γίνεται ἡ φουντανέλλα καὶ πρὸς ποῖον σκοπὸν; Π.χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν διὰ νὰ καθάρισῃ τὸ αἷμα· εἰς τὴν Νάξον πρὸς θεραπείαν «ρευματικοῦ πόνου» «*παίρουν ἓνα ρεβίθι καὶ τὸ δένουνε πῶς κάτω ἀπὸ κεῖ πὸν νοιώθουνε τὸν πόνο. Τὸ ρεβίθι εἶναι ἀρμυρὸ καὶ μυτερὸ καὶ τρώει τὸ κρέας καὶ κάνει μιὰ τρουπίτσα. Πάνω στὴν τρουπά δένουνε κισσόφυλλα καὶ τρανοῦνε ὅλες ἀκάθαρτες. Τὰ κισσόφυλλα τὰ ἔχουνε στὸ νερὸ καὶ τ' ἀλλάζουνε κάθε μέρα στὴν πληγὴ. Μπορεῖ νὰ τὴν ἔχουνε ἀνοιχτὴ ἓνα ὀλόκληρο χρόνον. Σὰν πάψουνε νὰ βάζουνε κισσόφυλλα στὴν πληγὴ, κλείνει*».

Z'. Εἰδικὴ θεραπευτικὴ.

Φάρμακα καὶ τρόποι θεραπείας δι' ὠρισμένας ἀσθενείας ἢ παθήσεις (πραγματικὰς ἢ ὑποθετικὰς).

1. Ἄδεντις (πρήξιμο ἢ βγαλιὰ ἢ ἀποστήματα ὀπισθεν τοῦ αὐτιοῦ, εἰς τὴν μασχάλην καὶ εἰς τοὺς βουβῶνας, κοινῶς ἀπορροφή (Κάρπ. Κρήτη).

Ποῖα φάρμακα μεταχειρίζονται πρὸς θεραπείαν; Π.χ. εἰς τὴν Κάρπαθον «διὰ τὰ στρέψη, κοπανίζουσι τὰ προκάγουρα καὶ κόνουσι ἐπιθέματα. Ὡς καταπλάσματα δέ, διὰ τὴν ἀνοίξιν, θέτουσι τραχανᾶν, λιναρόσπορον ἢ ἀμολόχους, μαυροκουκκίους (κοιν. στύφνος) καὶ βλέττα (βλίττα), ἀφοῦ τὰ βράσουσιν». Ἄλλου τὰ ἐπιτίθουσι «διὰ χολῆς ταυρείας» ἢ μὲ θηριακὴν.

2. **Αἰμόπτυσις.** Χρησις σποδοῦ μετὰ ὄξους ἢ διαλύσεως μαγειρικοῦ ἁλατος.

3. **Αἱμορραγία.** Ποῖα μέσα μεταχειρίζονται, διὰ τὴν σταματήσιν τοῦ αἵματος, αἵμα κοπῆ κανεῖς; Π.χ. βάζουσι ἐπάνω καπνὸν ἢ τσίπα τῆς ἀράχνης ἢ σκροῦμπο (τεμάχιον μαλλίνου ὑφάσματος ἀπηνθρακωμένον). Μερικοὶ βάζουσι τὸ λεγόμενον «σταθόχορτον» μὲ λάδι (σταθόλαδο) (Δαρδανέλλια). Τί συνηθίζεται ἐπὶ αἱμορραγίας γυναικός; (Μορραγιόχορτο εἰς τὸ Μανιάκι).

4. **Αἱμορροϊδές** (ζωχάδες). Ἐπάλειψις μὲ ἔλαιον, εἰς τὸ ὁποῖον ἀναμειγνύεται κόνις ἀπὸ διαφόρους οὐσίας· π.χ. εἰς τὴν Κορώνην συνιστοῦν «ὅταν ποιοῦν οἱ τζωχάδες καὶς ἕνα ξύλο ἀπὸ λόφτο ποῦ τὰ γίνη κάρβουνο καὶ τὸ σβήνει μέσα σ' ἕνα πιαιελλάκι μὲ λάδι. Μ' εὐτοῦνο τὸ λαδάκι ἀλείφεις μ' ἕνα βαμπάκι τὶς τζωχάδες καὶ ξερχεται καὶ μαλακώνει ὁ πόνοσ. Ἄλλοι παίρουν ἕνα χόρτο ποῦ τὸ λέν λύκο (μοιάζει σὰν κούκλα (ἀραβοσίτου) μόνο ποῦ τὰ σπειριά του εἶναι κόκκινα), τὰ ψήνουν στὸ φούρο, τὰ τρίβουν καὶ τὰ κάνουν σκόνη καὶ πασπαλοῦν μὲ τὴν σκόνη τοῦτη τὶς τζωχάδες». Τί συνηθίζουν ἄλλου;

5. **Ἀκράτεια τῶν οὔρων.**

Κατὰ τινὰς ὁ πάσχων πρέπει νὰ πατήσῃ τρεῖς φορὰς μίαν χελώνην καὶ ἔπειτα νὰ τὴν ψήσῃ καὶ νὰ τὴν φάγῃ. Ἄλλοι ὁμως προτιμοῦν ποτικὸν ψημένον ὡς ἀσφαλεστέραν θεραπείαν (Κύπρ.). Εἰς τὴν Κορώνην «τὰ πουκάμισα τῶν τζιτζιριῶν τὰ μαζεύουσι καὶ τὰ φυλάουσι καὶ τὰ τρίβουσι σκόνη. Ἄμα κανενὸς κρατηθῆ τὸ οὔροσ του, τρίβουσι λιγουλάκι ἀπ' αὐτὴ τὴν σκόνη μέσα σὲ μιὰ κούπα μισόγεμη καὶ τοῦ τὸ δίνουσι καὶ τὸ πίνει, καὶ εὐτὺς τοῦ ξερχεται πίσω τὸ οὔροσ του». Ποῖα μέσα μεταχειρίζονται ἄλλου πρὸς θεραπείαν; Τί κάμνουσι διὰ τὰ παιδιὰ «ποῦ κατουριοῦνται»; Π.χ. εἰς τὰ Κοτύωρα «ἐσύρουσι τὰ μέσα του» (βλ. ἄνωτ. σ. 170, β, 2) καὶ τοποθετοῦσι εἰς τὴν μέσην τῶν ξμπλαστρῶν ἀπὸ σαποῦνι καὶ ἀσπράδι ἀυγοῦ· «τὸ φάσκωσαν κ' ἔμενε ἔτσι, ὥσπου νὰ ξεκολλήσῃ μόνο του».

6. **Ἀκροχορδόνες** (βαρβερίτσες) (Ἀργίσιον), καρναβίτσες (Μεσσην.), γαρδαβίτσες (Αἰτωλ.), κουρτοῖκοι (Κρήτ.), μπαστραβίτσες (Ἠπ. Μακ.).

Κατὰ τὴν λαϊκὴν πίστιν ἐν Αἰτωλίᾳ «ἐξαιλείφονται, ἂν πάρῃς κρόκο ἀπὸ χελιδονάβγο καὶ τὶς ἀλείψῃς». Κατὰ τοὺς Λεσβίους «ἔχ' ἕνα χορτάρι ποῦ τὸ λέν μερμηγκοχόρταρο. Τὸ τρίβουσι καὶ τὸ ρίχνουσι μέσα στὸν καφέ, στὸ γλύκισμα

πού θὰ φάη κείνος μὲ τίς μηρομυγκιές, ἀλλὰ νὰ μὴν τὸ καταλάβῃ. Πρέπει νὰ ᾖ καὶ χασοφεγγαριά. "Ο,τι καὶ νὰ ᾖ χη στὰ χέρια του χάνεται». Ἡ εἶδησις ὅμως εἶναι ἐλλιπής, ἐφ' ὅσον δὲν καθορίζει ποῖον εἶναι τὸ χόρτον αὐτό.

7. **Ἄμυγδαλίτις καὶ ἄλλαι νόσοι τοῦ λαιμοῦ** (τὰ λαιμά, ὁ πονόλαιμος, ὁ σταφυλίτης κτλ.).

Ἐπὶ ἀποστήματος ἀμυγδαλῆς εἰς τὴν Κύπρον μεταχειρίζονται κατάπλωμα ἀπὸ στάκτην, τὴν ὁποίαν ζυμώνουν μὲ κάρουρον παιδιοῦ. Κατὰ τινα συνταγὴν «πᾶρε σκάνινα, βγάλε τὸ ζουμί, χορχάρισέ το καὶ πᾶρε κι ἀπὸ τὰ σκέλια προβάτου μαλλί. Βρέξ' το μὲ κάρουρο καὶ δέσ' το ἐπάνου» (Γορτυνία). Ἐπὶ κυνάγχης (πρήξιμο καὶ φλεγμονὴ τοῦ φάρυγγος) δέρουν καλῶς δύο κρόκους αὐγοῦ καὶ ἀπλώνουν εἰς ἕφασμα· ραντίζουν κατόπιν μὲ πιπέρι καὶ θέτουν περὶ τὸν λαιμὸν (Κύπρ.). Ἄλλοι ἐμφυσοῦν διὰ καλαμίου κόνιν τῆς κανέλλας εἴτε καὶ κονιοποιηθέντα περιττώματα κυνὸς (Κύπρ.). Πρὸς θεραπείαν τοῦ λαιμοῦ μεταχειρίζονται καὶ διαφόρους γαργάρας (ἀφέψημα ζαμπούκου ἢ νερὸν μὲ κονιάκ, οὖζο, μαστίχα, καὶ ὄπὸν λεμονίου κ.τ.τ.). Ὡς μαλακτικὸν εἰς λαιμόπονον, ὡς καὶ εἰς βῆχα, βράζουν ἀνθὴ μολόχας, σῦκα παστὰ καὶ τεράτσια. Ἄλλαι μέθοδοι: πάτημα διὰ τοῦ δακτύλου, ἀφοῦ ἐπιχρισθῆι πρότερον διὰ καφέ ἢ ἐπιγλωττίς καὶ ἢ ἀμυγδαλῆ κτλ.

8. Ἄναιμία.

Μέσα θεραπείας· π.χ. εἰς τὴν Κρήτην παίρνουν ρινίσματα σιδήρου (σκουρά), τὰ βράζουν καλά, διὰ νὰ γίνουν ἀσηπτικά καὶ κατόπιν τρώγονται μὲ μέλι ἀπὸ τοὺς ἀναιμικοὺς «καὶ ὠφελοῦν πολὺ». Εἰς τὴν Αἰτωλίαν γυναῖκα πού ἔχει ἀδυναμία πολλή καὶ μιὰ χλωμάδα στὸ πρόσωπό της, λένε ὅτι ἔχει ἀνεμικὸ καὶ γιατρεύεται μὲ βοτάνια, τὰ ἀνεμόχορτα· τὰ βράζουν καὶ πίνουν τὸ ζουμί τους.

9. Ἄνεμοβλογιά.

Εἰς τὴν Κάμπ. τὴν ἱατροῦν μὲ γλυκὰ ποτά. Ποία ἢ συνήθεια ἄλλου;

Ἄνεμοπύρωμα βλ. ἐρυσίπελας.

10. Ἄνθραξ (κακὸ πόνεμα ἢ καρβοῦνι (Κρήτ.), κακὸ ἢ γλυκὸ σπειρὶ (πολλ.)).

Εἰς τὴν Κύπρον μεταχειρίζονται διάφορα ἀντιφλογιστικά, κυρίως ἐπιθέματα φλοιοῦ καρπουζιοῦ, τὰ ὁποῖα τοποθετοῦν ἀπὸ τὴν ψύχαν, ἀφοῦ φοβηταῖσσαν τὸ σφαλάγγι, δηλαδὴ ἀφοῦ καυτηριάσουν τὸν ἄνθρακα μὲ πυρακτωμένον σίδηρον. Εἰς τὴν Κορώνη «κάνουν ἀλοιφή μὲ τρεμεντίνα, ἴσαμε δυὸ δαχτυλῆθρες, καθαρὸ κερὶ, ἀσπράδι αὐγοῦ, καθαρὸ λάδι, τὰ δέροννε καλά σὲ μιὰ κούπα, κ' ἔχουν ἓνα φύλλο ἀπὸ σέσκουλο καὶ τὸ βάζουν ἐπάνω κ' ἔρχεται ἀμέσως καὶ

τρανάει ή τρεμεντίνα τὸ κακὸ καὶ ξεγερούγει». Εἰς τὴν Θράκην τὸ καίουν μὲ πυρακτωμένο καρφὶ (βλ. Ἄρχ. Θρακ. Θησ. Δ' 53 - 55). Τί συνηθίζεται ἄλλοῦ;

11. **Ἀποπληξία** (κόλπος).

Συνήθως συνιστοῦν ἀπόλυτον ἀκινήσιαν, ψυχρὰ ἐπιθέματα εἰς τὴν κεφαλὴν, κλύσμα μετ' ὄξους, ἀβδέλλες εἰς τοὺς κροτάφους, ἐντριβάς διὰ ξηρᾶς φανέλλας καμφορᾶς ἢ οἰνοπνεύματος. Ποίους ἄλλους τρόπους μεταχειρίζονται εἰς τὴν περίστασιν αὐτήν;

12. **Ἀπόστημα** (ταπινάρες (Κρήτ.), μόρος ἢ τὸ μῶρο).

13. **Ἀτροφία** ἰδία παιδῶν (σοῦφρα, ἐπειδὴ σουφρώνει τὸ πρόσωπόν των). Πρὸς θεραπείαν εἰς τὰ Μαζαίτικα χαράσσουν τὰ ὄτα, τὴν γλῶσσαν καὶ τὸ ἄκρον τῆς σπονδυλικῆς στήλης καὶ τὰ καίουν ὀλίγον. Τί εἶναι τὸ σουφροχόρτι, πού μεταχειρίζονται μὲ διαφόρους προσμείξεις πολλαχοῦ ὡς γιαιτρικὸ; Κατ' ἄλλους ἢ σοῦφρα φαίνεται στὸν οὐρανίσκο τῶν μικρῶν παιδιῶν καὶ πρέπει νὰ κόβεται μ' ἓνα κοφτερὸ μαχαιράκι· δηλ. χαράζουν τὸ μέρος αὐτὸ μὲ τὸ μαχαιράκι ὡς πού νὰ βγάλῃ αἷμα (Εὔροτ.).

Αὐτόπονος βλ. Ὠταλία.

14. **Ἀφροδίσια**. (γαλλικὰ πάθη, σκουλαμέντο κλπ.).

Κατὰ τινὰ εἴδησιν ἀπὸ τὰ Βούρβουρα Κυνουρίας «ἡ βαργελάνα (ἓνα χορταράκι μονόστυλο μ' ἓνα κεφαλάκι λαλοῦδι στὴν ἀπάνου μεριά) ἔναι κάτι καλό. Τὸ πίνουν περὶ γυναικεία πράματα». Εἰς τὰ Κοτύωρα διὰ τὸ σκουλαμέντον «δίνανε στὸν ἄρρωστο διουρητικά: μαῖδανό, ζουμί ἀπὸ βρασμένες φοῦντες καλαμποκιᾶς. Ἐπίσης κάνανε χάπια μὲ μείγμα (ματζόν) ἀπὸ πίσσα καὶ λιγάκι ἀλεῦρι καὶ δίνανε στὸν ἄρρωστο πρῶτ' καὶ βράδυ». Ἄλλα μέσα καὶ τρόποι θεραπευτικοί;

15. **Ἀχῶρ** (κασσιίδα).

Θεραπεία μὲ ἔμπλαστρα ἀπὸ πίσσαν. Κατὰ τινὰ πρόληψιν τὰ ἔμπλαστρα πρέπει νὰ εἶναι τόσα, ὄση καὶ ἡ ἡλικία τοῦ πάσχοντος (Πόντ.). Οἱ Βαλτινοὶ τὴν θεραπεύουν μὲ τὸ κασσιδόχορτο, ἄγνωστον ποῖον χόρτον.

16. **Βήχας**. Εἰς τὴν Κρήτην «βράζουν σὲ νερὸ κυδωνόσπορο πολλὴ ὥρα ὡς πού τὸ ὑγρὸ ν' ἀπομείνῃ 2-3 κουταλιᾶς τῆς σούπας καὶ τὸ δίνουν στὸν ἄρρωστο». Ἄλλα θερμαντικὰ καὶ μαλακτικὰ βλ. καὶ κρυολόγημα.

17. **Βρογχίτις**.

18. **Γρίπη**.

19. **Δήγματα ἐρπετῶν καὶ ἐντόμων**.

Ποια ἔξ αὐτῶν θεωροῦνται δηλητηριώδη; (π.χ. *ὀχιά ἢ ὄχεντρο, ἀστρίτης, ἀκονάκι, σκορπιός, ρώγα ἢ ἐφταλουτροῦ, σφῆκα, μέλισσα κλπ.*). Μέσα θεραπευτικά καὶ φάρμακα· π.χ. ἀπομύζησις διὰ τῶν χειλέων, ἐπίθεσις λάσπης καὶ ἐντριβὴ διὰ μολόχας, χρῆσις ὠρισμένων βοτανῶν (*φιδόχορτο, σκορπιόχορταρο, δρακοντιά, λαγοκοιμηθιά ἢ τῆς Παναγιᾶς τὸ μοσκολίβανο, ζόχος κλπ.*). Περιγραφὴ τῶν φυτῶν καὶ χρῆσις. Ἔνα παράδειγμα: «*Τὸ φιδοβότανο εἶναι ἀπὸ χορτάρι, ἴδιο φίδι στὸ ἰδεῖς του, ἴσαμε τὸ μπόι παιδιοῦ, σημεῖο προᾶμα καὶ ὅσο τὸ χορτάρι εἶναι χλωρό, τὸ φυλάει τὸ φίδι χάμου στὴ ρίζα του καὶ ἅμα αὐτὸ ἀρχινάει καὶ ξεραίνεται, μυρίζει ὅπως τὸ φίδι, φιδίλα· αὐτὸ τὸ βράζεις καὶ τὸ βάζεις ἀπάνου πὺν θὰ σὲ κεντήσῃ φίδι, σκορπιός κ.ἄ.*» (Μ. Τσάκωνα, Μανιάκι). Συνήθως τὸ φιδοβότανο τρίβεται, ἢ δὲ κόνις πίνεται ἀναμεμιγμένη με κρασί ἢ νερό, ἡμέραν Τετάρτην ἢ Παρασκευὴν κτλ. Σχετικαὶ παροιμίαι: π.χ. «*Ἄν σὲ δαγκώσω ἐγὼ ἢ ὀχιά | ἔχεις καὶ παρηγοριά· | ἂ σὲ δαγκώσῃ ὁ θεὸς μὲ ὁ ἀστρίτης, | πᾶρτε φκνάρια καὶ ξινάρια.* Κατ' ἄλλας μεθόδους ὁ σκορπιός πωλοποιεῖται καὶ ἐπιτίθεται ἐπὶ τοῦ δῆγματος, ὡς παρὰ Διοσκουρίδην. Εἰς τὴν Κύπρον ἐπαλείφουν τὸ δῆγμα με ποντικόλαδον, εἰς τὸ ὁποῖον ὅμως, πλὴν μικροῦ ποντικοῦ, ἔχει προστεθῆ καὶ σκορπιός καὶ οὕτω παρήχθη ὑγρὸν παχύρρευστον, δυνατῆς ὁσμῆς, ἐλαφρῶς πορτοκαλόχρουν.

20. Δηλητηριάσεις ἀπὸ φαγητά.

Ἐν χρήσει εἶναι τὸ ἀσπράδι αὐγοῦ πρὸς πρόκλησιν ἐμετοῦ. Διὰ δηλητηριάσιν μανιτῶν, γαιτροσόφι κρητικὸν συνιστᾷ: «*βράσον σιναπόσπορον νὰ πῖν πρὸς ἐμετόν, νὰ περιτυλιχθῶσιν αἱ χεῖρες καὶ οἱ πόδες δι' ἐριούχου παντίου ἢ διὰ τούβλων ἢ διὰ φιαλῶν καὶ ἄφθονα καταπλάσματα ἐπὶ τῆς κοιλίας καὶ θεραπεύεται τελείως.*» Ἄλλα ἀντίδοτα κατὰ τῆς δηλητηριάσεως. Καθάρισον, κλύσματα.

21. Διφθερίτις (παμπακᾶς ἐν Κύπρῳ).

Ἐμφύσησις κόνεως ἀπὸ κόπρον κυνὸς εἰς τὸν λάρυγγα τοῦ ἀσθενοῦς. Ἄλλα θεραπευτικὰ μέσα;

22. Δοθιῆνες (καλόγερος, ἀγιάθονας ἢ τζίμπουνας, βοῦζνο, χολικὸ κλπ.).

Ἐπιτριβὴ διὰ τῆς κυψέλης τοῦ ὠτός, πεπαντικαὶ ἀλοιφαί, καταπλάσματα διάφορα. Π.χ. εἰς τὴν Νάξον «*βάζουν ἐπάνω προζύμι με ζάχαρι ἢ ἕναν ἀσπροσάλιακα (κοχλίαν) κοπανισμένον γιὰ ν' ἀνοίξῃ.*» Εἰς τὴν Κάρπαθον «*βάζουν κρομμύδι ψημένον νὰ μαλακώσῃ, ὕστερα πίσσα καὶ ζυμάρι ἢ μαύρη σταφίδα καὶ ἀνοίγει.*» Ὅταν ἀνοίξῃ, διὰ νὰ τραυᾷ, βάζουν σαποῦνι καὶ ζάχαρι». Εἰς τὸ Βογατσικὸν «*γιὰ νὰ σπᾶς τὸ χολ' κό, ψῆσε μιὰ πατάτα, καθάρσε τὴν καλά, πασπάλ'σε τὴν*

μέ ζάχαρ' καλοστουμισμέν' και πλάκωσέ το». Ποια άλλα μέσα μεταχειρίζονται ἄλλοῦ;

Δυσεντερία βλ. ἔντερικά.

23. Δυσουρία ἢ ἐπίσχεσις οὔρων.

Πολλαχοῦ μεταχειρίζονται κατ' αὐτῆς τὴν ἀγριάδα· εἰς 100 δράμια ὕδατος βάλε 20 δράμια ἀγριάδας ξηρᾶς, βράσε τὴν ἐπὶ 20 λεπτά και τὸν ζωμὸν πίνει ὁ πάσχων «συνεχῶς και ὅσον βούλεται» (Βιθυν.). Εἰς τὰ Κλουτσιοχώρια Καλαβρ. μεταχειρίζονται πρὸς τοῦτο τὸ λεγόμενον κατουρλόχορτο. Ὁφέλιμον εἶναι κατὰ τὴν δημ. κυπριακὴν ἰατρικὴν κατάπλασμα ἀπὸ σκορπίδια ἤτοι ἀπὸ σκροπόχορτο, τιθέμενον εἰς τὸ ὑπογάστριον, καθὼς και ὁ φλοιὸς τοῦ ραπανιοῦ.

24. **Εἰλεὸς** (στρόφος, σφαῆ) (Νάξ.), **δημμαν τ' ἀντέρον** (Κύπρ.). **Σφαύχορτο, καρδομαντζουράνα** (εἶδη χόρτων) τὰ βράζουν και πίνουν τὸ ζουμί «ἅμα τοὺς σφάζει». Ἄλλοι εἰσάγουν εἰς τὸ ἔντερον ἀέρα με πίεσιν διὰ πυραύνου, ὡς παρ' ἀρχαίους. Εἰς τὴν Κάρπαθον λέγουν πὼς «ἐπῆρε τ' ἄντερο βόρτα»· τὸ τελευταῖο γιαιτρικὸ «τῆς ἀπελπισίας» ἦτο νὰ δώσουν τοῦ ἀρρώστου νὰ καταπιῇ μιὰ μπάλα ἀπὸ μολύβι, διὰ νὰ **ξεστρίψη τ' ἄντερό του**. Τί συνηθίζεται ἄλλοῦ; ὕδραργυρος;

25. **Ἐκζεμα** (ἔγκισμα, μαγιασίλι, μονασίλης κτλ.).

Ἄλοιφαί ἀπὸ ἀσφόδελον, θεῖον κλπ. Π.χ. εἰς Ἱεράπετραν «κοπανίζουν τὴ ρίζα τῆς ἀσφεντριλιᾶς, βγάνουν τὸ ζουμί, ξοῦνε μέσα μιὰν ἀμάλαγη πλάκα σαποῦνι και τὸ ταράσσουνε, τὸ ταράσσουνε ἴσαμε νὰ πῆξη. Τὴν ἀλοιφή αὐτὴ τὴ βάνουνε σ' ὅλα τὰ βγασιὰ». Εἰς Μεραμβέλλου Κρήτης καίνε τὰ κλαδιὰ τοῦ ἀσπαλάθου και χύνεται μαῦρος χυμὸς· αὐτὸ εἶναι τὸ ἀσπαλαθόλαδο· μ' αὐτὸ ἀλείφουν τὰ ἐγκίσματα. Εἰς τὴν Κορώνην «βράζουν μελισσόχορτο με χαμομήλια ἢ γλυκορίζι και πλένουν τὸ μέρος πὸν τοὺς τρώει, πίνουνε και καμιὰ κούπα και τοὺς περνάει τὸ μαγιασίλι». Ἄλλοι καίνε τσῶφλι ἀγροῦ, τὸ στουμιζοῦν και με τὴ σκόνη πασπαλίζουν τὸ μέρος. Εἰς τὴν Κύπρον διὰ τὸ ἐκζεμα (μονασίλης) θεωρεῖται καλὸν τὸ γιουῶρι ἢ κόνις τῆς χενναῶς (λαουσονίας λευκῆς), μυρσίνης, βολικιοῦ σάπιου, θεϊκοῦ χαλκοῦ, ψευδαργύρου, πυρίτιδος κλπ. Ἐνεργοῦν και πλύσεις με μολοχούδια, κριθαρόνερον, νερὸν πιτύρων, καρυδιᾶς, εὐκαλύπτου κλπ.

26. **Ἐλμινθες** (λεβίδρες).

Κλύσματα, ἐσωτερικῶς σκόρδον κοπανισμένον με ξίδι και ἄλας, **λεβιδόχορτο**.

27. **Ἐλονοσία** (θέρμες, πύρεξη, παροξυσμὸς, πιασμὸς, τιναχτὸς (Σίφνος), ρίγος ξεφανρωτὸς (Κρήτ.), **πειράγματα τοῦ θεριστῆ** κλπ.).

Εἰδικὰ βότανα και παρασκευασίαι διὰ τὶς θέρμες· π.χ. ἀγριόκινα (Καλάβρ.), **πελίνος** (ἓνα χόρτο πολὺ πικρὸ, Θράκη), **σκιαθάκια** (Ἄλμυρ.), **σιδεροβότανο** (Βέροια), **πιασμοχόρταρο** (ἢ ἀγριόκινα ἐν Μυτιλήνῃ), **ἀφαλαρίδα**, εἶδος

ἀκάνθης με πικρότατον ζωμόν (Κάρπαθος), *χόρτον ἁγίου Ἰωάννου* (πόα κενταυρίου) ἢ *γένεια τοῦ γέρου* (ἀψίνθιον τὸ θαμνώδες) ἐν Κύπρῳ κτλ. Χρησις αὐτῶν. Χορήγησις καφὲ με λεμόνιον καὶ ἴστούς ἀράχνης εἰς καταπότια. Κατάπλασμα ἀπὸ πίτυρα ποῦ ἐξυμώθησαν με ὄξος, εἴτε λαπαῶς με γιοῦρτι ἢ γιαοῦρτι με γλυστηρίδα ἐπιτίθεται ἐπὶ τῆς κοιλίας. Ἄλλοι κόπτουν κατὰ μῆκος εἰς δύο περιστερί (ἢ βάτραχον) καὶ ἐπιθέτουν ἀμέσως ὀλόθερμον ἐπὶ τῆς κοιλίας ὡς ἀντιφλογιστικὸν (κατὰ τὸ πάσσαλος πασσάλω ἐκκρούεται). Ἐσωτερικῶς δίδουν ἀφέψημα ἀπὸ *γένεια τοῦ γέρου*, τὰ ὁποῖα ὡς πικρὰ λαμβάνονται κάθε πρωτὶ κατανήστικα ἐπὶ τινὰς ἡμέρας (Κύπρ.). Εἰς τὸν Σκοπὸν τῆς Θράκης μετεχειρίζοντο τὸν πελῖνο, ἓνα χόρτο πολὺ πικρὸ, τὸ ὁποῖον βράζουν καὶ δίδουν στὸν ἄρρωστο νὰ πίνη κάθε πρωτὶ.

Με ποίους τρόπους ἐπιδιώκεται ἡ *θεραπεία τῆς σπλήνας* (ὑπερτροφίας τοῦ σπληνός); Π.χ. εἰς τὴν Κύπρον διὰ τοῦ γόνατος πιέζουν ἐλαφρῶς τὸ ἀριστερὸν ὑποχόνδριον, ὅπου ὁ ὑπερτροφικὸς σπλήν (ὁμοίαν θεραπείαν ἀναφέρουν Πλούταρχος καὶ Πλίνιος). Εἰς τὴν Κύπρον ἐπίσης κρεμοῦν εἰς τὸν τοῖχον ἓνα κομμάτι *παπουτσοσυκιάς*: ἐφόσον αὕτη ἀποξηραίνεται καὶ συρρικνοῦται, τόσον καὶ ὁ σπλήν σμικρύνεται καὶ ἐλαττώνεται κατὰ τὸν ὄγκον.

Γιατρικὸ διὰ θέρμην ἀπὸ συνταγολόγιον πρακτικοῦ ἱατροῦ τῆς Κρήτης: *10 λεπτά καφέ, ἓνα λεμόνι φρέτες καὶ ὀλίγες ρίζες τῆς ἀγρολιάς ἄλντες, τὰς βράζεις καὶ χύνεις τὸ πρῶτον νερόν, εἰς τὸ δεύτερον βράσιμον τοῦ ρίχτες τὸν καφέ καὶ τὸ λεμόνι καὶ βράζει μαζί, τότε στραγγίζεις καὶ τὸ πίνεις, ὅταν θὰ σοῦ ἔλθῃ ἡ θέρμη, ἀπὸ 25 δράμια δύο ἕως τρεῖς ἡμέρας, μίαν φορὰν τὴν ἡμέραν. Ποῖοι θεραπευτικοὶ τρόποι ἐφαρμόζονται ἀλλοῦ διὰ τὶς θέρμες;*

28. Ἐντερικά.

α) Κατὰ πόνου ἐντέρων, εὐκοιλιότητος, διαρροίας καὶ δυσεντερίας. Παραδείγματα ἀπὸ τὰ συνηθιζόμενα ἐν Κύπρῳ: Διὰ τὴν εὐκοιλίτητα κρίνεται καλὸν φάρμακον τὸ ἀφέψημα τῶν φύλλων τῆς ρωδιάς. Διὰ τὸν ἰσχυρὸν πόνον προτιμᾶται τὸ τσαῖ τῆς χιώτικης μαντζουράνας, ἀλλὰ καὶ τῆς παπούνας. ἢ ἐπιθέτουν ἐπὶ τῆς κοιλίας κατάπλασμα θερμὸν ἀπὸ πίτυρα χονδρά, ἀφοῦ τὰ ζυμώσουν με ξίδι ὡς λαπαῶν. Ἄν ὁ πόνος τῶν ἐντέρων συνοδεύεται με ἕμετον ἢ διάρροϊαν, ὑποτίθεται ὅτι πρόκειται περὶ κρουολογήματος: τότε ἐπιτίθεται ἐπὶ τοῦ ὀμφαλοῦ κατάπλασμα με μαστίχην καὶ λίβανον, τὰ ὁποῖα κοπανίζουν καλῶς καὶ ζυμῶνουν με ζάχαριν ἢ μέλι ἄσπρον. Εἰς τὴν περίπτωσιν ὅμως ποῦ δὲν ὠφελεῖται ὁ πάσχων κρίνεται, ὅτι ἔππεσεν τ^ο ἀφφάλι καὶ πρέπει νὰ τὸ γυρίσουν (βλ. τὸ *δέσιμο ἢ γύρισμα τοῦ ἀφαλοῦ* ἄνωτ. σ. 170). Διὰ τὴν ἐπίμονον διάρροϊαν καὶ μάλιστα τὴν δυσεντεροειδῆ θεωρεῖται ἀφθαστος πανάκεια τὸ ἀφέψημα

τοῦ κόνυζου τοῦ βαρούσμου, (*ipula graveoleus*). Διὰ τὴν χρονίαν διάρροϊαν κο-
νιοποιοῦν ὁστὰ ἰχθύων καὶ ἰδίᾳ ὄστρακα καβούρου ἢ ἀστακοῦ καὶ δίδουν εἰς
τὸν πάσχοντα. (Ν. Κυριαζῆς εἰς Κυπρ. Χρονικά Δ' 1926, 166-167). Ποίας με-
θόδους καὶ ποῖα φάρμακα μεταχειρίζονται ἄλλοῦ εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτάς;

β) Κατὰ τῆς δυσκοιλιότητος. Ποῖαι οὐσίαι ἢ ποῖα παρασκευάσματα
θεωροῦνται ὡς εὐκοίλια καὶ ποῖα ὡς ἐλαφρὰ ἢ ἰσχυρὰ καθαρτικά; Ποῖαι οὐσίαι
χρησιμοποιοῦνται εἰς κλύσματα; Π.χ. μολοχούδια, λάδι, σαπουνάδα, ξίδι καὶ τε-
μάχιον σάπωνος (Κύπρ.).

29. **Ἐπιληψία** (*σεληνιασμός, τὸ γλυκὸ κλπ.*).

Ποῖα τυχὸν μέσα πρὸς θεραπείαν μεταχειρίζονται πλὴν τῆς ἐγκοιμήσεως
εἰς ἐκκλησίας; Ποῖα ἄλλα ἀγιωτικά;

Ἐπίσταξις βλ. ρινορραγία.

30. **Ἐρυνγαὶ δξείται** (*ρῆξιμο*).

Π.χ. ὅταν ἕνας ρεύγεται, τοῦ δίνουν νὰ γευθῆ καρύδια ἢ φουντούκια πολὺ
καβουρντισμένα ἢ μῆλα ψητά.

31. **Ἐρυθρὰ** (*κοκκινίλα*).

32. **Ἐρυσίπελας** (*ἀνεμοπύρωμα, ρουσοῦμπελη, τὸ πυρὸ, ἡ φώκια, τὸ φτέρι,
τὸ ἀμελέτητο, ἡ μαγαρισμένη κτλ.*).

Εἰς τὴν Κύπρον, ἂν ἔχη φουσκαλίδες, ἐπιχρῶν με ὄξος ἢ σαμόλαδον,
ἐνῶ συγχρόνως τὸ γητεύουν ἢ τὸ φοβιτσιαζοῦν με κόκκινον παννὶ καὶ με ζεστὸ
σίδηρο. Εἰς τὴν Σπάρτην «τοῦ βάζοντε ἀπάνω ζεστὰ μπαμπάκια, κεραμίδες ζεστὲς
τυλιγμένες σὲ παννὶ, ὅλο ζεστὰ. Δὲ θέλει μαχαῖρι, δὲ θέλει νὰ τὸ ματώσῃς, γιὰτὶ
πεθαίνει ὁ ἄνθρωπος». Εἰς τὴν Θράκην «τὸ καπνίζονα πὲ τὸ φωκοπέτοσ' καὶ περνα.
Δὲ θέλ' γιατροῖσ'. Ποῖοι οἱ θεραπευτικοὶ τρόποι καὶ αἱ σχετικαὶ ἀντιλήψεις ἄλλοῦ;

33. **Ἐδλογιά.**

α) Τρόποι ἀνακουφίσεως τοῦ ἀσθενοῦς ἐκ τοῦ κνισμοῦ: Π.χ. εἰς
τὰ Κοτύωρα «ἄλειβαν τὰ ἐξανθήματα με ἀγνὸ βούτυρο καὶ τὰ τρίβαν ἐλαφρότατα
με μαλακὸ ντουλπάνι». Εἰς τὸ Ἄδραμύτιον «ἔτριβαν τὸ μέρος ποὺ τὸν τρώει
με ἀφιφιά (τὴν μαδοῦσαν πρῶτα, νὰ μὴν ἔχ' κτσαρέλλια) ἔβαναν καὶ στοὺ στροῶμα
τ' ἀπάν' νὰ πλαγιάζ'. Πιρνοῦσι ἢ φαρμακάδα της μὲ τὴν ἀφιφιά κὶ ραχάτευ' αὐ-
τόσ. Ψοφοῦσι τὸ σκληρὸ μὲ τὴν ἀφιφιά».

β) Θεραπεία καὶ δίαιτα. Π.χ. εἰς τὰ Κοτύωρα «στὴν ἀρχὴ ἔδιναν στὸν
ἄρρωστο καθαρτικὸ καὶ περιοριζόνταν στὰ ζεστὰ, τοῦ ἔκαναν καὶ δίαιτα μόνο
γάλα. Δὲν ἐπιτρέπονταν οὔτε μυρωδιὰ φασιολοῦ ν' ἀκουστῆ μέσα στοὺ σπῖτι, οὔτε
καὶ κανενὸς ἄλλου ὀσπρίου. Καλόπιαναν καὶ τὴν Ἐδλογιά...».

34. **Ἡλίασις.**

Τρόποι θεραπείας: π.χ. τρίβουν άπαξ τής ημέρας τήν κάτω επιφάνειαν τής γλώσσης με φύλλον συκῆς, έως οὔ ματώση, καί κατόπιν τήν τρίβουν με σκόρδον καί στάκτην. Τοῦτο γίνεται τρίς ἢ τετράκις καί ὁ *λιβακωμένος* θεραπεύεται (Ἄδρ/πολις). Ἄλλοι «βάνουν γιαοῦρι στοῦ μέτωπο μέσα σέ παννιά».

35. **Ἡμικρανία** (κεφαλόπονος, κατεβασιά κλπ.).

Προσδένουν σφικτά τήν κεφαλὴν με μανδῆλιον ἢ καί τοποθετοῦν εἰς τὸ μέτωπον φλοιὸν λεμονίου ἢ καί φέτες ἀπὸ πατάτα. Ἄλλοι εἰσπνέουν ζωηράν τινα μυρωδιάν ἢ εἰσροφοῦν κολώνιαν καί ξίδι. Ποίους ἄλλους τρόπους μεταχειρίζονται πρὸς ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τὸν πονοκέφαλον;

36. **Ἰκτερος** (χρυσή, κτρινάδα, λύκρ' ἢ λύκκριση).

Πῶς κόβουν τὴ χρυσή; Πίστις ὅτι ἡ χρυσή φαίνεται κάτω ἀπὸ τὴ γλώσσα: «Ἐνα μικρὸ ἄσπρο σπειράκι κι ἄλλα δυὸ τρία γύρω σ' αὐτὸ εἶναι ἡ χρυσή. Ὁ γιατρός με μικρὰ φαλιδάκια κόβει τὰ σπειράκια αὐτὰ» (Αἰτωλ.). Ἄλλοι «χαράζουν τὸν χαλινὸ πὸν εἶναι κάτω ἀπὸ τὸ ἄνω χεῖλος, στὴ μέση» (Κοτύωρα), ἄλλοι «κόβουν δυὸ μικρὲς φλέβες πὸν εἶναι κάτω ἀπὸ τὴ γλώσσα στὴ ρίζα (Σκοπὸς) ἢ κόβουν τρεῖς ξυραφιὲς ἀνάμεσα στὰ φρύδια». Τὸ αἷμα πρέπει νὰ τρέξει, νὰ κατεβῆ στὰ μάτια, γιὰ νὰ ξεπλυθῆ καί νὰ καθαρίσῃ, ὅπως πίστευαν, ἡ κτρινάδα. Πότιζαν ἔπειτα τὸν ἄρρωστο τσάγια ἀπὸ χόρτο πὸν τὸ ἔλεγαν Παναγίας δάκτρα (ἀμάραντο), καθὼς καί ζωμὸ ἀπὸ βρασμένα βερούκοκκα νωπὰ ἢ καί ξηρά. Γιὰ θεραπεία τὸν πότιζαν καί κάτουρο ἀπὸ μικρὸ γερό παιδί τρία πρωῖνά, χωρὶς νὰ βάλῃ πρὶν τίποτε στοῦ στόμα του. Τὸ κάτουρο ἔπρεπε νὰ εἶχε μείνει ὅλη τὴ νύχτα στοῦ ἀγιάζι (ἦτοι εἰς τὸ ὑπαιθρον) (Κοτύωρα). Ποῖα τὰ συμπτώματα τῆς ἀσθενείας καί ὁ τρόπος τῆς θεραπείας ἄλλοῦ;

37. **Ἰλαρά.**

Ποῖα ἡ ὀνομασία τῆς νόσου κατὰ τόπους; (*λίλιρη* ἐν Νάξω, *λίγερη* ἐν Σαμοθρ., *λίλερη* ἐν Ἄνδρῳ, Σίφνῳ καὶ *λίλιρο* ἐν Θήρῳ, *ἔλιρη* ἐν Μάνῃ κλπ.). Ὡς εἰδικὸν φάρμακον εἰς τοὺς Γαλιανάδες τῆς Νάξου μεταχειρίζονται τὸ ἄνθος τῆς παπαρούνας· βράζουν δηλ. τὸ ἄνθος τῆς (τὰ ἔχουν ἀπὸ τὴν ἄνοιξιν μαζεμένα) καί πίνουν τὸ ζουμί του. Ποῖαι αἱ μέθοδοι θεραπείας ἄλλοῦ;

38. **Ἰσχυαλγία** (ἄμα πορῆ ἢ μέση).

Τρόπος θεραπείας (εἰς τὸν Σκοπὸν Θράκης): «Στρώνουν μιὰ κουβέρτα στοῦ πάτωμα καί ξαπλώνουν ἐπάνω τὸν ἄρρωστο εἰς ὑπτίαν θέσιν (ἀνάσκελα) χωρὶς μαξιλάρι. Ἐνας γερὸς ἄνθρωπος κάθεται ἐπάνω στὰ πόδια του καί τὸν κρατεῖ σφικτά. Ἐνας ἄλλος στέκεται πρὸς τὸ μέρος τῆς κεφαλῆς καί πιάνει τὸν ἄρρωστο ἀπὸ τὸ πηγοῦνι περῶντας τὰ χέρια κάτω ἀπὸ τὶς μασχάλες. Τραναίει τὸν ἄρρωστο ἀπότομα πρὸς τὰ πάνω (τὸν ταρτίζει), ἕως ὅτου τριέξῃ ἢ μέσῃ του».

39. *Καλαγκάθι.*

Ἡ νόσος ἀνθραξ καὶ κάθε φλεγμονὴ τῶν μαλακῶν μορίων τῆς ἄκρας φάλαγγος τῶν δακτύλων (παρωνυχία). Διὰ τὸ καλαγκάθι ὑπάρχει ἀπειρία φαρμάκων. Π. χ. εἰς τὴν Κύπρον προσπαθοῦν νὰ προλάβουν τὸ κακὸν «φοβισιάζοντας» διὰ τῆς ἐμβαπίσεως τοῦ δακτύλου πού ὑποπιεῦνται εἰς πολὺ ζεστὸν καφέν. Ὑστερώτερον καυτηριάζουν μὲ καρφί πυρακτωθὲν καὶ ἐπιθέτουν κάποιαν ἀλοιφήν. Ἄλλη θεραπεία εἶναι νὰ βουτήσουν τὸν δάκτυλον ἐντὸς τῆς χοληδόχου κύστεως τοῦ βοός, πλήρους χολῆς. Τὸ συνηθέστερον εἶναι κατάπλασμα ἀπὸ σαλιάγκους: παίρνουν ὀλίγα σαλιγκάρια μικρά, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ κέλυφός των, ὀλίγην πίσσαν μαύρην, σαποῦνι ἄπαινον, λάδι καὶ ἀπόξεσμα τοῦ καλαμιοῦ· τὸ ὅλον σιγοψήνεται σὲ λίγα κάρβουνα εἴτε εἰς τὴν φλόγα κηρίου, ὅποτε ἀντὶ χύτρας χρησιμεύει τὸ φύλλον τοῦ κρεμμυδιοῦ. Ἡ ἀλοιφή αὕτη θεωρεῖται ψητικὴ διὰ τὸ καλαγκάθι, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰ ἄλλα ἀποστήματα. Ποῖα φάρμακα μεταχειρίζονται ἄλλοῦ;

40. *Κάλος.*

Ἐνα παράδειγμα: «Ὁ κάλος πού βγάνουμε στὰ πόδια γιαιτρεύεται. Ἄμα στουμπίσουμε μιὰ ψημένη ντομάτα καὶ τὴ βάλουμε καὶ τὴ δέσουμε ἀπάνω στὸν κάλο, σὰν κατάπλασμα, λέφτει».

41. *Καρδιακαὶ νόσοι* (ταχυκαρδία κλπ.).

Κατὰ τῶν νόσων τῆς καρδίας, ἴδια παλμῶν, χορηγεῖται καρδία νωπὴ περιστερεᾶς. Ποῖοι ἄλλοι θεραπευτικοὶ τρόποι εἶναι ἐν χρήσει;

Κασσίδα βλ. ἀχώρ.

42. *Κήλη* (τὸ κατέβασμα, σπάσιμο).

Εἰς τὴν Κορώνην «ψήνουν τ' αὐτὰ τῆς χελώνας καὶ τὰ τρῶνε ὅσοι ἔχουν κήλη καὶ τοὺς περνάει». Ποῖα μέσα μεταχειρίζονται ἄλλοῦ πρὸς θεραπείαν;

43. *Κοκκύτης* (πετεινόβηχας ἢ κορακόβηχας, κακαρίστρα κλπ.).

Τρόποι θεραπείας. Π.χ. εἰς τὸ Ἄργος ψήνουν εἰς τὸν φοῦρνον ἀσπροκρέμμυδα, τὰ στύβουν καλὰ καὶ μὲ τὸ ζουμί των ποτίζουν τὰ παιδιὰ πού πάσχουν. Εἰς τὴν Κεφαλληνίαν τὰ ποτίζουν μὲ ὀλίγον αἶμα κόρακος ἢ μὲ κόνιν ἀπὸ τὸ σκῶτι του, ἀφοῦ προηγουμένως τὸ ψήσουν καλὰ. Ἄλλοῦ μεταχειρίζονται αἶμα κουκουβάγιας. Ἄλλοι συνιστοῦν εἰσπνοὰς ἀπὸ κόκ. Ἄλλοι τρόποι;

44. *Κρυολόγημα* (βήχας, πούντα).

Μερικὰ παραδείγματα ἀπὸ τὰ συνηθιζόμενα εἰς τὴν Κύπρον: «Ὅταν ὁ βήχας εἶναι ἐνοχλητικὸς, δίδουν ἀφέψημα παρασκευαζόμενον μὲ ξηρὰ σῦκα, κανέλλαν, τεράτσι (κερατέαν), ἄνθη μολόχας, ζαμποῦκον (= κουφοξυλιά) εἴτε ὅλα μαζί εἴτε κεχωρισμένως. Ὅταν ὁ βήχας ἐπιμένῃ ἐπὶ μακρότερον χρόνον, κατασκευάζουν τὸ ἐξῆς φάρμακον: λαμβάνουν ἀνὰ ἑκατὸν δράμια σπόρον ἀδρᾶς τσικνί-

θας, σησάμι, μαυρόκοκκον (μελάνθιον τὸ ἡμερον). Φρυγανίζουν καλῶς, κοπανίζουν λεπτότατα καὶ κοσκινίζουν· προσθέτουν κανέλλαν καὶ μωσχοκάρυδο καὶ ζυμώνουν τὸ ὄλον μὲ μέλι ἄσπρον. Ἐκ τὸ ἀντιβηχικὸν τοῦτο ἐλιξήριον λαμβάνουν τακτικὰ ἓνα κουταλάκι. Εἰς ἐλαφρὰ κρυολογήματα τρίβουν τὸ στήθος μὲ μαστιχόλαδον ἢ μὲ τὸν λάδανον. Ὡς προφυλακτικὸν δὲ συγχρόνως καὶ θεραπευτικὸν μέσον ἔχουν τὴν *λα(γ)οπειταιάν*, τὴν *μαλλούραν τοῦ προβάτου*, τὴν ἔφημερίδα, τὰ ὁποῖα θέτουν εἰς τὸ στήθος, διὰ νὰ συβράσουν καὶ τοὺς προφυλάξουν ἀπὸ περαιτέρω κρυολόγημα». Ποῖται μέθοδοι καὶ φάρμακα εἶναι ἐν χρήσει ἀλλοῦ; (Βλ. καὶ συνάχι, πνευμονία, πλευριτίς).

45. **Κρυοπάγημα** (*χιονίστρες, μαρωγιῆρες* κττ.).

Ἐνα παράδειγμα: *νὰ βάλῃ ξίδι καὶ φλόμους, νὰ τὰ βράσῃ καὶ νὰ βάλῃ τὰ πόδια του μέσα, ὥστε νὰ τὸ δέχεται. Μὲ τ' αὐτὸ γυαίνει* (Κρήτη). Εἰς Κάρπαθ. ψήνουν φουσκο (εἶδος ἄμανίτου) καὶ τὴ σκόνῃ μεταχειρίζονται γιὰ τὶς χιονίστρες.

Κωλικὸς ἐντέρων βλ. εἰλεός.

Λαιμὰ βλ. ἄμυγαλιτίς.

46. **Λειχήν** (*λειχήνα, ἀλ'χήνα, γαδαρὰ χήνα* ("Ἴμβρ.), *ἀρνιθοκολλίδια* (Κάρπ.), *χάβδι* (Πόντ.). Εἰς ποίαν αἰτίαν ἀποδίδεται; Π.χ. εἰς τὴν Κάρπ. πιστεύουν ὅτι μολύνεται κανεὶς ἀπὸ τὰς ὄρνιθας. Τρόποι θεραπείας: Π.χ. μὲ ἄλοιφην ἀπὸ σκόρδο καὶ μαρουῖτι ("Ἴμβρ.) ἢ μὲ καμένη ζάχαρη (Βιθυν.) ἢ μὲ κάποιον χόρτον ἢ λουλουδί (αἴγια κιτρίνη) (Βιθυν.), χαβδόχορτον (Πόντος), ἢ μὲ στάχτη κλπ.

47. **Διθοπάτης ἢ λιθοπάτεμαν** (Πόντ.).

«Ἐνα ξερὸ ἄσπρο ἐξόγκωμα, ποὺ βγαίνει καμιά φορὰ στὴν καιμάρα τῆς πατούσας τοῦ ποδαριοῦ, αὐτὸ εἶναι τὸ *λιθοπάτι*. Γιὰ νὰ γερέψῃ, πρέπει νὰ τὸ σπᾶσουν» (Αἰτωλ.). Εἰς τὸν Πόντον τὸ θεραπεύουν διὰ κόπρου ἀνθρώπου.

48. **Λύσσα.**

Μέσα καὶ τρόποι θεραπείας. Π.χ. τὸν λυσοδόηκτον ἄλλοτε δὲν τὸν ἄφηναν νὰ κοιμηθῇ ὀλόκληρον τὴν νύκτα τῆς 3ης ἡμέρας. Πρὸς τοῦτο ἔτρωγαν, ἔπιναν, τραγουδοῦσαν, χόρευαν δι' ὅλης τῆς νυκτὸς (*λ'σσόγαμους* ἐν Σάμω, *συλλόγαμος* ἐν Κύπρω).

49. **Μαγουλίτις** (παρωτίτις).

Ἐπαλείψεις μὲ θηριακὴν καὶ ἄλλας ἄλοιφάς.

50. **Μαστίτις.**

Διὰ τὰς ραγάδας τῶν μαστῶν μεταχειρίζονται τὸ ὑμένιον τῶν ἀγῶν.

Ματόπονός βλ. ὀφθαλμία.

51. **Μηνιγγίτις.**

52. **Μητριτίδες** (μητρικά, πάθη τῶν γυναικῶν κτλ.). Καταπλάσματα ἀπὸ πίσσα, τοῦβλο ζεστό κττ.

53. **Νεφρόπονος** ἦτοι κωλικὸς τοῦ νεφροῦ.

Ἐμπλαστρο γιὰ τὰ νεφρὰ (κρομόπλαστρο ἐν Λέσβῳ). Π.χ. *Ἔνομε στήν ξύστρα μιῇ πλάκα ἄφορο σαποῦνι. Σποῦμε μαζὶ τρία ἄσπράδια αὐγά. Ρίχνουμε καὶ 25 δράμα ρακὶ κι ὅλα αὐτὰ τὰ χτυποῦμε. Ἐφοῦ τὰ δείρομε πολλὴ ὥρα, τ' ἀλείβουμε σ' ἓνα κομμάτι καινούργιο παννὶ κ' ὕστερα τὸ γεμίζουμε τρυῖπες μὲ μιὰ χοντροβελόνα. Μ' αὐτὸ σκεπάζουμε τὰ νεφρὰ, μέχρι νὰ ξεκολλήσῃ μοναχὸ τ'.*

54. **Ὀδονταλία** (πονόδοντος).

Ποῖα βότανα μεταχειρίζονται διὰ τὸν πονόδοντον καὶ ποῖα φάρμακα δι' ἀποστήματα τῶν ὀδόντων; Μερικὰ παραδείγματα: 1. Ὅταν ἔχουν πονόδοντο (ἢ πόνους στὸ μάγουλο), παίρνουν ἄσπρόχορτο καὶ μασοῦν τὸν καρπὸ. Τὸ ἄσπρόχορτο εἶναι χόρτο μὲ καρπὸ μαῦρο σάν φακὴ (Καρδίτσα). 2. Ἄλλοι μεταχειρίζονται τὴ σκάρφη (ἐλλέβορο). Τὴν ρίζα τῆς σκάρφης βράζουν μὲ ξίδι καὶ μὲ τὸ ἀφέψημα πλύνουν τὸ στόμα (Θεσσαλ.). 3. «Ἡ Πηνιλόπ' εἶναι χόρτο μὲ τὸ χόρτο αὐτὸ καπνίζουν τὰ δόντια τοῦ ἀνθρώπου κ' ἔτσι πέφτουν τὰ σκουλήκια πὸν εἶναι μέσ' στὰ δόντια» (Αἰτωλ.). 4. «Ὅταν πονέσῃ τὸ ντόνυ καὶ σχηματισθῇ ἀπόστημα (φούσκα), κοπανίζουν ἀλάτι καὶ τὸ ἀνακατεύουν μὲ μέλι: ὕστερα τὸ βάζουν στὸ ἀπόστημα καὶ ἀνοίγει πολὺ σύντομα» (Γαλανάδες Νάξου).

55. **Ὀἶδημα** (πρήξιμο).

Παράδειγμα: *Βρέξε μιὰ ψίχα ψωμὶ στὸ νερὸ καὶ λάδι μαζὶ, μάλαξέ τη, βάλ' τη στὸ πρήσιμα νὰ ξεπρησιῇ»* (Γορτυνία). Ἄλλοι τρόποι;

56. **Ὁρχίτις**. Ἐνα παράδειγμα: «Σὲ πρήσιμα ἄρχιδιώνε: Βράσε κουνκιά τσακισμένα σὰ φάβα, βάλ' τα σὲ λινὸ σακκοῦλι καὶ βάλ' τα στὸ πάθος. Αὐτὸ νὰ τὸ κάνῃς πολλὲς φορὲς ἡμέρα καὶ νύχτα» (Γορτυν.).

57. **Ὁφθαλμία** (πονόματος, ματόπονος, τραχώματα. Ἄλλαι ὀνομασίαι κατὰ τόπους, ὡς τὸ *λάρι* ἢ ἐπιπεφυκίτις ἐν Κρήτῃ). Μέθοδοι θεραπευτικαὶ καὶ φάρμακα: 1) Ἐνσταλάξεις γάλακτος γυναικὸς ἢ ὀποῦ ἀπὸ ρόϊδι ἢ τι ἄλλο. 2) Πλύσεις μὲ ἀφέψημα ζαμπούκου ἢ φύλλων τριανταφύλλου ἢ μὲ οὔρα κλπ. 3) Ἀποξέσεις τῶν βλεφάρων μὲ ζάχαρη ἢ μὲ σκόροdon (ὡς παρ' ἀρχαίους) κλπ. Ποῖαι ἄλλαι πράξεις συνοδεύουν τὴν ἀπόξέσιν; Π.χ. εἰς τὴν Κύπρον «ἐξαπλώνεται ὁ ἀσθενὴς κατὰ γῆς καί, ἐνῶ βοηθοὶ κρατοῦν τοὺς πόδας του καὶ τὰς χεῖρας του ἀκινήτους, ἢ *χολιάστρα*» (ιάτρουνα) ἀναστρέφει τὸ ἄνω βλέφαρον καὶ ἀποξέει τὴν τραχωματικὴν ἐπιφάνειαν διὰ τεμαζίων σκληροῦ σακχάρους. Μετὰ τὴν ἀποσπόγγισιν τοῦ αἵματος ἐφαρμόζουν *παμπαιζιές* (δηλ. ἐπιθέματα βάμβακος, τὸν ὁποῖον ἐμβαπτίζουν εἰς ἄσπράδι αὐγοῦ, τὸ ὁποῖον προηγουμένως δέ-

ρουν καλῶς, προσθέτοντες ὀλίγον ἀνθόνερον ἢ ροδόσταγμα) θερμὲς ἐπὶ τῶν πρησμένων βλεφάρων καὶ κρατοῦν τὸν ἄρρωστον ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἐντὸς σκοτεινοῦ δωματίου, στάζοντες εἰς τὸν ὀφθαλμὸν του καθ' ἑκάστην σταγόνας τινὰς ἀπὸ τὸν λεγόμενον «κόμπου». Ὅμοίως διὰ τὴν πυώδη ὀφθαλμίαν ἢ καὶ διὰ πάντα ζωηρὸν ἐρεθισμόν τοῦ ὀφθαλμοῦ κόπτουν εἰς δύο μίαν ντομάταν καὶ ἐπιθέτουν εἰς τοὺς ὀφθαλμούς. Ἐπίσης φύλλα βασιλικῆς *μιντροφύλλης* ἢ *τριανταφύλλου* ζυμώνεται μὲ ζάχαρη καὶ ἐπιτίθεται εἰς τοὺς ὀφθαλμούς ὡς ἀντιφλογιστικὸν φάρμακον (Κύπρος). Ὅταν ἔχουν «φαγούρα» εἰς τοὺς ὀφθαλμούς, οἱ Κύπριοι χωρικοὶ τὸ ἀποδίδουν εἰς κονίδες (αὐγὰ ψείρας): ζεσταίνουν αὐγὸ (σφικτό), τὸ κόπτουν εἰς δύο μέρη καί, ἀφοῦ σκεπάσουν τὸ πρόσωπον μὲ λεπτὴν «κουρούκλαν», θέτουν εἰς τοὺς ὀφθαλμούς τὰ δύο τεμάχια τῶν αὐγῶν μὲ τὴν βεβαιότητα ὅτι ἀπὸ τὴν θερμότητα καταστρέφονται οἱ κονίδες.— Ποίας μεθόδους μεταχειρίζονται, ὅταν τὸ φῶς τῶν ματιῶν ἀδυνατίζει; Π. χ. ἐν Κύπρῳ «φοροῦν σκουλαρίκια χρυσά, διὰ νὰ δυναμώσῃ τὸ φῶς των». Τί συνηθίζεται ἄλλου;

Δίαιτα κατὰ τῆς ὀφθαλμίας. Π. χ. εἰς τὴν Κύπρον, συνιστᾶται νὰ τρώγουν ψωμί ἐπὶ 40 ἡμέρας ἀνάλατον καὶ ἀμύδαλα.

58. Ὀστρακιά (σκαρλατίνα).

Ποῖα αἱ λαϊκὰ μέθοδοι τῆς θεραπείας; Π.χ. εἰς τὰ Κοτύωρα «κάνανε καταπλάσματα ἀπὸ κουπανισμένες ἐλιές μαζί μὲ τὰ κουνούτσια τους καὶ τὰ δένανε στὸ λαιμό. Ἐσωτερικὰ κάναν ἐπαλείψεις ἐλαιόλαδου μὲ φτερὸ καθαρὸ κόττας' δίαιτα αὐστηρή: οὔτε ψωμί, οὔτε κρέας».

59. *Παρωνυχία* (ἢ περὶ τὸν ὄνυχα φλεγμονή) *τριγυρίστρα-λογυρίστρα, μεθύστρα*. Βλ. καὶ καλαγκάθι.

Παρωτίτις βλ. μαγουλίτις.

60. Πλευρίτις (ὁ πλευρίτης, ἢ πούντα).

Μέσα θεραπείας: τὸ βυζικάντι «αὐτὸ τρανῶ ὑγρὸ καὶ κάνει φοῦσκες, τρουπᾶμε τὴ φοῦσκα γιὰ νὰ χυθῇ τὸ ὑγρὸ καὶ μετὰ βάζομε τσιρότο» (Νάξ.). Ποῖα ἄλλα μέσα εἶναι ἐν χρήσει ἄλλου;

61. *Πνευμονία*, βρογχοπνευμονία, πνευμονικαὶ συμφορήσεις (*περιπλεμονία, πούντα* κτλ.).

Μέσα θεραπευτικὰ: ζεστὰ ποδόλουτρα, καταπλάσματα ἀπὸ λιναρόσπορο καὶ σιναπισμοὶ στὴν πλάτη, βεντοῦζες κτλ.

62. Ραχίτις (*πεντερούγα* ἐν Καλαβρ.).

Τρόποι θεραπευτικοί: ἐπάλειψις διὰ τῆς θηριακῆς, δι' ἐλαίου ἥπατος ὄνισκου κλ. καταπλάσματα ἐκ χόρτων τινῶν κτλ.

63. *Ρευματισμοί.*

Τρόποι θεραπείας: ἀμμοχωσία (= ἐπίχωσις δι' ἄμμου, ὡς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις), περινημῖς μετὰ κόνεως θείου κτλ. Εἰς τὴν Κύπρον χρησιμοποιοῦν θερμὸν (ῥῥωθ) μὲ κόπρον αἰγός, τὴν ὁποίαν κατόπιν ἐπιθέτουν ὡς κατάπλασμα, ἐνῶ εἰς τὸν Πόντον τὸ *κερόλαδον* ἢ *ἐρταβότανον*, ποὺ γίνεται ἀπὸ λάδι, σαποῦνι, κερὶ, θυμιάμα, μαστίχη Χίου, ρετσίνι ἀπὸ πεῦκα καὶ ρετσίνι ἀπὸ κερασιά. Κατὰ γιαιτροσοφί τῆς Κρήτης «λαμβάνεις μιά μασέλλα τοῦ γουρουνιοῦ, τὴν σπάζεις τὸ μεδούλιον ὅπου ἔχει μέσα καὶ τρίβεις τοὺς πόδας σου τρεῖς φορὰς τὴν ἡμέραν, μία τὸ πρωῖ, μία τὸ μεσημέρι, μία τὸ βράδου».

64. *Ρινορραγία* (ἄνοιγμα τῆς μύτης).

Πλὴν τοῦ αἰμοστάτου (ἔρουθρωπῆς πέτρας) μεταχειρίζονται (εἰς τὴν Κύπρον) τὰ *βάρσανα* (= ἀθανασίαν τὴν βαλσαμώδη, *pyrethrum tanacetum*), κοπανίζουσι τὰ φύλλα καλῶς καὶ εἰσάγουσι εἰς τὸν αἰμορροοῦντα ρώθωνα. Ἄλλοι ἐφαρμόζουσι εἰσροφήσεις ὕδατος ἢ ὁποῦ λεμονίου, πίεσιν τοῦ μυκτῆρος, ἢ δένουσι τὸν ἀντίθετον ὠτίτην δάκτυλον ἢ εἰσάγουσι εἰς τὸν ρώθωνα τρίχα γάτις κτλ. Εἰς τὸ Λασιθί Κρήτης «*ἄμα ἀνοίξη ἡ μύτη κανενός, βρῖσκουν τοῦ χταποδιοῦ τ' αἰγά, τὰ καῖνε καὶ σὰ σκόνη τὰ ρουφοῦνε καὶ τὸ αἷμα στένεται ἢ τὸν πιάνουν ἀπὸ τὰ μαλλιά καὶ τὸν ξετινάσσουν καὶ σταματᾷ*».

65. *Σκώληκες, ταινία* κτλ.

Πρὸς ἀπαλλαγὴν τρώγουσι καβουρδισμένον κολοκυθόσπορον μὲ ἄλας. Ἐπίσης συνηθίζουσι νὰ τρώγουσι ρέγκαν καὶ κολοκύθια ἢ μελιτζάνες τηγανιτὲς μὲ σκορδαλιὰ καὶ τὴν ἐπομένην πρωῖ λαμβάνουσι καθάρσιον. Βλ. καὶ ἔλμινθες.

Σπλήνα βλ. Ἑλονοσία.

66. *Στοματίτις* (πονόστομα).

Πρὸς θεραπείαν ἐπαλείφουσι τὸ στόμα μὲ κόκκινα μοῦρα (μουρόνερο) (Βιθυν.). Ποῖα τὰ φάρμακα ἄλλου;

67. *Συνάχι.*

Τρόποι θεραπείας: Π.χ. εἰσπνέουσι καπνὸν καιομένου βάμβακος καὶ σακχάρους ἢ ροφοῦν οὔζο ἢ ταμπάκο ἢ πίνουσι ζεστὰ μὲ φύλλα ἢ ἄνθη φλαμουριάς, διὰ νὰ ἰδρώσουν εἰς τὸν ὕπνον.

Τραχώματα βλ. ὀφθαλμία.

68. *Τριχόπτωσις.*

Πῶς γιαιτρεύεται ἡ φαλάκρα; Ἐν παραδείγματι: *Κάψε ἀβδέλλες νὰ γίνουσι σκόνη. Βρᾶσε τὴν μὲ νερὸ καὶ νὰ φουράνη τὸ ἓνα στὰ τρία καὶ μ' αὐτὸ τὸ νερὸ ἄλειψε τὸ μέρος* (Γορτυν.). Εἰς τὸ Μανιάκι βράζουσι ἓνα χορτάρι ποὺ βγαίνει

στό Τραγοπήγαδο (μακρουμάλλι) και λούζονται τὸ Σάββατο μ' αὐτό. Εἰς τὴν Φαλαίσιαν Ἄρκαδ. «Βγαίνουν ὄβρια (εἶδος χόρτου) ἀπὸ τῆ ρίζα και χαμωλιὸ (ἀγκάθι). Τὶς ρίζες αὐτὲς τὶς βράζουν μὲ νερὸ και λούζονται ἐπὶ τρία Σάββατα. Δὲν πρέπει ὁμως νὰ μείνη καθόλου ρίζα μέσα στὴ γῆ».

69. Τριχοφάγος.

Εἰς τὴν Αἰτωλίαν «γιατρεύεται, ἂν ἀλείβεται τὸ μέρος, ὅπου πέφτουν οἱ τρίχες, μὲ σκόρδο στονμπισμένο και μπαροῦτι ἀλλὰ πρῶτα πρέπει νὰ χαράζεται τὸ μέρος ἐκεῖνο μὲ κάποιο κοφτερὸ ἐργαλεῖο». Εἰς τὴν Γορτυνίαν μεταχειρίζονται «ρίζα ἀπὸ σφεροδοῦκλι φρέσκια, γιὰ νὰ ναι μέσα ὄλο τὸ ζουμί της». Ἄλλου;

70. Τῦφος κοιλιακός.

71. Ὑδρωπικία.

Ἕνα παράδειγμα ἀπὸ γιατροσόφι Γορτυνιακό: Νὰ βράσης κρασί μὲ φλοῦδες ἀπὸ μελέο, τὸ κρασί νὰ εἶναι μιὰ ὄκα κι ἀπὸ τὸ βράσιμο νὰ μείνη μισή. Νὰ πίνης ἀπ' αὐτὸ μιὰ κονταλιά τὸ πρωῖ, μεσημέρι και βράδν μὲ κοντάλι τοῦ γλυκοῦ.

72. Φθειρίασις.

Γιατροσόφι κρητικό: «ἔπαρον διάγγυρο και κοπάνισε καλῶς, εἶτα ἔνωσον μετὰ σαπημένου ξύλου ἢ μήλου ἢ ξύγκι χοίρου ἢ προβάτου και ἀλειφε ἐπάνω ὅπου εἶναι οἱ ψεῖρες και ψοφοῦν».

Ποῖα βότανα ἢ κόνεις χρησιμεύουν εἰς κατασκευὴν ψειραλοιφῆς;

73. Φυματίωσις (φθίσις, χτικιό, ὄχτικας κλπ.).

Τρόποι θεραπείας και φάρμακα: Εἰς τὸν Πόντον ἔδιναν στοὺς ἀρρώστους νὰ πίνουν καθαρὸ πετρέλαιο ἢ και αἷμα ζεστὸ ἀπὸ σφάγια τὴν ὥρα τῆς σφαγῆς τους. Ἔδιδον και γάλα κυνὸς ἢ νὰ γευθοῦν ἐν ἀγνοίᾳ των κυναρίου. Εἰς τὴν Νάξον διὰ τὰ στήθια νοσήματα μεταχειρίζονται σέλινον. Τὸ κοπανίζουν και βγάζουν 50 δράμια ζουμί, τὸ ὁποῖον παίρνει μὲ μιαν δόσιν ὁ ἀρρωστος.

Χιονίστρες βλ. Κρουπάγημα.

74. Χοιράδωσις (χοιραδικά, χελώνια).

Βοτάναι: χελωνόχορτον, μανδραγόρας κλπ. Τρόπος θεραπείας ἀπὸ κρητικό γιατροσόφι: «Ἐπαρε κολοκυθιοῦ ρίζα και κοπάνισον και στίνον ἄρτον και τὸ ζουμί του ἔνωσον μετὰ τοῦ οἴνου και μὲ μέλι». Ἄλλα ἱατρικά;

75. Ψαμμίασις.

76. Ψώρα.

Φάρμακα: ἑλλέβορος μετὰ θείου κλπ. Εἰς τὴν Κύπρον μεταχειρίζονται θεῖον ζυμωμένον μὲ λάδι, εἰς τὸν Πόντον ἀλοιφήν ἀπὸ θειάφι, σκόρδο, κατράμι και λίπος χοιρινό. Ποῖα τὰ φάρμακα ἄλλου;

77. Ψωροφύτης.

Μέσα θεραπείας: πλύσεις με στυφτικά (σουμάκι, καρλόφυλλο, τσάϊ κλπ.).
 «Άμα τὸ σκουπίσης, παίρνεις ἀπὸ λάχανο μιὰ φλούδα νὰ τὴν καπνίσης μὲ δαδὶ
 καὶ μετὰ τὴν βάζεις στὸ κεφάλι τοῦ παιδιοῦ. Τ' ἀλλάξεις κάθε τόσο καὶ λιγο-
 στεύουν οἱ πληγές».

78. Ὠταλγία, ὠτίτις (αὐτόπονος).

Διάφοροι μέθοδοι θεραπείας. Π.χ. εἰς τὴν Κύπρον ἐνσταλάζουν εἰς τὸ
 αὐτὶ μίαν σταγόνα λάδι ζεστὸ (καὶ μάλιστα ἀπὸ τὸ κανδηῆλι) ἢ γάλα ἀπὸ τὸν
 μαστὸν θηλαζούσης, κατὰ προτίμησιν, θῆλυ, εἶτε καὶ κυνός. Ἄλλοι ἐνσταλάζουν
 χυλὸν πράσου ἢ λάδι τοῦ ἀπήγανου (δηλ. καβουρδίζουν σὲ λάδι τὸν ἀπήγανον).
 Ἄλλοι περιτυλίσσουν στυπόχαρτον ἐν εἶδει χωνίου ἐμποτισμένον μὲ λάδι, τοῦ
 ὁποίου τὸ ἄκρον εἰσάγουν εἰς τὸ πάσχον αὐτὶ καὶ ἐνάπτουν τὸ στυπόχαρτον
 ἀπὸ τὴν ἀνοικτὴν ἄκραν. Εἰς τὴν Αἰτωλίαν ἀντὶ στυποχάρτου μεταχειρίζονται
 κηροπάννι. Εἰς τὴν Κορώνην ψήνουν ἄσπρο κρεμμύδι, ὥσπου νὰ μαλακώσῃ, καὶ
 τὸ βάνουν στ' αὐτὶ καὶ περνάει ὁ πόνος. Σύνηθες ὅμως εἶναι πολλαχοῦ καὶ νὰ
 ἐνσταλάζουν τρεῖς σταγόνες, ἐπὶ τρεῖς συνεχεῖς ἡμέρας, ποντικολάδου. Κατὰ ποῖον
 τρόπον ἀπολαμβάνεται τὸ ποντικολάδον; Ποῖαι αἱ θεραπευτικαὶ μέθοδοι ἄλλοῦ;

79. Ποίας μεθόδους καὶ ποῖα φάρμακα μεταχειρίζονται πρὸς θεραπείαν
 ἄλλων νοσημάτων, ἰδίᾳ ψυχικῶν καὶ σωματικῶν ἀνωμαλιῶν, ὡς τῆς λιπο-
 θυμίας, τοῦ ὑστερισμοῦ, τῶν νευραλγιῶν, τῆς στάσεως τῶν ἐμμήνων, τῆς ἐμμό-
 νου ἀδυναμίας κτλ.

Π.χ. 1) Ὅταν ἔχη κανεὶς νευραλγίες σ' ὄλο τὸ σῶμα του ἢ ὅταν πονῆ
 κάπου, βρῖσκει τρυφερὸς φασκομηλίς. τὶς ζεσταίνει πολὺ μέσα σ' ἓνα μεγάλο
 σιντεροτσάικαλο καὶ μ' αὐτὲς τυλίσσουν ὄλο τὸ σῶμα καὶ περνᾷ ὁ πόνος (Λατσίδα)

2) Πρὸς θεραπείαν τοῦ ὑστερισμοῦ συνηθίζουν εἰς τὴν Κύπρον νὰ δί-
 δουν πρὸς κατάποσιν καρδίαν περιστεριοῦ, κατὰ προτίμησιν μαύρου, προσφάτως
 σφαγέντος. Ἡ καρδία αἰμόφυρτος πρέπει νὰ καταποθῆ ἀμάσητος. Ὡς ἀναλη-
 πτικὸν δὲ δίδουν ἀφέψημα κανέλλας, φύλλον κίτρομηλέας, λεμονέας, πορτοκαλέας,
 ἡδυσόμου, ἀλοῖζας καὶ μυρσίνης. Δίδονται δὲ ἢ μόνον ἢ μερικὰ βρασμένα ὀμοῦ,
 θεραπεύοντα καὶ τὴν *λιοψυχίαν* (Κύπρ.).

3) Ὅταν καθυστεροῦν τὰ ἔμμηνα, δίδουν (εἰς τὴν Κύπρον) σκορπίδια
 ἧτοι *σκορπόχορτον*, ἐπειδὴ αὐτὰ *σκορποῦν τὸ αἷμα*· πρέπει ὅμως νὰ ζεστα-
 θοῦν πολὺ καὶ νὰ ροφηθοῦν ζεστὰ τὰ σκορπίδια. Ἐπίσης μεταχειρίζονται τὸν
 πήγανον: παίρνουν μίαν ὀκάν κρασί, εἰς τὸ ὁποῖον βράζουν μερικὰ κλωνιά
 πηγάνου, ἕως ὅτου τὸ κρασί ἀπομείνῃ ὅσον μισὴ ὀκά. Ἀπὸ τὸ ποτὸν αὐτὸ πί-
 νουν κάθε πρωτὶ ὀλίγον ἐπὶ 15 ἡμέρας (Κύπρ.).

Ποῖα φάρμακα μεταχειρίζονται πρὸς τοῦτο ἄλλοῦ; Ποῖα διὰ τὴν κατάπαισιν πόνου ἐμμήνων; Ποῖα πρὸς ἔκτρωσιν;

80. Ἄλλα μᾶλλον ἀσυνήθη ἢ ἰδιότυπα νοσήματα.

Π.χ. τὸ ψαθονοῦρι = μαυρίλα τοῦ σώματος θανατηφόρος (Καλάβρ.), ἡ μαυροκαρβνίδα = ἐξάνθημα δερματικόν, τὸ ἄλλαχού μαύρη λεγόμενον (Τήνος), ὁ λαγγονίτης = πόνος τῶν βουβώνων κατόπιν μακροῦ δρόμου (Ὀλυμπ. Κεφαλλ.), ὁ κεφαλίτης = ἐγκεφαλικὴ νόσος (Ἡπειρ.), ἡ ντούχωση = ἐσωτερικὴ φλόγωσις τοῦ σώματος (Ἡπ.), τὸ μόλεμα τοῦ στόματος (ἀπὸ ἀποφαγούδια τῆς γάτας ἢ τῶν ποντικῶν), ἡ σφῆνα, πού πετᾶνε τὰ μικρὰ παιδάκια κτλ. Ποίας μεθόδους καὶ ποῖα φάρμακα μεταχειρίζονται πρὸς θεραπείαν;

Η'. Προληπτικὴ χρῆσις φαρμάκων.

α) Πρὸς πρόληψιν πυρετοῦ. Π.χ. εἰς τὴν Λῆμον «τὸ Μὰ τρῶνε σκόρδο καὶ βρέγγε παξιμάδ' μέσ' στὸ κρασί, πρὶν νὰ φᾶν τίποτα. Δὲν τς πιάν' ἢ θέρμ'».

β) Διὰ νὰ μὴ τοὺς τρώῃ ὁ σκορπιὸς καὶ τὸ φίδι: Τρῶνε «σκουρπουχόρτ'», τὶς ρίζες του (Αἰτωλ.), τρῶνε σκόρδο ἢ καὶνε φλουδες ἀπὸ αὐγὰ (Κοτύωρα), βάζουν κοντὰ στὸ βρέφος θεριακὴ (Ἄδρ/πολις).

γ) Διὰ νὰ προλάβουν τὸ ἀγκάθι: Κοπανίζουν τῆς καρδιάς ρίζα σ' ἕνα γουδί, ἀνακατεύουν τὴ σκόνη μὲ ξίδι ἀκράτο καὶ τὸ δένουν ἐπάνω. Τὸ ἀλλάζουν 2-3 φορές. Αὐτὸ προλαβαίνει τ' ἀγκάθι (Κάρπ.).

δ) Προληπτικὰ κατὰ τῆς μέθης. Π.χ. «Γιὰ νὰ μὴ μεθύσης, φάε νηστικός ἐφτά πικραμύδαλα ἢ πλεμόνι γίδας ψημένο».

Ποῖα ἄλλα φάρμακα χρησιμοποιοῦνται προληπτικῶς;

Θ'. Διαιτητικὴ.

α) Ἀντιλήψεις περὶ θρεπτικῆς δυνάμεως τῶν τροφῶν, ἐκπεφρασμένοι εἰς παροιμίας. Π.χ. Ὁμὸ κρέας, κόκκινα μάγλα (Λῆμν.). Ὅποιος τρώει πατσιὰ τρώει λουρί, ὅποιος σνκῶτι αἷμα κι ὄγοις κρέας ζωῆ (Γορτ). Κρέας μὲ τὸ αἷμα καὶ ψάρ' ψημένο (Λῆμν.).

Φάε φασόλια, πιὲ νερό, | ἴσα γάμπια, δὲν μπορῶ.

Φάε κρέας, πιὲ κρασί, | ἴσα γάμπια, μοναχὴ (Τήνου).

Ἐφαγες ψάρι, ἤπιες νερό;

πάει τὸ ψάρι, εἰς τὸ γιालό

ἤπιες κρασί;

τό φαγες ἐσὺ (Ἄδρ/πολις).

β) Ἀπαγόρευσις ἢ ἀποχὴ ἀπὸ ὠρισμένων τροφῶν. Διαιτητικὸν μηνολόγιον: Τί πρέπει νὰ τρώγῃ κανεὶς κάθε μῆνα; Κρασιὰ δυναμωτικά.

γ) Ποία δίαίτα τηρεῖται ἐπὶ διαφόρων νοσημάτων, ὡς ἐρυθρᾶς, ἰλαρᾶς, ὀστρακιάς, τύφου κλπ.; Ποία κατὰ τὴν λοχειάν; ἐπὶ ἀποβολῆς κτλ.; Π.χ. ἐπὶ ἐρυθρᾶς, ἰλαρᾶς κττ. δὲν ἐπιτρέπεται, κατὰ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ λαοῦ, ἄλλη τροφή ἀπὸ τὰ ἀμύγδαλα, τὰ γαλακτερά, τὸ τσάϊ καὶ τ' αὐγὸ καὶ τὸ πετιμέζι, τὸ ὁποῖον θεωρεῖται καὶ ὡς φάρμακον «*πυρωτικὸν τοῦ αἵματός*» (Κύπρ.).

Γ'. Χειρουργική.

α) Ἀπολύμανσις πληγῶν καὶ θεραπεία: μὲ ἀτμοὺς ὕδατος ἢ θείου, μὲ σίελον, μὲ καπνιὰν ἢ μὲ ἄλλους ποικίλους τρόπους. Π.χ. εἰς τὸν Πόντον «κρατοῦσαν τὸ πληγωμένο πόδι ἢ χέρι πάνω ἀπὸ μιὰ ἀναμμένη καλὰ θράκα ἀκριβῶς στὸ μέρος τῆς πληγῆς» ἔρριχναν ἀπάνω στὴ θράκα νερὸ καὶ μὲ τὸ σβήσιμο δημιουργότανε δραστικὸς ἀτμὸς—*καφούρα* ἢ *μουγοῦ*— ποὺ ἀπολύμαινε τὴν πληγὴν. Ἄλλοι μεταχειρίζονται τὸν σίελον ὡς ἀπολυμαντικὸν ἢ βάζουν τὸν σκύλον νὰ λείχῃ τὴν πληγὴν». Ἀπομύξησις πληγῆς πρὸς ἀφαίρεσιν δηλητηριώδους ἰοῦ. Χρησις βοτανῶν ἢ ἄλλων παρασκευασμάτων πρὸς θεραπείαν πληγῶν. Π.χ. εἰς τὰς Κυθωνίας «*κοπανίζουσι τὰ σπουροδούκλια (ἀσφοδέλους) καὶ τὰ δέχουσι ἐπάνω στὶς πληγὰς καὶ δὲν θυμώνει ἡ πληγὴ*». Τί εἶναι τὸ *σπαθοχόρταρο*, τὸ *πεντάνευρο*, τὸ *νευροχόρτι*, τὸ *φραγκόφυλλο*, τὸ *σκυλοχόρταρο*, τὸ *σμέρτο*, τὸ *κλεφτοχόρταρο* κλπ. ἢ τὸ λεγόμενον *σπαθόλαδο*, ἢ *σπερδουκλαλοφή*, ποὺ μεταχειρίζονται πολλαχοῦ εἰς θεραπείαν πληγῶν;

Τί μεταχειρίζονται διὰ ν' ἀνοίξῃ τὸ ἔλκος καὶ ἐκρῆσῃ τὸ πύον; Π.χ. εἰς τὸν Πόντον «*ἂν ἡ πληγὴ μολυνόταν, βάναν κατάπλασμα ἀπὸ πίσσα ζεσταμένη, ποὺ τρανοῦσε ὅλο τὸ πύον καὶ τὴν καθάριζε ὁλότελα*». Ἐπειτα βάζανε *κερόλαδο* ἢ καὶ *σπαθοχόρταρο*, ὡσπου νὰ κλείσῃ». Εἰς τὴν Μάδντον διὰ τὸ ἄνοιγμα τοῦ ἔλκουσ μεταχειρίζοντο *αὐγοστοῦπι*, δηλ. ἀλοιφήν ἀπὸ λεύκωμα αὐγοῦ, τρίμματα σάπωνος καὶ λάδι.

Ποῖα ἄλλα παρασκευάσματα μεταχειρίζονται πρὸς ἐπούλωσιν πληγῶν καὶ χρονίων ἔλκων; (π.χ. *ποντικόλαδο*). Ποῖα μέσα μεταχειρίζονται, διὰ νὰ σταματήσουν τὴν αἱμορραγίαν τραύματος; Τί ἐπιθέτουν εἰς τὴν πληγὴν ἀπὸ δάγκωμα σκύλου;

β) *Βαρεῖς μώλωπες* (κτυπήματα χωρὶς ν' ἀνοίξῃ πληγὴ, *μαμάκεμα* (Νάξ.), *πρήξιμο* καὶ *μελάνιασμα* κτλ.).

Ἐπιθέματα ἀπὸ ἀλάτι καὶ κρεμμύδι ἢ ψίχα ψωμί, κρεμμύδι καὶ ἀλάτι ἢ ἀπὸ

διάφορα βότανα. (Πρβλ. τὴν παροιμίαν «τὸν ἔκαμε τ' ἰλατιοῦ»). Π. χ. εἰς τὴν Νάξον «κοπανίζου**ν** βυζάσκελα (ρίζες τῆς ἀσκέλας ποῦ εἶναι σὰν γλυκοπατάτες) καὶ τὰ βάζου**ν** πάνω στὸ μαμάκεμα», εἰς τὴν Κυνοῦρ. «φαίνου**ν** πλατυμαντήλες καὶ τὶς βάνου**ν** στὸ προήξιμο», εἰς τὴν Αἰτωλ. μεταχειρίζονται φλοιὸν τοῦ μελίου, ἐνὸς θάμνου πολὺ ὑψηλοῦ κλπ. Περιτύλιξις διὰ δερμάτων ζώων νεοδάρτων, ὡς παρ' ἀρχαίους. Π. χ. εἰς τὸν Πόντον «ὄποιος ἔπεφτε καὶ χτυποῦσε γερά - ἀπὸ δέντρο, ἀπὸ σκάλες κτλ.-χωρὶς ν' ἀνοίξη πληγές, τὸν ἐτύλιγαν σὲ ζεστὸ τομάρι προβάτου ποῦ τὸ σφάζανε τὴν ὥρα κείνη. Κοιμόταν ἔτσι 6-7 ὥρες, ἴδρωσε καλὰ καὶ γιατρενόταν, τοῦ περνοῦσαν κ' οἱ ζαλάδες». Εἰς τὴν Ἡπειρον εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἀλείφου**ν** τὸ δέγμα τοῦ προβάτου (ἀπὸ τὸ ἄτριχον) μὲ λάδι, τὸ ἐπιπάσσου**ν** μὲ κοκκινόπιπερο, καὶ μ' αὐτὸ περιτυλίσσουν γυμνὸν τὸν πάσχοντα, ἀφοῦ τὸν τοποθετήσου**ν** παρὰ τὴν ἐστίαν. (Πρβλ. τὴν φράσιν: τὸν ἔκαμε τῆς προβειᾶς).

γ) Ἐγκαύματα.

Ἐπιθέματα διάφορα. Μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὸ Κωστί Θρ. «για τὸ κᾶμα εἶναι ἢ χολή, εἶναι καὶ τὸ ἀσβεστονέρι μὲ τὸ λάδι τοῦ φαγιοῦ· νὰ τὸ χτυπήσης, νὰ τὸ χτυπήσης, νὰ γένη ἀλοιφή· τὸ βάζεις ὕστερα πὰ στὰ καθαρά τὰ παννὰ καὶ τὸ βάζεις ἀπάνω». Κατὰ Γορτυνιακὸν ἰατροσόφιον «ἀνακάτωσε τὸ ἄσπρο τοῦ αὐγοῦ μὲ ροδόσταμα, τάραξέ το καλὰ καὶ βρέξε σ' αὐτὸ ἓνα μαντήλι καὶ βάλ' το στὴν καημάδα νὰ γιατρευτῆ γιὰ ἓνα μερόνυχτο». Εἰς τὴν Κυνοῦριαν, σὲ καψίματα βάνου**ν** σκιαδοῦλια, ἓνα βότανο. Ἄλλου, ὅταν καῖ κάποιος, κοπανίζει γρήγορα φύλλα τῆς ἀγκυνάρας, βάζει τὸ ζουμί ἐπάνω στὸ καμένο μέρος, γιαίνει καὶ δὲν ἀφήνει σημάδι.

δ) Ἐξάρθωσις (στραμπούλιγμα, βγάλσιμο χεριοῦ ἢ ποδιοῦ).

Τρόποι καὶ μέσα ἀνατάξεως. Ἐνα παράδειγμα ἀπὸ τοὺς Γαλανάδες τῆς Νάξου: Ζεσταίνου**ν** νερὸ καὶ τὸ βάζου**ν** μέσα σὲ ἓνα δοχεῖον. Βουτοῦ**ν** μέσα τὸ βγαλμένο χέρι ἢ ποδάρι καί, ἀφοῦ μαλακώση, τὸ τρίβου**ν** καλὰ κ' ἔπειτα τὸ τρανοῦ**ν** μὲ δύναμιν νὰ τὸ φέρου**ν** εἰς τὴν θέσιν του. Κατόπιν ξαίνου**ν** μὲ τὸ μαχαῖρι λίγο σαποῦνι μέσα σὲ ἓνα πιάτο, βάζου**ν** ἀσπράδι τοῦ αὐγοῦ καὶ λίγη ρακὴ (ποτὸν ἐκ στροφυλιάς) τὸ ταράσσου**ν** καλὰ, ἕως ὅτου γίνη μία ἀλοιφή. Βάζου**ν** τὴν ἀλοιφή αὐτὴ ἐπάνω σὲ μπαμπάκι καὶ μὲ ἓνα παννὶ δένου**ν** τὸ χέρι ποῦ πονεῖ.

ε) Κάταγμα.

Ἐνα παράδειγμα: Ἐσοῖζαν πρῶτα τὸ κόκκαλο, σὲ τρόπο ὥστε νὰ σμίξου**ν** ἀκριβῶς τὰ δυνὸ σπασμένα κομμάτια του. Τοῦ βάναν ἔπειτα ἔμπλαστρο ἀπὸ φακὴ

τραβηγμένη σὲ μύλο τοῦ χειροῦ, ἢ ἀλεύρι ἄσπρο, ἀνακατεμμένα μὲ σαποῦνι κι ἀσπράδι τ' αὐγοῦ. Ἐκουμποῦσαν τὸ σπασμένο χέρι ἢ πόδι σὲ δυὸ ἢ καὶ σὲ τρία κομμάτια λεπτά σανίδια (χαρτώματα — ἓνα ἀπὸ κάτω κ' ἓνα ἀπὸ πάνω — ἢ δυὸ στὰ πλάγια). Τὰ ἄδεναν ἔτσι καλὰ κ' ἔμενε σὲ ἀπόλυτη ἀκίνησία, ὥσπου νὰ γιάνη». (Πρβλ. *καλαμώνω* = δένω μὲ καλάμια τεθραυσμένον κόκκαλον). Εἰς τὴν Ἄρκαδιαν «τοῦ βάνουν γιακὶ δηλ. ἔμπλαστρον ἀπὸ πρόβεια μαλλιά ἄπλυτα, ποτισμένα μὲ ἀλοιφή ἀπὸ αὐγὸ μὲ ρακὴ δαρμένα καὶ τὸ ποτίζουν ταχτικά μὲ ρακὴ ἕως ὅτου θεραπευθῆ». Τὸ γιακὶ μεταχειρίζονται καὶ εἰς τὰς ἑξαρθρώσεις.

ς) *Συρίγγιον.*

Ποῖα τὰ μέσα τῆς θεραπείας :

ζ) Εἰς ποίας *ἄλλας περιπτώσεις* ἐνεργεῖται χειρουργικὴ ἐπέμβασις ; Π.χ. ὁ *νυχόπονος* (οἰδήμα τῶν ποδιῶν) θεραπεύεται εἰς τὴν Κύπρον «διὰ σχίσματος καὶ ἐξαγωγῆς αἵματος καὶ διὰ καυτηριασμοῦ δι' ἐλαίου». Τὸ *ζωντάρι* εἶναι «κάτι βῶλοι πού βγαίνουν στὸ λαιμὸ ἢ στὸ χέρι ἢ καὶ σὲ ὄλο τὸ σῶμα, εἶναι δὲ πολὺ σκληρὸν αὐτό. Δι' ἐγχειρήσεως ὅμως ἀποσπᾶται ὀλόκληρον» (Γαλανάδες Νάξου). Τί ἐπιχειρεῖται πρὸς θεραπείαν τοῦ *καρκίνου* ; Εἰς τὰ Κοτύωρα «μιὰ γυναῖκα πού τῆς παρουσιάστηκε καρκίνωμα στὸ στήθος της σὲ μέγεθος καρδιοῦ, τό δεσε σφιχτὰ μὲ μεταξένια κλωστή. Τὸ καρκίνωμα στέγνωσε, μαράθηκε, κ' ὕστερα ἀπὸ δυὸ μῆνες περίπου ἀφαιρέθηκε χωρὶς κόπο καὶ χωρὶς καμιά χειρουργικὴ ἐπέμβαση». Ποιοὺς τρόπους μεταχειρίζονται ἄλλοῦ ;

ΙΑ'. Κτηνιατρική.

α) *Κτηνίατροι ἐκ τοῦ λαοῦ.* Ὄνόματα αὐτῶν : *ἀλογογιατρός, παϊτάρης* = ἱππίατρος (Λειβήσιον) κλπ.

β) *Φάρμακα* (βότανα κλπ. εἶδη) χρησιμεύοντα γενικῶς εἰς θεραπείαν τῶν ζῴων. Π.χ. ἡ *ἀγριάμπελη* θεραπεύει τὴν ψώραν τῶν ζῴων, τὸ *ἀρκοδοπούρον'* (εἶδος πρίνου) χρησιμοποιεῖται ὡς φάρμακον διὰ τὰ ζῶα, τῶν ὁποίων στέκεται τὸ οὖρος· φύλλα αὐτοῦ κτυπῶνται, ἀποτρίβονται καὶ στύβονται εἰς ποτήριον ὕδατος· μὲ αὐτὸ ποτίζεται τὸ πάσχον ζῶον (Αἰτωλ.). Ἐμα βήχουν τὰ ζῶα, τὰ ταΐζουν *ἀγριουκάστανου* (Αἰτωλ.). Τί εἶναι ἡ *καλακαφάνα*, τὸ *σκαρλί*, ἡ *πορδάλα* καὶ εἰς ποίας νόσους χρησιμοποιοῦνται ; Ἄλλα ἱατρικά.

γ) *Θεραπευτικαὶ ἢ χειρουργικαὶ ἐπεμβάσεις καὶ φάρμακα ἢ ἄλλα μέτρα πρὸς πρόληψιν νόσου τῶν ζῴων.* Π.χ. Ἀφαιμάξεις (*ξαιμάτωμα*) διὰ κοπῆς τοῦ αὐτιοῦ ζῴων ἀσθενοῦς πρὸς θεραπείαν. Φλεβοτομίαι ἱππου, ἡμίονου

κλ. μεγάλων κτηνῶν. Ὄταν σταθῆ κατὰ στὸν λάρυγγα ζώου, τὸ κατεβάζουν ἐντέχνως μὲ τὸ *μουντί*, ξυλάριον περιτυλιγμένον μὲ βαμβάκι (Κάρπ.).

Προφυλάξεις: Π.χ. «*φυλᾶνε τὰ πρόβατα νὰ μὴν πιῶνε λιναρονέρι* (νερὸ ποῦ ἔχουν πλύνει λινάρι), *γιατὶ πέφτουν τὰ δόντια τους καὶ φοφᾶνε*».

1. Ἀσθένειαι ζώων καὶ θεραπείαι αὐτῶν.

1) Ἀσθένειαι ὀρνίθων.

1. Κόριζα ἢ τσίφνα. Ἐνα παράδειγμα ἐκ Κρήτης: Ἡ *κόριζα εἶναι ἀρρώσθεια τῶν ὀρνίθων ποῦ γίνεται στὴ μπροστινὴ μπάνα τῆς γλώσσας. Βγάνει σκληρὴ προβειὰ σὰ νύχι. Δὲν τρώει, δὲν πίνει καὶ προπατεῖ χαμηλοφτερουγιασμένη. Τὸ παθαίνει, δινα μὴν ἔχη νερό. Τοτεσὰ τῆς βγάνουνε σιγανὰ σιγανὰ τὴν προβειὰ, γὰ νὰ μὴν κοπῆ ἡ-γι-ἄκρη τῆς γλώσσας, γιὰτὶ τοτεσὰ φοφᾶ. Λαδώνουνε ὕστερα τὸ μέρος καὶ τῆς δίδουνε κομμάθια κρομμύδια λαδωμένα καὶ τὰ καταπίνει κι ἔσα τῆς περνᾶ: ἔξεκορίζασεν ἡ ὀρνιθα.*

2. Λαιμόπονος ἀπλοῦς. «Ὄταν εἶναι βραχνὴ ἢ ὀρνιθα. τῆς δίδουν πρὸς τροφήν πίτυρα ψημένα μὲ γάλα καὶ τὴν ποτίζουν κονιάκ, διὰ νὰ καυτηριασθῆ ὁ λαιμός της. Ἄλλοι δίδουν κρεμμύδι ψιλοκομμένον καὶ ὀλίγον σκόρδον πρὸς τροφήν, διὰ νὰ φοφῆσουν τὰ μικρόβια» (Κύπρ.). Τί συνηθίζεται ἄλλοῦ;

3. Διφθεριτίς. Εἰς τὴν Κύπρον κοσκινίζουν στάκτην, μὲ τὴν ὁποίαν ραντίζουν τὸν δάκτυλον καὶ δι' αὐτοῦ τρίβουν τὸ κάτω μέρος τῆς γλώσσης, διὰ νὰ βγάλουν ἓνα πετσὶ (τὴν *τσιφναν*): ταύτην πρέπει νὰ φάγη ἡ ὀρνιθα, ὅποτε τῆς φτύνει ἢ τὴν ποτίζεις νερὸ μὲ θειάφι.

4. Φθειρίασις. «Ὄταν ἡ ὀρνιθα ἔχη *φτειροῦδες*, πιάνονται τὰ πόδια της καὶ δὲν μπορεῖ νὰ περπατήσῃ. Τότε τῆς τρίβουν μὲ λαδόξιδον τὰ πόδια καὶ μ' αὐτὸ τῆς ραντίζουν τὰ φτερά, τὲς γαλάτες (=τὲς φτεροῦγες) καὶ τὴν οὐρά. Ραντίζουν ὅμως καὶ τὸν *γουμᾶν* μ' ἀσβέστην» (Κύπρ.).

5. Χολέρα. Ποῖα τὰ συμπτώματα καὶ τὰ μέσα τῆς θεραπείας;

6. Παθήσεις ἥπατος (*σκοιᾶς*).

7. Ἄλλαι ἀσθένειαι, ὡς τὸ *ἀσβεστοκόλιασμα*, τὸ *κοιτοβλόι*, ἢ *πιπίδα*. Ποῖα τὰ συμπτώματα τῶν ἀσθενειῶν τούτων καὶ ποῖα τὰ θεραπευτικὰ μέσα;

2) Ἀσθένειαι προβάτων καὶ αἰγῶν.

1. Κλαπάτσα ἢ καλμπάτσα ἢ γλαπάτσα (ἢ ἡπάτωσις). Εἰς ποῖον αἵτιον ἀποδίδεται καὶ ποῖα τὰ συμπτώματα τῆς ἀσθενείας; Ἐν παράδειγμα ἀπὸ τὴν Αἰτωλίαν: «*Εἶναι μιὰ δροσιὰ ἀπάνω σὲ βαρκούσια χορτάρια τὴ βλέπεις, μόλις δώσῃ ὁ ἥλιος. Αὐτὴ τὴν ἀναπνέουν τὰ πρόβατα: μπαίνει στὰ σκώτια τους καὶ παθαίνουν τὴ γλαπάτσα*». Κατὰ τοὺς ποιμένας τῆς Κυνοῦρίας «*ἀσπρίζει τὸ*

πλεμόνι τους ἀπὸ τὴν κρυότη», κατ' ἄλλους εἶναι εἶδος φυματιώσεως. Πρὸς θεραπείαν εἰς μερικοὺς τόπους μεταχειρίζονται σκάρφη (ἐλλέβορον): ξηραίνουν σκάρφη εἰς τὸν ἥλιον, τὴν τρίβουν, τὴν ἀνακατεύουν μὲ ἀλάτι καὶ ποτίζουν μὲ αὐτὸ τὰ πρόβατα. Ποῖα θεραπευτικὰ μέσα μεταχειρίζονται ἄλλοῦ;

2. Βλογιά. «*Βγάνουν* κάτω σπειράκια ἀνάμεσα στὰ σκέλια καὶ ψοφᾶνε. Γιὰ νὰ γερέψουν, τὰ κεντρώνουν ἀνάμεσα στὰ λαγὰρὰ τὰ πρόβατα ἢ στὴ νουρὰ ἢ στ' αὐτί. Παίρνει ἀπ' τὸ πρόβατο τὸ βλογιασμένο ὕλη ὁ τσοπάνης καὶ τὰ κεντρώνει: μὲ ἓνα μαχαιράκι σκίζει λίγο στὰ φτενὰ καὶ βάνει ἀπάνω. Στὶς σαράντα μέρες στὰ πρόβατα δὲ βράζουν γάλα οἱ τσοπάνηδες» (Αἰτωλ.). Ποῖα ἢ συνήθεια ἄλλοῦ; Τί εἶναι ἢ ἀνεμοβλογιά καὶ πῶς τὴν γιατρεύουν;

3. Παρμάρα. Ἐπίσης ἀπὸ τὴν Αἰτωλίαν: «*Όταν κολλήσῃ τὰ πρόβατα, στραβώνονται, κόβουνε τὸ γάλα, μονοβυζιάζονται...* Στ' ἀλάτι κολλάει αὐτὴ ἢ ἀσθένεια, στὶς ἀλαταριές. Γιὰ νὰ γιατρευτοῦν, ξηραίνουν τὸ ἴδιο γάλα τους, τὸ φκειάνουν σκόνη, ταΐζουν τὰ πρόβατα καὶ γερεύουν». Τί μεταχειρίζονται ἄλλοῦ;

4. Βροντότριχα. «*Εἶναι στὸ πλεμόνι καὶ γίνεται ἀπὸ τὸν κουρνιαχτὸ*» (Βούρβουρα Κυνοῦρ). Κατ' ἄλλους «*προέρχεται, ὅταν τρῶνε ἄβρεχο κλαρὶ ἐπὶ πολὺν καιρὸ*». Ποῖα ἢ θεραπεία;

5. Ψώρα. Νόσος τῶν αἰγῶν. Ποῖα ἢ θεραπεία;

6. Διάρροια. Εἰς τὴν Νάξον «*τῶν δίδουν φύλλα ἀγριολιῶς καὶ τρώγουν*» καὶ ἔτσι κόβεται ἢ διάρροια.

7. Μαστίτις (μασταρᾶς ἐν Ἡπ.). Εἰς τὴν Κρήτην λέγεται *περίδρομος*: «*ἀρχίζουν καὶ σαπίζουνται τὰ βυζᾶ ντω; καὶ πέφτουνε. Θεραπεύεται ἅμα τοὺς πάροννε αἷμα κάτω ἀπὸ τὴν κοιλιά*».

8. Παράσιτα τοῦ δέρματος (γιοῖθος ἐν Καρπ. ζάχους ἐν Ἀκαρν. ζάβα ἐν Ἡπειρ.). Ἀναπτύσσονται σκώληκες εἰς τὸ δέρμα ἰδίᾳ τῶν αἰγῶν καὶ τὸ τρυποῦν.

9. Σπληῆνα ἢ σπληνόκακο.

10. Παραγάλος ἢ παραγάλιασμα: ὅταν χάνουνε τὰ ζῶα τὸ γάλα τους καὶ δὲ μποροῦνε νὰ θρέψουνε τὸ ἄρνι τους.

11. Ἄλλαι ἀσθένειαι αἰγῶν καὶ προβάτων μὲ τὰ τοπικὰ τῶν ὀνόματα: π.χ. *βοῦρολο* (Ἡπ.), τὸ *γλυκὸ* (Κάρπ.), νόσημα ἐγκεφαλικόν, ὅταν πέφτουν τὰ πρόβατα κάτω μὲ σπασμούς. *Φσοῦνα*, ὅταν τὰ πρόβατα μυξιάζουν καὶ δὲν μποροῦν ν' ἀνασάνουν (Αἰτωλ.), *ψουρουμύτα*, ὅταν ἡ μύτη των εἶναι ψωριασμένη (Αἰτωλ.), *βλάσους* ἢ φθίσις τῶν προβάτων (Χαλκιδ.), *φτάρνακας*, ὁ σκώληξ εἰς τοῦ κριοῦ τοὺς ῥώθωνας (Κάρπ.), ἡ *σιάπη*, σάν εἶδος συνάχι (Αἰτωλ.), τὸ *φιάγκωμα*, ὅταν τὸ ζῶον πρήσκειται ἀπὸ χόρτον βλαβερὸν καὶ δὲν ἠμπορῇ νὰ κατοικήσῃ (Κρήτη), *παρμὸς* (παραλυσία) κτλ. Ποῖα τὰ συμπτώματα, ποῖα ἢ αἰτία εἰς

τὴν ὁποῖαν ἀποδίδεται ἡ ἀσθένεια καὶ ποῖα τὰ μέσα τῆς θεραπείας ;

3) *Ἀσθένειαι μεγάλων ζώων* (ἵππων, ὄνων, ἡμιόνων, βοῶν).

1. Ἐρεοπίασμα. Τὸ ζῶον *ἀεροπιάνεται*, ὅταν ἐκτεθῆ ἰδρωμένον, ἀκίνητον εἰς ρεῦμα ἀέρος. Θεραπεύεται, ὅταν ἐπιτρίψῃς μὲ παλαιὸν λάδι, βρωμισμένον, τὸ σῶμα του, τὰ πόδια του, τὸν λαιμόν του, προσδένεις δὲ ὑψηλά, ὥστε ὁ λαιμὸς νὰ εἶναι τεντωμένος (Κύπρ.). Ποία ἡ κοινὴ ὀνομασία εἰς διαφόρους τόπους καὶ οἱ τρόποι καὶ τὰ μέσα τῆς θεραπείας ;

2. Ἰδρωπότησιμα, ὅταν τὸ ζῶον ποτισθῆ ἰδρωμένον.

3. Βήχας (κοινῶς *σακαή*). «*Τὰ πιάνει στὸ λαιμὸ καὶ βήχουν*». Εἰς τὰ Καλάβρυτα θεραπεύεται δι' ἐντριβῆς μὲ χοίρειον λίπος περὶ τὸν λαιμόν τοῦ ζώου. Τί εἶναι ἡ λεγομένη *ξεροσακαή* ἢ *σαγκαβή*, πὺ προσβάλλει προπάντων τοὺς ὄνους καὶ πῶς θεραπεύεται ;

4. Πόνος, κοιλόπονος, *σφίξη* καὶ *κόψιμο*, *στρόφος* ἢ *στρόφλας*. Ποῖα τὰ συμπτώματα καὶ ὁ τρόπος τῆς θεραπείας ; Π.χ. Διὰ τὸν κοιλόπονον τῶν μουλαριῶν εἰς τὴν Νάξον βράζουν σπόρον ἀλνγαριᾶς μὲ κρασί καὶ τὰ ποτίζουν, εἰς τὴν Κύπρον βάζουν εἰς τὸ κρασί μίαν φούκταν στάκτη καλῶς κοσκινισμένη καὶ ποτίζουν τὸ ζῶον. Εἰς τὴν Εὐρυτανίαν τὰ ποτίζουν δύο αὐτὰ κλούβια καὶ καφεὶ πολὺ χωρὶς ζάχαρη.

5. Ἀπόστημα (*μαγάρισμα* (Καλάβρ.), *σακαή* (Παρν.), *ξορισμένον* (Κύπρ.), ἐσωτερικὸν ἢ ἐξωτερικόν.—Ἡ θεραπεία ἐσωτερικοῦ ὄγκου εἰς τὴν Κύπρον γίνεται ὡς ἑξῆς : «Κοπανίζομεν χοληδόχον κύστιν χοίρου, τὴν κοσκινίζομεν καὶ βάλλομεν εἰς 50-100 δράμια κρασί ἢ κουμανδαριάν καὶ ποτίζομεν.» Ἐπίσης σφάζομεν σκυλάκια στραβὰ (μικρὰ) καὶ μὲ τὸ αἷμα τους ποτίζομεν τὸ ἄλογόν μας ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐντὸς 24 ὡρῶν. Τότε «*πετάσεται ὄξω*» καὶ γίνεται ἐξωτερικὸν τὸ ἀπόστημα. Πρὸς θεραπείαν τούτου παίρνεις δύοσιν ὅσον μισὴ τουφετσαῖ μαπαροῦτι, τὴν ὁποῖαν βάλλεις εἰς ἓνα ἄδειο κοντι γάλακτος, καὶ πλησιάζεις ὅσον μιὰ σπιθαμὴ μακρὰν ἀπὸ τὸν ὄγκον τοῦ ζώου, καὶ τότε ρίπτεις εἰς τὸ μαπαροῦτι ἀναμμένον κάρβουνον, διὰ νὰ φοβιτοιάσῃς μὲ τὸν κρότον τὸ ξορισμένον καὶ νὰ φύγῃ. Μετὰ τοῦτο παίρνεις κκίλην, κοπανίζεις καλῶς καὶ ζυμώνεις μὲ δυνατὸν ξίδι, καὶ μ' αὐτὸ χρίεις συχνὰ τὸν ὄγκον 10—20 φορὰς τὴν ἡμέραν, ἐπὶ δύο τρεῖς ἡμέρας, ὅτε καὶ διαλύεται ὁ ὄγκος.» Ὅταν τὸ ἀπόστημα *λαππουρκάσῃ* (μαλακώσῃ) καὶ ἀρχίσῃ νὰ διαλύεται, πρέπει τὸ ζῶον νὰ ὀδηγῆται τακτικῶς εἰς περίπατον». Ποῖοι οἱ τρόποι τῆς θεραπείας ἄλλοῦ ;

6. Πληγαὶ ἢ σαρκώματα ἐπὶ τῆς ράχεως ἢ ἀλλαγῶν τοῦ σώματος. Κοινὰ ὀνόματα : π.χ. *κωλοκαθιά*, ἢ ἐπὶ τῆς ράχεως τοῦ ὄνου πληγὴ (Πάρος), *μοῦρον*, τὸ ἐπὶ τῆς ράχεως τῶν φορτηγῶν ζώων ὑπερσάρκωμα (Σάμος), *σुकάμυνο*, πληγὴ πὺ βγάζουν οἱ γαϊδάροι στὰ πόδια ἢ ἀλλαγῶν (Ἄμοργος) κτλ.

7. Πιάσιμο τῶν ποδιῶν (*καρφόπιασμα*), ὅταν πιάνωνται τὰ πόδια των.

8. Παθήσεις τῆς ὀπλῆς· π.χ. τὰ μουλάρια, τὰ βόδια *μαλοποδιάζουνε*, δηλ. μαλακώνουνε τὰ νύχια τους καὶ δὲν μποροῦνε νὰ περπατοῦνε.

9. Παθήσεις τῶν ὀφθαμῶν· π.χ. *κάνει στὰ μάτια τ' ἄλογο, τὸ μουλάρι*, ὅταν βλέπη ἄλλα νὰ τρώγουν, χωρὶς νὰ ἔχη κι αὐτὸ νὰ φάγη.

10. Παθήσεις τοῦ στόματος καὶ τῆς γλώσσης. Π. χ. *Βρωμόστομο*, ἀσθένεια ἵππων, ὄνων, ἡμιόνων, καθ' ἣν μελανοῦται ὁ οὐρανίσκος των, πονεῖ καὶ δὲν ἠμποροῦν νὰ φάγουν. Πρὸς θεραπείαν ἀλείφουν τὸ μέρος μὲ ὄξος, ἄλας καὶ στομπισμένον σκόρδον μαζί καὶ ἔπειτα τρυποῦν τὸ ἀπόστημα μ' ἓνα σουβλί (Καλάβρ.). Ὁξοὶ ἐν Κύπρῳ, ἡ νόσος τῆς γλώσσης τῶν βοῶν.

11. Ἄλλαι ἀσθένειαι τῶν κτηνῶν. Ποῖα τὰ κατὰ τόπους ὀνόματά των, τὰ συμπτώματα καὶ αἱ θεραπείαι; Π.χ. *γυλαδουχόρτ' γιὰ τὴ γυλαθανάγκ'* ἢ πότισμα μὲ ἀγριοκάστανον καὶ ρίζα ἀπὸ μαγκούτα (εἶδος κρομμύου) (Αἰτωλ.), *μάλ'*, εἶδος ἀνθρακος ἀγελάδων: κατὰ πρῶτον κουτσαίνουν, ἔπειτα πυρέσσουν ἰσχυρῶς καὶ τέλος μαυρίζει τὸ κρέας των καὶ ἀποθνήσκουν· τὰ καῖνε μὲ πυρωμένο σίδηρον καὶ τοὺς δίνουν νὰ φᾶνε βρασμένο πολυτρίχι (Εὐρυτ.), *ψαλίδα*, ἀσθένεια τῶν χειλέων τῶν βοῶν, ὁ *πρόγκος* τῶν βοδιῶν, ὅταν τρέχουν σὰν τρελλὰ (Αἰτωλ.), *παλαμίδα*, ἡ νόσος τῶν ὄνων, ὅταν φάγουν σταφύλια (Πάρος), ὁ *μαγκουφᾶς*, ὁ *περιδρομος* κλπ.

4) Ἀσθένειαι χοίρων.

1. Χοιρόλαιμος ἢ χοιρόλομος. Εἰς τὴν Λῆμον δένουν παννὶ στὴν ἄκρη ἐνὸς ξύλου (*μαλαχτάρ'*), τὸ ἀλείφουν μὲ φάρμακον (ξίδι ἢ ἄλλο τι) καὶ τὸ βυθίζουσι στὸ λαιμὸ τοῦ χοίρου πρὸς ἰατείαν.

2. Χαλάζι ἢ χαλάτζο (σκληροὶ λευκοὶ ὄγκοι, σχήματος χαλάζης, ἐντὸς τοῦ στόματος τῶν χοίρων).

3. Κόρακας ἢ κοράκι (σάρκωμα καλύπτον τοὺς ὀδόντας τοῦ χοίρου καὶ ἐμποδίζον τὴν μάσησιν τῆς τροφῆς). Θεραπεία δι' ἀποκοπῆς τοῦ σαρκώματος καὶ καυτηριασμοῦ.

4. Νόσος ποδιῶν (*τραμπούκλα* ἢ *πισωτάντουλο*), ὅταν ὁ χοῖρος ἀδυνατῇ νὰ βηματίσῃ καὶ καταπίπτῃ. Πρὸς θεραπείαν τρυποῦν τοὺς γλουτοὺς τοῦ χοίρου μὲ τὸν *στρατοροράφη*, εἶδος σιδηροῦ τρυπάνου, ἀφοῦ τὸν πυρακτώσουν εἰς τὴν πυράν.

5. Ἐξανθηματικαὶ νόσοι (*κελεφιά* Δυτ. Μακεδ.), ἔξανθήματα λευκὰ ὑπὸ τὸ δέρμα τῶν χοίρων.

6. Ἄλλαι ἀσθένειαι τῶν χοίρων καὶ θεραπείαι αὐτῶν.

5) Ἀσθένειαι ἄλλων οἰκοσίτων ζῴων.